STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02729

SHRIFTEN

Abraham Reisen

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG

WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust

Arie & Ida Crown Memorial

The Seymour Grubman Family

David and Barbara B. Hirschhorn Foundation

Max Palevsky

Robert Price

Righteous Persons Foundation

Leif D. Rosenblatt

Sarah and Ben Torchinsky

Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE

National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שריפטען

פון

אברהם רייזען.

צווייטער באנד.

מענשען און וועלטען.

(ערציעהלונגען)

פערלאג „פראגרעס", ווארשא.

תרס"ח.

געדרוקט ביי יוסף פישער, קראקוי.

איבערזעצען אהן דער ערלויבעניש פון אויטאר איז שטרענג פערוועהרט.
מיט אנפראגען זיך צו ווענדען צום פערלעגער, פאר דעם אויטאר.

SCHRIFTEN von A. REISEN.
II. Band: ERZÄHLUNGEN
Verlag „Progress" Warschau. — Druck v. Josef Fischer, Krakau. [illegible].

I.

אונזער היים.

I.

דער עיבור.

— באַלד דאַרף מען שוין, דאַכט זיך, אַרויסנעמען דאָס ברויט — האָט לאה געדעדט פאַר זיך, אויפמאַכענדיג די בלעך פון אויווען און בעטראַכטענדיג די זעקס לעבליך ברויט, וואָס זענען געווען אויסגעזעצט אין צוויי ציילען.

זי האָט געוואָרפען עטליכע ליעבע בליקען אויף די לעבליך. אין וועלכע זי האָט נאָך קנעטענדיג, איהר נשמה אַריינגעלעגט, זי האָט אַ פּריילען זיפץ געטהון און פערמאַכט צוריק דעם אויווען מיט דער בלעך.

— נאָך אַ האַלב שעה דאַרף זיצען — האָט זי משער געוועזען, קוקענדיג אויפ'ן אַלטען זייגער מיט'ן צעבראָכענעם ציפערבלאַט, וואָס איז געהאַנגען צווישען קאָמאָד און טיש.

— מאַמע! ביזט איינגעשמוצט אין סאַזשע, האָט איהר בעמערקט איהר עלטערע טאָכטער, האַשקע, וואָס האָט געוואַשען דאָס געפעס.

— אויך אַ זאָרג! האָט די מוטער דערויף אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד — מען ווערט גענוג פערשוואַרצט ביז וואַנען מען באַקט אָב אַ געבעק ברויט... דעם טאַטענס פרנסות, אַז אָח און וועה...

און לאה האָט זיך דערמאָנט, ווי שווער דאָס געבעק ברויט איז איהר אָנגעקומען. שמעון, דער מאַן איהרער, האָט שוין פון אַ חודש קיין קאָפּיקע ניט פערדיענט, דער מסחר פון תבואה איז אַזוי געפאַלען, אַז איין גאָט זאָל נור רחמנות האָבען; אויף איין אַכטעל האָבער, וואָס דער פויער פיהרט אַרויס, פאַלען אָן, ווי היישעריקען, טויזענדער הענדלער און יעדער באַט אָן מעהר ווי

פיעל עס איז װערטה, ביז דער פויער װערט פון גרויס גליק צו־טומעלט און הייס גאר ניט װאס פאר א גרויסען פריי צו פער־לאנגען. אט איז ער פון א פאר װאכען „אויף די דערפער“, טאמער װעט גאט איהם דארטען עפּיס צושיקען...

זי װאלט נאך לאנג אזוי געטראכט האט זי זיך אבער דער־מאנט, אז די לאפּעטע האט זיך צובראכען, בשעת זי האט דאס ברויט אין אויװען געזעצט... ׃

— שוין קיין לאפּעטע, ברוך־השם, אויך ניט דא — האט זי אויף דאס ניי אנגעהויבען מאכען א הספד אויף דער לאפּעטע, װעלכע זי האט שוין געטוג אין דער פריה בעקלאגט — מען דארף שוין געהן װידער לײהען.

און מיט א װײפין איז לאה ארויסגעגאנגען קעגען איבער צו א גוטער שכנה, דװאשע, לײהען א לאפּעטע.

ביי דװאשען איז גראדע אין דער צייט געװען „פריילי‌ך“. דװאשע אליין איז געזעסען ביי׳ן װארימען אויװען מיט א זאק אין דער האנד און האט מיט גרויסע התלהבות װעגען עפּיס גערעדט פאר נאך צװיי װייבער אין די מיטעלע יאהרען, װעלכע זענען איהר אריינגעפאלען אלע װיילע אין די רייד.

לאה׳ס אויפפיהרונג, װען זי קומט ערגעץ עפּיס לײהען, איז ניט ארויסצוזאגען גלייך איהר בקשה, נאר מאכען זיך, װי זי איז כלומרשט אריין מיט „א װיזיט“, אביסיל פערברענגען און נאכדעם ערשט װענדען זיך פארביי־געדענגיג: „איך האב געװאלט ביי אייך לײהען דאס און דאס“.

אויך יעצט איז זי צוגעגאנגען און אויס ערדעלקייט גענומען איין אנטהייל אין שמועס.

דאס מאל איז אבער דער שמועס אליין אין שטאנד געװען צו פערהאלטען לאה׳ן און זי האט זיך אזוי שטארק פעראינטערע־סירט, אז זי האט זיך פערגעסען װעגען װאס זי איז געקומען.

דער שמועס איז געגאנגען װעגען עיבור־יאהר.

— עיבור... רעדט דװאשע — אלע דריי יאהר איז איין עיבור, ברוך השם...

— נאך אסך האבען מיר צו „ואדר“? פרעגט איין שכנה.

— הײַנטיגען שבת, אַז גאָט װעט געבען געזונד בענשט מען שוין ואדר — ענטפערט דװאָשע מיט לומדישע גדלות.

— װען האָבען מיר ראש־חדש? פרעגט די צװײטע שכנה.

— ראש־חדש האָבען מיר אַזױ גרױס װי...

און דװאָשע פערקנײטשט, װי אַ געלערנטע, דעם שטערן און זאָגט מיט שטאָלץ אַרױס: אָט װעל איך אײך באַלד אױסרעכענען: ראש־חדש אדר איז געװעזען מיטװאָך און דאָנערשטאָג, װעט זײַן איצטער פרײַטאָג און שבת...

— װען ניט דער „עיבור", װאָלט שוין געװעזען נאָך פורים — האָט די ערשטע שכנה בעמערקט.

— אַקוראַט אַ האָך נאָך פורים — װײַזט אױס דװאָשע די עטװאַ איהרע לומדות.

און לאה שטעהט און הערט מיט אינטערעס: דער „עיבור" לאָזט איהר שוין לאַנג ניט שלאָפען און זי זאָגט אַרױס מיט אַ זיפץ איהרע געדאַנקען װעגען איהם:

— זאָל מיר דער אױבערשטער ניט שטראָפען פאַר די רײד — דױכט זי אָן מיט אַ תהינה־ניגון — דער עיבור ליגט אױף מיר אַזױ װי אַ באַרג — פאַר אַ יאָהרען אין דער צײַט איז שוין װאַרים געװען, הײַנטיגעס יאָהר, װען ניט דער עיבור, װאָלט שוין אױך מסתמא װאַרים געװען. איך האָב שוין אַ בראָקיל האָלץ ניט.

— װאָס רעדט איהר, גאָט איז מיט אײך! האָט דװאָשע מיט אַ ליעבען שמײכעל זיך געװענדעט צו לאה׳ן. דער אױבערשטער מיט זײַן גרױס געגאָד שענקט אונז אומזיסט אַ חדש לעבען און איהר זענט נאָך ניט צופריעדען און זינדיגט...

— װאָס איז שײך — ער שענקט — אַחראַי שענקט ער — האָט לאה געענטפערט, װי דערשראָקען — אַלץ שענקט ער, דאָס גאַנצע לעבען שענקט ער.

— אַי זאָלט איהר געזונד זײַן! האָט דװאָשע גוט־הערציג געשמײכעלט אױף לאה׳ס „ניט געלערענטקײַט" — װעגען דעם שמועסט מען דאָך ניט — אַלץ טאַקי שענקט ער, װאָס דען? פון דעסטװעגען פיהרט זיך בײַ „איהם" ביכער, פונקט, װי דעם זינדיגען מענשען װאָלט אַלץ געקומען... יעדער טאָג, יעדער חדש, יעדעס יאָהר געדאַ

דאָרט אין חשבון, פֿערשרייבט זיך אין בוך; וואָדר אָבער רעכענט ער ניט אַריין אין חשבון, וואָדר שענקט ער דעם זינדיגען מענשען במתנה, אַזוי ווי, למשל, אַ צולאָג... אויף אַלע דריי יאָהר — אַ צולאָג אַ חודש!

פֿאַר לאָה'ן איז דאָס געווען איין אונערוואַרטעטע ענטדעקונג. ביז אַהער האָט די וועגען עיבור געהאַט נור אַ בעגריף, ווי אַ צוגעשעפּטער חודש צום לאַנגען, שווערען ווינטער. ווי אַזוי דער חודש געהט דאָרט אין רעכנונג האָט זי נאָר ניט געקלערט — איצט האָט די וועגען עיבור געקריגען אַ לויטערע פֿאָרשטעלונג: דאָס שענקט גאָט דעם מענשען איין אומזיסטען חודש לעבען.

און גאָט האָט זיך איהר אַצונד פֿאָרגעשטעלט פֿאַר אַ מילדען, ווייכהערציגען... ער שטעהט מיט אַ גוטען שמייכעל ביי אַ וואָג-שאָל... לעבט אַהין יאָהרען, חדשים טעג און ער רעדט ליעבליך אַרויס:

— אַ חדש איבריג... אַ צולאָג! לאָה'ן אַ צולאָג... אַ רחמנות אויף איהר, איהרע יאָהרען זענען אַזוי אויך נעביך געצעהלט, אַזוי ווייניג... זי איז שוין אַזוי שוואַך און קראַנק...

און לאָה'ס פּנים שטראַהלט פֿון דאַנקבאַרקייט, פֿאַר ליעבשאַפֿט צום גוטען גאָט און אַזוי ווי פֿערשעמט ווענדעט זי זיך צו דוואָשען:

— איך וועל אייך זאָגען דעם אמת — איך האָב דערפֿון גאָר ניט געוואוסט — עס איז גאָר אַ חרפּה צו זאָגען.

— וואָס איז די חרפּה? האָט דוואָשע גוטהערציג געשמייכעלט — איך האָב דאָס אין אַ ספר אויף עברי טייטש געליינט, מיין „אַלטער“ זאָגט, אַז אין די לשון-קודש'דיגע ספרים שטעהט דאָס אויך.

און די אַנדערע צוויי שכנות זענען אויך דערהיים בעשטאַנען, זיי האָבען דאָס שוין לאַנג געוואוסט.

— וואָס דען אַ מענשענס גאָט איז דען אַ נאַר? האָט דוואָשע אָנגעהויבען אַריינצולאָזען זיך אין חקירה — אַז ער שענקט איז געשענקט, וואָס קען אומשטיינס געזאָגט אַ מענש דעם אַנדערן מענשען שענקען — אַ מענש האָט גאָר ניט — אַלץ איז זיינע!

און די ווייבער האָבען זיך געלאָזען טיעף אַרומרעדען גאָטס מעשים, זיינע חסדים וואָס ער טהוט מיט די זינדיגע מענשען און לאה האָט גערעדט מעהר פאַר אַלעמען: דער צוגעקומענער אָמ־דיסטער חדש, וועלכער וועט איהר אין חשבון ניט אַריינגערעכענט ווערען, האָט זי רעדענדיג געמאַכט און גערעדט האָט זי מיט פייער, מיט אויפלעבונג; עפּיס האָט זיך איהר געדאַכט, אַז פון היינט אָן איז איהר קורצעס לעבען לענגער געוואָרען...

— אַ שאָד, וואָס דער עיבור קומט אוים אַלע מאָל ווינטער — האָט זי ענדליך געפונען אויסצוזעצען אַ שטיקיל חסרון אין גאָט'ס מתנה — דער עיבור, האָט גאָט געדאַרפט מאַכען זאָל אויסקומען זו־מער — זומער איז עפּיס פריילִיכער אויפ'ן האַרצען, וואַרים — מען דאַרף קיין האָלץ ניט.

זי האָט זיך אָבער באַלד געכאַפּט, אַז מיט אַזעלכע רייד זינדיגט זי און זי האָט זיך צוריק פערחאַפּט:

— ס'אַ דאַגה, לאָז זיין ווינטער — אַ חדש לעבען ווילט זיך ווינ־טער אויך...

— לעבען ווילט זיך אַלע מאָל... האָט אַ שכנה מיט אַ זיפץ מיטגעזאָגט.

— יאָ, יאָ! האָט לאה ווידער גערעדט — לעבען איז אַ גוטע זאַך... אַ טייערע זאַך, עס איז טהייערער פאַר פרנסה...

און פלוצים האָט איהר עפּיס אין קאָפּ אַ קלאַפּ געטהון. דאָס וואָרט פרנסה האָט איהר דערמאָנט אָן דאָס געבעק ברויט אין אויווען. זי האָט באַלד אַ שפרונג געגעבען און, פערברעכענדיג די הענד האָט זי ווי צעמישט אויסגעשריען:

— דזשאָשינקע... דאָס ברויט אין אויווען... גיכער לייהט מיר אייער לאָפּעטע... אוי ווער איז מיר... פערדעדט זיך, פערברענט געוואָרען...

אַריינלויפענדיג מיט דער לאָפּעטע ווי אַ ווילדע חיה אין שטוב צו זיך האָט לאה מיט אימפּעט אַ חאַפּ געטהון דאָס בלעך פון אויווען, אַ וואָרף געטהון אויף דער ערד און אַרויסנעמענדיג די לעב־

ליך ברויט און דערוועהענדיג דעם איבערשטען שווארצליכען גלאַנץ פון זיי, האָט זי פון אַנפאַנג ניט געוואוסט וואָס צו טהון און זי האָט פערצווייפעלט די הענד געבראָכען. אַז די ערשטע שרעקליכע סעקונדען זענען אַריבער און דאָס אונגליק איז איהר דייטליכער געוואָרען, האָט זי זיך צעיאָמערט: — וועה איז מיר ווינד איז מיר: אַ געבעקס ברויט נעפטרס... אויף קויהל... ביז וואַנען איך האָב עס צענויפגעשלאָגען... וואָס טהוט מען איצטער, וואָס טהוט מען?..

די קליינע קינדער האָבען זיך פאַר שרעק בעהאַלטען אין די ווינקלען, נאָר די עלטערע טאָכטער האָט זי אָנגעהויבען צו בערוהיגען:

— שאַ נישקשה, מען וועט אויפעסען...

— ווערים זאָלען דיך עסען, רבונו של עולם, האָט לאָה פערביטערט געשאָלטען — דו האָסט מיך ניט געקענט אַרויף טהון?.. פערדערט זיך דאָרטען, פרעג וואָס?.. עיבור — מיין דאגה...

און בעטראַכטענדיג די זעקס לעבליך ברויט מיט זייער איי בערשטען שוואַרצליכען גלאַנץ האָט זי זיך צוהליפעט מיט אַ וויינענדיגען תחינה-ניגון:

— אוי, רבונו של עולם — גוטער נאָט, האָסט דאָך רחמנות אויף אַלע דיינע בעשעפעניש, האָב שוין רחמנות אויף מיר אויך און נעם מיך שוין צו פון דער פינסטערער וועלט!...

II.

די ריהרענדע דְרָשָׁה.

דאָס שטעדטעלע ק. האָט געהאַט מזל צו מגידים; עס פלעגט ניט אַוועק די וואָך, איבערהויפּט ווינטער-צײַט, אַז עס זאָל ניט קומען אַהין אַ מגיד און בעגליקען עס מיט אַ פיער-פינף דרשות. די טהירען פון גרויסען בית-המדרש, זענען געווען פערשמירט גראָב מיט מודעות, וועלכע פלעגען זיך אָנהויבען מיט איין נוסח: „היום ידרוש“; און די שטאָדט-גויה, וואָס פלעגט וואַשען אַלע ערב-פסח די טהירען פלעגט נעבּיך געגוג בעדאַרפען האָרעוען אום אָבצושײַערן די אײַנגעגעסענע פערטריקענטע קליי, וועלכע מען האָט געשמירט פון דער פולער האַנד אויף קהל׳שע הוצאות.

דאָס שטענדיגע הערען מגידים האָט זעהר שטאַרק אויסגעפײַנערט און ענטוויקעלט דעם געשמאַק בײַ די צוהערער: עס האָבען זיך בעוויזען אין שטעדטיל בעזונדערע טאַלאַנטען „מבקרים“, וואָס פלעגען מיט גרויס געפיהל און בריה-שאַפט אָבשאַצען יעדען מגיד נאָך זײַן ווערט. די מבקרים פלעגען האָבען אַ גרויסע ווירקונג אויפ׳ן איבעריגען עולם, און מען האָט געדאַרפט דערום האָבען אַ שטאַרקען קראַפט צו קענען „געהמען“ דעם ק.-ער עולם. זיי פלעגען זיך ניט שעמען אויסצוזעצען פעהלער אין אַזעלכע מגידים ווי דער „סקידלער“, „דער ווידלער“, וואָס זיי האָבען אָנגעמאַכט אַ גרויסען רעש „אויף דער וועלט“, ווי עס איז בעוואוסט פון די גאַזעטען. אויפ׳ן גרויסען מטיף, ליבערמאַן, וואָס מיט איהם האָט ממש געקלונגען, האָבען זיי נור געזאָגט, אַז ער זאָגט „ניט שלעכט“, אָבער ניט נתפעל געוואָרען — זיי האָבען בעסערע געהערט!...

מאָס פֿלעגט דאָרט, נעבעך, אָבשניידען אַ מגיד פֿון די „פֿוס־געהער“, וואָס פֿיהרען זייערע דרשות צו פֿוס: שווער פֿלעגט איהם אָנקומען ביז וואַנען ער פֿלעגט פועל'ן ביים שמש צו „זאָגען“ און אויף מאָרגען פֿלעגט איהם דערזעלבער שמש, אפילו ניט מחילה בעטענדיג, נאָר אָפּען איבערגעבען אַז דער עולם פֿערלאַנגט ניט מעהר זיינע דרשות. דערביי פֿלעגט ער איהם אין האַנד אַריינרוקען אַ פּאָר גילדען, וואָ האָט זיך אויפגעקליבען אין דער „קערה“. אויב דער מגיד פֿלעגט האָבען די העזה, נאָך אַזאַ קליינעם שכר־תורה, זיך אַ קרום צו טהון, פֿלעגט איהם דער שמש ענטפֿערען: דאָס שטעדטעל איז גרויס. דאָס איז געווען דער פּשט: „איהר קענט נאָך געהן איבער די הייזער“...

איין מאָל אָבער האָט געטראָפֿען, אַז איינער פֿון די סאָרט מגידים פֿון די „פֿוס־געהער“, האָט אָנגעמאַכט גאָר אַ גרויסען רעש מיט זיינער אַ דרשה. ער איז געקומען ווינטער, אין האַלב־שבט, מאָנטאָג פֿריה נאָכ'ן דאַווענען. ער איז אַריין אין גרויסען בית־מדרש אָהן אַ פּעקיל, ווער ווייסט וואו ער האָט עס אין שטעדטיל איבערגעלאָזט, נאָר דער שמש, וועלכער איז געווען געניט אין מגידים, האָט מיט'ן ערשטען קוק פֿערשטאַנען, אַז דאָס איז ניט פֿון די געהויבענע מגידים, געווים אַ „פֿוס־געהער“, און ער האָט זיך אויף איהם אפילו נישט אומגעקוקט. דער מגיד האָט זיך אַרום איהם אַרום געדרעהט, אונטערברומענדיג עפּיס אַ טרויריג גמרא־ניגונ'דיל, עס איז געווען קענטיג, אַז ער וויל זיך פֿאָרשטעלען פֿאַר'ן שמש, נאָר ער וויל, אַז פֿריהער זאָל איהם דער שמש געבען שלום. אָבער דער שמש האָט זיך קאַלטבלוטיג געטהון זיינע אַרבייט: פֿערשלאָסען די ספרים שראַנקען, אויסגעלאָשען די לאָמפּען, אויסגעווידעלט אַ פּאָר יונגע ישיבה־בחורים, וואָס זיי רויכערן און אויפ'ן אורה זיך אַלץ ניט אומגעקוקט. און דער אורח האָט זיך אַלץ אומגעדרעהט און אומגעדרעהט, ברומענדיג זיין גמרא ניגונ'דיל... ענדליך האָט דער אורח נישט אויסגעהאַלטען, ער איז שטיל צוגעגאַנגען צום שמש און שהאַך אַרויסגערעדט:

— שלום עליכם... איך בין אַ מגיד —

— עליכם שלום, האָט דער שמש איהם קאַלט געענטפערט און געוואָלט אַוועק געהן.

— וואָס, מען וועט קענען זאָגען? האָט דער מגיד פערהאַלטען דעם שמש מיט אַ פראַגע.

— דאָס וועל איך זעהן שפּעטער, מנחה־צייט, האָט דער שמש מיט אַ טאָן פול גרויסקייט געענטפערט.

נאָר דעם מגיד, וועלכער איז שוין אַביסיל שטאָלצער געוואָרען דערהערענדיג אַז אַ האָפענונג איז פאַרהאַן, האָט זיך בריט געשטעלט און געזאָגט:

— איהר דאַרפט וויסען אַז איך האָב יענע וואָך געזאָגט אין מינסק און גאָט צו דאַנקען איך האָב דאָרטען „נושא־חן" געוועזען, איך בין ניט חלילה פון די גראָשענע מגידים...

— אויב אַזוי, האָט דער שמש געענטפערט ווייכער שוין, קענט איהר „זאָגען", ממה־נפשך דער עולם וועט הערען.

און באַלד איז שוין געווען אויפ'ן טהיר צוגעקלעפּט אַ מודעה „היום ידרוש" א. ז. וו.

אין שטעדטיל האָט מען זיך דערוואוסט, און נאָך מנחה האָט זיך שוין דער עולם צוזאַמען געקליבען פון אַלע קלייזליך — אין גרויסען „בית־מדרש".

דער מגיד איז אַרויף ווי דערשראָקען אויפ'ן בימה, אַ קוש געגעבען דעם פרכת, אַ בלעטער געטהון דאָס ספר'ל, וועלכען ער האָט מיטגענומען און האָט מיט אַ שוואַכען ניגון, אַ זונג געטהון:

— „רבותי! שלמה־המלך קומט צו געהן אין משלי און זאָגט אַזוי:

דער מגיד האָט געמאַכט שלמה־המלך ווי דער אמת איז פאַר אַ גרויסען חכם, נאָר אויפ'ן פסוק האָט ער אָנגעפרעגט פינף האַרבע קשיות און אום זיי צו פערענטפערען, האָט ער געבראַכט אַ מדרש, אַ צוויי אַגדתות, דריי „רבי־בר־בר־חנא", אַ שטיק פון „יערות־דבש" ער האָט אַלץ געמישט און געמישט, נאָכהער האָט ער געבראַכט אַ משל פון אַ בן־יחיד, וואָס איז געפאָהרען למדינת־הים. בכלל האָט ער די דרשה אָנגעצויגען אויפ'ן הויכען שניט, ער האָט ערטערווייז פערטראָגען צו גרויסע מגידים. נאָר דעם עולם האָט עפּיס די דרשה ניט

גענומען, עס איז שווער געווען צו דערקלערען די סבה דערפון: צי דער ניגון איז זיי נישט געווען געפעלען צי אפשר איז געווען שולדיג אין דעם זיין בארד. זיין ניגון איז געווען שטיל, נאר גענוג טרויעריג, און איז אריינגעפאלען ערטערווייז אין א עכט יודישע הייזעריגקייט; די בארד זיינע איז טאקי געווען ניט קיין שענע, ניט קיין לאנגע בארד פון א מגיד, ווי דער עולם האט ליעב. די „צוהערער" האבען מינוטענווייז פערלארען אלץ מעהר דאס געדולד, אויפגעהערט צו קוקען איהם אין מויל אריין און די מבקרים האבען זיך צווארפען מיט מיינונגען:

— גאר ניט קיין וואגער.
— נישטא וואס צו הערען.
— ער האט גאר קיין צונג ניט.
— ער האט גאר קיין קול נישט.
— ער פלודערט.
— עט...

און אין בית מדרש האט אנגעהויבען צו זומען, וואס ווייטער אלץ שטארקער, ביז עס איז איבערגעגאנגען אין א גערודער. אייניגע וואס שטעהען נאהענט נעבען בימה, רוקען זיך צוריק, צוריק, און ארום דעם מגיד ווערט אלץ מעהר ליידיגער פלאץ, אט איז שוין א שטיק קיילעכדיגער פלאץ לעדיג... הינטען רודערט, דער שמש פאטשט...

און דער מגיד שטעהט אויפ'ן בימה, א דערשראקענער; דאס גערודער, דאס פונאנדערגעהן זיך, דאס פאטשען פון שמש שלאגט איהם אראב פון וועג און ער טומעלט זיך אין די רייד: אנשטאט שלמה המלך זאגט ער דוד המלך, אנשטאט „דער מדרש" זאגט ער „דער זהר" און פערקעהרט, ער פערהאפט זיך צוריק, נאר דאס פערבעסערט נישט, עס ווירקט נאך ערגער אויפ'ן עולם, וואס האט ליעב עס זאל געהן גלאט; ביסליכווייז צוגעהט זיך דער עולם, די נעהנטערע רוקען זיך אב, אנדערע געניצען... דער גבאי זאגט דעם שמש אויפ'ן אויער: שוין צייט מעריב צו דאווענען, נאר ער זאגט עס אזוי שטיל, אז דער מגיד הערט עס... אפילו דער אלטער משה דער קרעמער וואס האט זיין גאנץ לעבען איין דרשה נישט דורכגעלאזט, וואס

שטעהט שטענדיג הארט נעבען בימה און קוקט אין מויל אריין יעדען מגיד און האפט אונטער בעקאנטע ווערטער פון פסוקים, וועלכע דער מגיד ענדיגט ניט, פערלאזענדיג זיך אויפ'ן עולם'ס לומדות, אפילו ער גיט אויך אנגעניץ דעם מגיד גלייך אין מויל און ריקט זיך אב ניט ווילענדיג א שטיק ווייטער.

און די דרשה ווערט אלץ מעהר אבגעריסען און צופלאנטעט. דער מגיד שטעהט דערשראקען. עס איז קענטיג, אז ער זוכט אן עצה, ווי צו בערוהיגען דעם שטורם, אז דער עולם זאל זיך ניט צוגעהן. ער בעט זיך עס זאל זיין שטיל, ער איז מבטיח, אז באלד איז ער מסים, נאר ער קען נישט ארויס קריכען, ער האט זיך צו שטארק פערדרעהט אין פסוקים, אגדתות און מדרשים, קענטיג ניט נאך זיין כח... דער טומעל וואקסט, אט דאכט זיך שפרינגט ארויס אן עזות-פנים און שרייט: גענוג שוין — מ'דארף שוין מעריב דאווענען... דער מגיד מאכט מיט די הענד, ווארפט זיך אום אין אלע זייטען, ווי ער וואלט עפיס זוכען א ווארט, וואס זאל קענען פערהאלטען און בערוהיגען דעם עולם, זיי זאלען איהם אויסהערען... זיי זאלען זיך ניט צוגעהן... נאר נישטא אזא ווארט!...

פלוצים האקט זיך אב די דרשה, דער מגיד ווישט זיך דעם שווייס און קוקט מיט שטארע בליקען אויפ'ן עולם, און באלד ברעכט ער ארויס איבער'ן בית-מדרש מיט זיין פערצווייפעלטער הייזעריגער שטימע: — רבותי! איך בין א יוד פון אכט קינדער, איך בין שוין פון דער היים א יאהר, איך האב זיי געלאזען אהן א גראשען געלד... זיי הונגערען דארטען אוודאי. רבותי, רחמנים בני רחמנים, האט רחמנות אויף א טאטען פון אכט קינדער...

אין בית-מדרש איז שטיל געווארען ווי אויף א בית-עולם. א שוידער איז דורכגעלאפען יעדערן איבערן לייב. צייט מגידים האבען אין ק. געזאגט האט נאך קיינעם אזוי נישט געראטען צו ווירקען אזוי שטארק אויפ'ן עולם. אפילו דער רב, וואס איז בטבע א שונא מגידים, וואס שלאפט שטענדיג אנשפארענדיג זיך אויפ'ן סטענדער, ווען דער מגיד זאגט, האט זיך דערפון אויך אויפגעהאפט, ארויס געלאזען א טיעפען זיפץ, געשאקעלט מיט'ן קאפ און געמורמעלט: נעביך, נעביך...

און איין „מבקר", האט מיט אומעטיגע בליקען אקוק געטהון אויפ'ן צוויטען און געפרעגט:

— האסט געהערט?

— יא, האט יענער טרויריג געענטפערט.

— נו, א װעלטעלע, האט א דריטער געזיפצט... און דארט הינטערן בימה, וואו די קערה שטעהט, איז געווארען א שטופעניש. דאס האט יעדער זיך געשטויסען צו דער קערה אריינוואַרפען זיין נדבה פאר'ן מגיד. עס זענען געפלויגען גריוונעס, גילדענס און פערציגערס, ווי די טויבען...

און אויף מארגען זענען צוויי שענע בעלי-בתים ארומגעגאנגען איבער'ן שטעדטיל צוזאמען קלויבען געלד; עס איז פאר זיי נענוג געווען נור אויסצורעדען, אז עס איז פאר'ן געלטיגען מגיד, אז מען זאל זיי טראגען די נדבה אנטקעגען. די שענסטע נדבה האט גענעבען יענער „מבקר" וואס האט געלטען געזאגט אויפ'ן מגיד, אז ער פלוידערט. אריינקוקענדיג צו די גבאים אין דאס רויטע פאטצייל-כען, וואו דאס געלד איז געלעגען, האט ער מיט הארץ געזאגט:

— עס איז א יושר אויפצוקלויבען וואס מעהר; מילא קען ער ניט זאגען, אבער א רחמנות איז דאך. פארט, א יוד א למדן — איהר ווייסט — האט ער געענדיגט צוהיצענדיג זיך אביסיל — איך וואלט וועלען, אז היינט זאל מען מיר איהם שיקען אויף וועטשערע. איך וואלט זיין זעהר צופריעדען!

— ניין! האט איין גבאי געענטפערט,— יענקיל לייבעס האט איהם שוין פערבעטען, נאך אין דער פריה ביים דאווענען.

יענקיל לייבעס איז דערזעלבער „מבקר" וואס האט געלטען אויפ'ן מגיד געזאגט אז ער האט גאר קיין מויל נישט. —

III.

דער בוים.

עס איז געווען אַ לאַנגע גאַס, ווענינגסטענס אין דעם יודישען קליין-שטעדטיל האָט זי זיך גערעכענט פאַר די לענגסטע. זי האָט פערמאָגט פערציג הייזלעך, אויסער די „חורבה“, אין וועלכער קיינער האָט שוין זייט צעהן יאָהר ניט געוואהנט. די איינוואהנער פון דער גאַס זענען געווען דורכאויס יודען, דער איינציגער גוי, וואָס איז געווען אין גאַס, איז אויך געווען אַ האַלבער יוד: גערעדט יודיש, געהאַלטען פון אַ סך יודישע מנהגים, וואָס זענען אַ סגולה צום געזונד, און ער האָט געוואהנט אין אַ יודיש שטיבעל, וואו בײַ דער טהיר איז געווען צו געשלאָגען אַ מזוזה. אַזוי, אַז די יודישע „אָרימע-לייט“, געהענדיג איבער די הייזער, פלעגען זיין שטיבעל אויך ניט דורך לאָזען און פלעגען אַמאָל האַפען בײַ איהם — ניט אין אַ יקרות-יאָהר — אַ צוויי, דריי קאַרטאָפּעל...

די דאָזיגע גאַס האָט געהאַט צוויי ברונימס, איינער מיט אַיין „אָצאָפּ“ און דער צווייטער מיט אַ ראָד, (דער ברונים מיט'ן ראָד איז געווען אַ שטיקעל נייעס אין גאַס און די עלטערע יודען האָבען די ערשטע צייט אויף איהם „מתרעם“ געווען, נאָכדעם זענען זיי אָבער געוואהנט געוואָרען), אויך האָט די גאַס געהאַט איין „ערוב“, צוויי גריבער, וואו די קינדער פלעגען זיך אין זאַמד שפּיעלען און צוויי גאַנץ טיעפליכע רינשטאָקען בײַ די זייטען פון דער גאַס.

עס פערשטעהט זיך, אַז די לאַנגע גאַס, וואָס איז געווען בעזעצט מיט יודען, איז ניט געווען איינגעטונקט אין בוימער. די גאַסיגע יודען, וואָס האָבען אַלע גוט „לערנען“ געקענט, האָבען געוואוסט,

אַז אַ מאָל, אין ארץ ישׂראל, איז יעדער יוד געזעסען אונטער זיין „חיינע־שטאָק“ און „פייגענבוים“. אויך האָבען זיי געוואוסט פון די צעדער־בוימער אין וואַלד לבנון און פון נאָך אַנדערע בוימער, וואָס ווערען אויסגערעכענט אין פּסוק... דאָ אָבער, אין חוץ־לאָרץ, האָבען זיי פון בוימער ווייניג געוואוסט; ניט קלאָר פערשטאַנען, ווי אַזוי וואַכסט עס אויס אַ בוים. צווישען די הדר־יונגלעך נאָר איז „אומגעגאַנגען“ אַ „סוד“, אַז אויב מען זאָל פערזייען די קערנדליך פון איין עפּעל אין דער ערד, קען אין אַ צייט אַרום אויסוואַכסען אַ בוים, נאָר עס איז מעהר ניט געווען ווי אַ קלער, קיין אמת'ע אמונה האָבען די הדר־יונגלעך דערין ניט געהאַט און האָבען זיך אַפילו געפוילט צו מאַכען אַ פּרוב אַיינצוזייען אַזעלכע קערענדלעך.

און די לאַנגע גאַס האָט טאַקי נאָר איין איינציגען בוים געהאַט, און יעדערען איז געווען אַ וואונדער, ווי אַזוי קומט דער בוים אַהער!

דער בעל־הבית פון דעם בוים חיים יענקיל דער שניידער, האָט אויך ניט קלאָר געוואוסט ווער האָט דעם בוים פערפלאַנצט, און ווי אַזוי ער איז אויסגעוואַכסען. זיין טאַטע האָט עס געוויס ניט געטהון, ווייל אַז חיים יענקיל איז נאָך אַ יונגעל געווען, איז שוין דער בוים געווען אַזוי גרויס און דיק, ווי איצטער. חיים יענקיל'ס „נחלה“ איז איהם איבערגעגאַנגען בירושה אַודאַי פון אַ זעכסטען דור, אפשר האָט די נחלה געהערט אַ מאָל צו אַ גוי און דער גוי האָט איהם פערפלאַנצט?

נאָר ווי די מעשה זאָל ניט זיין, אַזוי צי אַנדערש, די „לאַנגע“ גאַס האָט געהאַט אַ בוים און דער בוים איז געווען חיים יענקיל דעם שניידערס. געוואַכסען האָט דער בוים נעבען שטיבעל, האַרט ביים פענסטער, וואָס האָט צום גאַס אַרויסגעקוקט און חיים יענקיל פלעגט בשעת נעהען קענען קוקען אויף זיין בוים, וועלכען ער האָט ליעבער געהאַט ווי אַלעס אין דער וועלט.

אַם הערבסט, ווען דער ווינד פלעגט בלאָזען, פלעגען דעמאָלט די צווייגען זיך שאָקלען און רוישען טרויריג אין פענסטער אַריין, ווי זיי וואָלטען עפּיס איין אומעטיגע לאַנגאָנגעריגע מעשה וועלען חיים יענקלען פערצעהלען, און דעמאָלט פלעגט חיים יענקיל

אומעטיג װערען, די נאָדעל פֿלעגט װי װעלען אַרויסשפּרינגען פֿון די פֿינגער, ביז ער פֿלעגט זי אין גאַנצען פֿון האַנד אַרויסלאָזען, אָנלעהנען זיך צום פֿענסטער און פֿערטראַכטערהייד אונטערברומען: מיט אַ האַלב־צעבראָכענעם קול:

אָז בהלך ירמיהו,

על קברי אָבות!...

און אין שטיבעל פֿלעגען זיך דעמאָלט הערען, װי שטילע טריט פֿון מתים...

זומער אָבער פֿלעגט דער בוים מעהר רושם מאַכען אויף חיים יענקלען: „מלאכה“ איז געװען װעניג, צײַט צו פֿאַנטאַזירען — מעהר, און ער פֿלעגט אין דער לעדיגער צײַט ליגען אונטער'ן בוים. די צװײַגען פֿלעגען שטיל, פֿאָרזיכטיג רוישען, אַ פֿויגעל פֿלעגט זיך אַ מאָל פֿערגנב'נען אויף זיי און טשיריקען, און חיים יענקיל פֿלעגט דעמאָלט צומאַכען די אויגען און קלערען און טראַכטען פֿון עפּיס העכערס, װי שער און אײַזען...

אין זומערדיגע שבתים, אַז עס פֿלעגט הייס זײַן, פֿלעגען אַ מאָל קומען נאָהנטע שכנים אויסרוהען אונטער'ן בוים נאָכ'ן טשאָלענט.

דאַמאָלס פֿלעגט חיים יענקיל האָבען גרויס כבוד. עס פֿלעגט אויך קומען טוביה דער גמרא־מלמד, אַ הויכער דאַרער יוד מיט אײַנגעפֿאַלענע באַקען, טוביה פֿלעגט רעדען זעהר שטיל, בנעימות'דיג און חיים יענקיל האָט איהם זעהר געשעצט.

— װעלען מיר אַ ביסעלע אָפּרוהען אונטער אײַער בוים, ר' חיים יעקב! פֿלעגט טוביה שטיל אַרויס רײדען, אויסציהענדיג זיך מיט אַ מידען שמייכעל אונטער'ן בוים און ניט קוקען חיים יענקלען אין פּנים בשעת רײדען.

— אָה, מיט'ן גרעסטען כבוד, ר' טוביה! — פֿלעגט חיים יענקיל כמעט, װי אויס שרײַען — מיט'ן גרעסטען כבוד! רוהט אײַך אָב, מהיכא־תיתי!

— כי האדם עץ השדה — פֿלעגט טוביה אַרײַנקומען אין אַ שטימונג, ליגענדיג אונטער'ן בוים — אַ בוים, ר' חיים יעקב, איז געגליכען צו אַ מענשען.

און חיים יענקיל פלעגט אויפהעבען די אויגען, בעטראכטען די צווייגען פון בוים, דעם שטאם, ווי ער וואלט געזוכט איין עהנליכ־קייט צווישען א מענשען מיט א בוים. קיין גרויסע עהנליכקייט פלעגט ער ניט געפינען. דאך פלעגט ער ענטפערען:

— אודאי, וואס דען ר׳ טוביה!

— א בוים לעבט אבער לענגער, ווי א מענש! פלעגט ר׳ טוביה באלד סותר זיין זיינע ווערטער און פלעגט זיך פערנאנדער הוסטען.

געהוסט האט ר׳ טוביה לאנג און שווער און יעדער הוסט האט חיים יענקלען אבגעקלונגען, ווי א שטימע וואס רעדט:

— ר׳ טוביה וועט באלד שטארבען, ער האט די שווינד־זוכט און דער בוים וועט אונז אלעמען איבערלעבען... — אויך פלעגט איין אנדער שבת קומען אברוהען אונטער׳ן בוים זרח ברײַנעס, דער „נגיד" פון גאס. נעהען בגדים פלעגט זרח ביי א צווייטען שניידער, נאר חיים יענקיל פלעגט זיך ניט נוקם זיין אין איהם, זיך ניט בענוצט מיט זיין שטארקייט, וואס ער קען איהם פון זיין בוים אוועק טרייבען; אדרבא, ער פלעגט איהם זעהר שיין צונעהמען, ווי ער וואלט וועלען דעם נגיד בעווייזען, אז ער בעשטעהט ניט אן זיין מלאכה...

— א וואהלער בוים! פלעגט ר׳ זרח לויבען בעטראכטענדיג דעם שטאם — אזא בוים, מען זאל צעהאקען קען קלעקען אויף א ווינטער הייצען... מיר איז א חדוש, וואס דו צעהאקסט איהם ניט, חיים יענקיל?..

חיים יענקיל פלעגט ווערען אנגעצונדען פון אזא פארלייגונג: „א הזיר" וואלט אלץ וועלען אויפעסען! פלעגט ער אין הארצען טראכטען, נאר ר׳ זרח׳ן פלעגט ער ענטפערען איידעלער:

— מען טאר נישט האקען, ר׳ זרח! מען טאר נישט! עס איז אפילו א זינד צו זאגען אזוינס. א בוים, זאגט ר׳ טוביה, איז ווי א מענש...

— כי האדם עץ השדה! פלעגט טוביה אונטערזאגען ווי פון שלאף.

— עט נארישקייט, עס נאר א משל!.. פלעגט דער „נגיד" א מאך טהון מיט דער האנד... נו, מען דארף א דריטעל טהון,

וועסט מיר „אַ וועק“ טהון אַ זייגער דריי, וועל איך מיר געהן טרינקען אַ גלעזעל „ווארעמס“...

אין הסרון האט אָבער דער בוים געהאט: עס האט אויף איהם „פירות“ געוואַכסען און דאס האט איהם און חיים יענקלען געשאַדט.

וואלטען האטש די „פירות“ געווען געראטהענע, וואלט דאס אונגליק אפשר ניט אַזוי גרויס געווען. חיים יענקיל וואלט זיך „מרבה הוצאה“ געווען און וואלט געזעהען, אַז דער בוים זאל ניט שטעהן אין אַ „רשות הרבים“ ער וואלט איהם אַרום געצוימט, צי ער וואלט איהם פערדינגען זעליג דעם „סאַדאָווניק“, און יענער וואלט זיך שוין איין עצה געגעבען, ווי אַזוי צו פערהיטען איהם פון שלעכטע הענד.

האבען אָבער אויפ׳ן בוים געוואַכסען נאר ווילדע עפּעלעך. עסען האט מען זיי ערשט געקענט שפּעט אין ווינטער, ווען זיי וועלען, ליגענדיג אויפ׳ן בוידעם, שטאַרק איבערגעפרוירען. אפילו דאַמאלס איז אויך אויף שונאים געזאגט זייער טעם, וואס זיי האבען. די גאַנצע מעלה פון די עפּעלעך, וואס זיי זענען אַ רפואה צו „טשאַד“ און פריידע, חיים יענקיל׳ס ווייב, פלעגט טאַקי מיט די דאָזיגע עפּעליך אָבראַטעווען דאס גאַנצע געזינד, ווען מען פלעגט ווינטער־צייט פון די פּרעסלעך די קעפּ פערטשאַדען...

די גאַס־יונגלעך אָבער האבען נישט געקוקט, וואס די עפּעלעך זענען ווילדע, זייערע געלד זענען זיי ווערטה געווען... וואַרטען ביז די עפּעלעך וועלען איבערפריהרען אויפ׳ן בוידעם, זענען זיי דערויף צו היציג געווען, פאַר „טשאַד“ האבען זיי אויך קיין מורא ניט געהאַט, און דעריבער, ווי עס פלעגט קומען אָנהויב אלול און די עפּעלעך פלעגען בעקומען אַ געהעריגע צורה, פלעגען זיי יעדען „נאָכמיטאָג“, יעדען „בין מנחה למעריב“ בעלעגערען דעם בוים, וואַרפען אויף די שפּיצען צווייגען, וואו די עפּעלעך האבען געדיכט געוואַכסען, מיט העלצער, שטיינער און מיט געדויש און געפּילדער פלעגען זיי אַנלעגען פולע קעשענעס מיט „רויב“...

דערזעהענדיג די מחנה קינדער ביים בוים פֿלעגט חיים יענקלען אָנהויבען ציטערן הענד און פֿיס, ער פֿלעגט ווי איין אָבגעבריהטער אַרויסלויפֿען פֿון שטוב, אַראָבוואַרפֿענדיג די שטיקעל אַרבייט פֿון דער האַנד אויף דער ערד, און פֿלעגט ברומען:

— שקצים, וואָס ווילט איהר פֿון דעם בוים, איך וועל אייך ממית זיין! אַוועקט!!

די גאַס-יונגלעך פֿלעגען זיך לכתחילה דערשרעקען און מיט אַ געפֿילדערײ און פֿײפֿערײ זיך לאָזען אַנטלויפֿען, אין אַ ווײלע אַרום, אַז זיי פֿלעגען בעמערקען, אַז חיים יענקיל איז צוריק אין שטוב אַרײן, פֿלעגען זיי זיך ווידער צוזאַמען קומען און מיט מעהר פֿריש-קײט זיך נעמען צום בוים...

און דאַמאָלס פֿלעגט זיך אָנהויבען אַ מלחמה אויף לעבען און טויט. חיים יענקיל פֿלעגט שוין אָנהויבען נעבראַוויכען „כלי זין" און מיט אַ שטעקען פֿלעגט ער זיך לאָזען לויפֿען ווי אַ ווילדער טיגער נאָך דער מחנה יונגלעך; די יונגלעך פֿלעגען מיט אַ געלעכטער און „הוראַ" זיך לאָזען אַנטלויפֿען, און ווידער קומען צו לויפֿען...

אַ מאָל פֿלעגט חיים יענקלען די געדולד פּלאַצען און ער פֿלעגט זיך לאָזען לויפֿען ווײט, ווײט נאָך די יונגלעך. דאַמאָלס פֿלעגט ווערען אין גאַס אַ טומעל, יודען מיט בערד, ווײבער און קינ-דער פֿלעגען אַרויסלויפֿען פֿון די הײזלעך, און דערשראָקענערהײט אײנער דעם אַנדערען פֿרעגען:

— וואָס איז דאָס? האַ?...

באַלד אָבער פֿלעגט זיך דער טומעל ערקלערען און אײנער דעם אַנדערען בערוהיגען:

— גאָר ניִשט, גאָר ניִשט, חיים יענקיל דער שנײדערוק יאָגט זיך נאָך די יונגלעך... אַ שנײדורע אַביסעל! פֿרעג, וואָס ושאַלעוועט ער זײ די עפּעלעך? מעהר ווי בויכוועהטאָג האָט מען פֿון זײ ניט.

דערהערענדיג אַזאַ מאוס'ע מײנונג וועגען זײנע עפּעלעך פֿלעגט חיים יענקיל נאָך מעהר צערײצט ווערען און פֿאַר כעס פֿלעגט ער האַפּען אַ יונגעל און נעבען איהם אַ קלאַפּ.

— אוי — אוי —! פֿלעגט זיך דאָס יונגעל הויך צעװײנען — פֿאַר וואָס שלאָגט ער מיך? איך האָב גאָר ניט געריסען...

— בתיה! מען האט אייער יונגעל געהרג'עט! פלעגט א שכנה אנזאגען פאר גוטע פריינדשאפט וועגען דער יונגעלס מוטער.

— זאל אייך א דונער איינשלאגען! פלעגט זיך די מוטער אננעמען פאר איהר קינד — וואס שלאגט איהר עפּיס מיין קינד. איהר ניט איהם עסען? זאלען אייך ווערים עסען! העין-אביסעל? ער האט א שטיקעל בוים מיט סם-המות'דיגע עפּעלעך קאלט די גאס!...

און אויף היים יענקלען פלעגט די גאנצע גאס אנפאלען און יעדער פלעגט איהם זידלען און מאכען צו גלייך מיט דער בלאטע. „געזעצטע" „בעלי-בתים" אבער פלעגען איהם נאר זאגען ווייכען מוסר:

— זאגט אליין, ווי שעמט זיך דאס ניט א יוד מיט א באָרד, צו האבען אין זינען אזעלכע נארישקייט: בוים, שמוים! דאס פּאסט פאר א גוי, ניט פאר א יודען... קינדער — זיי רייסען, זאלען זיי רייסען! עס האט עפּעס א ווערדע די עפּעלעך? פע הלשות!

— מיר ארט ניט די עפּעלעך — פלעגט היים יענקיל ענטפערן, ווי מיט א וויינענדען קול — דעם בוים קאלעטשען זיי מיר, די צווייגען צעברעכען זיי...

— צווייגען — שמייגען! — פלעגען די געזעצטע בעלי-בתים ווי-דער אנהויבען מוסר'ן, — נו, זאגט אליין, זענט איהר ניט ערגער פאר די קינדער? א געשעפט האט איהר! אט געהט אהיים און נעמט זיך צו דער ארבייט! פע, הלשות! א יוד מיט א באָרד!...

און היים יענקיל פלעגט זיך נאך אזא מוסר פיהלען, ווי א קינד נאך אן אבגעטהוענער נארישקייט. ער פלעגט פערשעמט א קוק טהון אויף דעם „מוסר-זאגער", דערנאך אויף דער איינענער באָרד, נאריש א שמייכעל טהון און זיך לאזען צוריק אהיים געהן.

צוקומענדיג נאך אזא מעשה צום שטיבעל פלעגט זיך היים יענקיל שטעלען ביי'ן בוים. אויף דער ערד נעבען בוים פלעגען זיך וואלגערען שטיקלעך אבגעבראכענע צווייגלעך, אין דער הויך, אויפ'ן שפּיץ בוים, זענען א פּאר צווייגען געהאנגען איבערגעבראָכענע און האבען אויסגעזעהן ווי הרוגים. היים יענקעל פלעגט קו-קען אויף די צעבראכענע צווייגעלעך אויף דער ערד, אויפ'ן בוים,

קוקען, זיפצען און מיט אַ געקלעמטען הארצען אין שטוב אַריין געהן...

אַזוי פלעגט יעדער אלול ביז אַ שטיק אין הערבסט רוישען די נאַס און דער איינציגער בוים האָט אין גאַס אַ סך לעבען געבראַכט...

*

עס זענען אַזוי איבערגעלאָפען אַ צעהנדליג יאָהרען.

און די צעהן יאָהר האָבען אַ פּאָר סמנים געלאָזען אין דער גאַס: די „חורבה" איז צעלעגט געוואָרען, לויט דעם בעפעהל פון אַ נייעם פּריסטאַוו, וואָס האָט געזאָגט, אַז אַזוינע חרבות טאָרען „פּאָ זאַקאָנו" ניט שטעהן; טוביה דער גמרא-מלמד האָט זיך איינמאָל שטאַרק פערנאַנדער געהוסט, ניט געקענט האַפּען דעם אָטהעם און איז אַוועקגעשטאָרבען; זרח דער נגיד האָט געוואָלט ווערען אַ גביר, האָט געקויפט דריי הונדערט פוד טרוקענע יאַגדעס און האָט עס געהאַלטען אויף „ספּעקולאַציע", האָט צוגעלעגט זיין אייגענס און האָט נאָך פערנומען אַ 25-גער פרעמדע געלד און איז אַן אָרימאַן געוואָרען.

און דער בוים אין גאַס איז נאָך אַליין געשטאַנען און אַם הערבסט, ווען דער ווינד פלעגט בלאָזען און די צווייגען פלעגען טרויריג רוישען, פלעגט חיים יענקיל אַליין אונטערברומען דעם זעלטען ניגון מיט די זעלביגע ווערטער פון „קינות":

אָז בהלך ירמיהו
על קברי אָבות.

זומער אין אַ לעדיגער צייט פלעגט ער נאָך אַליין ליגען אונטער'ן בוים און טראַכטען וועגען עפּעס העכערס פון שער און אייזען... אלול-צייט פלעגט ער אַליך האָבען צו טהון מיט די חדר-יונגלעך, וואָס פלעגען קומען בעלעגערען דעם בוים און די נאַס פלעגט אַליך רוישען און קאַכען: עפּעלעך, בוים, חיים יענקיל!...

*

עס זענען אַוועק נאָך עטליכע יאָהר.

אויף טוביה דעם מלמד'ס מצבה זענען שוין אַ פּאָר ווערטער אָבגעמעקט געוואָרען; זרח דער נגיד איז שוין אין גאַנצען

אן אביון געווארען. פריידע, חיים יענקל'ס ווייב, איז געשטארבען, חיים יענקל איז שוין ווייס געווארען און דער בוים איז נאך אלץ געשטאנען....

דער בוים איז שוין אבער אויך ניט דער זעלבער געווען.

— עפּיס ווייס איך ניט וואס מיט'ן בוים איז געווארען?— פלעגט זיך חיים יענקל וועלען אמאל אויסרעדען דאס הארץ פאר עמיצען. — עפּיס איז ער ווי איינגעבויגענער געווארען, שיטערער די צווייגען און איז גאר ניט דער, וואס אמאל.

נאר קיינער פלעגט איהם ניט ענטפערן: — א נארישער שניידער! — האט אלץ איין עסק מיט'ן בוים, ער שמעקט דאכט זיך שוין מיט „קברות-בלעטלעך", ער וואלט בעסער תהלים זאגען, עפּיס אנגרייטען!

און חיים יענקל האט מיט זיינע מאטע אויגען, מיט א גענעקלעמט הארץ געקוקט, ווי דער איינציגער בוים איז גאס שטארבט אב צוזאמען מיט איהם...

— די קינדער האבען איהם אוועקגעהרגעט! פלעגט ער וויינען אין דער שטיל — דער בוים דארט, ער שטארבט אב....

און חיים יענקל האט זיך דערמאנט אן טוביה עליו-השלום'ס ווערטער: כי האדם עץ השדה...

— א למדן א יוד געווען; א שאד, וואס ער איז געשטארבען... פלעגט חיים יענקל זיצען אין אזוינע מינוטען, פלעגט זיך אנלעהנען אן פענסטער, צוהערען זיך, ווי דער בוים רוישט קוים מיט זיינע עטליכע איבערגעבליבענע צווייגען, און חיים יענקל פלעגט אריינפאלען אין א שווערער מרה-שחורה...

IV.

יאזעפ אין דער יודישער גאס.

דער יודישער גוי אין אונזער גאס איז געוועזען יאזעפ. איך הער, ווי איהר ווילט מיר פערריכטען א פעהלער און לייענען „יאזעף“, נאר האלט זיך איין, ליעבע יודען, האטש דאס מאל און וויזט ניט ארוים אין אלץ אייער חריפות — איך וויים איהם און געדענק איהם נאר מיט דעם נאמען „יאזעפ“ און נאר דיעזער נאמען איז מיר טייער און אז איך דערמאן זיך איצט אן איהם ווילט זיך מיר זאגען: זכרונו לברכה אדער וועניגסטענס עליו השלום... זייט עס מיר מוחל, ליעבע יודען...

ווען דער דאזיגער יאזעפ וואלט געבוירען ווערען ביי רייכע עלטערן, וואלט ער ענדיגען אן אוניווערזיטעט און א געלעהרנטער געווארען, וואלט ער זיך זיכער ביי אונז גערעכענט „מחסידי אומות העולם“ און ניט וועניג יודישע שרייבער וואלטען פאהרען צו איהם מאכען איין „אונטערוויו“ מיט איהם, אויסהערען זיינע הומאנע דעות וועגען יודען און יודענטהום און ניט וועניג פובליציסטען וואלטען ניט וועניג ארטיקלען איבער איהם געשריעבען: יאזעפ און זיינע בעציהונגען צו יודען, און ווער ווייסט ווי וויט זיין נאמען וואלט געקלונגען ביי אונז...

אז ער איז אבער נאר א יודישער גוי געוועזען, א חוטב עצים דשואב מים און איין ארבייטער פון אנדערע ארבייט ביי יודען, ווי עס וועט זיך ווייטער דערצעהלען, איז ער נאר געוועזען בעקאנט אין אונזער יודישער גאס און נאר דארט האבען זיינע דעות וועגען יודען געקלונגען, קיינער אבער האט ביי אונז ניט געהאט די העזה

צו צולעגען יאזעפ'ן עפּיס א טיטול, וואס זאל אבשפּיגלען זיינע געדאנקען וועגען יודען. נאר מיין פעטער, ר' בער, א יוד א גרויסער למדן און א גרויסער פּחדן, וואס דערוועהענדיג, אז א גוי געדענקט אין איין זייט גאס פלעגט ער איבערגעהן אויף דער צווייטער זייט,— אט נאר דער פעטער פלעגט האבען א כח צו זאגען אויף יאזעפ'ן, אז ער איז איין אוהב ישראל און אז דער פעטער איז געווען בעזונדערס אויפגעלעגט און יאזעפ'ס גוטע פריינדשאפט צו יודען פלעגט איהם בעזונדערס ריהרען, פלעגט ער נאך צולעגען:

— ווער ווייסט? עס קאן זיין, אז יאזעפ וועט האבען עולם הבא...

און מיינט ניט, אז מיין פעטער ר' בער איז געווען אזא ותרן, איין אויסבערענגער, וואס זאל טהיילען א ליאדען גוי עולם הבא. מיין פעטער האט גאר ניט געהאט אזא ברייט הארץ, וואס איז געווען אפילו נוגע אין עולם הזה, בפרט אין עולם הבא, וואס ער האט עס געהאלטען פאר אמת'ע צדיקים.

דערפון קאן מען זיך שוין פארשטעלען, ווי ווייט יאזעפ האט ליעב געהאט יודען און עס וועט שוין קיין וואונדער ניט זיין, וואס נאך זיין טויט וויל איך איהם שענקען א בלעטעל אין דער געשיכטע פון דעם יודישען פאלק. קנייטשט זיך ניט, ליעבע יודען; גלייבט מיר יאזעפ איז עס ווערט. אויסער זיינע גוטע פריינדשאפט צו יודען, וואס דאס האט ער מיט גענוג ווארימע ווערטער ארויסגעוויזען, האט ער אונזער גאס פיעל געדיענט, פיעל נוצען געבראכט, ער האט אונז זיינע בעסטע כחות אוועקגעגעבען...

אמת טאקי, אונזער גאס האט איהם געצאהלט פאר זיין „דיענען“ אונז. יאזעפ האט געפיהרט זיין גאנצע הוצאה פון אונז און האט געלעבט גאנץ בעלי-בתיש, ער איז קיין מאל ניט זשעדנע געווען א שטיקעל ווייצענס, אפילו אין דער וואכען און האט געהאט א מזומענע קאפּיקע אויך, אבער זיין גוטע פריינדשאפט צו יודען האט ניט דערפון, חלילה, געשטאמט און מיר וואלטען שטארק געזינדיגט, ווען מען וואלט איהם דערין חושד זיין... יאזעפ איז ניט געווען קיין מאטעריאליסט, ווארום, אז ער וואלט וועלען גליקען זוכען, וואלט ער געפינען ניט ביי אונז אין גאס...

ער איז געווען אַ געזונטער גוי, געהאַט צוויי גרויסע גראָבע הענד, וואָס קיין אַרבייט איז פֿאַר זיי ניט שווער געווען, האָט ניט „גע־טרונקען“, אויסער אַמאָל פּסח צייט אַ ביסעל וויין, וואָס די גאַס פֿלעגט איהם געבען אויף מאָרגען נאָכ׳ן סדר... אַזאַ גוי קריגט אויף זיך אַלע מאָל אַ בעלן, און די אַרומיגע פּריצים האָבען טאַקי אויף איהם אויגען געוואָרפֿען און ניט איינמאָל געוואָלט איהם אָבריידען פֿון אונז און צונעהמען איהם צו זיך פֿאַר אַ פּאַראָבעק. נאָר יאַ־זעפּ האָט געשפּייט דערויף, ער האָט אונזער גאַס ניט געוואָלט און ניט געקענט פֿערלאָזען און פֿלעגט ענטפֿערן, אַז ער האָט זיין אויסקומעניש ביי די יודען, ניט צו פֿערזינדיגען....

אין וואָס איז בעשטאַנען יאַזעפּ׳ס אַרבייט פֿאַר דער גאַס?

יאַזעפּ איז געווען אַ מושלם אין אַלץ: ער האָט האָלץ גע־האַקט, וואַסער געטראָגען, קיה און ציגען אים שבת געמאָלקען, די אויבענס געהייצט, די לייכטער אַראָבגענומען און פֿאַר בעני׳ן, דער איינציגער „ריסטאָקראַט“ אין גאַס, וואָס האָט געהאַט אַ פּאָר טויזענד רובל אייגענס און אַ גרויס שטעדטיש ווייב, האָט ער אויך שבת דעם סאַמאָוואַר אָנגעשטעלט און פֿלעגט די ערשטע גלאָז טהעע אויסטרינקען. לכתחלה פֿלעגט ער זיך בעריהמען מיט דעם כבוד, וואָס ער האָט ביי בעני.

— אַן עדעלער יוד! — פֿלעגט ער איהם לויבען נאָכדעם אין גאַס — ער לאָזט מיך ניט אַוועקגעהן, ביז איך זאָל ניט אויס־טרינקען אַ גלאָז טהעע. זאָל פֿריהער ר׳ בעני טרינקען, זאָג איך,— ניין! ניין! זאָגט ער, טרינק דו, פֿריהער, ניט אַנדערש, יאַזעפּ!... אַן עדעלער יוד...

שפּעטער איז אָבער יאַזעפּ געוואָהר געוואָרען, אַז ניט פֿון עדעלקייט גיט מען איהם ביי בעני׳ן די ערשטע גלאָז, נאָר צוליעב אַ דין (מיין פֿעטער בער דער למדן, דאַכט זיך, האָט דאָס איהם דערקלערט) און ער איז אַביסעל ברוגזליך געוואָרען. מיינט ניט, חלילה, אַז געשאָלטען, גערופֿען זשיד, מאַשעניק ווי מען זידעלט אַ יודען אין אַזעלכע פֿעלע. ניין, דערויף איז יאַזעפּ ניט געווען

פֿעהיג, ער האָט נאָר געמאַכט אַ הערה, אַז דער דין געפֿעלט איהם ניט, נאָך זײַן מײנונג קומט עס אויס: אָבגענאַרט גאָט... עס פֿערשטעהט זיך, אַז זײַן הערה האָט קײן ווערטה ניט געהאַט און האָט קײן שום שלעכטע ווירקונג ניט געקאָנט מאַכען אויפֿ'ן שלחן ערוך'ס אויטאָריטעט, דען זײַן הערה האָט געשמעקט אַביסעל מיט אײגענליבע! דאָס דאַרף אָבער ניט וואַרפֿען קײן שאָטען אויף יאָזעפֿ'ס בעציהונגען צו יודען. ער איז דאָך פֿאָרט נאָר אַ יודישער גוי געווען, די טיעפֿקײט פֿון אַ יודישען דין האָט זײַן נשמה פֿאָרט ניט געקאָנט בעגרעהמען...

און אַלע אַרבײט פֿאַר דער גאַס האָט ער ערפֿילט ערהרליך און יושר'דיג, און האָט קײנמאָל אונזער גאַס ניט בעריסען, ווײַל קײן מאַטעריאַליסט, ווי מיר האָבען שוין געזאָגט, איז ער ניט געווען, ער האָט ליעב געהאַט די אַרבײט אַלײן און דערהויפּט די, פֿאַר וועמען ער האָט געאַרבײט.

פֿאַר אַ וואָגען האָלץ צעהאַקען אויף דינע שײַטלעך פֿלעגט ער נעהמען אַ פּעקעלע מאַהאָרקע פֿאַר צווײ קאָפּיקעס, דאַכט זיך ניט טהײַער?... נאָר קײן עקספּלאָאַטאַציאָן קאָן עס אויך ניט הײסען, ווײַל דערין האָט מען זיך אין אונזער גאַס ניט אַזוי שטאַרק געניײטהיגט אָדער ווי די עקאָנאָמיקער דריקען זיך אויס אויף זײער לשון: „דאָס איז ניט געווען קײן אונמיטעלבאַרע בעדערפֿעניש“... יעדער בעל-הבית אין אונזער גאַס האָט געהאַט אַ האַק, צי בירושה, צי אַלײן געקויפֿט, און יעדערער וואָלט ווי עס איז אַלײן שפּאַלטען די האָלץ. אלא וואָס חען? אַז יאָזעפֿ פֿלעגט פֿאַרבײַ געהן און דערזעהען, ווי אַ בעל-הבית שטעהט אויפֿ'ן הויף און שפּאַלט האָלץ און דאָס שײַטעל טאַנצט און שפּרינגט אונטער זײַנע הענד און וויל זיך בשום אופֿן ניט אונטערגעבען, פֿלעגט ער זיך אָבשטעלען, גוטהערציג צעלאַכען זיך און אין רײן יודישען לשון, וואָס ער האָט גערעדט ווי זײַן מוטערשפּראַך, פֿלעגט ער זאָגען:

— עי, ר' חיים, ר' חיים! געה בעסער אין בית-המדרש אַרײַן און זעץ זיך בײַ'ן משניות און שפּאַלטען לאָז מיך. צי אַזוי שפּאַלט מען האָלץ?... ווײַז אַהער די האַק.

— אָבער ניט טהײַער, יאָזעפֿ.

— אַ קליין פּעקעלע מאַהאָרקע...
— נו, נו....

און יאָזעפ פלעגט נעהמען די האַק, בעשפּייען די הענד, וואָס ער האָט עס געהאַלטען פאַר אַ גרויסע סגולה און דער וואָגען האָלץ פלעגט זיך פערוואַנדלען כהרף עין אין דינע שייַטעלעך און די בעלי-הבית'טעס פלעגען הייַצענדיג יאָזעפ'ן בענשען און בענשען....

נאָר דאָס וואָס ער פלעגט פאַר אַ וואָגען האָלץ צעהאַקען ניט בעגרייַסען, קאָן מען טאַקי זאָגען, עס איז ניט געוועזען קיין נויט: מילא האָבען די גאַסיגע בעלי-בתים ניט געקאָנט, ווי ער, קונציג האַקען, אָבער דאָך קאָן מען זיך מיט האָלץ ווי עס איז אַיין עצה געבען: העלפט אונטער דאָס ווייַב, איין עלטער בחור'ל — איינער האַלט די האַק מיט דער שאַרפער זייַט אויפן שייַט האָלץ, דער צווייַטער קלאַפּט מיט נאָך אַ שייַט האָלץ אויף דער טעמפּער זייַט האַק און פריהער, צי שפּעטער, די שייַט האָלץ האָט דאָך אויך איהר ערעלקייַט, אַז צוויי יודישע נפשות מאַטערן זיך איבער איהר אַ האַלבע שעה, מוז זי זיך צעשפּאַלטען.

וואָס וואָלטען אָבער די גאַסיגע יודען געטהון, ווען יאָזעפ וואָלט אים שבת געהעכערט די פּרייַזען, וואָלט ניט וועלען אויסהייַצען שבת די אויבען אונטער אַ צעהנערל, פאַר לייַכטער אַראָבנעהמען אַ זעכסער און פאַר יעדע קליינע אַרבייַט אים שבת געריסען די הויט? שבת איז דאָך שוין אַליין אַ נויט, אַליין קאָן מען עס ניט טהון און ער איז איינער אין גאַס, די איבעריגע פאַר גוים אין גאַס זענען געווען רייַכע בעלי-גופים, האָבען געהאַט איינענע ערד און האָטש אַ שטיקעל ווייַסע חלה האָבען זיי אויך ליעב געהאַט, וואָלט זיי דאָך אָבער דער האָנאָר און די שנאה צו יודען ניט ערלויבט צו אַרבייַטען פאַר יודען, ווער רעדט נאָך מעלקען אַ קוה, צי אַ ציעג און הייַצען אין אויבען.

אָט אין וואָס יאָזעפ'ס זאַסלוגע בעשטעהט. יאָזעפ האָט אפילו פאַר שבת'דיגע אַרבייַט ניט געשטעלט קיין הויכע פּרייַזען, זיך קיינמאָל ניט געבונטעוועט, ניט געמאַכט קיין חלוק, צי האָט איינער 8 לייַכטער, צי וועך צוויי — אַלץ איינס: פאַר לייַכטער אַראָבנעהמען

אַ קאָפּיקע מזומן מיט אַ שטיקעל חלה. מענסט האָבען טוֹיזענד לייכ־טער און מענסט האָבען איינעם, דאָס איז ניט מיין זאַך, דאָס איז אַ גאָטס־זאַך. פֿערקעהרט ביי נחום דעם שוסטער, וואָס האָט גע־האַט אַ קראַנק ווייב און פֿיער הונגעריגע קינדער, פֿלעגט יאָזעף קיין בּראָכע געלד גאָר ניט נעהמען, ער פֿלעגט ביי איהם אָבנעהמען זיינע שכירות אָסיען־צייט מיט צוויי גרויסע לאַטעס אויף די שטי־וועל און פֿלעגט נאָך נחומ'ן דאַנקען און דאַנקען, ווי ער וואָלט איהם אַ נדבה געשענקט, האָטש ער האָט די פּאָר לאַטעס כּשר פֿערדיענט ביי איהם.

און אַז די קראַנקע שוסטערקע פֿלעגט איהם אַמאָל שבת וועלען אָבשניידען אַ שטיקעל חלה פֿון דער אָרימער קליין־חלה, וואָס איז געלעגען אויפ'ן טיש, פֿלעגט יאָזעף אויף דעם נסיון ביישטעהן. ער פֿלעגט קוקען אויף דער חלה און קוקען, דרעהען די וואָנסען, ווי ער וואָלט זיך געהאַלטען מיט דיי אַיין עצה און פֿלעגט צום סוף אַ מאַך טהון מיט דער האַנד:

— ניין, חיענע, בעהאַלט דאָס פֿאַר די קינדער....

כּדי דער כאַראַקטער פֿון אונזער יאָזעפ'ן זאָל נאָך ליכטיגער אַרויס, כּדי זיינע טהאַטען, וואָס ער האָט געצייגט דער יודישער גאַס זאָל אַ היסטאָרישען ווערט בּעקומען מוזען מיר זיך בּעקענען מיט זיין פּלונית'טע מרת יאָזעפיכע...

ניט קוקענדיג, וואָס יאָזעף איז געוועזען אַ פּראָסטער, ניט קיין געלעהרנטער און האָט דעריבער ניט פֿערדיענט דעם טיטול „מחסידי אומות העולם", האָט ער דאָך אָבער אַיין עהנליכקייט צו איינעם מחסידי אומות העולם יאָ געהאַט, נעמליך צו סאָקראַטעס. זיין ווייב איז געוועזען אַ מין גלגול פֿון סאָקראַט'ס אַרורה, וואָס האָט געבּעך זיין לעבען פֿערביטערט, ווי די היסטאָריע דערצעהלט אונז.

די יאָזעפיכע איז געוועזען דער הפך פֿון איהם. זי איז געוועזען אַיין אמת'ע אַנטיסעמיטיכע, מיט אַלע אַנטיסעמיטישע איבערצייגונ־גען און פֿאָראורטהיילען... זי האָט שטענדיג געשריגען אין איין קול, אַז די יודען פֿון דער גאַס האָבען אַריינגענומען איהר מאַן צו זיך, אַרבּייט פֿאַר זיי, ווי איין אָכס, קענען זיך אָהן איהם נישט בּעגעהן אין זייער שבת און פֿון אַלע זיינע אַרבּייטען האָט

ער אפילו קיין „וולאקע” ערד נישט געקאנט קויפען, ווי די איבעריגע פויערן פערמאגען... און זי, יאזעפיכע מוז קויפען קארטאפעל אויפ'ן מארק, גלייך מיט אלע זשידאווקעס.

אט האט איהר אייך דעם זעלבען געשריי פון די אמת'ע אנטיסעמיטען וועגען דער יודישער עקספלאאטאציאן און דוקא פון א פראסטער, ניט געלעהרנטער גויה, וואס האט קיין גאזעט אפילו אין די אויגען ניט אנגעזעהן.

ערקלערען פון וואנען האט געשטאמט יאזעפיכעס אנטיסעמיטיזמוס איז שווער. מיר מוזען עס ערקלערען מיט דער הילף פון דער וויסענשאפט, אז עס איז א ירושה... וואהרשיינליך זענען איהרע עלטערן שונאי־ישראל געוועזען און אין איהר פליעסט זייער בלוט... אנדערש שיקט זיך עס נישט. ווייל יאזעפ, דער אמת'ער אוהב ישראל, מיט וועלכען זי האט אבגעלעבט א לעבען, האט אויף איהר בשום אופן ניט געקאנט ווירקען, זי זאל איבערבייטען איהרע „מיינונגען”... ער פלעגט נישט זשאלעווען קיין ווערטער, ריידען גוטס פאר איהר וועגען יודען, און אז ווערטער פלעגען צו איהר ניט צושטעהן, פלעגט ער אונטערהאלטען זיין פערטיידיגונג מיט פאקטען. דהיינו, ער פלעגט איהר אנווייזען אויף די המוציא'ס חלה, וואס פלעגט זיך שטענדיג געפינען ביי זיי אויפ'ן טיש און פלעגט זאגען, האלטענדיג איין המוציא אין האנד:

— זעהסט! חלה הייסט דאס, דאס באקען נאר יודען און דאס האבען מיר זיי צו פערדאנקען, ווען ניט זיי וואלטען מיר קיינמאל א שטיקעל חלה ניט פערזוכט, וואלסט שטענדיג געקייט דאס ברויט מיט די מעקענע, וואס דו קאנסט עד היום ניט באקען. הייגט וואס ווילסט דו פון די יודען, הלואי זאל מיר גאט געבען געזונד און איך זאל שטענדיג פאר זיי קענען ארבייטען, נישקשה, זיי האבען עס פערדיענט ביי מיר....

נאר ניט קיין ווערטער און ניט קיין פאקטען האבען געהאלפען. יאזעפיכע איז געבליבען ביי איהרע איבערצייגונגען, אז די זשידעס זענען א מיאוס פאלק, זי האט זיי פיינד, זיי נארען אויס איהר יאזעפ'ן און פלעגט זיך שטענדיג קריגען מיט איהם, אז ער זאל זיי, די זשידעס הייסט עס, די צייהנער אויסרייסען: פאר יע-

דער לייכטער אראבנעהמען — א רובל... נישקשה זיי האבען גע־נוג געלד, די זשידעס...

— אוי נאר, נאר, פלעגט יאזעפ לאכען, אז די יודען וואלטען האבען אזוי פיעל געלד, ווי דו מיינסט, וואלטען זיי מיך גאר ניט בעדארפען, רייכע זענען ניט אזוי פרום, ווי ארעמע...

ווי איהר זעהט איז יאזעפ קיין נאר אויך ניט געווען... נאר ניט זיין חכמה וויל איך אייך בעשרייבען, דערום קעהר איך זיך אום צוריק צו זיין פלונית'טע.

די יודען פון דער גאס האבען געוואוסט יאזעפיכעס בעצי־הונגען צו זיי און מען האט איהר דערפאר געגעבען א שענעם טיטול: „מכשפה“. יאזעפ האט פון דעם טיטול געוואוסט און פלעגט גוט־הערציג שמייכלען.

נאר מיט דעם טיטול אליין האבען זיך נאך די יודען ניט בעגנוגענט: צו טיעף איז געווען זייער שנאה צו יאזעפיכען, און זיי פלעגען זיך בעמיהען אנמאכען א בייז־לעבען צווישען יאזעפ'ן מיט איהר:

— גט זי אב! האבען איהם די גאסינגע ווייבער אמאל איין עצה געגעבען.

נאר יאזעפ האט זיי ערקלערט, אז ביי „זיי“ גט'ן זיך איז ניט ווי ביי יודען „להבדיל“ (דער להבדיל געהערט טאקי צו איהם)...

— ביי אייך, למשל, האט ער ערקלערט, אז יאסקע ביינושעס האט ניט געוואלט לעבען מיט דעם ווייב, זענען זיי זיך אוועק צום היגען רב, א טייכעל האט איהר אין שטעדטעל און פאר צעהן גילדען האט זיי דער רב גט געגעבען... אייער רב איז א טהייערער יוד... איך וויים. איצטער האט יאסקע גענומען א נייע ווייב — ציפה'ן, א טהייער ווייבעל, זי גיט מיר שבת א האלבע חלה אוועק און לעגט מיר אן א טעלער צימעס, אז איך קאן ניט אויסעסען. איך מיין ניט דעם צימעס, איך מיין נאר איהר טבע... ביי אונז אבער, להבדיל, דארף מען מיט א גט פאהרען אוש צום פאבסט, ער וואוינט ערגעץ ווייט, איך האב פערגעסען, ווי די שטאדט הייסט און דער פאבסט איז א גרויסער יקרן, ניט ווי אייער רב... הייגט די הוצאות! — עס איז שווער צו גט'ן זיך!

און די יודען פֿון אונזער גאַס, וואָס האָבען געהאַט אַ טבע צו צוזאַמענלעגען זיך און אויסהעלפען אַ מענשען אין אַן אונגליק, האָבען לכתחלה געמאַכט אַ שמועס, מען זאָל אויפמאַכען געלד פֿאַר יאַזעפ׳ן ער זאָל זיך קענען פֿאָהרען גט׳ן. עס איז אָבער דערפֿון גאָר נישט געוואָרען. הייקעל יוסף, דער איינציגער וואָס האָט געלייענט דעם „המליץ״ אין גאַס, האָט געזאָגט, אַז דער פּאַבסט וואוינט אין רוים און אין רוים פֿאָהרען דאַרף קאָסטען איבער 300 רובל באַהן־געלד... פֿאַר אַזאַ סומע האָט זיך דער עולם דערשראָקען. זאָל זיין אפילו, אַז הייקעל יוסף איז ווי דער שטייגער פֿון אַ גאַזעטניק, מגזם אויף אַ העלפט, נאָר 150 רובל אַפילו, איז דאָך אויך ניט נאָך די כחות. און דער עולם האָט אויפגעהערט זוכען מיטלען און צו חלום׳ן וועגען אָבגט׳ען יאַזעפ׳ן מיט יאַזעפיכען.

— האָט קיין מורא נישט! — האָט יאַזעפּ, גערירט פֿון יודישע גוטע פֿריינדשאַפֿט, געזאָגט, — זי וועט אייך קיין בייז ניט טהון און איך וועל זיך ניט לאָזען איבערעדען פֿון איהר, איך בין אַ ייערער. עס איז ניט נייטהיג קיין גט!...

אַז יאַזעפיכע האָט זיך דערוואוסט, וואָס די יודען האָבען איהר געוואָלט אָנמאַכען, איז זי געוואָרען אויפגערייצט ווי אַ ווילדע חיה, זי איז אַרוים מיט אַ זידלערייַ און געשריי אויפ׳ן גאַס און האָט זיך געהאַפּט שלאָגען מיט יעדען יודען:

— זשידעס, איהר ווערט מיר מיין מאַן אָברייַדען פֿון מיר! ניט „קיין־געצלמטשע״! הינט! וואַרט, וואַרט! אַ קרענק וועל איך אייך איהם שוין לאָזען געהן צו אייך שבת בעדינען.

און דעם קומענדען שבת נאָך דער מעשה איז טאַקי יאַזעפּ געקומען מיט צוויי שעה שפּעטער. ער האָט דערצעהלט, אַז זי איז איז אַרוים, האָט פֿערשפּאַרט די טהיר פֿון דרויסען און האָט איהם געשריגען דורכ׳ן פֿענסטער:

— האָטש איך וועל ניט אַריין, אָבער דיר וועל איך ניט עפֿענען די טהיר, וועסט אַ גאַנצען טאָג אין שטוב זיצען — דו וועסט ניט געהן צו די זשידעס, איך דאַרף ניט זייערע חלה...

— איך אָבער — האָט יאַזעפּ ווייטער מיט שטראַהלענדע

אויגען דערצעהלט — האָב אַרויסגענומען אַ האַלבע פֿענסטער און האָב זיך צו איך אַרויסגע׳גנב׳עט...

און דעם שבת האָט יאַזעפ מיט מעהר ענערגיע געאַרבייט, ווי אַלע מאָל: די לייכטער האָט ער אַ האַפ געטהון פֿון יעדען טיש, ווי ער וואָלט זיך געשפּיעלט מיט אַ זאַך וואָס איז איהם וועהר טהייער. עס איז געווען קענטיג, אַז ער האָט די צוויי שעה, וואָס ער איז געווען פֿערשפּאַרט, שטאַרק געליטען פון דעם געדאַנק, אַז ער וועט דעם שבת ניט קענען טהון זיינע ליעבע אַרבייט...

איך האָב דעם פֿאַקט דאָ געבראַכט כדי יאַזעפ׳ס אַנדענקען זאָל אויף לענגער ביי אונז בלייבען, וויסענדיג ווי שווער עס איז איהם אויסגעקומען צו קעמפּפען, כדי צו בלייבען טריי זיין הוי-מאַנער אידעע, צו בעהילפיג זיין דער יודישער גאַס און צו פֿער-טהיידיגען זי פֿון זיין ווייבס שלעכטע אַנטיסעמיטישע מיי-נונגען....

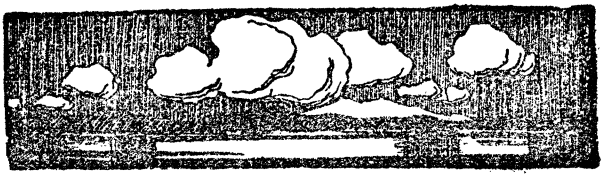

V.

ספרים.

נאטע שייקעס, א שיינער בעל-הבית אין שטעדטעל, וואס ציהט די חיונה אביסעל פון פראצענט און א ביסעל פון שניט-קראם, וואס זיין ווייב האלט, איז געקומען פון בית-המדרש א צופריעדענער און א פרעהליכער.

ער האט מיט'ן רב געהאט א שטיקעל פלפול נאכ'ן דאווענען: דער רב האט זיך געהאלטען שטאהל און אייזען ביי זיינס, נאר ער, נאטע שייקעס, איז אויך ניט פון די וואס לאזען זיך איבער-רעדען און אויסגעפיהרט האט טאקי ער, נאטע שייקעס — ער האט איהם געוויזען א בפירוש'ן דין אין דער גמרא...

פארצעהלען עס פאר'ן ווייב, פאר זלאטען, קאן ער נישט; וואס ווייס, ערשטענס א יודענע אין אזעלכע זאכען, און צווייטענס, איז זי איצט פארטהון מיט שבת מאכען, עס איז היינט פרייטאג, דער פדיון פון שניט איז ניט איבעריגס — דאס געדונגענע מיידעל וועט אויך קענען לייזען.

— אזוי שפעט? ווענדט זיך צו איהם זלאטע.

— עט... גיט ער א מאך מיט דער האנד.

— נו, גרייט צום טיש, גאלדע, ווענדעט זיך די מוטער צו דער עלטערער טאכטער, וואס שטעהט אביסעל אנגעבויגען און שאבט קארטאפעל אויף טשאלענט. זינט זלאטע איז בעל-הבית'טע „רוקט" זי אויף טשאלענט קארטאפעל.

גאלדע גרייט צום טיש, לעגט אוועק א ווייסליכע בולקע און נאטע געהט זיך וואשען.

ער מאַכט אַ המוציא און געהט צו צום גרויסען אַלמער ספרים, נעהמט אַרויס אַ ספר'ל „ידיו אמונה“, זעצט זיך צוריק אַוועק, קײַט די בולקע און קוקט אַרײַן אין ספר.

אַזאַ טבע האָט נטע: ער מוז, קײַענדיג, אין עפּעס אַ ספר אַרײַנקוקען, ווײַל ניט האָט ער קיין הנאה ניט פֿון עסען.

איבערבלעטערענדיג אַ פּאָר בלעטער, בעמערקט ער, אַז ערטערווײַז זענען די אותיות בעדעקט מיט שטויב און עס הערט זיך אַ טוכלער ריח.

— שוין לאַנג ניט געלופֿטערט די ספרים! — מאַכט ער זיך פֿאָרוואורף — הײַנט איז אַ שענער טאָג — טראַכט ער ווײַטער — אַ ווינדטעל איז אויך דאָ, מען דאַרף זיי טאַקי באַלד אַרויסטראָגען לופֿטערן.

נאָכ'ן פֿריהשטיק מעלדעט ער זײַן בעשלוס אין שטוב:

— קינדער! — שרײַט ער אויס פֿרעהליך — העלפֿט מיר לופֿטערען די ספרים!

— לופֿטערען די ספרים! לופֿטערען די ספרים! קלינגט עס איבערן שטוב, און עס ווערט אַ גערודער ווי אין אַ קאַזאַרמע, ווען מען דערגעהט פּלוצלונג, אַז דער דיוויזיאָנער-דאָקטאָר וועט געהן בעקוקען די קאַזאַרמעס, נאָר אַ מעהר פֿרעהליכער, אַ מעהר אינטעסיווער...

— טאַטע! — שרײַט פֿאַר נחת דאָס יונגסטע יונגעל, אַהרן, — מען דאַרף דאָך אַרויסטראָגען אויפֿ'ן הויף אַ באַנק, וואו די ספרים אַוועקצולעגען, האַ?

— אַדאַי, אַדאַי! שטימט איין דער טאַטע און גלעט די שפּיצען פֿון באָרד.

— הייענע! ווענדט זיך אַהרעלע מיט אַ קאָמאַנדירענדען טאָן צו אַ קליין שוועסטערל, — העלף מיר נעהמען די באַנק, דער טאַטע דאַרף לופֿטערן די ספרים.

און די צוויי קינדער שלעפּען מיט אימפּעט די באַנק. שלעפּענדיג, פֿאַרטשעפּען זיי די הויכע קרומע קאָטשערע, און עס פֿאַלט זלאַטען גלייך אין פּוס. נאָר זלאַטע איז ניט אין כעס. איהר האַרץ

איז אָנגעפֿולט מיט כבוד אין עהרפֿורכט צו דער היילינער פּראָ־צעסיאָן... זי האָט קיין העזה אויסצורעדען אַ וואָרט....

דער טאַטע געהט זיי נאָך, ווייזט זיי וואו אָוועקצושטעלען און שיקט זיי אין שטוב אַריין צוריק, טראָגען ספרים.

די קינדער הייבען אָן טראָגען מיט ביידע הענד דעם גרויסען ש״ס געבונדען אין ליינוואַנט.

— צו ביסעלעך טראָגט — עצה׳ט זיי דער טאַטע — איהר וועט זיך דאָך פֿערמאַטערען.

— נישקשה! — שרייט לוסטיג אויס אַהרן — קום, הייענע, נאָך.

נאַטע לעגט די ספרים אויס אויף דער לאַנגער באַנק אַזוי, אַז דער ווינד זאָל זיי קענען לופֿטערן. דער ווינד האַפּט זיך צו צו דער מצוה מיט קוראַזש, עס קעהרט די גרויסע בלעטער הין און צוריק, עס דאַכט זיך, אַז דער ווינד איז אַ גרויסער למדן, אָט האַלט ער ביים אָנהייב „המביא את הכד״ און באַלד איז ער שוין ביים פּרק „המוכר את הספינה״ און פּלוצלונג פֿאַרווילט זיך איהם גאַר דעם גאַנצען ש״ס אויסלערנען מיט אַמאָל און ער קעהרט אַלע בלע־טער נאָך אַנאַנד הין און צוריק, אַרויף און אַראָב...

און אַהרן מיט הייענעלען טראָגען אַלץ צו נייערע ספרים, דעם שלחן־ערוך, דעם טור, דעם אַלשיך, דעם „יערות דבש״, און דער ווינד לערנט זיי אַלע מיט התמדה, קעהרט איין בלאַט נאָך דעם אַנדערען, און נאַטע שטעהט אין קוקט צו און איז שטאָלץ...

— נאָך, נאָך! ווענדט ער זיך צו די קינדער.

— איך ווייס! — צעקאָכט זיך אַהרן, וועלכער סאַפּעט שוין פֿון גרויס אַרבייט — פֿאַרהאַן נאָך אַ סך, נאָך דריי פּאָליצעס... קום, הייענע ברענגען נאָך אַ באַנק.

און די קינדער ברענגען נאָך אַ באַנק און די באַנק ווערט ווידער פֿיל מיט קלענערע ספרים, וואָס נאַטע קויפט זיי ביי דורכפֿאָהרער, מוכרי ספרים פֿאַר גילדענס, גריוונעס און אַמאָלפֿאַר צעהנערלעך...

און דער ווינד בראַקירט ניט מיט די קליינע אויך. ער נעהמט זיך אויך צו זיי און בלעטערט זיי געשווינד צוזאַמען מיט די גרויסע

ספרים, פונקט ווי פאַר איהם וואָלט אַלץ איינס געווען: אַלץ איז תורה!...

— לורוללל, לורוללל! לורולל! בלעטערט ער ווי מיט גע־רויש.

נאַטע שטעהט און בעטראַכט עס און אַז די קינדער קומען מיט אַ פּאָר גאָר אַלטע פערשטויבטע ספרים אָהן טאָוולען, פרעגט ער:

— שוין, קינדער?

— מעהר ניטאָ! ציהט אויס אַהרן בדייט די הענטלעך.

— מעהר ניטאָ! פּאַדטאַקעוועט שעמענדיג חייענעלע.

— נו, געהט אין שטוב אַריין! זאָגט נאַטע גוטמוטהיג.

— אַי, טאַטע, כ'וועל שטעהן און קוקען, בעט זיך אַהרעלע.

— איך אויך קוקען! בעט זיך חייענעלע.

— נו שטעהט אייך, ערלויבט זיי דער טאַטע.

די קינדער שטעהען מיט שטראַהלענדע אויגען. נאַטע דער־הערט, ווי זלאַטע רופט עמיצען.

— אַהרעלע, די מאַמע רופט דיך, דאַכט זיך.

— אַהרן! אַהרן! דערהערט זיך שוין הויך זלאַטעס קול.

— וואָס איז? איז אַהרן נישט צופריעדען פון דער מאַמעס רופען. עס ווילט זיך איהם נישט אַוועקגעהן פון דעם שיינעם שפּיעל, ווי אַזוי די בלעטער רוישען, לופטערען זיך, קעהרען זיך געשווינד אַהער און אַהין.

— געה, מיין זוהן, זי דאַרף דיך עפּיס האָבען, וועסט באַלד קומען — שיקט איהם דער טאַטע.

אַ ניט־צופריעדענער געהט אַהרעלע אַריין אין שטוב.

— וואָס דאַרפסטו מיך, מאַמע?

זלאַטע גרייט זיך צו צו זאָגען עפּיס אַ שווערע זאַך.

— נו, זאָג שוין! טרייבט אַהרעלע.

— געה, מיין זוהן, אין דער פינסטערער קאַמער אויפ'ן טישעל ליגט מיין טייטש־חומש... נעהם איהם אויך אַביסעל אויסלופטערען.

— אַ טייטש־חומש דאַרף מען ניט! — שיסט אַהרעלע אויס מיט איין אויטאָריטעטען־קול.

זלאַטע ווערט רויט און שמייכעלט מיט וועהטאָג:

— נאַרעלע, אַ טייטש־חומש איז אויך אַ ספר.

זי גלויבט אָבער ניט אין איהרע אייגענע ווערטער, איהר קול האַקט זיך איבער און קוים וואָס זי ענדיגט:

— געה, געהם און טראָג אַרויס!..

אהרן פאָלגט דער מאַמען, געהט אַריין אין פינסטערן חדר, נעהמט דעם טייטש־חומש און וויל שוין אַרויסגעהן, זלאַטע בע־טראַכט זיך עפּעס און פערהאַלט איהם:

— מען דאַרף טאַקי ניט...

אַהרעלע גיט אַ קוק אויף דער מאַמען און ער דערפיהלט, אַז די מאַמע איז עפּיס אומעטיג געוואָרען, ער קריגט אויף איהר רחמנות און זאָגט געריהרט:

— ניין! איך וועל איהם אויסלופטערען.

— נו, טראָג אַרויס, אַז דו ווילסט... ענטפערט זי מיט אַ ישוב־הדעת'דיגען טאָן.

זלאַטע געהט צו צום פענסטער און קוקט אַרויס אין הויף. זי הערט זיך צו מיט האַרץ־קלאַפּעניש.

— וואָס האָסטו ווייטער געבראַכט? — פרעגט נאָטע.

— דער מאַמעס טייטש־חומש! שרייט אהרן אוים מיט אַ גע־לעכטער...

— אַזוי! — לאַכט אויך נטע גוטמוטהיג — איהרע „ספרים“ וויל זי אויך לופטערען — נו, ניט קיין עולה — מהיכא־תיתי...

און זלאַטע זעהט, ווי נאָטע האַלט דעם טייטש־חומש, גיט איהם אַ בלעטער און לעגט איהם מיט אַ שמייכעל אַוועק צווישען די גרויסע, דיקע ספרים...

— פרעג וואָס האָב איך עס געדאַרפט? האָט זלאַטע הרטה, קו־קענדיג, ווי דער ווינד קעהרט די בלעטער פון טייטש־חומש און עס פליהען דורך אַלע ווייַלע די „צאצקעס“, ווי „רחל פאַשעט איהרע שאָף“ ווי „מרים געהט אַרויס מיט'ן פויק“ און נאָך אַזעלכע...

— אַ מאוס'ע זאַך פאַר איהם!... טראַכט זי — און האָט אמת'־דיג הרטה, וואָס זי האָט געטאָן אַזאַ נאַרישקייט: לופטערען דעם חייבערשען טייטש־חומש צווישען אַזוי פיעל מאַנסבילשע ספרים...

VI.

פערלארען דעם קול.

אין קלעמענקער גרויסען בית־המדרש איז שוין געווען ענדע פון דעם וואכענדיגען דאוונען. דער שטעדטילשער חזן, וואס זינגט יעדע תפלה, אפילו ביחידות, און בלייבט דעריבער שפעטער, האט שוין צוזאמען געלעגט דעם טלית און האט אונטערגעברומט מיט א ניגון דעם „יום". די עטליכע לעצטע ווערטער פון „יום" האט ער אויסגעלאזט הוניש הויך:

„הוא ינהגנו על מות"...

אין דעם לעצטען ווארט „מות" האט ער, ווי זיין שטייגער איז, געוואלט מאכען א קונץ: ארויסהאפען זיך גאר אויף דער הויכער אקטאווע, נאכדעם אראבלאזען זיך נידריג אין טאקי באלד וויעדער צוריק אין דער הויך, עס האט זיך איהם אבער ניט איינגעגעבען: א טאן האט זיך פערטשעפעט אין האלז און עס איז ארויס ניט „דאס".

ער האט זיך דערשראקען, און דערשראקענערהייט האט ער זיך אומגעקוקט, צי שטעהט ניט ווער נאהענט נעבען איהם; אז ער האט נעבען איהם דערזעהען דעם אלטען העניך איז זיין שרעק קלענער געווארען, ער האט געוואוסט, אז העניך איז טויב.

געהענדיג אהיים מיט'ן טלית און תפילין אונטער'ן ארעם, האט איהם דער ניט געראטענער „מות" אין די אויערען געקלונגען און עס האט איהם געמאכט טרויריג.

— צו אלדע שווארץ־יאהר! האט ער געמורמעלט — דאס האט נאך ביז אהער ביי מיר קיינמאל ניט געטראפען.

ער האט זיך אָבער באַלד דערמאָנט, אַז פאַר צוויי וואָכען „שבת-מברכים", בעת ער האט מיט די משוררים אין בית-מדרש פאַר'ן עמוד געדאַווענט, האָט איהם כמעט דאָס אייגענע געטראָפען ביי'ן „שמע ישראל" אין דער קדושה, ווען ער האָט אַליין זיך צעזונגען „הוא אלהינו". צום גליק האָט דאָס קיינער ניט בעמערקט. אַלענפאַלס האט איהם דער „באַס" דערפון ניט געזאָגט.

און די ערגערע אָן פאַר-צוויי-וואָכענדיגען ניט געראָטענעם „שמע-ישראל" און דעם היינטיגען „על מות" ביחידות, האָבען זיך צוזאַמענגעמישט און האָבען זיך אַוועקגעלעגט ווי אַ שווערער שטיין אויפ'ן האַרץ.

איהם האָט זיך געוואָלט, געהענדיג, פרובען געהמען נאָך אַמאָל דעם טאָן, נאָר גראָד איז די גאַס פול געווען מיט מענשען, און ער האט זיך געשטאַרקט איינצוהאַלטען זיך, ביז ער וועט אַהיים קומען. ער האט אָנגעהויבען מאַכען, ניט נאָך זיין געוואָהנהייט, גיכע טריט, און עס האט אויסגעזעהן, ווי ער אַנטלויפט פאַר עמיצען.

אַז ער איז אַריין אין שטוב, האָט ער שטיל, אָהן אַ גוט-מאָרגען, אַוועקגעלעגט דעם טלית און אָברוהענדיג זיך אַביסעל פון גיכען גאַנג, האָט ער זיך גענומען צו זינגען.

הוא ינהגנו על מות!

— שוין, האָסט קיין צייט ניט! דער טאָג איז דיר קליין! האָט זיך די הזנ'טע צובייזערט — עס גרילצט אַזוי אויך אין די אויערען.

— ווי הייסט, עס גרילצט? האָט דער חזן דערשראָקען אויסגעשטעלט די אויגען — איך נעהם אַ טאָן און דו זאָגסט — עס גרילצט. וואָס הייסט — עס גרילצט?...

ער האט אויף איהר געקוקט מיט תחנונים, זיינע בליקען האָבען שטום געזעגט: האָב רחמנות! זאָג נישט אַז עס גרילצט, וואָרום אויב עס גרילצט, בין איך אומגליקליך, עקט זיך מיין לעבען!... נאָר די הזנ'טע איז געווען צו פיעל פערטהון און צוטראָגען מיט'ן אָנבייסען, אַז זי זאָל קענען מיטפיהלען און פערשטעהן, וואָס עס טהוט זיך מיט איהר חזן, און זי האָט זיך נאָך מעהר צושריען:

— אַודאי גרילצט! וואָס דען? איך ווער פערטויבט; מילא,

אַז דו זינגסט נאָך צוזאַמען מיט די זינגער, מוז איך אויסשטעהן, אָבער איצטער אַליין... וואָס?...

דער חזן איז געוואָרען בלאַס, ווי קרייד, ער האָט קוים אויס־גערעדט:

— גרונע, וואָס ביזטו משוגע? וואָס רעדסטו?

— וואָס טהוט זיך היינט מיט איהם? — איז שוין גרונע פון געדולד אַרויס — גענוג דיר שוין צו מאַכען זיך נאַריש, געה וואַש זיך עסען.

עסען האָט זיך דעם חזן נישט געוואָלט, נאָר ער האָט זיך בעטראַכט, אַז צוליעב אַ רפואָה מוז ער עסען, ניט עסען וועט נאָך ערגער זיין, און ער האָט זיך געוואַשען.

די „המוציא" האָט ער געמאַכט הויך און חזניש אויסגעזוננגען און געקוקט אויף דאָס ווייב, צי בעמערקט זי ווידער עפּיס ניט, נאָר דערויף האָט שוין דאָס ווייב גאָר ניט געזאָגט, און דאָס האָט דעם חזן בערוהיגט.

— מיר דאַכט זיך נאָר, מיר דאַכט זיך נאָר... האָט ער זיך געטרייסט, ס'איז ווערט אַ שפּיי! ניט אַזוי גיך פערלירט מען דעם קול!

ער האָט זיך אָבער דערמאָנט, אַז איהם איז שוין פערציג יאָהר און ביי'ן חזן, מאיר ליעדער, האָט עס געטראָפען פונקט אין דער זעלביגער צייט...

דאָס איז געוועזן גענוג, ער זאָל זיך ווידער אָנהויבען שרעקען.

ער האָט אַראָבגעלאָזען דעם קאָפּ און האָט זיך טיעף פער־טראַכט, און באַלד האָט ער אויפגעהויבען דעם קאָפּ און אַ שטאַרקען געשריי געגעבען:

— גרונע!

— שאַ, וואָס איז? וואָס שרייסטו, חי ניט מיט דיין קול? האָט גרונע צולויפענדיג, זיך געבייזערט.

— אוי, לאָז מיך לעבען! האָט זיך דער חזן געבעטען — וואָס רעדסטו „ניט מיט מיין קול" — מיט וועמעס קול רייד איך דען?... האַ... וואָס ווילסטו פון מיר?... —

אין זיין קול האָבען זיך ווי טרעהרען געהערט.

— דו ביזט היינט טאַקי משוגע, טשעפּעסט זיך צו... נו וואָס ווילסטו?

— קאָך מיר אָב אַ פּאָר שיטערע אייער, האָט דער חזן שטיל געבעטען.

— נאַ דיר אַ נייעם יום־טוב! האָט זי זיך ווידער צושריען. אין מיטען מיטוואָך — אייער! דאַרפסט דען שבת „דאַוונען"? עס איז איצטער אַזאַ יקרות — אַ פינפער איין איי.

— גרונע! האָט דער חזן געפאָדערט — עס מעג זיין אַ רובעל איין איי, צוויי רובעל, פינף רובעל, הונדערט רובעל, הערסט! קאָך מיר אָב צוויי שיטערע אייער און רעד נישט!

— ביזט דאָך טאַקי אַ גרויסער פערדיענער! האָט זיך גרונע געקרימט.

— דו מיינסט שוין טאַקי, אַז אויס!.. האָט דער חזן זיך גע־שטאַרקט — ניין, גרונע!...

ער האָט איהר געוואָלט זאָגען, אַז ער ווייס נאָך ניט אויף געוויס, אַ גליעד שלאָגט נאָך, עס קען זיין, אַז איהם דאַכט זיך נאָר, עס איז נאָר אַנ׳איינבילדעניש אפשר, נאָר ער האָט דאָס מורא גע־האָט צו אויסרעדען און גרונע האָט ניט פערשטאַנען, וואָס ער שטאַ־מעלט, זי האָט געקוועטשט מיט די פּלייצעס:

— מיינע שונאים!...

זי איז אַוועקגעגאַנגען אָבקאָכען אייער. דער חזן האָט דער־וויל זיך צעזונגען. ער האָט זיך אויפמערקזאַם צוגעהערט צו יעדער טאָן, ווי ער וואָלט זיך אַליין עקזאַמענירט; ווען ער איז ניט געווען אימשטאַנד צו בעקומען די הויכע אָקטאַווע, האָט ער זיך פערצווייפעלט צושריען:

— גרונע, דערלאַנגט גיכער די אייער!...

אין די אייער האָט דער חזן איצטער געזעהן זיין איינציגע רעטונג...

די הונ׳טע האָט איהם מיט אַ ברוגז־פּנים צונעטראָגען די צוויי אייער און האָט בייז אַרויסגעברומט:

— נאַ, אייערליך ווילט זיך איהם... מען דאַרט און מען קוואַרט...

דער חזן האט פאר איהר געוואלט אויסגיסען זיין הארץ, זאל זי ניט מיינען, אז ער מיינט טאקי די אייער, ער האט איהר געוואלט זאגען: גרונע, איך בין, דאכט זיך, פארביי!... ער האט זיך אבער געשטארקט און זיך איינגעהאלטען.

— „טאמער דאכט זיך מיר נאר“, האט ער געטראכט.

און ער האט זיך, אהן ווערטער, גענומען טרינקען די אייער, חי' א רפואה.

אויסטרינקענדיג די אייער, האט ער געפרובט מאכען א פאר קונציגע חזנישע „שטיינערס“. איהם האט זיך עס איינגעגעבען, און ער איז פרעהליכער געווארען.

— ניש קשה, גאט לעבט! האט ער געטראכט — ניט אזוי גיך פערליר איך מיין קול... מאלע וואס „מאיר ליעדער“ — ער איז געוועזען א שכור... איך טרינק נישט, אויף א ברית נור א ביסיל ווין!...

עס האט זיך איהם געוויזען אפעטיט און ער האט געשלונגען א ביסען נאך א ביסען. —

נאר זיין פרעהליכקייט האט לאנג נישט געדויערט, דער פריהערדיגער נישט געראטענער „מות“ האט איהם אין די אויערן א קלונג געטהון און די „מרה־שחורה“ האט זיך ווייטער אנגעהויבען.

די מורא צו פערליערען דעם קול, האט דעם חזן זיין גאנץ לעבען געמוטשעט. זיין איינציגע זארג, זיין איינציגער רעיון איז געוועזען: וואס וועט דאס זיין, ווען ער וועט ווען עס איז דעם קול פערליערען? איהם האט דאס שוין אפילו אמאל געטראפען, ער איז דאמאלס געוועזען אלט זיבעצעהן יאהר און האט געהאט א טענארען־שטים און האט איינמאל פלוצים פערלארען. גאר דאמאלס האט דאס איהם ניט געארט. פערקעהרט, עס האט נאך איהם הנאה געטהון, ער האט געוואוסט אז דאס בייט זיך זיין שטים און ער וועט אין א האלב יאהר ארום בעקומען א באריטאן, אויף וואס ער האט מיט אונגעדולד געהאפט. אז ער האט דעם „באריטאן“ בעקומען, האט ער שוין געוואוסט, אז ווען ער וועט איהם פערליערען איז שוין פערפאלען, קיין אנדער שטים קריגט ער ניט. און ער האט העריבעה שטארק דעם קול געהיט, וועד רעדט אז ער איז געווארען א „בעל־

הבית'ל" און האָט אָנגענומען קלעמענקער חזנות, האָט ער ניט צו־
געלאָזט צום „האלד", אַז אַ ווינדטיל זאָל אַ בלאָז טהון; אין די גרעסטע
היצען איז ער געגאַנגען פֿערבונדען מיט אַ פֿאַטשיילע. אייגענטליך
האָט ער דעם קול ניט געהיט פֿאַר די קלעמענקער בעלי־בתים. ער
איז געווען זיכער, אַז ווען ער וועט אַפילו אין גאַנצען דעם קול
פֿערליערען, וועלען איהם די קלעמענקער בעלי־בתים פֿון חזנות נישט
אָבזאָגען, זיינע שכירות וועט ער אַלע מאָל האָבען, ווייל סיי ווי סיי
טראָגט מען איהם די שכירות אין שטוב נישט אַריין, נאָר ער
מוז עס אַלע פֿרייטאָג געהן פֿון שטוב צו שטוב מאָהנען, און קלע־
מענקער יודען זענען ווייכהערציגע, זיי זאָגען קיינעם נישט אָב,
ווער עס שטרעקט נאָר אויס די האַנד. דעם קול האָט ער געהיט,
און געשראָקען זיך פֿאַר'ן פֿערליערען איהם, נאָר אויס ליעבע צום זינ־
גען. פֿון די קלעמענקער בעלי־בתים האָט דער חזן שטאַרק געהאַלטען.
אַזוינע יודען זענען אין דער גאַנצער וועלט ניטאָ, נאָר אין הלכות
„נגינה" זענען זיי גרויסע עמי־הארצים, ממש בהמות, זיי האָבען קיין
שום געפֿיהל ניט, און ווען ער פֿלעגט מאַכען, פֿאַר'ן עמוד דאַווי־
נענדיג, קונציגע שטייגערס, רייסען זיך אויף דער העכסטער אָקטאַווע,
איז דאָס נאָר געווען פֿאַר זיך, ער האָט אַליין דערפֿון גרויס הנאה
געהאַט, אויך פֿאַר די 8 זינגער זיינע, אין וועלכע ער האָט די
גאַנצע וועלט געזעהען. די זינגער זענען איהם געווען איינגעבאַקען
טיעף אין האַרצען און ווען אַ זינגער פֿלעגט איהם זאָגען: „אַי חזן!
אַי זינגט איהר!" פֿלעגט ער זיין אויף דער העכסטער מדרגה פֿון
גליק.

די אַלע זינגער זענען געווען אָנגעפּאָהרענע פֿון פֿערשיעדענע
שטעדט און שטעדטליך, און זייערע אַלע שמועסען און מעשיות
האָבען זיך נור געדרעהט און געוויקעלט אויף חזנים און נגינה. די
מעשיות און לעגענדען זענען געווען דעם חזנ'ס „זהר". ער פֿלעגט
זיך טיעף נאָך יעדער מעשה פֿערטראַכטען און פֿלעגט אַרויסלאָזען
אַ טיעפֿען זיסען זיפֿץ:

— אַ קליינינקייט נגינה! אַ יֹ בילבעלע צו זאָגען — אַ געפֿיהל!...

און איצטער, ווען דער חזן האָט אָנגעהויבען מורא צו האָבען
פֿאַר'ן קול, האָט זיך איהם אַליין געדאַכט, אַז די זינגער זענען גאָר

אַנדערע — שלעכטע! זײ מוזען פֿון איהם, אונטער די אויגען, לאַ-כען... און ער האָט זיך אָנגעהויבען היטען פֿאַר זײ, ניט צו נעהמען פֿאַר זײ אַ הויכען טאָן, זײ זאָלען נישט דערקאָנען, — און ער האָט דערפֿון נאָך מעהר געליטען.

און וואָס װעלען זאָגען די אַרומיגע חזנים? דער געדאַנק האָט דעם חזן נאָך מעהר געמוטשעט. — ער האָט געוואוסט, אַז ער האָט געהאַט אַ שם בײַ די אַרומיגע חזנים, מען האָט פֿון איהם שטאַרק געהאַלטען, וועגען זײַן קול האָט מען פֿיעל גערעדט. איהם פֿלעגט זיך מאָהלען פֿאַר די אויגען, ווי עס שטעהט אַ קופּקעלע חזנים און רעדען שטיל און שאָקלען טרויריג מיט די קעפּ; דאָס בעדויערן זײ איהם.

— נעביך, נעביך, איהר האָט געהערט, דער קלעמענקער חזן....

בײַ דעם געדאַנק פֿלעגט ער זיך אינגאַנצען פֿערליערען.

— „און אפשר דאַכט זיך מיר נאָר!“ פֿלעגט ער זיך אין אַזוינע שרעקליכע מינוטען אָנהײבען טרײסטען און ער פֿלעגט גלײַך אָנהויבען זינגען, פּרובּען זיך נעהמען די העכסטע נאָטען. ער האָט אָבער פֿון שרעק פֿערלאָרען דאָס געהער און ער האָט ניט געקענט משער זײַן, צי איז בײַ איהם דער קול ווי געהעריג, צי ניט.

אין צײַט פֿון צוויי וואָכען איז זײַן פּנים געוואָרען בלאַס און דאַר, די אויגען טיעף אַײנגעגראָבען, ער האָט געפֿיהלט, אַז איהם געהען אויס די כּחות.

— וואָס איז מיט אַײך, חזן? האָט איהם אין דער צײַט אַ זינגער אַ פֿרעג געטהון.

— האַ, וואָס איז מיט מיר? האָט זיך דער חזן דערשראָקען, מײנענדיג, אַז מען איז שוין זיך דערגאַנגען — וואָס זאָגסטו איז מיט מיר? דו ווײסט דען עפּיס, האַ?...

— ניין! איך ווײס ניט, דעריבער פֿרעג איך דאָס אַײך: וואָס זענט איהר אַזוי צורודערט?

— צורודערט. זאָגסטו, צורודערט, מעהר נישט ווי צורודערט, יאַ? מעהר נישט??!...

— דער חזן מוז „קלערען" וועגען א גרויסארטיגען יום־נוראים־דיגען שטיק — האבען די זינגער בעהויפטעט.

עס איז פערגאנגען נאך א חודש און דעם חזן האט דער שרעק נישט אבגעלאזען. עס איז איהם נמאס געווארען דאס לעבען.

וואלט ער שוין וויסען, אז ער האט געוויס דעם קול פערלאָרען, וואלט ער זיך אפשר בערוהיגט. פערפאלען! א מענש קען איבּיג ניט לעבען (פערלירען דעם קול און שטארבען איז ביים חזן אלץ איינס געווען), נאר די ספקות, דאס ווארפען זיך צווישען יא און ניין, דער „עולם־התוהו" האבען דעם חזן ביטער געמאכט דאס לעבען.

און א דאנערשטאג פאר שבת מברכים האט דער חזן זיך בּיי־שלאסען צו דערגעהן דעם אמת — ער קען שוין מעהר נישט פער־טראגען.

עס איז געווען פאר נאכט, דאס ווייב איז אוועק אין יאטקע נאך פלייש און די משוררים זענען זיך צוגאנגען, עס איז נור גע־בליבען דער חזן מיט'ן עלטסטען זינגער — יוסיל באס.

דער חזן האט אויף איהם געקוקט, געעפענט דאס מויל און צוריק פערמאכט, עס איז איהם געווען שווער ארויסצורעדען דאס, וואס ער וויל. ענדליך האט ער נישט אויסגעהאלטען:

— יוסיל!

— וואס איז, חזן?

— זאג מיר, דו ביזט איין ערהרליכער מאן?

יוסל האט אויסגעשטעלט די אויגען אויף דעם חזן און האט געפרעגט:

— וואס עפּיס היינט פרעגט איהר מיך, חזן?

— ברודער, יוסיל! — האט זיך דער חזן שיער ניט פונאנדער־געוויינט, — ברודער, יוסיל...

ער האט מעהר א ווארט נישט געקאנט אויסרעדען.

— חזן, וואס איז מיט אייך?

— ברודער, יוסיל! זיי איין ערליכער מאן און זאג מיר דעם אמת, דעם אמת....

— איך פֿערשטעה ניט, וואָס איז מיט אייך, חזן?!

— זאָג מיר דעם אמת, דו בעמערקסט אין מיר עפּעס אַ פֿערענדערונג?

— זעהר! האָט יוסיל געענטפֿערט, קוקענדיג ווי דער חזן איז בלייך און דאַר — זעהר אַ גרויסע פֿערענדערונג...

— איצטער זעה איך, אַז דו ביזט איין עהרליכער מאַן, זאָגסט דעם אמת אין די אויגען, ווייסט, ווי לאַנג דאָס איז שוין?

— דאָס וועט שוין זיין באַלד אַ חודש, האָט דער זינגער געענטפֿערט.

— יאָ, ברודער, אַ חודש, אַ חודש, איך האָב אָבער געפֿיהלט..

דער חזן האָט אָבגעווישט דעם שווייס, וואָס האָט בעדעקט זיין שטערען און האָט ווייטער געזאָגט:

— און ווי רעכענסטו, יוסיל, שוין טאַקי פֿערלאָרען אויף אַלע מאָל?

— וואָס פֿערלאָרען? האָט יוסיל געפֿרעגט, אָנהויבענדיג צו פֿערשטעהן גאָר עפּיס אַנדערש.

— נו, וואָס? וואָס פֿרעגסטו נאָך?... האַ?... וואָס קען איך פֿערלירען? געלד! קיין געלד האָב איך ניט — איך מיין, פֿערשטעהט זיך, דעם קול.

דאָ האָט שוין יוסיל אַליץ פֿערשטאַנען, ער איז געווען צו פֿיעל זינגער ער זאָל דאָס ניט פֿערשטעהן. מיט רחמנות'דיגע בליקען האָט ער געקוקט אויפ'ן חזן, און האָט געפֿרעגט:

— געווים?

— וואָס, געוויס?! האָט זיך דער חזן ערמונטערט — עס קען זיין, אַז ניט געוויס? אַדרבה, אַדרבה, הלואי זאָל דאָס טאַקי זיין אַ טעות.

יוסיל האָט געקוקט אויפ'ן חזן און ווי אַ דאָקטאָר בעגעהט זיך מיט זיינעם אַ חולה, האָט ער זיך מיט איהם בעגאַנגען:

— נעהמט „דאָ"! האָט ער געקאָמאַנדעוועט.

דער חזן האָט געהאַרזעט, ווי אַ שילער, געצויגען „דאָ".

— ציהט, ציהט! פֿיער פֿערטעל — ציהט; האָט יוסיל געקאָמאַנדעוועט, איינהערענדיג זיך מיט אויפֿמערקזאַמקייט.

דער חזן האט געצויגען.

— איצטער, זייט מוחל, נעהמט „רע“

דער חזן האט געצויגען: רע־רע־רע! דער זינגער האט זיך אבגעשטעלט, טיעף פערטראכט און האט באלד מיט א טרויריגען טאן ארויסגעזאגט:

— פע־לארען!...

— טאקי אויף אייביג?

— וואס דען, א יונגעלע ווענט איהר, נאך אמאל וועט איהר דען בעקומען א שטים?! אין אייערע יאהרען איז שוין פערפאלען!

דער חזן האט פערבראכען מיט די הענד, א וואָרף געטהון זיך צום טיש און אריינלענענדיג דעם קאפ אין די הענד האט ער זיך צעוויינט, ווי א קינד.

אויף מארגען האט דאס גאנצע שטעדטיל שוין געוואוסט פון דעם אונגליק, אז דער חזן האט פערלארען דעם קול.

— אויך א געשעפט! — האט דער שענקער, א פיינער בעל הבית, געזאגט — וועט ער „שבת מברכים“ וועניגער האלטען דעם עולם מיט זיין זינגעכץ — גאט ביי מיר א ביטערע ציבעלע פאר'ן גאנצען קול...

VII.

ווייבערשע שרעק.

איינגעשלאפען איז הייענע מיט א וואוילער אידעע: מארגען וועט זי, אם ירצה השם, קאכען אויף מיטאג ארבעס מיט קארטאפעל, עס וועט זיין א „נייס", און איהר לייבע וועט הנאה האבען.

אז אין קליין שטיבעלע האט דער בלאסער טאג קוים אריינגעקוקט, האט זיך שוין הייענע אויפגעהאפט. אבגעגאסען נעגעלוואסער, אבגעזאגט „ברכה", זיך דערמאנט אן דער „וואוילער אידעע", וואס עס איז איהר פארין שלאף איינגעפאלען, און האט זיך גענומען צום ביסעל ארבעס, וואס האט זיך געפונען גרייט אין איהר בעלהבתישקייט.

די קינדער און לייבע זענען נאך פעסט געשלאפען. אין שטיבעל איז שטיל געווען. נאר דער האהן, וואס הייענע האט געהאלטען אויף יום-כפור, האט אלע 5 מינוט פון קאטוך אויסגעקרעהט זיין קוקעריקו און האט געשטערט די שטילקייט.

הייענע האט אויסגעשאטען אויף א קליין טישטיכעל, וואס האט פערדעקט א האלבען טיש, די ארבעס פון פאפיער, האט אבגעשארט פון דעם גרויסען קופקעלע א קליין קופקעלע און אט זיך גענומען איבערקלויבען. די ווערמדיגע האט זי געווארפען אין א גלאז און די ריינע אין א טעלער. יעדעס קופקעלע האט זי דריי מאל איבערגעזעהן, עס זאל הלילה קיין ווערימדיגער ארבעס ניט בלייבען און זי זאל דערמיט יענע וועלט ניט פערשפיעלען, ווייל א ווערימדיגער ארבעס איז צעהן מאל מעהר טריף ווי הזיר. אזוי האט איהר די מאמע אמאל געלערנט, ווען זי איז נאך א מיידעל געווען.

אַז זי האָט איבערגעקליבען אַ העלפֿט פֿון די אַרבעס, האָט איהר אין די אויגען אָנגעהויבען צו פֿינטלען. די אַרבעס האָט זי אַ נעפּעל פֿערדעקט און דאָס קלויבען איז איהר שווער געוואָרען. יעדען ווערימדיגען אַרבעס האָט זי מעהר אָנגעטאַפּט מיט די הענד, איידער אָנגעקוקט מיט די אויגען.

— עפּיס איז מיר טונקעל אין די אויגען! האָט זי זיך דער־שראָקען און זי איז ניט געווען זיכער מיט יעדען אַרבעס, וואָס זי וואַרפֿט איהם אין טעלער אַריין פֿאַר אַ ריינעם.

לכתחילה האָט זי בעאונרוהיגט דער געדאַנק, אַז זי נעהמט אַזאַ זינד אויף זיך, דאָס ניט דערזעהענדיג קען זי הלילה אַריינוואַרפֿען ווערימדיגע אַרבעס אָנשטאָט ריינע, באַלד איז אָבער צו דעם שרעק נאָך אַ גרעסערער צוגעוואַקסען: זי איז ערשט אַלט 38 יאָהר און די אויגען זענען איהר שוין אַזוי טונקעל.

זי האָט זיך דערמאָנט, אַז די לעצטע צייט, ווען זי לייענט שבת ביי טאָג דעם „טייטש חומש“ און צעוויינט זיך ביי די אוי־מעטיגע ערטער, פֿערציהען זיך איהר אַלע אותיות, ווי מיט אַ שלייער און מיט גרוים מאַטערניש קומט איהר אָן נאָכדעם ווייטער צו לייענען.

— אויסגעוויינט די אויגען פֿאַר דער צייט! צו 38 יאָהר! — האָט זי געזיפצט, זיצענדיג מיט אַ געבויגענעם קאָפּ ביי דעם קופּקעלע אַרבעס.

און הייגע האָט זיך דערמאָנט, אַז איהר גאַנץ לעבען איז אַוועק אין טרעהרען. מיידעל־ווייז האָט זי געוויינט ביי יעדע פּאָר שיך, ביי יעדען קליידעל, וואָס דער אָרימער טאַטע האָט איהר געדאַרפֿט מאַכען; כלה־ווייז האָט זי געוויינט ביי יעדער עקשנות פֿון חתן, וואָס האָט אַלץ געסטראַשעט אָבשיקען די תנאים, אויב מען וועט איהם ניט געבען דאָס און יענץ; אונטער דער חופּה שטעהענדיג האָט זי געוויינט, דערמאַנענדיג זיך מיט העמען זי פֿערבינדט זיך; נאָך דער התונה האָט זי געוויינט, ווען לייבע האָט איהר דעם ערשטען ברוגז געטהון. היינט ווער קען צעהלען די טרעהרען ביים „טראָגען“, ביים „האָבען“, ביי די קינדערס קראַנקע „וויע־ ־ ־“ .. ביי די יונגע „קברים׳לעך“, וואָס זי פֿלעגט אַלע תשעה באב בעזוכען!..

— אַ הוּבש ביסעל טרעהרען! — מאַכט זי אַ סך הכל און זיפצט.

נאָר באַלד דערמאַנט זי זיך, אַז עס איז נאָך ניט גאָר. ניט ווייניג טרעהרען האָט זי ביין טייטש-חומש געלאָזען: ביי עקדת-יצחק, ביי „מכירת יוסף“, ביי פרעה׳ס „גזרה“ — אַריינוואַרפען די יונגליך אין טייך, ביי׳ן חורבן בית המקדש... דער גאַנצער „טייטש חומש“ איז געל...

נאָר געלער פון אַלע ווענען די בלעטער פון דער פרשה „ויצא“, וואו עס דערצעהלט זיך מיט רחל און לאה׳ן, ווי יעקב אבינו האָט רחל ליבער געהאַט פאַר לאה׳ן, ווייל לאה האָט געהאַט שוואַכע אויגען, זי האָט זיי אויסגעווייינט מיידעל-ווייז, מורא האָבענדיג, אַז עשו הרשע זאָל ניט זיין איהר מאַן, ווי זי האָט ברוח הקודש געזעהן.

— דאָס האַרץ האָט מיר דאַמאָלס געזאָגט! — לויפט דורך אין הייענעם קאָפּ, דערמאַנענדיג זיך די טרעהרען, וואָס זי האָט אויף לאה׳ס מזל פערגאָסען.

און הייענען האָט זיך איצט געדאַכט, אַז לייבע וועט זי פון היינט אָן נאָך מעהר פיינד האָבען (מה-דאָך יעקב אבינו אַזאַ צדיק!..), ער וועט נאָך מעהר ברומען און נאָך אָפטער שרייען „יפיפיה“. און ווער ווייס: אפשר וועט ער זי נאָך אַמאָל אַ רוף טהון „בלינדע!“

דער לעצטער געדאַנק האָט זי אַ שטאָך געטהון. זי האָט זיך געסטאַרעט איהם צו פערטרייבען און האָט אָנגעווענדט אַלע פעהיגקייטען פון די אויגען איבערצוקלייבען ריין דעם רעשט אַרבעס.

— עס איז נאָך פינסטערליך, וועה איך ניט אַזוי גוט! — האָט זי זיך געטרייסט.

זי האָט אָבער אַ קוק געטהון אין פענסטער און האָט דער-זעהן, אַז אויף דער גאַס איז שוין גוט ליכטיג, און די טרייסט איז איהר פערשוואונדען.

*

אין אַ שעה אַרום ווענען שוין אַלע אין שטיבעל אויפגע-שטאַנען. די עלטערע טאָכטער, יענטיל, אַ מיידעל פון אַ יאָהר

װעכצעהן, האָט זיך געשװינד אָנגעטהון און גענומען זיך העלפֿען דער מאַמען, װעלכע האָט שוין אין אויװען אײַנגעהייצט.

— מאַמע, װאָס זאָל איך טהון? — האָט יענטיל געפֿרעגט.

חיַיענע האָט זיך אומגעקוקט אין אַלע פֿיער װינקעליך, װי זי װאָלט אַ סוד װעלען זאָגען, און אַז זי האָט דערזעהען אויף זיכער, אַז לײַבע איז שוין נישטאָ, האָט זי שטיל און שװאַך, װי זי װאָלט ערשט פֿון אַ קרענק אויפֿגעשטאַנען, געענטפֿערט:

— װעה איבער, מײַן גאָלד, די אַרבעס.

— דו האָסט נאָך ניט איבערגעקליבען, האַ, מאַמע?

— איך האָב שוין אַפילו איבערגעקליבען, נאָר אַ קשיא אויף אַ מעשה — טאָמער האָב איך געלאָזען װערימדיגע. די אויגען, מײַן קינד, דינען מיר שוין נישט. מען קען זיך נאָך הלילה מיט „טרפֿות“ אָנעסען — אַ װערימדיגער אַרבעס איז טרפֿה, װי חזיר.

יענטיל האָט זיך געזעצט בײַ׳ן טיש איבערצוזעהען נאָך אַמאָל די אַרבעס און האָט אַלע װײַלע אָנגעזאָגט דער מאַמען װי מיט אַ שמחה:

— אָט איז אַ װערימדיגער... אָט איז נאָך אײנער!.. אוי, װאָס װערימדיגע אַרבעס דו האָסט, מאַמע, געלאָזען! װאָס איז דאָס עפּיס?

די פֿראַגע האָט חיַיענען געשניטען װי מיט אַ טעמפּען מע־סער איבער׳ן האַרצען און זי האָט געענטפֿערט װי מיט גאַל:

— איך זעה שוין ניט!

יענטיל האָט אויסגעשטעלט דערשראָקען די אויגען און האָט ניט געװאוסט װאָס צו ענטפֿערן.

— דער טאַטע װעט מיך גט׳ן!.. האָט זי צוגעגעבען מיט אַ געמאַכטען שמײכעל.

— אַי, רעד ניט, מאַמע! האָט די טאָכטער זיך שמערצליך פֿערקרימט.

— װאָס איז, נאַרעלע, — עס טרעפֿט ניט?... — האָט חיַיענע, אַלײן ניט װיסענדיג פֿאַר װאָס, אַלײן געשראָקען איהר קינד, — דער טאַטע איז נאָך אַ יונגער מאַן און איך בין שוין אײן אַלטע יודענע — איך זעה שוין ניט...

— גוואַלד געוואַלד, מאַמעניו! — האָט זיך יענטיל צושריען ווי מיט כּעס און האָט קוים זיך איינגעהאַלטען, ניט צו פונאַנדערוויינען זיך... !

און היינטיגעס אויגען זענען וואָס אַ וואָך אַלץ טונקעלער געוואָרען, און איהר שרעק איז אַלץ גרעסער געוואָרען. עפּיס האָט זיך איהר געדאַכט, אַז לייבע ווערט צו איהר וואָס אַ טאָג ערגער, קוקט ניט אין איהר זייט, און ווי ער עסט אָב, געהט ער אַוועק אין מאַרק.

אויסער איהר שרעק פאַר'ן מאַן, האָט זי געליטען שבת אין שוהל בּיי'ן דאַווענען און איבּערהויפּט בּיי די „תחינות". מילא די תחינה בּיי'ן „אויסנעמען" האָט זי שוין געקענט אויסווענדיג; אַז עס פלעגט אָבער קומען אַ „שבת מברכים" און מען פלעגט דאַרפען לייענען די תחינה פאַר ראש-חדש בענטשען, פלעגט זי מיט קנאה קוקען אויף די ווייבּליך אין איהרע יאָהרען, וואָס זיצען, ווי די שררה'טעס מיט די תחינות אין די הענד און לייענען ווי אַ וואַסער און וויינען. זי פלעגט דאַן די תחינה צוטראָגען, וואָס נעהענטער צו די אויגען, בעמיהען זיך ניט צו וויינען (האָטש, מישטיינס געזאָגט, וואָס פאַר אַ טעם אַ תחינה האָט אָהן טרעהרען — אַלץ איינס ווי אַ חתונה אָהן כּלי-זמר...) נאָר דאָס האָט איהר ווייניג געהאָלפען: די אותיות פלעגען זיך ווי צוזאַמענגיסען און זי פלעגט קוים אַ וואָרט דערזעהן, אויסער די גרעסערע ווערטער, וואָס שטעהען פון אָנהויב, בּיי יעדער „רבונו של עולם". נאָר די גרעסערע ווערטער זענען לשון-קודש, זיי זענען טאַקי מעהר הייליג, די מצוה וואָס מען האָט פון זיי איז נאָך אפשר אויף יענער וועלט גרעסער, דאָך זענען זיי איהר עפּיס פרעמד, זי פערשטעהט זיי ניט... א י ה ר ע ווערטערליך, וואָס זענען געדרוקט מיט קליינע אותיות'ליך ווי פּערעליך, וועלכע רעדען צו איהר האַרצען און זענען איהר אַזוי נאָהענט און ליעב, — אָט די אותיות'ליך ווילען איהר מעהר ניט דיענען, ווי זיי וואָלטען בּרוגז אויף איהר געוואָרען, און ווי זי הויבּט זיי אָן צו „זאָגען" הויבּען זיי אָן צו שפּרינגען און בעהאַלטען זיך אונטער אַ שוואַרצען שלייער...

— מיט וואָס האָב איך אַזוי פערזינדיגט בּיי דיר, רבונו של עולם? — וויינט היימע אין דער שטיל, זיצענדיג אין שוהל בּיי דער תחינה — וואָס האָסטו מיר אַזוי יונג געשטראָפט, טאַטע זיסער!...

און שבת ביי טאָג איז איהר אייניציגער פֿערגעניגען און טרייסט, וואָס זי פֿלעגט געניסען פֿון „טייטש-חומש", אויך אָבגענומען געוואָרען. זי פֿלעגט אַפילו אָבזיצען ביי איהם די זעלבע צייט, וואָס אַלע מאָל, זי האָט מורא געהאַט, אַז לייבע זאָל ניט אַ חשד וואַרפֿען אויף איהרע אויגען, אויב זי וועט גאָר נישט לייענען. נאָר אָנשטאָט, וואָס אַלע מאָל פֿלעגט זי לייענען און וויינען צוזאַמען, פֿלעגט זי היינט וויינען אַליין אויף איהר פֿריהצייטיגען וועלקען, און לייבע פֿלעגט ניט איינמאָל ברומען, צוכענדיג זיך פֿון שלאָף נאָכ'ן שבת-דיגען טשאָלענט:

— וואָס האָט זי זיך דאָרטען צויאַמערט, מיין „צדקניות"?...

„אַלטע יודינע! פֿלעגט הייענען אָבקלינגען אין די אויערען און זי פֿלעגט שטילער ווערען...

איהר „פֿעהלער" האָט זי איינמאָל אין שוהל שבת פֿערטרויט דער „רביצין", אַ יודענע, וואָס האָט אויסגעזעהן געעלטערט פֿאַר דער צייט, מיט אַ געקנייטשט פּנים, מיט שוואַרצע גוטע אויגען, וועלכע האָבען פֿרום און טרויריג געקוקט, אונטער די שפּאַקולען, וואָס זי האָט געטראָגען ביי די תחינות, ווי זיי וואָלטען אויסגעדריקט עפּיס אַ בענקשאַפֿט, אַ ציהעניש צו אַנדערע וועלטען.

— וואָס טהוט מען רביצין? האָט זיך הייענע געווענדט צו איהר בשעת „קריאת התורה". — איך זעה שוין ניט ווי צו לייענען.

— איז וואָס מיין טאָכטער, — האָט זי די רביצין געטרייסט — קויף אַ פּאָר שפּאַקולען ווי מיינע...

הייענע האָט אַ ציטער געטהון.

— עס קאָסט סך הכל אַ גילדען און עס עפֿענען זיך די אויגען! — האָט די רביצין ווייטער געזאָגט, בעמערקענדיג הייענעס פֿערלעגענהייט.

— איך בין, רביצין, ערשט אַכט און דרייסיג יאָהר אַלט! — האָט הייענע שוואַך אַרויסגערעדט — איך שעם מיך...

— איך גלויב דיר, מיין טאָכטער, איך האָב מיך אַמאָל אויך געשעמט... נאָר וואָס זאָג איך אַמאָל? ערשט צוויי יאָהר, אַז איך טראָג זיי... אודאי שעמט מען זיך לכתחילה, וואָס זאָל מען אָבער

טהון? — מעסט אָן אויף טשיקאַוועס מײַנע שפּאַקולען, דאַכט זיך, זיי וועלען זײַן גוט אויף דיר.

און די רבי׳צין האָט אַראָבגענומען פון איהר שמאָלע נאָז די שפּאַקולען, און האָט מיט אַ ליעבליכען שמייכעל אָנגעטהון זיי אויף הייענעס נאָז...

הייענען האָבען זיך געביטען די פאַרבען, דאָ איז זי רויט און דאָ בלייך געוואָרען, ווי עס טרעפט מיט אַ יונג־מיידיל, ווען זי מעסט אָן אַ מאַנסבילשע היטעל...

— נו, פּרוב אין זיי אַביסעלע לייענען דאָ אין מײַן תחינה.

די רבי׳צין האָט איהר אונטערגעטראָגען די תחינה און הייענע האָט מיט אַ קלאַפּענדען האַרצען אַרײַנגעקוקט.

— נו? האָט די רבי׳צין געפרעגט, ווי אַ דאָקטאָר — זעהסט?

— שייך, איך זעה! האָט הייענע געענטפערט פרעהליך. עס איז מיר ליכטיג אין די אויגען געוואָרען, פונקט ווי אַ חדש נאָך דער התונה...

„רבונו של עולם — האָט חייענע אָנגעהויבען לייענען — „הערר פון אַלע וועלטען, דערפיל דאָס בעגעהר פון מײַן האַרץ צו גוטען און טהו אויסציהען מײַן רצון און טהו געבען מײַן געבעט און דײַן שכינה זאָל אויף אונז טהון רוהען און מאַך צייגען אויף אונז איין געמיטה פון קלוגהייט און פערשטאַנד און עס זאָל מקוים ווערען אויף אונז דער פּסוק: ונחה עליו און עס וועט אויף איהם רוהען אַ געמיטה פון גאָט און אַ געמיטה פון הכמה“...

— דאָ לייענסטו אַלע שבת — ביזטו געניט — האָט די רבי׳צין איבערגעשלאָגען, פון דאַנען איז נאָך קיין ראיה ניט, אַז דו זעהסט אין די שפּאַקולען, נאַ לייען אָט דאָ אין דער תחינה — עס איז אַ שפּאָגעל נײַע תחינה, דו האָסט זי נאָך קיינמאָל ניט געהאַט.

די רבי׳צין האָט פערדיכט אויף הייענעס נאָז די שפּאַקולען, געמאַכט איהר אַ בעמערקונג, אַז מען דאַרף זיי טראָגען העכער, חייענע האָט קרענקליך אַ שמייכעל געטהון און האָט זיך אָנגעהויבען לאָזען עקזאַמענירען אין דער שפּאָגעל נײַער תחינה:

„רבונו של עולם, הערר פון אַלע וועלטען, וואָס דו ביזט

דער בעשעפער פון מענשען און האט איהם בעשאפען א גוף מיט א נשמה „דער גוף איז עפר מן האדמה...“

— שטויב פון דער ערד... — האט די רבי׳צין אונטערגעהאפט, ווי א דארשטיגער האפט די קווארט פון א צוויטענס האנד, ווען יענער האלט אין טרינקען...

„שטויב פון דער ערד — האט הייענע פארגעזעצט, ארייננעהענדיג אליין מעהר אין א טרויריגען תחינה־נגון — „און די נשמה איז געקומען געוואָרען פון אונטער דיין הייליגען כסא הכבוד און ווען דער מענש שטארבט שיידען זיי זיך פונאנדער, יעדערער געהט אוועק צו זיין ארט, דעם גוף לעגט מען אין קבר...“

— וואס דען? — האט די רבי׳צין איבערגעשלאגען — אודאי אין קבר! מען האלט נישט דעם זינדיגען גוף...

„דעם גוף לעגט מען אריין אין קבר און ער ווערט פערפוילט און ער ווערט אומגעקעהרט צו דער ערד...“

— נו, גענוג! — האט די רבי׳צין איבערגעשלאגען. — זעהסטו, ווי אזוי דו לייענסט אין שפאקולען!

— שייך, איך זעה, ממש ווי ניי געבוירען, — האט הייענע זיך ענטציקט — ווי א חדש נאך דער חתונה.

— אט וועסטו קויפען, אם ירצה השם, נאך שבת אפאר שפאקולען, וועלען זיך עפענען דיינע אויגען.

הייענע האט זיך טרויריג פערטראכט. פיהלענדיג אויף דער נאז די שפאקולען, האט זיך איהר געדאכט, אז זי זעהט אויס אלט און מאוס... און איהר האט זיך פארגעשטעלט, ווי זי זיצט שבת ביי׳ן טאג, ביי׳ן טייטש־חומש, — די שפאקולען אויף דער נאז און לייענט. לייבע שטעהט אויף פון שלאף, געהט צו צום טיש, קרימט זיך בייז קוקענדיג אויף איהר און מורמעלט:

— אלטע באבע!

זי וועט זיך ניט קענען איינהאלטען: „דיר ניט געפעלען!— וועט זי איהם ענטפערן — „קענסט מיך גט׳ן, אז דו ווילסט...“

— האטש מארגען! וועט זיך לייבע אנהאפען מיט שמחה.

און לייבע וועט האלטען ווארט, וועט זי שלעפען צום רב אויף מארגען און וועט איהר אין א האלבע שעה אב׳גט׳ן (וויפיעל

געדויערט עס דען?...) קיין כתובה וועט ער איהר ניט געבען — ער האָט ניט וואָס, וועט זי אויף מאָרגען נאָכ'ן גט ווערען אַזאַ אונגליקליכע, ווי האַשע די „עגונה“ וואָס דער מאַן האָט זי אַוועקגעוואָרפען, און זי געהט אום אין אַלע בעל־בתּי'שע הייזער און בעט מיט טרעהרען מען זאָל איהר געבען גרעט וואַשען, גענז פּליקען, דייזשעס קנעטען...

הייענען האָט אָנגעהויבען צו שוידערן. זי האָט אַריינגעקוקט דורך די „פֿענסטערליך“ אין דער מאַנסבילשע שוהל. לייבע איז געשטאַנען געבען זיין „שטאָרט“, דער טלית פֿערוואָרפֿען פֿראַנטיש איבער די אַקסלען, האָט געגלעט צופֿריעדען דאָס קליין־שוואַרץ בערדיל און האָט, ווי געשמייכעלט.

— נאָך גאָר אַ יונגער מאַן — האָט זי קוקענדיג אויף איהם געטראַכט — ער וועט נאָך נעהמען אַ מיידיל...

דער געדאַנק האָט איהר אַ קלאַפּ געגעבען... זי האָט געשווינד, ווי עס וואָלט אַ דונער געטהון, זיך אָבגערוקט פֿון די „פֿענסטערליך“.

— נאַט אייך די שפּאַקולען! — האָט זי זיך געווענדט צו דער רבּי'צין און אַראָבגעריסען געשווינד פֿון נאָז די שפּאַקולען, ווי זי וואָלט זיך געוואָלט ראַטעווען פֿון אַ גרויסער סכנה, וואָס איהר שטעהט פֿאָר...

— נו, וועסט, אם ירצה השם, קויפֿען שפּאַקולען מאָרגען, האַ? — האָט די רבּי'צין בעזאָרגט געפֿרעגט.

— ניין, רבּי'צין! עס וועט איבערגעהן... האָט הייענע געשטאַמעלט פֿאַר שרעק — איך בין ערשט אַלט 38 יאָהר, עס איז נאָך פֿריה... „מיינער“ זעהט נאָך גאַנץ גוט... איך וועל ביי אַ דאָקטאָר אַ פֿרעג טהון... מען זאָגט, עס איז פֿאַרהאַן צו אויגען אַזאַ וואַסער... עס ווילט זיך, טהייערע רבּי'צין, ניט ווערען יונגערהייט קיין באָבע, עס ווילט זיך ניט...

הייענע האָט זיך אָבגעהאַקט, ווי זי וואָלט אַ גרויסע נאַרישקייט אַרויסגערעדט.

די רבּי'צין האָט אויף איהר אויסגעשטעלט די אויגען, געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און געזיפֿצט:

— אוי, זינדיגע ווייבער!

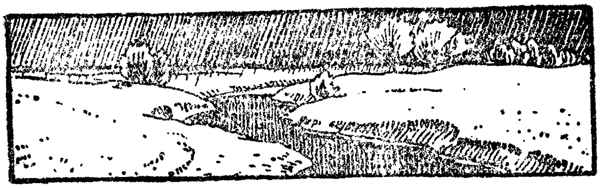

VIII.

אויף מבינות.

די כלה האט מען אראפגעבראכט אויף די אנדערע טעג יום־טוב. זי איז געווען א הויכע, א דארע, דאס געזיכט א קליינס, די אויגען שווארצע מיט א פארלאשענעם גלאנץ, און עס איז אין זיי געלעגען א טרויעריגער ערנסט, עפיס א מין בענגען. די תנאים זענען געווען מיט א חדש צוריק. דעם חתנ׳ס פאטער איז אויף די תנאים ניט געפאהרען, ער האט קיין צייט ניט געהאט. און אגב האט די מחותנת׳טע, דעם חתנ׳ס מוטער, זיך געהאלטען, אז זי איז מעהר מבין אויף א כלה ווי ער.

דער וועג איז געווען א שלעכטער. די גאנצע פינף שעה, וואס די רייזע האט געדויערט, האט געגאסען א קאלטער רעגען, און אווינט, א בייזער, א כעסן, האט געריסען די טוך, אין וועלכע די כלה איז געווען איינגעוויקעלט און אז ער האט ניט געקאנט גובר זיין די טוך האט ער אריינגעבלאזען אונטער דער טוך, און זי איז געקומען א דערפרוירענע.

— לאמיר נאר אנקוקען די כלה — עפיס א שיינע? האט דעם חתנ׳ס פאטער ר׳ חיים, דערהערענדיג אז די כלה איז געקומען, פריילהליך מיט א וויצעלע אויסגערופען.

ער האט זיך גענומען די הענד אין די באקעס, אויסגעשטעלט זיינע גרויסע סארע אויגען און האט אנגעהויבען קוקען מיט אני ערנסטען שמייכעל.

— ניש־קשה! האָט ער אַרויסגעצויגען און וויטער זיך גענומען קוקען, און צוגעגעבען:
— השך אַביסיל!

די כלה האָט זיך געסטאַרעט צו שמייכלען און האָט געענטפֿערט:

— איהר וועט מיר גוט צוזעהן וועל איך זיך ביי אייך אין נעסט פּאָפּראַווען.

— גערעכט, גערעכט! האָט ר' חיים צופֿריעדען אויסגערופֿען— און ער האָט שוין בעשלאָסען ביי זיך אין געדאַנק, אַז זי איז ניט קיין נאַר.

באַלד איז אין שטוב געוואָרען אַ גרעסערער גערודער. די קינדער, וועלכע זענען ווער אויפ'ן גאַס און ווער אין אַ צווייטען צימער געווען, זענען זיך צוזאַמען געקומען און אָנגעהויבען אָהן שום צערעמאָניעס אַריינרוקען זייערע גאַנצע פּנימ'ער אין דער כלה'ס פּנים אַריין, כדי איהר בעסער צו בעטראַכטען, און דאָס יונגסטע יונגעל בערטשיק, מיט ניט גאָר קיין ריינעם נעזל, האָט זיך אַזוי נאָהנט צו איהר צוגערוקט, אַז די כלה ווי העפליך זי האָט זיך ניט געוואָלט האַלטען, האָט זיך דאָך אָבגעקעהרט פֿון איהם...

באַלד איז אַ פֿערסאָפּעטער פֿון גאַס געקומען דער חתן.

ער האָט איהר גלייך געגעבען די האַנט, געפֿרעגט מיט האַלבען מויל: וואָס מאַכ... די איבעריגע אותיות האָט ער פֿערשלונגען, עס זאָל ניט זיין קענטיג, צי ער „דוטשעט" זי, צי ער „איהרצט" זי און איז זיך געלאָפֿען איבערטון.

— די כלה מוז וועלען עסען! האָט דעם חתנ'ס מוטער, ביילע, אַ נאַרישע יודענע, וואָס האָט זיך געהאַלטען פֿאַר אַ גרויסע חכמה, אויסגעשריגען.

— ניין, אַ דאַנק! האָט די כלה, וועלכע האָט זיך שוין צוגעוועצט, געענטפֿערט — איך וויל נאָך ניט עסען.

— וואו האָסטו געגעסען? האָט די מחותנת'טע געפֿאָרשט.

— אַרויספֿאָהרענדיג פֿון דער היים! האָט די כלה געענטפֿערט און האָט אַראָבגעלאָזען די אויגען אויף איהר קייטעלע, וואָס דער חתן האָט איהר צו די תנאים געגעבען אַ מתנה.

— די כלה וויל בעסער אברוהען! האט ר' חיים הויך אויפ'ן קול געטענדט, ווייל איהם האט זיך געדאכט, אז וואס העכער ער וועט רעדען וועט ער אלץ מעהר פריינדליכער זיין.

די כלה איז געוועזען מאט און צעבראכען פונ'ם וועג, ניט רעכנענדיג שוין יענע צעבראכענקייט און מידעניש, וואס זי האט געהאט אין איהר נשמה זינט זי איז א כלה.

— איך וואלט זיך טאקי וועלען צושפארען א ביסעל! האט די כלה זיך ארויסגעהאפט און האט גלייך חרטה געהאט, ווייל דאס לעצטע ווארט האט זי ארויסגעזאגט מיט א הייזעריגליכען קול און זי האט בעמערקט ווי די מחותנים האבען איינער אויפ'ן צווייטען א קוק געטהון.

דעם חתנ'ס מוטער האט זי אריינגעפיהרט אין א זייטיגען האלב-פינסטערן צימערל, האט איהר אנגעוויזען וואו צו לעגען זיך און איז ארויס.

די כלה האט זיך געפיהלט ווי בעפרייט פון עפיס און האט לייכט אפגעאטעמט. זי האט געוואלט א הוסט טהון, נאר זי האט זיך איינגעהאלטען.

אז זי האט אבער איינגעדרעמעלט האט זי זיך פערגעסען וואו זי איז און האט זיך צעהוסט ווי אין דער היים, פריי און אונגעשטערט.

דער מחותן, ר' חיים, וועלכער איז געשטאנען נעבען טהיר פון צימערל און האט זיך איינגעהערט צו יעדען מינדסטען שארך, וואס דארט קומט פאר, האט דעם הוסט גלייך דערהערט, האט א ווונק געטהון צו דער מחותנת'טע און האט שטיל געזאגט:

— מיר דאכט, אז זי איז א קראנקע!..

די מחותנת'טע, וועלכע איז געוועזען די גאנצע מבינ'טע אויף דער כלה, האט ניט איינגעשטימט.

— נאך א נייעס! וואס נאך וועסטו אויסקלערען!

— זי איז א קראנקע! האט זיך ר' חיים געהאלטען ביי זיינס.

— גע‍ה, גע‍ה, משוגענער! האט שוין די מחותנת'טע זיך גע-בייזערט.

— ביזט א שארפע מבינ'טע! האט ר' חיים זיך געקרימט, האסט געקליבען, געקליבען און טאקי פיין אויסגעקליבען.

די כלה האָט זיך גענומען וועקען. די מחותנים בײַ דער טהיר האָבען געוואונקען עס זאָל זײַן שטיל. באַלד האָט זיך דערהערט אַ הוסט...

— נו? האָט דער מחותן אויסגעשטעלט די אויגען אויף דעם ווײַב.

— מאַלע וואָס אַ מענש הוסט, זיך אַוודאי צוגעקיהלט, פאַהרענדיג.

— דאָס קאָן אויך זײַן אַמאָל! — האָט דער מחותן אײַנגעשטימט. — פונדעסטוועגען קאָן מען זיך דערויף ניט פערלאָזען. מען דאַרף זי גוט בודק זײַן. מען וועט נאָך זעהן: ממה נפשך: נוט — גוט, ווען ניט, איז ניט געפידעלט.

— ששששש! — האָט די מחותנת'טע געלעגט דעם מיטעלסטען פינגער פון האַנד אויף דער נאָז — רעד ניט אַזוי הויך...

אין אַ שעה אַרום איז די כלה אויפגעשטאַנען. איין באַק, אויף וועלכע זי איז געלעגען, איז געוועזען ניט נאַטירליך רויט, די אַנדערע באַק בלאַס און פערוועלקט. די מחותנים האָבען געקוקט אויף איהר מיט השד. מעהר אָבער האָט געקוקט די מחותנת'טע. די איז געוועזען די מבינ'טע, זי איז פעראַנטוואָרטליך! זי מוז אַרומזעהן די כלה פון אַלע זײַטען.

און קוקענדיג אויף איהר אַ היבשע ווײַלע, פון וואָס די כלה האָט ניט געוואַסט וואוהין צו טהון איהרע בליקען, האָט די מחותנת'טע בעמערקט עפּיס אַ שראַם אויפ'ן שטערען.

— וואָס איז דאָס בײַ דיר, טאָכקעדקע, פאַר אַ צייכען אויפ'ן שטערען? האָט זי געפרעגט גאָר אָהן צערעמאָניעס.

די כלה האָט זיך דערשראָקען. איהרע ליפּען האָבען זיך געקרימט פון פײַן... דער שראַם איז איהר געקומען פון אַ פאַל נאָך אין דער קינדהײַט. זי האָט עפּיס געוואָלט פאַרצעהלען. זי ווייסט דערפון די גאַנצע מעשה. די מאַמע איהרע פלעגט עס פאַר אַלע ווײַבער פאַרצעהלען. נאָר די צונג האָט איהר ניט געדיענט. און זי האָט עפּיס ניט דײַטליך אַרויסגעשטאַמעלט:

— דאָס איז גאָר נישט... דאָס איז גאָר נישט... די מחותנים האָבען זיך ווידער איבערגעקוקט, שוין אָבער מיט מעהר ערנסט.

דער חתן, וועלכער האט זיך שוין איבערגעטהון און איז אומגעגאַנ־גען הין און צוריק אין דעם נייעם קאָסטיום, די הענד אין די קעשענעס, האט זיך אויך אָבגעשטעלט, צוגעגאַנגען נאָהענט צו דער כלה, און האט טיעף אַריינגעריקט זיין פנים מיט אַ מינע פון אַ שאַרפען מבין...

די אַנדערע טעג יום־טוב האט מען געפיהרט די כלה אויף „כבוד” צו קרובים. דער מיין איז אָבער געווען הערען מבינות אויף דער כלה. די משפחה איז געווען אַ גרויסע: מען האט זי געפיהרט פריהער צום חתנ'ס זיידען, ר' לייזער. דאָרט איז עס צוגע־גאַנגען גרינג. ערשטענס האט דער אַלטער נישט געקוקט אויף ווייבער, צווייטענס האט ער געלאָזען אין שוהל די שפאַקולען און אָהן שפאַקולען זעהט ער סיי ווי סיי גאָר נישט. די באָבע האט גראָד דעם טאָג געליטען אויף רעומאַטיזם און האט געקרעכצט אין בעט. שווערער איז עס צוגעגאַנגען ביי די פעטערס און מומעס. דאָרט פלעגט די מחותנת'טע אָברופען די ווייבער אָן אַ זייט, אָנ־ווייזען מיט'ן פינגער אויף דער כלה און פרעגען אַזוי שטיל, אַז די כלה פלעגט הערען יעדעס וואָרט:

— וואָס זאָגסטו? דער „אַלטער” זאָגט, אַז זי איז אַ קראַנקע.

— האַ... פלעגט די מומע אויסשטעלען די אויגען און קו־קען אויף דער כלה...

דאָ פלעגט שוין די כלה נית הערען. דער געשפרעך פלעגט שטילער ווערען. נאָר זי האט זיך פאָרגעשטעלט אַזעלכע מיינונגען, פון וואָס דאָס בלוט פלעגט איהר ווערען פערקיהלט.

איין עלטער־מוהמע, ביי וועלכער מען איז געווען צום לעצ־טען, אַ נידריגע דיקע פרוי, האט איהר גאָר אָבגעזאָגט אינגאַנ,צען דאָס לעבען.

— זי איז דאָך אַ מסוכנת... זי איז דאָך אַ געשטאָרבענע... האט זי אין אַ ווינקעל, אָברופענדיג די מחותנת'טע — בעשלאָבען... זי פערזוכט דאָך גאָר נישט...

— יאָ, יאָ... האָט די מחותנת'טע געזיפצט. איך ווייס גאָר ניט וואו זענען מיינע אויגען געווען!... ווער איז מיר...

— נו, וואָס טהוט מען איצטער? האָבען די מחותנים געשמועסט, קומענדיג אַהיים, צווישען זיך, ווען די כלה איז אַרויסגעגאַנגען אין אַ צווייטען צימער.

— איך ווייס? האָט געזאָגט דער מחותן.

— איך ווייס? האָט געענטפערט די מחותנת'טע.

— נו, וואָס זאָגסטו, חתן?

— איך ווייס? האָט דער חתן געדריקט מיט די פּלייצעס — ווי איהר פערשטעהט...

— שאַ, זי געהט! האָט דער חתן געווינקען

די כלה איז אַריין אין שטוב. פערשטעהענדיג, אַז מען האָט וועגען איהר גערעדט, האָט זי זיך ניט געהאַט וואו הין צו טהון.

— נו, ווילסט שוין אפשר עסען? האָט די מחותנת'טע ווייטער געפרעגט.

— ניין, אַ דאַנק...

— דו עסט אַלעמאָל אַזוי ווייניג? האָט דער מחותן געפאָרשט, ווי אַ דאָקטאָר.

— פערקעהרט.... האָט די כלה געשטאַמעלט, פערשטעהענדיג וואוהין מען צילט מיט דער פראַגע.

— הייסט עס, האָסט יאָ אַפּעטיט.

— ניט צו פערזינדיגען! האָט די כלה געפּרובט שמייכלען.

עס איז געוואָרען שטיל אַ ווײַלע. דער מחותן האָט אַראָבגעלאָזען דעם קאָפּ אויפ'ן טיש און האָט זיך פערטראַכט. באַלד אָבער האָט ער זיך ערוואַכט, ווי אין קאָפּ וואָלט איהם אַריינגעפאַלען אַ גליקליכע אידעע און האָט זיך געווענדעט צו דער כלה מיט אַ קוראַזש:

— זאָג מיר מיין טאָכטער, דו ביזט, חלילה, ניט קיין שטיקעל חולה?...

די כלה איז בלייך געוואָרען, זי האָט אינגאַנצען אַ ציטער געטהון און האָט אַ וואָרט ניט געקאָנט אויסרעדען....

נאָך יום-טוב איז זי אַוועקגעפאָהרען טאַקי אַ קראַנקע...

IX.

דער קוש.

היה בײלה׳ס „שטוב" האָט געהאַט אַ נאָמען אין דער גאַנצער גאַס. דעם נאָמען האָט די שטוב פֿערדינט ניט צוליעב איהר עשירות, ניט צוליעב איהר צדקה, נאָר צוליעב די שטענדיגע קריגערײַ, קולות, געשרײען און קללות, וואָס האָבען זיך פֿון דאָרט שטענדיג געטראָגען, סײַ זומער — דורך די קלײנע אָפֿענע, סײַ ווינטער — דורך די צוויענדיגע פֿערמאַכטע און גוט אַרומגעקלעבטע פֿענסטער...

די ערשטע צײַט, מיט יאָהרען צוריק, ווען די דאָזיגע קולות האָבען זיך צוליעב דעם אונטערגעוואַקסענעם „הויזגעזינד" נאָר וואָס זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען, פֿלעגט ניט זעלטען בײַ דער שטוב אַ גאַנץ רעדיל זיך צונויפֿקלײבען, מאַנכע פֿון רעדיל פֿלעגען לאַכען, מאַנכע פֿלעגען בעדויערן און אַנדערע, רודף־שלום׳ניקעם, פֿלעגען זיך טאַקי אין שטיבעל אַרײַנהאַפּען און אָנהײבען צו מוסר׳ן:

— פֿע, הלשות, די גאַס איז דאָך אויף! עס איז דאָך אַ הרפּה פֿאַר לײַטען!

געוועהנליך פֿלעגט אַזאַ „רודף־שלום׳ניק" האַפּען אַ פּסק, ווי ער האָט פֿערדיענט פֿאַר זײַן גרויס הכמה אַרײַנצומישען זיך דאָרט, וואו דער דלות, דחקות און פֿערביטערטקײַט קריגען זיך, און האָט שוין נאָכדעם פֿערזאָגט אַ צעהנטען, נישט צו מישען זיך אין „פֿאַמיליען־לעבען".

שפּעטער אָבער איז מען שוין צו דער דאָזיגער שטוב נעאָהנט געוואָרען, מען האָט שוין אויף דער שטוב מיט דער האַנד אָוועקגעמאַכט:

— אַ פֿערשאָלטענע שטוב!

קריגען, זידלען און שעלטען, דערהויפּט שעלטען, פּלעגט זיך די מוטער מיט'ן מאַן, מיט די קליינע קינדער און דער עיקר מיט דער עלטערער טאָכטער, — הקא מיט דער עלטערער, פֿון וועלכער זי האָט אַזוי געגאַרט נחת צו זעהן, פֿיהרען זי צו דער חופּה און דערלעבען פֿון איהר אייניקלעך...

דאָס אָבער פּלעגט זי טראַכטען אין האַרצען אין גוטע מינוטען, ווי שבת נאָך וואַרמעס, ווען דער טשאָלענט איז אַרויס געראָטען, און דער קוגעל איז ניט צוקראָכען געוואָרען, וואָס פּלעגט אייגענטליך זעלטען טרעפֿען, אָדער אין שוהל ביי דער תחנה פֿון קינדער״ און אין נאָך אַזוינע גליקליכע רוהיגע מינוטען.

דאָס זענען איבריגענס נאָר מינוטען געוועזען. דאָס לעבען אָבער בעשטעהט פֿון יאָהרען, לאַנגע ווייטע יאָהרען אין דחקות און אין נויט. און אין אַזוינע יאָהרען זענען גוטע מינוטען ביי דער מוטער פֿון דער שטוב זעהר וועניג געוועזען, און אום אויסצוקיהלען דאָס „פֿערביטערטע האַרץ״ איז געוועזען דאָס איינציגע מיטעל — קללות...

און אין קללות איז חיה ביילע געוועזען געניט, מען קען זאָגען, אַז זי איז געוועזען אַ שילשערקע מיט גאָטס גנאָד. אין קללות איז זי געוועזען שטאַרק אָריגינעל. זייער פֿערביטערטע נשמה האָט פֿיינד געהאַט אַ געוועהנליכע שאַבלאָנע קללה, וואָס יעדע „יענטע״ אין גאַס בענוצט זיך מיט איהר. חיה ביילע האָט געהאַט איהרע אייגענעם רעפּערטואַר קללות, קללות אין פּראָזע און אין גראַמען. די קללות אין גראַמען פּלעגט זי בענוצען אין אַ רוהיגער צייט, אָפֿט מאָל אַלס אַ גוט וואָרט, אַ פֿריינדליכקייט. אַ קינד פֿרעגט, למשל: מאַמע, וואו איז דער מעסער? ענטפֿערט חיה ביילע: זאָלסט ניט וואַקסען גרעסער! ווען אַ קינד רופֿט אַמאָל: מאַמע! ענטפֿערט חיה ביילע צום גראַם: זאָל דיר זיין אַ יאַמע! דאָס וואָס יאַמע איז ניט קיין ריין יודיש וואָרט האָט זי ניט געאַרט. זי האָט געשאָל־

מען, ווי געזאָגט, נאָר אום אויסצופּיקעלען איהר האַרץ, וועלכעס איז שטענדיג געווען פערביטערט, אָבער ניט צוליעב דער קונסט...

אַ זומער פריה-מאָרגען.

די עלטערע טאָכטער, זעלדע, איז געשטאַנען אײַנגעבויגען בײַ דער באַנק, וואָס האָט געדיענט אָנשטאָט אַ קיך, און האָט געוואַשען דאָס געפעס פון דער נעכטיגער וועטשערע. די וועטשערע איז נעכטען בעשטאַנען פון קאַרטאָפעל מיט בעבליך, אַ שטאַרק אָנגעלעגטער מאכל בײַ חיה בײלען אין שטוב, פאַר וואָס די קינדער שלאָגען זיך ממש. מילא די עלטערע קינדער זענען שוין אויסגעשטאַטקעוועט, אויסגעדרך-ארץ'ט, זיי ווייסען, אַז ווי פיעל מען גיט, דאַרף זײַן גענוג, אָבער די דרײַ קלענערע קינדער זענען נאָך ניט גענוג ערצויגען, נאָך ווייניג קלעפּ און קללות האָבען זיי בעקומען, און זיי שרײַען שטענדיג: נאָך! נאָך! — און מען רײַסט איינס בײַם אַנדערן פון די טעלער, פאַר וואָס חיה בײלע שילט צום גראָם און אָהן גראָם....

יאָ, די וועטשערע איז געווען אַ גוטע. די קאַרטאָפעל איז ממש צוגאַנגען אין מויל. פון די בעבליך רעדט מען שוין ניט. ווער ווייסט דאָס ניט, אַז בעבליך איז אַזאַ מאכל וואָס היילט ממש אין האַרצען!.. דערפאַר אָבער האָט די דאָזיגע וועטשערע אַ חסרון, וואָס דאָס געפעס נאָך איהר איז שווער צו דערוואַשען. אַז מען האַפּט זיך גלײַך נאָך דער וועטשערע אויסצוּוואַשען, איז נאָך אַ האַלבע צרה, קען מען זיך נאָך אַן עצה געבען; ווער האָט אָבער צײַט צו וואַשען זיי בײַ נאַכט? גלײַך נאָך וועטשערע מוז מען אויסבעטען די בעטען. צוליעב די בעטען וואָלט אפילו די אַרבייט ניט געדויערט. סך הכל געפינען זיך אין שטיבעל צוויי בעטען. דאָס אַרבייטען געדויערט אָבער טאַקי דערפאַר, וואָס קיין פיעל בעטען זענען ניטאָ... און יעדע נאַכט מוז מען אין דער גיך, ווי מען בויט באַריקאַדען, להבדיל, אויסבויען צו די צוויי נאָך פיער בעטען... און די אַרבייט נעהמט אַוועק די צײַט און דאָס געזונד און דאָס לײַב און לעבען... די אַרבייט איז אפילו אַ פרײַליכע, בשעת זעלדע אַרבייט, האַלט אונ-

טער חיה ביילע מיט קללות, מיט געשרייען, און די קלענערע קינ־
דער, וואָס ווילען שוין שלאָפֿען, שווייגען אויך ניט. שטעהענדיג
שוין מוכן ומזומן צום שלאָפֿען געהן, האַלט יעדער די אַלע
צעהן פֿינגערליך אין קאָפּ, קראַצען זיך מיט כונה און רייסען זיך
אויפ'ן האַלז. אַדאי קען זיך זעלדע ביי דער אַרבייט ניט לאַנגווײַלען,
אָבער קיין צייט אויף די געפֿעס וואַשען, ווי געזאָגט, בלייבט איהר
שוין ניט, און זי לעגט עס אָב אויף מאָרגען פֿריה.

און שטעהענדיג אַ גאַנצע נאַכט, ווערען די טעלער, לעפֿעל
און די גרויסע שיסעל פֿערטריקענט. דערזעהענדיג זיי אין דער פֿריה,
ווערט זעלדע אַ פֿערציטערטע. איהר דאַכט זיך, אַז זי וועט פֿון
דער אַרבייט ניט אַרויס, און ביז און אויפֿגערעגט גיט זי אַ זאָג ווי
פֿאַר זיך:

— קיין אַנדערע מאכלים ווי בעבליך מיט קאַרטאָפֿעל קען זי
גאָר ניט אויסקלערען!

עס פֿערשטעהט זיך, אַז חיה ביילה פֿערשווייגט ניט אַזאַ
אויסרייד, האַטש אַ שטילער, און דאַן וואַשט שוין זעלדע די טע־
לער אונטער דער מאַמעס מוזיק...

און דאָס מאָל זענען נאָך די טעלער מיט די איבער־געבליע־
בענער וועטשערע מעהר ווי אַלע מאָל פֿערטריקענט געוואָרען. זעלדע,
וואָס איז געווען צורייצט פֿון ניט דערשלאָפֿען די נאַכט, פֿון היטץ און
דושנעקייט, האָט געברומט און געשאָלטען אונטער דער נאָז און
הויך און שטאַרק געריבען עפּיס אַ טעלער, וואָס איז בעזונדער פֿער־
טריקענט געוועזן.

פלוצים האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ.

— צעבראָכען!! האָט ווילד אויסגעשריען די מוטער, צו לוי־
פֿענדיג צו זעלדען...

זעלדע איז געשטאַנען מיט אַראָבגעלאָזענע הענד און האָט
ניט געענטפֿערט.

— דיין קאָפּ זאָל צובראָכען ווערען! האָט חיה ביילה אָנ־
געהויבען, בעטראַכטענדיג שוין קלאָר דאָס אומגליק. ווי רייבט מען
דאָס אַזוי אַ טעלער? צעריבען און צעמאָלען זאָלסטו ווערען... אוי,
ווער איז מיר! די מויד וועט מיך אין גרוב אַריינטרייבען, זאָל זי
בעסער אַ מיתה משונה איינעמען...

זעלדע האָט געשוויגען.

— זי שווייגט! די צונג זאָל איהר אָבנעמען, רבונו של עולם! וואָס שווייגסטו, וואָס? איז זי אויף איהר אַרויפגעפאַלען. זאָג, וואָס שווייגסטו? איז זי שוין אין רציחה אַריין. מיין בלוט גיעסט זיך און דו שווייגסט, האַ? דו שווייגסט? איך האָב געלד אויף נייע טעלער צו קויפען?! זאָלסט אַזוי האָבען אַ חתן!..

— שווייג, וואָרום איך צעברעך באַלד אַלע טעלער! איז זעלדע אויפגערעגט געוואָרען פון דער לעצטער קללה... שווייג! שווייג! איז זי שוין אויפגעשפרונגען פון אָרט און זיך געלאָזען, ווי אַ ווילדע טיגערין איבער'ן שטיבעל.

— דו ביזט נאָך גערעכט? האָט חיה ביילה אויסגעגלאָצט די אויגען אויף איהר — דו ברעכסט טעלער, דו פערגיעסט מיין בלוט ווי וואַסער, און דו ביזט נאָך גערעכט? נאַ דיר גערעכט, נאַ!

און חיה ביילה האָט זיך אַריינגעריסען מיט איהרע דאַרע לאַנגע הענד אין זעלדעס לייב, ווי זי זאָל זי וועלען דערשטיקען. זעלדען האָט פערהאַפט דער אָטהעם, דאָס בלוט האָט איהר געגעבען אַ זעץ אין קאָפּ, און ווערענדיג ווילד פאַר צאָרען, האָט זי מיט אַלע כחות אַ שטויס געטהון פון זיך די מאַמען.

עס האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ פון אַ קערפּער, נאָכדעם אַ געשריי, שפּעטער אַ ווײַלע — אַ שטילער קרעכץ דורך טרערען:

— זי האָט מיך געה'רגעט... קינדערליך, זי האָט מיך גע־הרגעט... כרות יאָהרען וועט זי האָבען... געהט רופט דעם טאַטען... כרות...

די קליינע קינדער האָבען זיך צעוויינט און האָבען זיך אַלע אַ וואָרף געטהון אויף זעלדען, ווער מיט די הענד, ווער מיט אַ שטעקען.

— וואָס האָסטו געהרגעט די מאַמען?... האָבען זיי געשריען... מאַמעלע שטעה אויף!..

חיה ביילע איז אויפגעשטאַנען און אָנפאַנגס שטיל געקרעכצט. באַלד אָבער איז זי געקומען צו זיך און האָט גענומען פלוכען:

— כרות יאָהרען דיר... כרות יאָהרען. אַ מאַמען געשלאָגען...

נאָך דײַן לויה זאָל איך גײען, רבונו של עולם, ווי דערלעב איך דאָס!..

— נאָך דײַנער בעסער! האָט זעלדע ווילד אויסגעשריען און גלײַך חרטה האָבענדיג אויף דער קללה, וועלכע זי האָט דאָס ערשטע מאָל געגעבען דער מאַמען, איז זי אַרויס געלאָפֿען אויפ'ן גאַס.

אַ שווערער טאָג איז עס געווען. די שערבליך פֿון דעם צעבראָכענעם טעלער זענען געלעגען אויף דער ערד און האָבען ווי עדות געזאָגט אויף דעם, וואָס איז פֿאָרגעקומען... די נאַכט איז געקומען און פֿערמאַטערט זענען אַלע אין דעם דאָזיגען שטיבעל אויף די געלעגערס אַוועקגעפֿאַלען, און אָהן וועטשערע האַרט אַײַנגעשלאָפֿען...

זעלדע האָט אָבער ניט געקאָנט אַײַנשלאָפֿען. אַזוינע טעג זענען אַפילו אַ סך אין איהר קורצען און דאָך לאַנגען לעבען געווען, אָבער שלאָגען און שילטען צוריק די מאַמען האָט זי נאָך קיינמאָל ניט... זי האָט ניט מורא פֿאַר כרות... וואָס איז כרות? — מען שטאַרבט! ט' וואָס איז? הלואַי וואָלט זי שוין טאַקי געשטאָרבען. וואָס וועט זי פֿערליהרען?.. אַ קלײנער חלק פֿון איהר לעבען ביז איהר טויט. דאָ ליעגט זי אויף דער ערד, און דאָרט אַביסעל טיעפֿער. אָבער דערפֿאַר — רוהיג... זעלדען פֿערדריסט נאַר, וואָס זי האָט איהר מאַמען, איהר איינענער מאַמען, אַזאַ צער פֿערשאַפֿט. קיינמאָל איז די מאַמע ניט געווען אַזוי צעטראָגען ווי היינט. זי האָט זיך אַפילו ניט געשאָלטען... אַ גאַנצען טאָג איז זי אומגעגאַנגען ווי צומישט און שטאַרק פֿערטראַכט. דעם צעבראָכענעם טעלער האָט זי אַפילו ניט דערמאָנט. זעלדע פֿיהלט, וואָס זי האָט היינט געטהון דער מאַמען, און איהר האַרץ ווערט צוגאַנגען, ליעגענדיג אויף דער ערד.

די אָרימע מאַמע! וואָס איז זי שולדיג, אַז זי שילט און שלאָגט זיך אַפילו? דאָס ביטער לעבען איז דאָך שולדיג. זי האָט דאָך אַ גאָלדען האַרץ. זי גיעט דאָך אַ שכן דאָס לעצטע אַוועק...

זעלדען דריקט צונויף דאָס האַרץ. זי קען ניט אײַנליעגען.

זי שטעלט זיך אויף און געהט צו צו דער מאַמעס בעט.

חיה ביילע ליעגט מיט'ן פּנים אַרויף. די דאַרע ברוסט אָפֿען. אויף דער מיטען ברוסט זעהען זיך צוויי בלוטיגע קראַצען.

זעלדע קוקט אויף די צוויי בלוטיגע פּאַסען און קען זיך ניט אָבריַיסען פֿון זיי... עפּיס ציהט זי אַזוי צו דער מאַמען. אוי, ווי זי האָט ליעב די מאַמען! זי האָט גאָר ניט געוואוסט ביז אַהער!.. דאָס ערשטע מאָל זינט זי געדענקט זיך, פֿיהלט זי אַזאַ מאָדנעם וואַרעם געפֿיהל... אָט וואָלט זי צופֿאַלען צו איהר און אַרומנעמען און קושען זי, אָבער אַזוי שטאַרק...

די מאַמען קושען! דערמאָנט זיך זעלדע — און איהר דאַכט זיך, אַז דאָס איז אַ משוגענער פֿערלאַנג... קושען די מאַמען! זי איז שוין אַלט 25 יאָהר און האָט נאָך די מאַמען קיינמאָל ניט געקושט. עס קומט עפּיס אויס מאָדנע: קושען די מאַמען...

די צוויי בלוטיגע רויטע פּאַסען אויף דער ברוסט ווינקען אָבער און ציהען אַזוי שטאַרק...

זעלדע קען זיך ניט אָבריַיסען. עפּיס אַ געהיימע קראַפֿט ביַיגט זי, ביַיגט זי נידעריגער צום בעט. איהרע ליפּען ציטערן פֿון אַ מאָדנעם בעגעהר: זי וויל קושען די מאַמען!...זי קען זיך ניט איַינהאַלטען... עס ציהט אַזוי...

— מאַמע, מאַמע! פֿליסטערט זי שטיל! אונגליקליכע מאַמע. אוי, דיין וויסט לעבען! און זי ביַיגט זיך צו און ריהרט אָן מיט איהרע ליפּען דער מאַמעס דאַרע ברוסט.

— אוי וועה איז מיר! האַפּט זיך אויף חיה ביילה — ווער איז דאָ?

זעלדע בליַיבט שטעהן דערשראָקען און קען זיך פֿון אָרט ניט ריהרען.

— אוי, זעלדע! קרעכצט די מאַמע — דו ווילסט מיך טאַקי דהרגענען!.. אוי וועה איז מיר, וואָס איך האָב דערלעבט!

זעלדען שניַידען די ווערטער, ווי מיט מעסער. זי שעמט זיך,

זי קען ניט, אָבער זי וועט איהר זאָגען... זאָל זי ניט מיינען, אַז זי האָט זי געוואָלט הרג'ענען...

— מאַמע! איך האָב דיך געקושט!

— קינדערליך! איז שוין חיה ביילה געקומען צו זיך — די מויד איז משוגע געוואָרען! אוי זאָל זי טאַקי שוין משוגע ווערען!

דערהערענדיג די קללה, איז זעלדע אַ בערוהיגטע צוריק צו איהר געלעגער...

X.

דער גמילות־חסד.

דער גרעסטער יריד אין קלעמענקע איז אולאַם. דאָס שטעדטעלע וואַרט אויף „אולאַם“ מיט אַ קלאַפּענדיגען האַרצען און מיט גרויסע האָפנונגען. „אולאַם“, זאָגען די קלעמענקער קרעמער און הענדלער „איז אַ גאָטס בענשונג“, ווען ניט אולאַם וואָלט קלע־מענקע שוין לאַנג אויס קלעמענקע געווען, אַמעריקע וואָלט שוין די רעשט ביסעלע יודען פון דאָרט צונעמען צו איהר“.

צו אולאַם דאַרף מען אָבער האָבען „געצייג“. די קרעמער דאַרפען האָבען סחורה און די סוחרים — געלד. זאָהן די געצייג איז אולאַם אויך בלאָטע!

און חיים דער תבואה־הענדלער געהט אַרום אַ טויטער. צו אולאַם איז געבליבען סך־הכל נאָך דריי טאָג און ער האָט נאָך ניט אַ „קאָפּיקע“ מיט וואָס דעם שפּייכלער אויפצומאַכען.

און אויפ׳ן מאַרק דרעהען זיך אום די תבואה־הענדלער מיט פערדרעהטע דאַשיקעס, מיט גראָבע טיטונענע פּאַפּיראָסען אין די מיילער, מיט די שטעקליך אין די הענד און מען רעדט שטאַרק וועגען יריד.

— אין דריי טעג אויף דער צייט! רופט אויס איינער.

— פּשששש! קריגט התפּעלות אַ צווייטער — אין דריי טעג אויף דער צייט וועט זיך „ברעכען“.

ברעכען הייסט אויף מאַרק לשון: עס וועט זיין אַ גרויסער עולם.

און חיים ווערט בלאַס. ער וואָלט בעטען אַ מפּלה אויפ׳ן יריד, עס זאָל דעם טאָג רעגענען, שנייען, שטורמען, אַז קיין משוגענער

הונח אַפילו זאָל צום מאַרק ניט קומען, חיים ווייס אָבער, אַז „אולאַם“ איז ניט קיין שרעקעדיג־יונגיל: „אולאַם“ האָט קיין מורא ניט פאַר דער גרעסטער זאַוואָרוכע — „אולאַם“ בלייבט „אולאַם“!

און ביי חיים׳ן שפּאַרען אַרויס די אויגען פון קאָפּ: אַ גמילות־חסד, וואו קריגט מען אַ גמילות־חסד? אַ פינף־און צוואַנציגער האָטש...

ער בעט ביי אַלעמען, נאָר יעדער ענטפערט מיט אַ פריילינען געלעכטעריל:

— ציי משוגע! פאַר אַ יריד געלד?

און חיים׳ן דאַכט זיך, אַז ער וועט טאַקי משוגע ווערען...

— וואָלסט אַריבערגעהן צו לייבע־בערעס, עצה׳ט איהם דאָס ווייב, נעמענדיג איין טיעפען אַנטהייל אין זיין וועהטאָג.

— איך האָב דאָס שוין אַליין געקלערט — ענטפערט חיים פערטראַכטערהייט.

— נאָר וואָס? פרעגט דאָס ווייב.

חיים וויל איהר ענטפערן: נאָר איך קען ניט אַריינגעהן, איך האָב קיין מוטה ניט. פאַר דעם ווייב אָבער פּאַסט איהם ניט צו זיין אַזוי אָפּענהערציג און ער ענטפערט:

— געהט ער צום טייוועל! ער וועט ניט לייהען.

— פּרובען זיך שאַדט ניט — רעדט זי איהם איין.

און חיים בערעכענט זיך, אַז ער האָט טאַקי קיין אַנדער ברירה ניט און לייבע־בערעס איז אַ יוד אַ גביר, און וואָהנט מיט איהם אין איין גאַס. דאָס הייסט „שכנים“, און קיין געלד צום יריד דאַרף לייבע־בערעס ניט — ער איז גאָר אַ וואַלד־סוחר.

— נעהם מיר אַרויס דעם שבת׳דיגען אויבער־בגד! ווענדעט ער זיך צום ווייב מיט אַ בעשליסענדען טאָן.

— וואָס דען? ענטפערט איהם דאָס ווייב — די בעסטע זאַך אַריינגעהן צו „איהם“.

און חיים האָט זיך געשטעלט קעגען האַלבצובראָכענעם קליין־שפּיגעלע, וואָס איז געווען צוגעשלאָגען צום וואַנד, האָט אַ גלעט געטהון מיט ביידע הענד די באָרד, פערקאַשערט די פּאות, דער־

נאָך האָט ער אַראָפּגענומען דאָס היטיל און אַפֿיהר געטהון איבער איהם מיט דעם אַרבעל.

— זעה נאָר, איך בין פֿון הינטען ניט אויסגעריבען אין קאַלך?

— אַ קשיאָ! האָט איהם דאָס ווייב געענטפֿערט און האָט זיך גענומען איהם קלאַפּען מיט ביידע הענד איבער'ן פּלייצע.

— ביי אונז איז דאַכט זיך אַמאָל געווען אַ שטיקעל בערעטיל פֿון „זאַכען". וואו איז זי, הא?

— דיר האָט זיך אפשר געחלומט! האָט דאָס ווייב געענטפֿערט, קלאַפּענדיג איהם איבער'ן פּלייצע און רעדענדיג:

— נו, זיך אויסגעריבען אַביסיל!

— נו, גענוג שוין צו קלאַפּען! האָט חיים כמעט ווי מיט כעס אַרויסגערעדט — איך וועל שוין געהן.

מיט אַ זיפֿץ האָט ער אָנגעטהון דעם שבת'דיגען אויבער-בגד, אַרויסגעמורמעלט: זאָל ער אַזוי לעבען, ווי ער וועט לייהען, און איז אַרויסגעגאַנגען.

און געהענדיג צו לייבע-בערעס האָט חיים'ן דאָס האַרץ געציטערט. פֿאַר'ן גאַנצען לעבען זיינעם, זינט לייבע-בערעס וואָהנט דאָ אין עק גאַס, איז ער ביי איהם אין גאַנצען געווען צוויי מאָל, און ביי חיים'ן איז דער איצטיגער גאַנג געווען אַמין עקזאַמען... דער „אַריינגאַנג" צו איהם, די ליכטיגע צימערן, די גרויסע שפּיעגלען, די ווייכע מעביל, לייבע-בערעס אַליין מיט זיין לאַנגער ברייטער באָרד, מיט זיינע שטרענגע גביר'עשע אויגען; די גבירה, די פֿרייהליכע גליקליכע קינדער, אַפילו די דיענסט, וועלכע איז איהם געבליבען אין זכרון פֿון יענע צוויי מאָל, — דאָס אַלעס האָט איהם געשראָקען און ער האָט זיך אַליין געפֿרעגט: „וואו אַהין געהסט דו, צי משוגע, געה צוריק!" און ער פֿלעגט זיך מינוטען-ווייז אָבשטעלען אין מיטען וועג. נאָר דער געדאַנק, אַז באַלד איז „אולאַם" און ער האָט ניט מיט וואָס צו עפֿענען דעם שפּייכלער האָט איהם געטריבען געהן ווייטער.

— ער וועט ניט לייהען — עס איז גאָר ניטאָ וואָס צו האָפֿען אומזיסט!.. האָט ער געהענדיג זיך מכין געווען צום קלאַפּ, נאָר

ער האָט דערפֿיהלט, אַז ער וועט ניט קענען דאָס מויל עפֿענען אַרויסצורייִדען זיין בקשה אויב ער וועט אַזוי אַראָב פֿאַלען ביי זיך, און ער האָט זיך געטרייסט:

— אַז מען זאָל איהם צוטרעפֿען אין אַ גוטען הומאָר וועט ער לייהען. וואָס וועט ער מורא האָבען צו לייהען מיר עטליכע רו־בעל איבער'ן ירידי? איך וועל איהם זאָגען, ווי נאָר איך פֿערקויף די סחורה בעקומט ער גלייך דעם גמילות־חסד. איך וועל איהם שווערען מיט ווייב און קינדער... ער וועט גלויבען... און איך וועל דאָך איהם טאַקי אָבגעבען...

דאָס מאַכט אָבער חיים'ן אַליין ניִשט שטאַרקער ביי זיך און ער זוכט איין אַנדער נחמה, איין אַנדער רפואה צו שטאַרקען זיך:

— ער איז ניט קיין שלעכטער מענש... און אַגב קען ער מיר דאָך ניט פֿון היינט אָן. שוין אַ יאָהר צוואַנציג אַז מען וואָהנט אין איין גאַס — פֿאַראַבאָצקער גאַס...

און חיים דערמאַנט זיך, אַז פֿאַר צוויי וואָכען, ווען לויב־בערעס איז געגאַנגען פֿאַרביי זיין שטיבל אין מאַרק און ער, חיים, איז געשטאַנען גראָד אויפֿ'ן הויף און האָט איהם פֿריינדליך, ווי עס פֿאַסט פֿאַר אַ גביר, גוט־מאָרגען אָבגעגעבען (איך וואָלט שווערען, אַז איך האָב איהם די האַנד געגעבען, וויל ער זיך דערמאַנען) האָט לייבע־בערעס איהם צוריק פֿריינדליך געענטפֿערט, ער האָט זיך אַפילו אָבגעשטעלט און געפֿרעגט איהם גאָר ווי אַ גוטער בעקאַנטער:

— וואָס מאַכסטו עפּיס, חיים?

און חיים שטרענגט אָן זיין כח־זכרון און דערמאַנט זיך, אַז געענטפֿערט האָט ער איהם אַזוי:

— אַ דאַנק פֿאַר'ן פֿרעגען! ניט צו פֿערזינדיגען... מען האַנדעלט!..

און חיים בלייבט צופֿריעדען מיט דעם ענטפֿער.

— געענטפֿערט האָב איך איהם גאַנץ ברייט!..

און חיים בעשליסט, אַז איצט וועט ער מיט איהם אויך רייִדען וואָס ברייטער, וואָס שטאָלצער, פֿאַלען — ניט!

חיים דערזעהט שוין פֿון ווײַטען לײַבע־בערעס הויז... ער טהוט זיך אויס, גיט אַ גלעט די באָרד און בעטראַכט אויף זיך דעם בגד.

— נאָך גאר אַ גוטער בגד, רעדט ער פֿאַר זיך אַרויס, ווי ער וואָלט זיך וועלען אײַנשמועסען, אַז דער בגד איז נאָך גוט כּדי ער זאָל מעהר מוטה האָבען, מעהר שטאָלץ זײַן...

אַז ער איז אָבער צוגעקומען צו לײַבע־בערעס גרויסען הויז, אַז פֿאַר זײַנע אויגען האָבען אַ פֿינקעל געטהון די אַלט גרויסע פֿענסטער צום גאַס, דורך וועלכע עס האָט זיך דורכגעשלאָגען דאָס העלע ליכט פֿון אינוועניג, האָט איהם דאָס האַרץ אַ ציטער געטהון.

— אוי, רבונו־של־עולם, העלף! האָט זיך בײַ איהם ניט ווילענדיג פֿון האַרצען אַרויסגעריסען. ער האָט זיך אָבער באַלד פֿאַרשעמט פֿאַר זיך אַליין און ער האָט זיך פֿערהאַפּט:

— עט, נאַרישקײַט!..

אַ ציה טהוענדיג די טהיר, האָט זיך בײַ איהם די „תּפלה“ נאָך שטאַרקער אַרויסגעריסען:

— העלף, שטאַרקער גאָט! מײַן בלוט גיעסט זיך!..

לײַבע־בערעס איז געזעסען בײַ אַ גרויסען טיש, איבערגעדעקט מיט אַ קלאָר טישטוך און האָט געטרונקען טהיי, שמועסענדיג פֿרעהליך מיט זײַן געזינדעל.

— עפּיס אַ יוד איז געקומען, טאַטע! האָט הויך אויסגערופֿען אַ יונגעלע פֿון אַ יאָהר צוועלף, דערזעהענדיג חיים'ן שטעהן בײַ דער טהיר.

— טאַקי אַ יוד! האָט אַ צווייטער יונגעלע נאָך פֿרעהליכער אויסגעשריען, אויסשטעלענדיג אויף חיים'ן זײַנע גרויסע שוואַרצע „ממזר'שע“ אויגעליך.

דאָס געזינדעל בײַם טיש האָט זיך אַ נעם געטהון שטאַרק בעטראַכטען חיים'ן און איהם האָט זיך געדאַכט, אַז באַלד פֿאַלט ער אַנידער. „עס וועט זײַן זעהר מיאוס, אַז איך וועל פֿאַלען“... האָט ער זיך געשטאַרקט און האָט געמאַכט אַ טריט ווײַטער און אָהן אַ גוט־אָבענד צו זאָגען האָט ער אַרויסגעשטאַמעלט:

— איך בין געגאַנגען פֿאַרביי, פֿערשטעהט איהר מיך, איך זעה איהר זיצט... הייסט דאָס איהר זייט אין דער היים... נו, קלער איך: — מען דאַרף אַריינגעהן... שכנים...

— נו, מהיכא־תיתי, מהיכא־תיתי! האָט לויבע־בערעס ליעב־ליך געשמייכעלט, ביזט איין אָנגעלעגטער גאַסט זעץ זיך!

חיים'ן האָבען זיך ווי שטיינער פֿון האַרצען אַראָבגעקייקעלט נאָך אַזא ענטפֿער און קוקענדיג אויף די צוויי יונגליך, האָט ער זיך שטיל אַוועק געזעצט.

— לאָה! דערלאַנג ר' חיים'ן אַ גלאָז טהיי! האָט דער גביר אַ קאָמאַנדעווע געטהון.

— אַ גאַנץ גוטער מענש! האָט חיים אַ טראַכט געגעבען — זאָל איהם דער אויבערשטער העלפֿען!

ער האָט געקוקט מיט דאַנקבאַרע בליקען אויף איהם, עס האָט זיך איהם געוואָלט פֿאַלען דעם גביר אויפֿ'ן גראָבען האַלז און קושען איהם.

— נו, וואָס מאַכסט דו? האָט דער גביר געפֿרעגט.

— גאָט צו דאַנקען! מען לעבט!

די דיענסט האָט איהם דערלאַנגט אַ גלאָז טהעע, ער האָט איהר געזאָגט: אַ „יישר" און האָט גלייך חרטה געהאַט: אַ דיענסט פּאַסט ניט צו דאַנקען. ער איז רויט געוואָרען און האָט געביסען די ליפּען.

— טרינק מיט „וואַרעניע"! האָט לויבע־בערעס איהם פֿאָר־געלעגט.

— „אַ טייערער מענש, אַ טייערער מענש!" איז חיים איבער־ראַשט געוואָרען — „ער וועט זיכער לייהען..."

— דו האַנדעלסט עפּיס? האָט לייבע־בערעס געפֿרעגט.

— ווי דען? האָט חיים ברייט געענטפֿערט — מען האַנדעלט אַ דאַנק גאָט, ניט ערגער ווי אַלע סוחרים.

— ווי האַלט איצט האָבער? איז דער גביר אויסגעפֿאַלען צו פֿרעגען.

האָבער איז די לעצטע צייט געפֿאַלען, נאָר חיים'ן האָט אויס־געוויזען צו זאָגען בעסער, אַז האָבער איז געשטיגען.

— גאַנץ הויך געהויבען! האָט ער אויסגעלאָזען מיט אַ סוחרישען טאָן.

— נו, און דו האָסט עפּיס אָנגעגרייט האָבער? האָט דער גביר ווייטער געפאָרשט.

— איך האָב גאָר אַ פּיין-פּעקעל האָבער, קאָסט מיר ניט טהייער, גאַנץ ביליג! האָט היים מיט מעהר היץ געענטפערט, פערגעסענדיג בשעת ריידען, אַז ער האָט שוין פון עטליכע וואָכען קיין קערענדיל האָבער ניט אין שפּייכלער.

— און דו ביזט ביכולת צו „ספּעקולירען? האָט לויבע-בערעס געפרעגט, — דאַרפסט גאָר קיין געלד ניט?

— גאָט צו דאַנקען! האָט חיים שטאָלץ געענטפערט — געלד האָט מיר קיינמאָל ניט אויסגעפעהלט.

„וואָס רעד איך דאָס? וועה איז מיר!“ האָט היים זיך דערשראָקען פאַר זיינע אייגענע ווערטער — ווי אַזוי בעט מען איצטער לייהען אַ גמילות-חסד? און חיים האָט געוואָלט צוריק אַ שלעפּ טהון דעם וואָגען, נאָר לייבע-בערעס האָט איהם איבערגעשלאָגען:

— הייסט עס, דו מאַכסט גוטע געשעפטען, ביזט אַ שטיקעל נגיד...

„מיינע „נגידות אויף שונאים געזאָגט געוואָרען“ האָט חיים געוואָלט צוריק ציהען, אַ קוק טהוענדיג אָבער אויפ'ן גביר'ס שיינענדיג פּנים, אויפ'ן בלאָהען קריגיל „וואַרעניע“ האָט ער שטאָלץ געענטפערט:

— גאָט צו דאַנקען, איך האָב זיך ניט אויף וואָס צו בעקלאָגען.

„אָט איז דיר אַ גמילות-חסד!“ האָט חיים'ן ווי עמיצער אַ זעץ געטהון הינטען אין קאָפּ. פּרא-אָדם, דו, שוטה!... וואָס בעריהמסט דו זיך? דערצעהל איהם, אַז דו דאַרפסט האָבען צו „אוּלאַס“ אַ פינף-און-צוואַנציגער — זאָל ער דיך ראַטעווען, זאָג איהם, אַז דו פעלסט, אַז...

נאָר היים איז וואָס ווייטער אַלץ מעהר אַריינגעפאַלען אין אַ צופריעדענעם גליקליכען טאָן, אַלץ מעהר געריהמט זיינע געשעפטען און פערבראַכט מיט'ן גביר, ווי מיט גאָר אַ גלייכען מענשען.. באַלד האָט ער אָבער דערפיהלט, אַז ער איז דאָ איבעריג,

אַז ער האָט ניט אַזוי געדאַרפט זיצען, ניט אַזוי געדאַרפט רעדען. ער וואָלט בעסער רעדען וועגען יריד, וועגען גמילות־חסד... איצטער איז שוין פערפאַלען: „קיין געלד פעהלט מיר נישט...“

און חיים האָט מיט פערצווייפעלטע בליקען אַ קוק געטהון אויף לייבע־בערעס פרייהליכען פנים, אויף די צוויי יונגעליך, וואָס זענען געזעסען קעגען איהם און האָבען מיט ממזר'שע ליסטיגע אויגעליך געקוקט אויף איהם און זיך עפּיס מאָדנע געשושקעט און נאָך מאָדנער געשמייכעלט...

אַ קאַלטער שווייס האָט איהם בעגאָסען. ער האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט.

— דו געהסט שוין אַוועק? האָט לויבע־בערעס העפליך געפרעגט.

„אָט איצט אפשר קען איך אַ בעט טהון“, איז חיים'ן איינגעפאַלען צו ראַטעווען זיך פאָרט — נאָר אַ קוק טהוענדיג אויף די צוויי יונגעליך מיט די ממזר'ישע אויגעליך, וואָס האָבען אַזוי ממזר'ש געקוקט, האָט ער מיט גדלות געענטפערט:

— איך מוז! געשעפטען! ניטאָ קיין צייט!... און לאָזענדיג זיך צום טהיר האָט זיך חיים'ן געדאַכט, אַז הינטען שטעלען איהם אוים די צוויי יונגעליך מיט די ממזר'שע אויגעליך פייגען, צינגען און לייבע־בערעס אַליין שמייכעלט, דאַכט זיך, און זאָגט זיי:

— גרעסערע, גרעסערע!...

און חיים'ן האָט זיך געדאַכט, אַז די פלייצע ברענט איהם פון הינטען אוז ער איז געשווינד אַרויסגעגאַנגען...

XI.

דער אַלטער משׂכּיל.

חיים גאָטליב איז געבוירען אין ליטאָ, נאָר ער וואָהנט שוין אַ יאָהר אַכטצעהן אין וואַרשוי און האַלט דאָ אַ רעסטאָראַציאָן.

ער איז אַ יוד פון אַ יאָהר 50, זויבער געקליידעט, מיט אַ רונד בערדיל, וועלכעס איז שטענדיג פערקעמט און עס דאַכט זיך, אַז ער שערט עס אונטער, האָטש ער האָט עס קיינמאָל אין זינען נישט געהאַט. ער איז ניט רייך, ציהט די הוונה מיט שוועריקייטען, דאָך קלאָגט ער זיך קיינמאָל ניט — ער האָט העכערע שטרעבונגען, ווי די טרוקענע פרנסה, ער האָט די לשון-קודשדיגע ליטעראַטור!..

דעם לשון הקודש איז חיים איבערגעגעבען מיט זיינע בעסטע טיעפסטע געפיהלען. קיין שענערע שפּראַך איז אויף דער וועלט ניטאָ, לשון קודש, זאָגט חיים, איז די נאַטירליכע שפּראַך.

ער האָט דאַצו אַ וויסענשאַפטליכען בעווייז:

אַז מען זאָל אַ קינד גלייך פון געבוירען טאָג האַלטען אַליין אין אַ צימער און מען זאָל מיט איהם קיין שום אַנדער לשון ניט רעדען, וועט ער אָנהויבען רעדען פון זיך אַליין לשון קודש... דאָס איז ריכטיג ווי גאָלד!.. לאָזט ער אויס מיט פילאָזאָפישע זיכערקייט — דאָס וויסען אַלע.

אין זיינע מיינונגען וועגען יונגע לייט, צו אַזוי יורען, שפּיעלט אַ גרויסע ראָלע זיין שטענדיגע התפעלות:

— ער איז אַ שאַרפער בעל לשון-קודש!.. ער שרייבט הפלא!..

ביי חיימען אין ביבליאָטהעק געפינען זיך אַלע אַלטע יודישע

קלאַסיקער, ווי מרדכי אהרן גינזבורג, מאַפּו, סמאָלענסקין, אָדם הכהן און זיין זוהן מיכה יוסף. די אַלע פערגעטערט ער, רעדענדיג וועגען זיי, לייכט אין זיינע דונקעלע אויגען עפּיס אַ מין הייליג פייערל, וואָס מען קען זעהן ביי קליינשטעדטעלדיגע חזנים, ווען זיי רעדען איבער אַ גערעאָטענעם „יחדשהו”... אמת פון מיכה יוסף'ן האַלט ער שוין וועניגער:

— „ער האָט אויך „געקענט”, שמייכעלט חיים ליעבליך, ער איז שוין אָבער יינגער,— עס איז שוין ניט דאָס, גיט ער צו פערשטעהן און ווייזט אויף, אַז וואָס דער שרייבער איז יינגער איז אַלץ דער לשון ערגער...

צווישען זיינע שטענדיגע געסט, וואָס עסען ביי איהם געפינען זיך איינינע העברעאישע לעהרער, אַ פּאָר אַלטע מחברים און יונגע היינטיגע משכילים, ציוניסטען; צוליעב זיי שרייבט ער אויס דעם „המליץ” און אַבאָנירט היע דעם „הצפירה” און ער לעזט זיי אַליין אויך, היט יעדער נומער ווי דאָס אויג, און בינדט זיי אַלע יאָהר איין. נאָר טיעף אין האַרצען איז ער פון זיי ניט צופריעדען, ער בענקט נאָך'ן אַמאָליגען „המגיד”.

— עס איז היינט גאָר ניט די מליצה! קלאָגט ער זיך פאַר זיינע אַלטע געסט.

יענע זענען איהם מודה און שאָקלען טרויריג מיט די קעפּ, די יינגערע געסט אָבער קוקען זיך איבער און שמייכלען איראָניש. איינער פון זיי, שטילמאַן, אַ העברעאישער לעהרער אין ברילען, וועלכע ער נעהמט אַלע 5 מינוט אַראָב און גאָר אָהן אַ שום נויטיגקייט, נאָר אויס געוואָהנהייט, ווישט ער זיי איבער מיט'ן ברעג טישטוך—ער שלאָגט אָב היימ'ען מיט אַ דייטליכען שפּאָטישען שמייכעל:

— עט, פּאַני גאָטליעב, איהר האָט אַ טעות! היינט שרייבט מען העברעאיש בעסער, אייראָפּעאישער. מען ענטוויקעלט זי, מען בלאָזט אַריין אין איהר אַ „רוח חיים באפה”... אַמאָל האָט מען פּסוקים געשריעבען, אַלטע מליצה...

חיים איז בטבע אַ היציגער יוד — ווען אַזאַ מין דיספּוט טרעפט זיך אין בית המדרש צו ערגיץ אַנדערש וואו, וואָלט ער זיך שוין

זיכער צושריען: פרעגט אייך בחרם — איהר ווייסט גאר ניט א. ד. ג. מיט זיינעם א גאסט אבער איינרייסען קאן ער ניט, לאזען עס ווידער אזוי, דאכט זיך איהם, וועט ער א גרויסע זינד בעגעהן, און מיט גרויס פארזיכטיגקייט הייבט ער אן צו פערטיידיגען דעם אלטען לשון-קודש:

— ניין, פאני שטילמאן, אמאליגער לשון קודש איז געווען אביסעל וויכער, בע׳טעמ׳טער... נעהמט, למשל, גינזבורגס א „דביר“.. צוקער!

און די באקען זיינע בעדעקען זיך מיט א רויטער פארב. אזוי פערשעמט זיך צנ׳אלטער מאן, דערמאנענדיג זיין ערשטע ליעבע...

די עלטערע געסט פאדטאקעווען: א קלייניגקייט אמאליגער לשון-קודש! א ווערטעל אויסצורעדען! די יונגע קוקען זיך איבער און שמייכלען שטיל. שטילמאנען אבער פערדריסט עס שטארק, עס ריהרט איהם אן: ער איז פון „מהלך החדש“, זיינס א שיר האט זיך שוין געדרוקט אין „אשכול“ און ער זוכט אלע טאג מיט א קלאפענדען הארצען אין די בלעטער א מיינונג וועגען זיין „כשרון“... ער רייסט אראב נערוועז די ברילען פון נאז, ווישט זיי מיט׳ן ברעג טישטוך און רעדט פרעך אויס:

— לאזט צורוה אייערע אמאליגע! לאזען זיי זיך דארטען רוהען בשלום על משכבם...

— העהעהע! יונגווארג! לאכט כלומרשט היים פאר די עלטערע געסט. מען דארף אבער זיין א מבין, וואס ביי איהם טהוט זיך אין הארצען. ער געהט אום איבער׳ן צימער, הוסט מיט כעס און צופט דאס בערדעל.

— יונגווארג! — רעדט ער ווידער צו די עלטערע געסט — איין איינפאל צו זאגען, אז היינטיגער לשון-קודש איז בעסער פאר אמאליגען.. כ׳וויים... דאכט זיך פאני שטילמאן איז א מבין אויף „לשון“, גאר, פערשטעהט איהר מיך, דאס יונגע בלוט... ער דארף זוכען חסרונות אין אמאליגען לשון... מען זאל, למשל, נעהמען אדם׳ס „החמלה“ — דאס איז דאך, וואס איז שייך, צאצקע, קרוין!.. אזא לשון, אזא מליצה... וואו זעהט מען עס היינט?...

— און זיין „דל מבין“! חאפט אונטער איין עלטערער געסט — א קלייניגקייט אדם׳ס מליצה!

— אָדמ׳ס מליצה! ווערד חיים בעגייסטערט — יענער האָט געקענט תנ״ך אויף אויסווענינ. הײַנט זײַן וויסען דקדוק — אַ שפּאַס! הײַנטיגע קענען דאָך אַ וואָרט דקדוק נישט!.. ניטאָ נאָך הײַנט אַזאַ אָדם הכהן! —

— ער איז דאַכט זיך „אַ ווילנער“ געווען — זאָגט איינער פֿון די עלטערע עסער, צו בעווײַזען, אַז ער ווייסט אויך עפּיס.

— אַ ווילנער, אַ מיהײַלישאָקער — עס איז אַלץ איינס! — ענטפֿערט חיים צוקאָכט — ער איז דען נאָר איינער? וואו איז מאַפּוס „עיט צבוע“, וואו איז סמאָלענסקינ׳ס „התועה“!.. — דאָס זענען דאָך געווען גאונים! זייער „לשון“ — אַ שפּאַס זייער לשון... עס איז דאָך געווען פּשׁשׁש! עס עקט זיך די וועלט!...

זײַן קורצע בילדונג, די ביסעלע ווערטער וואָס ער האָט וועגען ליטעראַטור, זענען ניט אימשטאַנד אויסצודריקען זײַנע התפּעלות פֿון אַמאָליגע אויטאָריטעטען זײַנע, און ער גיט עס אַרויס מיט זײַנע אַלע גלידער און מיט קלאַנגען....

עס העלפֿט אָבער ניט: שטילמאַן ענטפֿערט מיט אַ דיפּלאָמאַטישער געלאַסענהייט:

— איהר האָט אַ טעות, ר׳ חיים, אַ גרויסען טעות — דאָס דאַכט זיך אייך. לעזט הײַנטיגע שרײַבער די נײַע. לעזט טשערניחאָווסקי׳ס שירים... לעזט מײַן שיר אין „אשכול“, איהר האָט איהם געלעזען? פֿרעגט ער צום סוף ניט דרייסט.

— יאָ, ווי דען? איהר האָט דאָך מיר געוויזען...

און ר׳ חיים האַקט זיך אָב. וואָס טהוט מען דאָ? אויס עדעלקייט מוז ער דעם „משורר“ אין די אויגען זאָגען, אַז דער שיר איז הפּלא, נאָר ווי אַזוי זאָגט מען עס? — געבען דעם שונא אַ שאַרפֿע שווערד אין האַנד און פֿאַלען טויט אונטער זײַנע פֿיס... און חיים בעשליסט זיך צו ראַנגלען זיך אַליין מיט׳ן שווערד, ניט אונטערגעבען זיך. די געשטאָרבענע העברעאישע שרײַבער שוועבען פֿאַר זײַנע אויגען און בעטען דאַכט זיך: האַלט זיך שטײַף, פֿערטיידיג אונז!

און אַז שטילמאַן פֿרעגט מיט אונגעדולד:

— נו, וואָס זאָגט איהר אויף מײַן שיר?

— עס איז אַ שיר!... ענטפערט היים קאַלט — די „חרוזים“ קלינגען טאַקי, אָבער דער „לשון“ איז געמאַטערט, האַרטליך.

— און ביי אָדם הכהן איז ווייך? פרעגט מיט גזלנישע אויגען שטילמאַן.

— אידר פרעגט נאָך? אידר זענט דען קיין מבין ניט אויף גוט? ענטפערט היים מיט אַ זיעגערישען שמייכעל.

ער פיהלט, אַז ער האָט דעם שונא בעזיעגט, שטילמאַן איז געבליבען אָהן ווערטער. ער האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט, האָט בעצאָהלט פאַר'ן מיטאָג און איז אָהן אַן אַדיע אַרויסגעגאַנגען.

— ער איז דאַכט זיך ברונז געוואָרען! זאָגט היים מיט אַ זיפץ. עס פערדריסט איהם דאָך אַ מיטאַג־עסער, די פרנסה איז אַזוי אויך קליין.

און דאָך פיהלט ער, אַז עס וואָלט זעהר גוט געוועזען ער זאָל שוין מעהר קיינמאָל ניט קומען, ער קען אויף זיין פרצוף ניט קוקען. ער וויל ביי איהם אַוועקרויבען דאָס, וואָס ביי איהם איז אַזוי היילינג, אַזוי טהייער...

— אַפרא אָדם, אַ בחור! שרייט ער ענדליך אויס מיט כעס פאַר די געסט, זאָל ער געהן בשם אלהי ישראל...

XII.

בײ'ן דאַװנען.

חײם בערעס איז אַ רײַכער בעל־הבית מיט אַ שענעם נאָמען אין זײַן שטעדטעל, מיט אַ שענע הױז און מיט נאָך אַ שענערען גאָרטען.

דעם גאָרטען האָט ער פֿערפּלאַנצט מיט פֿונפֿצעהן יאָהר צוריק, װען זײַנע געשעפֿטען זענען גלענצענד אַװעק. די ערשטע יאָהרען, אַז די בוימעלעך זענען נאָך יונג געװען, פֿלעגען זײ איהם שטאַרק רײצען. „אַרײַנגעלעגט אַ שטיק געלד און גאָר נישט! װאַרט ביז װאַנען מען װעט עפּיס פֿון זײ אַ נחת הערלעבען, קענען אײן עפּעל צו אַ באַרנע אָברײַסען!“ צינד אָבער, אַז די בוימעלעך זענען בוימער געװאָרען און זענען געװען אָנגעזעצט מיט רויטע עפּיל, מיט פֿולע באַרנעס, האָט חײם שטאַרק נחת געקליבען פֿון זײַן גאָרטען און איז שטאָלץ געװען מיט זײַן אונטערנעהמונג.

— װעמען װאָלט דאָ אין שטעדטיל אײַנגעפֿאַלען צו האָבען אַ אײגענעם גאָרטען — פֿלעגט ער מיט שטאָלץ טראַכטען, — זײ װײסען דען עפּיס?

אין אײנעם אַ הײסען זומער־פֿריה־מאָרגען, איז חײם אויפֿגעשטאַנען זעקס אַ זײגער אין דער פֿריה. ער האָט אָבגעגאָסען נעגעל װאַסער, אַרויסגעהאַפּט אויף זיך דעם שלאָפֿראָק און איז אַרויס אין גאָרטען. עס איז געװען ענדע תמוז, די זון האָט הערליך געפֿלאַקערט און בעשאָטען מיט גאָלדענע שטראַהלען די צװײַגען, די פֿײגעלעך האָבען פֿריהליך און אויפֿגעלעבט געטשיריקעט, בעהאַלטענדיג זיך ערגיץ אין די געדיכטע צװײַגען, װי זײ װאָלטען מורא האָ-

כּען צו דערזעהן אַ מענשליכע געשטאַלט... פֿון דער מילדער וואַרעמקייט, וואָס די שטראַהלען האָבען געגאָסען, פֿון די פֿריילּיכע פֿויגעל-געזאַנגען און דער הויפּט פֿון זײַן אייגענס — דעם גאָרטען, איז ר׳ חיים געוואָרען זעהר פֿריילּיך אין זײַן סוחרישען האַרצען, די נשמה, זײַנע האָט זיך עפּיס ווי אַ הייב געטהון און ער האָט אָנגעהויבען אונטערזינגען אַ יום נוראים-דיגען ניגונדיל.

און אונטערזינגענדיג דאָס נגונ׳דעל מיט אַ פֿריילּיך-געמישה, איז ער פּאַוואָלי אומגעגאַנגען איבער די שמאָלע וועגעליך פֿון גאָרטען און האָט בעטראַכט די בוימער, וואָס האָבען זיך געבויגען אונטער דער שווערער משא פֿון די פֿרוכט, וואָס איז אויף זיי געהאַנגען, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז די בוימער בעטען זיך רחמים: נעם אַראָב פֿון אונז די פֿרוכט, וואָס זענען מיר מחויב צו טראָגען זיי אויף זיך, מיר האָבען שוין קיין כּח ניט!...

— אַ גוראָטהען-יאָהר! רעדט חיים פֿאַר זיך, בעטראַכטענדיג מיט מבינישע בליקען יעדעס צווײַגעלע בעזונדער — עס זאָלען נאָר, רבונו של עולם, קיין ווינדען ניט זײַן!

דער געדאַנק וועגען ווינדען דערשרעקט איהם, ער ווערט אַביסעל צורודערט. נאָר די זון, וואָס וואַרימט איהם וואָס ווײַטער אַליץ מילדער, דערלאָזט איהם ניט צו אַרײַנלאָזען זיך אין טרויעריגע געדאַנקען און זײַן פֿריילּיכע לוינע קומט ווידער צו איהם.

ער געהט אום איבער׳ן גאָרטען און איז זיך מיישב צו דאַווענען דער ווײַל פֿון „פּאַרענט“.

ער הייבּט אָן די ברכות צו זאָגען און איז מכון יעדעס וואָרט.

„אלו דברים שאין להם שיעור. הפּאה והבּכּורים“...

דאָס דערמאָנט איהם אָן ארץ ישראל. דאָרטען פֿלעגט מען „על פּי דין“ מוזען געבען די אָרימע לײַט און די כּהנים פּאה און בכּורים און מעשר... ווי אַזוי איז עס צוגעגאַנגען קען ער זיך יעצט ניט דערמאָנען, ער האָט שוין לאַנג קיין משניות אין האַנד ניט גענומען. „אַ שאָד! טראַכט ער, מען דאַרף דורכקוקען נאָך אַמאָל זרעים... פֿון פּרות דאַכט זיך האָט מען גאָר נישט געדאַרפֿט געבען... און אפשר יאָ!

ער מעסט אָב מיט די אויגען די פֿרוכט פֿון זײַן גאָרטען און

װיל משער זײַן: פֿיל װאָלט אָנגעקומען די כּהנים, צי די אָרימע לײַט, װען דער דין װאָלט דאָ אין הױז לאָרץ אױך געװען.

דער רעכענונג קומט בײַ אים אױס גאָר אַ גרױסער, אַז „מעשר“ — אַ צענטל־חלק — װאָלט אױסגעקומען זיכער אַ פּוד צען.

— אַ היבש געשעפֿט װאָלט געװען! קלערט ער איראָניש, אים דאַכט זיך אָבער, אַז גאָט, דער „יודע מחשבות“, װײס, װאָס ער טראַכט אין האַרצן, און ער קען נאָך אים דערפֿאַר שטראָפֿן מיט אַ שטורעם־װינט און ער מורמלט װי פֿאַר גאָט אַרױס:

— אַז דער דין װאָלט געװען געזאָגט אױף הױז לאָרץ װאָלט איך אַוודאי געגעבן! װי דען?

אַז ער בערוהיגט זיך אַביסל פֿון גאָט׳ס שטראָף און בלײַבט צופֿרידן, װאָס מען דאַרף קײן מעשר ניט געבן, װערט ער װידער פֿרײלעך און זינגענדיג דאָס פֿריערדיגע נגונ׳דל, גײט ער אום איבער גאָרטן און באַטראַכט יעדער בױם באַזונדער.

צוקומענדיג צו דעם װינקל פּאַרקאַן, װאָס צױמט אָפּ די בױמער פֿון גאַס, דערשרעקט ער זיך, ער האָט גאָר ביז אַהער ניט באַמערקט װאָס פֿאַר אַ שאָדן ער קען האָבן. עטליכע בױמער, די בעסטע בױמער, װאַקסן אַריבער דעם פּאַרקאַן און שטײען אין אַ גרױסער סכּנה, אַז מען זאָל זיך פֿון גאַס אַװעק שטעלן אױפֿ׳ן שפּיץ פּאַרקאַן און אײַנבױגן די צװײַגן קען מען לײַכט רײַסן עפּל. ער װערט שױן שרעקלעך אױפֿגעבראַכט, זײַן פֿאַנטאַזיע מאָלט אים שױן אױס אַ בילד, װי אַזױ אײן אָבגעריסענער מאוסער גאַסן־יונג שטײט אױפֿ׳ן שפּיץ פּאַרקאַן, בױגט די צװײַגן צו זיך און פֿרעסט עפּל...

— אַ רוח אין אים! שרײַט ער אױס כּמעט װי אױפֿ׳ן קול, גלײַך װי ער װאָלט שױן דעם גנב געזען. זײַן פֿרײליכע לױנע פֿערשװינדט, ער הערט אױף צו זינגען, לאָזט דאָס דאַװנען פֿון פֿאָרנט, װי ער װאָלט אַ װיכטיגערע תּפֿלה געפֿונען און הײבט אָן צו טראַכטן צו דעם אונגליק אַ מיטל.

„מען דאַרף איבערשטעלן דעם פּאַרקאַן, העכער מאַכן אים“, קלערט ער — באַלד אָבער בלײַבט ער אונצופֿרידן דער מיט: „עס װעט קאָסטן אַ מטמון געלד!“

און קלערענדיג און זוכענדיג א מיטעל, ווי אזוי צו פערהיטען די עטליכע בוימער פון גאסען יונגען און פון גנבים, אז זיי זאלען ניט קענען צו־קומען צו זיינע עפיל, דערמאנט ער זיך, אז אמאל, געהענדיג הינטערען שטעדטיל צווישען די גויעשע געסליך, האט ער בעמערקט, ווי דאס רוב זענען דארט די פארקאנעס פון די גערטנער אנגעשלאגען מיט צוועקעס, מיט די שפיצען ארויף. לכתחלה האט ער דאמאלט גערעכענט, אז דאס שלאגען אן די גויעשע ווייבער אויף צו הענגען און צו טריקענען וועש, אז ער האט אבער געפרעגט ביי איין אלטען „בעל־הגוף”, צו ליעב וואס זענען די פארקאנעס אנגעשלאגען מיט צוועקעס, האט איהם יענער געענטפערט.

— קאב זלאדעאי ניע קראלי.

ער דערמאנט זיך איצט, אז דער „בעל־הגוף” האט איהם דערצעהלט דער צו א געשיכטע, ווי אזוי איינער האט אין א פינסטערער נאכט געוואלט אריינקריכען אין גארטען עפיל צו גנבנען, האט ער אזוי צובלוטיגט די הענד און געבליעבען הענגען אויף די צוועקעס, אז ער האט געמאכט א גוואלד, מען זאל איהם קומען ראטעווען. עס פערשטעהט זיך, אז מען האט איהם געראטעוועט מיט קולאקעס און אוועק געפיהרט אין פאליציע.

ר׳ חיים׳ען איז דער איינפאל דאמאלס שטארק געפעלען געווארען, נאר דאמאלס זענען נאך זיינע בוימער „ערלה” געוועזן און ער האט זיך מיט׳ן מיטעל ניט שטארק אינטערעסירט, איצט אבער האט דער מיטעל איהם די אויגען געעפענט.

איהם האט זיך שוין פארגעשטעלט, ווי אזוי א שמוציגער גנב הענגט אויפ׳ן פארקאן מיט פערבלוטיגטע הענד און שרייט: „אוי, ראטעוועט!”...

— רעכט אויף דיר, קריך ניט גנב׳נען! האט ר׳ חיים גערעדט פאר זיך, גלייך ווי דער גנב וואלט שוין געהאנגען אויף די צוועקעס...

און ר׳ חיים בעשליעסט זיך, אז נאכ׳ן דאווגען קויפט ער צוועקעס און שלאגט אן דעם גאנצען פארקאן מיט די שפיצען ארויף.

— די צוועקעס זאלען זיין וואס שפיציגער!... מורמעלט ער.

ער מעסט אויס מיט די אויגען די גרויס פֿון פּאַרקאַן און איז משער, אַז עס וועט אַוועק געהן אַוודאַי פֿאַר אַ רובעל צוועקעס...

— מילא, פֿערפֿאַלען — טראַכט ער זיך — וואָס דען? לאָזען זיי פֿרעסען מיינע עפּיל? אַ תכלית!

און ר' חיים בערוהיגט זיך און נעמט זיך ווידער דאַווענען פֿון פֿאָרענט, ער האָט פֿערגעסען וואו ער האַלט און הערט אָן אויף דאָס ניי, ווי ער וואָלט געטראַכט: זאָל, רבונו של עולם, בעסער מיינע איבער געהן!...

און קומענדיג צו „הפּאָה והבכּורים“, דערמאָנט ער זיך ווידער אָן ארץ ישראל, אָן דער משניות און ער איז דאַכט זיך צו פֿרידען, וואָס ער וואָהנט אין חוץ לארץ און איהם איז פֿערשפּאָרט צו געבען „מעשר“...

ער דערשרעקט זיך ווידער פֿאַר זיינע מחשבות און הערט אויף די אויגען, צי קוקט אויף איהם ניט גאָט...

— ותלמוד תורה כּנגד כּולם! ענדיגט ער מיט אַ התלהבות־דיגען ניגון.

— דער עיקר איז תורה — קלערט ר' חיים און איז שטאַרק צו פֿרידען, וואָס אַלע מצות זענען קענען תורה לערנען אַ שפּיי.

— מען דאַרף איבער קוקען „זרעים“ נאָך אַמאָל, בעשליעסט ער פֿעסט, מען דאַרף זעהן, וואָס טהוט זיך דאָרטען מיט מעשר און בכּורים.

און ער בלייבט צופֿרידען מיט זיין גוטען רצון און פֿערטיעפֿט זיך אין פֿרומע געדאַנקען ביז ער קומט צום געדאַנק, אַז נאָכ'ן דאַווענען, אי"ה, דאַרף מען אָנשלאָגען דעם פּאַרקאַן מיט צוועקעס מיט די שפּיצען אַרויף — אַ פֿיינע המצאה, כּלעבען...

ער שמייכעלט און דאַווענט ווייטער...

XIII.

שׂכר לימוד.

— טאַטע, דער רבי האָט געבעטען געלד! האָט שלוֹם׳קע אויסגעשאָסען, אַרײַנקומענדיג פֿאַר נאַכט אין שטוב פֿון חדר.

— װײַטער געלד! — האָט חנן זיך שמערצליך פֿערקרימט — װי לאַנג האָב איך מיט דיר געשיקט דרײַ רובל!

— ער האָט געזאָגט, אַז עס איז שוין באַלד סוף הזמן און דו האָסט ערשט אָנגעגעבען זיבען רובל, נאָך אַכט רובל קומט. ער דאַרף האָבען! האָט שלוֹם׳קע שוין בײַזליך געענדיגט, קראַצענדיג זיך אין קעפּיל.

— שאַ, נאָר בײַזער זיך ניט, מײַן תכשיט! — האָט חנן נערוועז געזאָגט, דערמאָנענדיג זיך, אַז עס איז שוין טאַקע לאַנג צײַט צו שיקען געלד.

ער איז אַנשװיגען געװאָרען און האָט מיט יאוש געצופּט דאָס בערדיל, װי ער װאָלט פֿרעגען בײַ איהם: „װאָס זאָגסטו, מײַן בערדיל, צו אַזאַ אומגליק"...

ניט דערװאַרטענדיג פֿון בערדיל קײן שום עצה, האָט ער גענומען פֿיהרען מיט׳ן האַנד איבער׳ן גאַנצען פּנים, און אַז דאָס האָט אויך ניט געהאָלפֿען, האָט ער געהויבען פֿון קאָפּ די היטעל, אַרויף און אַראָפּ, דאָ אין גאַנצען עס אַראָפּגענומען און אין האַנד צוגעהאַלטען, דאָ װידער עס אָנגעטהון, און איבערחזר׳ענדיג דאָס עטליכע מאָל, איז דער װאָלקען פֿון זײַן צוקנײטשט פּנים, װי העלער געװאָרען, אין די אויגען האָט עפּעס זיך אַ פֿײַערל בעװיזען און ער האָט שוין נטמטומטהיגער אַרויסגעזאָגט, ניט קוקענדיג קײנעם אין די אויגען:

— מען דאַרף מאָרגען פֿערקויפֿען דעם פּעקיל זוימען!...

— ווּעסטוּ מאָרגען געבען געלד? האָט שלום'קע געפרעגט, דערהערענדיג אַז דער טאַטע וועט מאָרגען פערקויפען דעם פעקיל זוימען.

— איבערמאָרגען, מיין זוהן!

— איבערמאָרגען! איבערמאָרגען! האָט זיך שלום'קע געוואָרפען, פאָרשטעלענדיג זיך אין זיין דמיון, ווי אַזוי ער וועט מאָרגען דאַרפען אַריין אין הדר און קוקען דעם רבי'ן גלייך אין פנים אַריין און זאָגען איהם: „ניטאָ"...

— שטיל! — האָט חנן ווייך זיך געבייזערט — איך זאָג דיר איבערמאָרגען, איז איבערמאָרגען — געזאָגט איז געזאָגט!..

— אין דער אמת'ן וואָס מאַכסטוּ אַזוינע העזות! — האָט זיך שוין די מאַמע אַריינגעמישט — עס ברענט דאָך ניט! דער טאַטע זאָגט איבערמאָרגען איז איבערמאָרגען.

שלום'קע האָט זיך מישב געווען, אַז עס איז טאַקע ניט קיין אומגליק, האָט זיך גלייך פאַרגעסען אָן דעם, און געבעטען וועטשערע.

— אַלץ ווילסטוּ! — האָט די מאַמע האַלב ערנסט און האַלב שמייכעלדיג גערעדט, — אי געלד פאַר'ן רבי'ן, אי וועטשערע, ניעחאַי וואָלסטוּ פערדינען...

— איך בין דאָך נאָך אַ קליינער! — האָט שלום'קע זיך פער־ענטפערט...

— אַ שענער קליינער — 12 יאָהר אַ בחור! — האָט די מוטער געזיפצט גלאַט אין דער וועלט אַריין.

אויף מאָרגען פריה נאָכ'ן דאַווענען האָט חנן געעפענט דעם שפייכלער, וואָס האָט זיך געפינען אויפ'ן הויף, און האָט בעטראַכט דעם פעקיל זוימען, וואָס איז געלעגען רוהיג אין אַ ווינקעל פון גרויסען זאַסיעק. די איבריגע צוויי זאַסיעקעס זענען געווען ליידיג און האָבען מיט אומעט און מיט פאָרוויּרפע געקוקט אויף חנן'ן, וואָס ער האָט אין זיי שוין אַזוי לאַנג ניט אַרנגעשאָטען קיין תבואה.

חנן האָט אַריינגערוקט אין זאַסיעק די האַנד, אַרויסגענומען אַ הויפען זוימען און האָט געטראַכט אויפ'ן קול:

— שענער זוימען — ער וועט אודאי האבען 7 מאס!

ער האט געפיהרט מיט איין פינגער פון דער לינקער האנד אויפ'ן ביסעל זוימען, וואס האט זיך געפונען אין דער רעכטער האנד — און האט ווייטער געטראכט:

— ער קאסט אבער שענע געלד! טהייערע מקחים געצאהלט, פרוב אבער, ווייז דאס דעם סוחר לעווינען, וועט ער פערקרימען די נאז און זאגען: ס'איז שוואכע סחורה, און ער וועט דיר אב־שניידען די נאז און אויערען, א קליינינקייט איין סוחר!.. און חנן מאכט א חשבון, אז דער פעקיל זוימען קאסט איהם דורכשניטליך צו זיעבען גילדען א פוד; אז דער סוחר זאל אפילו געבען צו 7 מיט צעהן, קען ער האבען פון הונדערט פוד הונדערט צעהנערליך — פינף רובל, איז פראצענט פון געלד שוין אנגעזאקסען אודאי צוויי רובל, בלייבט איהם ריינער ריוח דריי רובל.

חנן זיפצט און טראכט עצות, ווי אזוי פערדיענט מען פון דעם פעקעל זוימען האטש צעהן רובל.

און ער צופט דאס בערדעל, רייבט דאס פנים, מישט דעם זוימען און הויבט די אויגען צום בוידעם פון שפייכלער...

אויפ'ן בוידעם איז יא דא א מיטעל, ווי צו פערדיענען: דארטען ליגט דריי זעקליך מיט „זעליא"*) עס קאסט סך הכל צו גילדען א פוד, דאס זאל מען אריינשיטען, נאכדעם, ווי דער סוחר וועט דעם פעקיל זוימען אנקוקען, א דריי פיער פוד, קען זיין עט־ליכע רובל ריוח...

עס איז אבער „אבמאן", גנבה, חנן וויל זיין איין ערהרליכער סוחר, חנן האט מורא פאר גאט און פאר זיך אליין...

פאר זיך אליין מעהר ווי פאר גאט... נאך אזא מעשה, וועט איהם גאט אפשר מוחל זיין, גאט ווייסט דאך, אז ער איז ניט שולדיג — די נויט, זי טהוט עס, אבער ער, חנן, איז א שלעכטער, ער וועט זיך אזעלכע מעשיות קיינמאל ניט מוחל זיין און נאכדעם עסט ער שטענדיג זיך אליין:

— וואס האסטו דאס געטהון, חנן, הא? שען אזוי, גוט אזוי, ערהרליך אזוי?.. בערעכען זיך, חנן?..

*) אזא תבואה, וואס האט דער קאליער פון זוימען אין דער ווירקליכ קייט איז עס פסולת.

און חנן הערט אויף צו קוקען אויפ'ן בוידעם וואו די וועקליך „וועליא“ ליגען און בעשליסט צו האנדלען עהרליך...

— עהרליך, עהרליך, עהרליך! שרייט ער אויס און פער־שליסט דעם שפייכלער און געהט רופען דעם סוחר...

דער סוחר לעווין, א הויכער יוד, מיט א רויט פנים, מיט קליינע שווארצע אויגלעך, פערקאטשעט די ארבעל און לאזט זיך אראב גרונטעווען אין ווינקעל פון זאסיעק.

— עס איז 7 מאסיגער! ניטא גאר וואס צו שמועסען! — קען זיך חנן ניט איינהאלטען און לויבט זיין סחורה, נאך איידער דער סוחר בעטראכט עס אליין.

דעם סוחר פערדריסט, וואס חנן, אזא קליין ווערימעל, זאגט איהם פריהער, איידער ער אליין האט נאך בעטראכט, וויפיעל מאס דער זוימען האט, און ער זאגט ארויס קאלט:

— באלד וועלען מיר זעהן וויפיעל מאס ער האט!

חנן'ן קלאפט דאס הארץ פאר שרעק, טאמער געפינט דער סוחר, אז דער זוימען איז ניט זיבען מאס, — עס איז דאך א גזלן א יוד — טראכט ער, און ער פרובט זיך ווירקען אויפ'ן סוחר'ס מבינות מיט א גוט ווארט:

— איך, פאני לעווינען, דארף מען שוין ניט זאגען, איהר ווייסט, פאני לעווין, אליין — איך וואלט עס פערמאגט יעצט א צעהנט־הלק, וואס איהר האט שוין איבערגעשיקט זוימען קיין קע־ניגסבערג...

— יא, ברודער, מעגסט זיך עס ווינשען! — זאגט לעווין מיט גדלות, גרונטעווענדיג זיך אלץ אין די זוימען, וואס וואלסטו אבער גע־טהון מיט אזוי פיעל געלד?

— העע... העע... העע... — לאכט ביטערליך חנן... — איך וואלט שוין געוואוסט וואס צו טהון... איך וואלט געהאנדעלט ווי איהר „אויף קעניגסבערג“...

— דער זוימען האט מעהר ניט ווי פינף מיט א האלבע מאס — העכסטענס זעקס! — האט פלוצלונג לעווין ארויסגעזאגט זיין מיינונג.

חנן'ס געמאַכטער שמייכעל, וואָס איז געלעגען די גאַנצע צייט אויף די ליפּען, איז פערשוואונדען; קוים שטעהענדיג אויף די פיס, האָט ער אַרויסגערעדט:

— וואָס רעדט איהר, פּאַני לעווין?

— אָט דאָס וואָס דו הערסט! — האָט דער סוחר קאַלט גע-ענטפערט.

— איז וויפיעל, הייסט דאָס, ניט איהר? — האָט חנן מיט אַ געקלעמטען קול געפרעגט.

— צו 98 קאָפּיקעס — דאָס איז הויך געצאָהלט. זוימען איז יעצט געפאַלען, האָט לעווין רוהיג אַרויסגעזאָגט.

— פּאַני לעווין, איהר פערלאַנגט איך זאָל צולעגען?.. האָט זיך חנן געבעטען און בשעת-מעשה האָט זיך איהם געוואָלט אויס-שרייען: „אָ דו גראָבער גזלן!“ און אַריינשטעקען איהם אין האַלז אַ מעסער....

— איך קען אודאי ניט צולעגען! — האָט לעווין מרוקען געענטפערט און געוואָלט אַרויסגעהן.

— זייט עפּיס מוסיף! — האָט זיך חנן געבעטען און אין זיין קול האָט זיך ווי טרעהרען געהערט.

לעווין איז צוגעגאַנגען נאָך אַמאָל צום זאַסיעק, פערקאַטשעט נאָך אַמאָל די אַרבעל פון זיין שוואַרצען ראָק, זיך געלאָזט גרוי-טעווען, און אַרויסגערעדט:

— מילא, דו האָסט נאָך צוויי קאָפּיקעס — גלייך צו רובל — דו טשעפּעסט זיך צו, ביזט ווי אַ פּעך...

— מעהר גיט איהר טאַקי ניט?

לעווין האָט געמאַכט אַ מינע ווי ער איז אין כעס און האָט ניט געענטפערט. חנן האָט זיך דערשראָקען פאַר דער מינע. וואָס וועט ער איהם טהון, אַז ער וועט הערפאַר גאָר ניט וועלען קויפען ביי איהם? און אַ קוק טהוענדיג אויפ'ן בוידעם, וואו די זעקליך „זעליא“ זענען געלעגען, האָט חנן, ווי מיט אַ געמאַכטען כח אַ-רויסגעריסען פון מויל:

— מילא, פאַר איך. ווען וועט איהר עס צונעהמען?

— פיער דעם ווינגער שיק איך דעם „מענשען" מיט פּוה־רען.

— גוט! האט חנן מסכים געווען און געקוקט מיט שרעק אויפ'ן בוידעם. דער סוחר האט שוין געוואלט אוועקגעהן און האט געווארפען זיינע שווארצע אויגלעך איבערן שפּייכלער.

— נאר דו שיט מיר ניט אריין קיין „פּסולת", ווי איהר „חברה העגדלער האט ליעב"... האט ער געווארענט.

הנן איז בלייך געווארען און כדי דער סוחר זאל עס ניט פערשטעהן, האט ער גענומען זיך שווערען:

— אך, זאל מיר גאט אויסהיטען פון אזעלכע זאכען — וואס רעדט איהר? נאר חנ'ן האט זיך געדאכט, אז דער סוחר פערשטעהט זיינע געדאנקען, און, כדי דער סוחר זאל אויף איהם קיין חשד אפילו ניט האבען, האט זיך ביי איהם ארויסגעריסען פון מויל:

— איהר קענט אייך נעהמען ביז 4 דעם ווינגער דעם שליסעל פון שפּייכלער....

— יא, דאס וואלט טאקי ניט געשאדט, — איז לעווינען געפעלען געווארען דער פלאן — אנ'ערליכער מאן ביזטו יא, נאר האנדעלשאפט, ווייסטו דאך...

— מיט'ן גרעסטען כבוד, מיט'ן גרעסטען כבוד! האט חנן געשריגען, ווי פערצווייפעלט פאר הרטה, וואס ער האט אזא זאך פארגעלעגט, דאס פנים האט איהם געברענט, אין די שלייפען געקלאפּט און מיט גרויס מאטערניש איז איהם געלונגען זיך איינצוהאלטען, ניט אויסצושרייען:

— קוילע! קוילע! קוילע!...

מיט ציטערענדיגע הענד האט ער פערשלאסען די טהיר, ארויסגענומען דעם שליסעל און מיט א שמייכעלע, וואס האט געקענט שטעכען אין זיבעטען ריפּ האט ער זיך געווענדעט צו לעווינען:

— אט האט איהר אייך דעם שליסעל!...

— גוט, גוט! — האט לעווין צופריעדען אויסגערופען, בעהאלטענדיג דעם שליסעל טיעף אין קעשענע.

— נאר שפּעטיגט זיך ניט, פּאני לעווין, — האט חנן כמעט

ווי געווײנט — מען דאַרף אַמאָל עפּיס האָבען אין שפּײַכלער. נאָר לעהין איז שוין ווײַט געהען. און חנן האָט זיך אַלײן געזידעלט:

— אוי, דו תּרח, תּרח! וואָס האָסטו דאָ געטהון, דו וועסט דאָך איצטער בּדלות וועהרען... וואו וועסטו נעהמען שׂכר למוד?..

און חנן האָט פערבּראָכען די הענד, די אויגען האָבּען מיט פינקען געשאָסען, ער איז אַזוי געבּליבען שטעהן בּײַ'ם שפּײַכלער און אָנגעהויבען זוכען אַנ'אָרט וואו אַרײַנצוגעהן צוריק... נאָר דער שפּײַכלער איז געהען פערמאַכט פון אַלע זײַטען, אויסער אַ קלײן לאַנג־שמאָל פענסטעריל, אָהן אַ שײַבעל... חנן האָט געקוקט אויפ'ן פענסטעדל, געקוקט, געפּרובט מעסטען, צי וועט ער קענען אַרײַנגעהן, נאָר אומזיסט, ווי ניט אויסגעדאַרט ער איז געהען, איז ער פאָרט פאַר דעם פענסטער'ל צו דיק געהען.

און אַ פערצווייפעלטער איז ער אַרײַן אין שטוב...

צוויי אַ זײַגער איז געקומען שלומקע פון חדר.

— נו, טאַטע, וועסט געבּען געלד מאָרגען דעם רבּי'ן?

חנן האָט ניט געענטפערט. ער האָט אויסגעשטעלט די אויגען און שטאַרק פערטראַכט האָט ער געקוקט אויף שלומקען.

— וואָס קוקסטו אַזוי אויף מיר, טאַטע, האָט שלמקע געלאַכט.

„ער וועט קענען אַרײַנקריכען דורכ'ן פענסטערל!“ איז חנ'נען דורכגעפלויגען אין קאָפּ, און האָט איהם אַלץ אויסגעמאָסטען מיט די אויגען.

— וואָס קוקסטו אויף מיר אַזוי? — האָט שלומקע ווײַטער געפרעגט.

— איך קוק צו די בּיזט אַ שענער... האָט חנן בּיטער געלאַכט.

שלומקע האָט זיך פערשעמט און האָט אַראָבּגערוקט דאָס היטעלע און ניט קוקענדיג אויפ'ן טאַטען האָט ער ווײַטער געפרעגט:

— זאָג, וועסט געבּען?

— שלומקע! ווילסט זײַן אַ תּנאַט? — האָט חנן אָנשטאָט צו ענטפערן געפרעגט.

— וואָס איז?

— קום אויפ'ן הויף, איך וועל דיר עפּיס זאָגען.

אַ נייַעגיעריגער איז שלומקע אַרויסגעגאַנגען נאָכ'ן טאַטען אויפ'ן הויף.

— וואָס טאַטע?

חנן האָט איהם צוגעפיהרט צום שפּייַכלער און, אָנווייַזענדיג אויפ'ן פענסטערל, וואָס איז ניט הויך געווען, האָט ער געפרעגט:

— דו וועסט קענען דורכקריכען דורכ'ן פענסטערל?

— טהייַערע פּאַראַדע! האָט שלומקע גערעדט אויפ'ן יונגעלשען לשון, דערהערענדיג, אַז דער טאַטע אַליין הייסט איהם „שטיפען" אַביסעל.

— טאָ קריך, מייַן גאָלד, אַרייַן, — האָט חנן גערעדט און האָט זיך געשעמט פאַר זייַן יונגעלע און פאַר זיך אַליין — און קריך נאָכדעם אַרויף אויפ'ן בוידעם... דאָרטען ליגען זעק מיט ועליאָ... ווייסט דאָך.

— איך ווייס, איך ווייס... וואָס מען שיט אין זומען! איך האָב אַמאָל געזעהן! — האָט שלומקע פרעהליך פון זייַן געניטקייט אויסגעשריגען.

— שאַ, שריי ניט, נאַריש יונגעל! — האָט זיך חנן געבייזערט, — קריך אַרויף אויפ'ן בוידעם, בינד אָפּ אַ זאַק און שיט אַרייַן אין דעם זאַסיעק זומען, אָבער מען דאַרף נאָכדעם גוט אויסמישען... וועסט קענען?

— יאָ, יאָ! — האָט זיך שלומקע אָנגעחאַפּט, איך מיש אַלע מאָל מיט'ן שופעל.

— נו, קריך! נאָר פּאַמעליך...

שלומקע האָט זיך אָנגעהאַנגען אויפ'ן פענסטערל און גאָר שווינד, ווי אַ קאַץ, איז ער פערשוואונדען דורכ'ן פענסטערל אין שפּייַכלער אַרייַן.

חנן איז געשטאַנען מיט'ן פּנים צום גאַס און געהיט. דאָס האַרץ האָט איהם געקלאַפּט און פאַר די אויגען איז איהם געשטאַנען לעוין מיט'ן שליסעל אין האַנד...

— נו, וואָס הערט זיך? — איז ער צוגעגאַנגען צום פֿענסטעריל אין פֿינף מינוט אַרום.

— איך מיש! — האָט שלומקע פֿריילעך אויסגעשריגען, — צוויי זעק האָב איך אַריינגעשאָטען.

חנן איז לכתחילה אַ פֿאַרציטערטער געוואָרען און האָט שטי־לערהייד אין פֿענסטערל אַריינגעשריגען:

— גזלן! איך וועל דיך הרגענען! האָסט געפּאַטערט דעם זוימען.

— איך מיש אויס גוט! האָט שלומקע געשריען. עס וועט זיין ניט קענטיג.

— נו, אַ יונגעלע! — האָט חנן געטראַכט און אַ געפֿיהל פֿון וועהטאָג און פֿערגעניגען האָט איהם דורכגענומען — מילא צוויי זעק איז צוויי זעק! — האָט ער זיך בערוהיגט, איצטער וועט אפשר זיין עפּעס פרנסה... וואָס זאָל מען טהון?...

— שוין, טאַטע! האָט שלומקע אין 10 מינוט אַרום אויס־געשריען דורכ'ן פֿענסטעריל.

— גוט אויסגעמישט?

— גוט!

אַ פֿערשוויצטער איז שלומקע אַרויסגעקראָכען, זיינע בלייכע דאַרע בעקלעך זענען געווען רויט, די אויגעלעך האָבען געגלאַנצט, און אינגאַנצען שיינענדיג פֿאַר גליק, וואָס דער טאַטע האָט איהם געטרויט אַזאַ אַרבייט, האָט ער פֿון קעשענע אַרויסגענומען אַ פּראָב־קעלע זוימען, און געוויזען דעם טאַטען.

— גוט? האָט ער געפֿרעגט אַ צופֿריעדענער.

— חאַפּט איהם דער טייוועל — עס וועט זיין גוט... דער גזלן... ער געטרויט ניט... דעם שליסעל נעהמט ער צו, ער איז אַליין אַ גנב..

שלומקע האָט געקוקט אויפ'ן טאַטען און ניט פֿערשטאַנען, וואָס ער איז אַזוי צוטראָגען.

— נו, מאָרגען וועסטו געבען געלד פֿאַר'ן רבי'ן?.. האָט ער געפֿרעגט.

— ווי דען מיין זוהן! — האָט דער טאַטע זיכער געענטפערט, 5 רובל גיב איך דיר מאָרגען...

און ווירקליך איז אויף מאָרגען שלומקע געפלויגען מיט אַ נייער 5 רובלדיגע אין חדר אַריין. דער רבי האָט איהם אַקניפּ געטהון אין באַק און געזאָגט: אַ שענער בחור. שלומקען האָט זיך פאַר שמחה געוואָלט דערצעהלען נעכטיגע בריה׳שאַפט זיינע, נאָר ער האָט זיך דערמאָנט, אַז דער טאַטע האָט איהם פערזאָגט, אַז ער זאָל למען השם קיינעם, קיינעם ניט דערצעהלען.

און שלומקע האָט זיך גענומען לערנען גאָט׳ס תורה, האַל־טענדיג דעם נעכטיגען סוד טיעף אין זיין קליין יונג הערצעלע, וואָס דאָס האָט איהם שטאַרק געדריקט.

אַנדערש אָבער האָט דער סוד געדריקט זיין טאַטען הנג׳ען...

XV.

די גרויסע סוכה.

דאס קלענסטע שטיבעל אין גאס איז געווען ברוך'ס. דאס דאזיגע שטיבעלע האט געהאט מעהר ענהליכקייט צו א האטקע אין א דארף איידער צו א שטעדטעלשען בנין. נאר דער דאך מיט צופוילטע שינדלען אין געווען איין עדות, אז דאס שטיבעלע איז א שטעדטעל'שע און די מזוזה ביי'ן טהיר — אז עס איז א יודישע.

דאס שטיבעלע אינווייניג האט קיינע צימערן ניט געהאט. די עלטערע טאכטער האט אפילו אמאל געפרובט די צווייטע העלפט פון שטיבעלע, וואס איז געווען אבגעצוימט מיט א הילצערנעם ניט געפארבטען אלמער, א נאמען געבען „די פינסטערע קאמער", דאס האט זיך איהר אבער ניט איינגעגעבען. פינסטער איז אפילו אין דער אנדער העלפט געווען געגוג, אבער קיין איינדרוק פון א „קאמער" האט דאס ניט געמאכט. צוויי מאל האט זי עס מיט דעם דאזיגען נאמען אנגערופען, אבער, אז די אלע הויזיגע האבען איהר ניט אונטער-געהאלטען, האט זי אליין אויך אויפגעהערט צו גלויבען אין די ריכטיגקייט פון נאמען, און זי האט צוגלייך מיט אלע הויזיגע אנגערופען די צווייטע העלפט — „דער פינסטערער ווינקעל"...

עס פערשטעהט זיך, אז איין אלמער אין אזא ענגען שטיבעל איז ניט אזא אנגעלעגטער גאסט. הויך און שטאלץ און קאלטבלוטיג איז ער געשטאנען אין מיטען שטיבעלע און האט זיך ניט געלאזען א קעהר טהון דעם לעבעדיגען מענשען... דער אלמער איז אבער געווען א ירושה פון ברוך'ס עלטערן און מען האט זיך מיט איהם געמוזט האלטען, בעטענדיג אויף איהם אלע טאג אין הארצען א מפלה...

אבער נאך מעהר אבקומעניש איז געווען דער אויווען. אט דער אכזר האט פערהאפט כמעט דריי חלקים פון שטיבעל. דער

אַלמער איז זײַנער גאָר אַ נאָהענטער שכן געװען, נאָר שטאַרק ליעב איינע די אַנדערע האָבען זײ זיך ניט; זײ האָבען בײדע זיך שטענדיג בײז אָנגעקוקט. סײדען ערב פּסח, װען צביה, די בעל-הבית'טע פֿון שטיבעלע פֿלעגט דעם פּאָרענט פֿון אױװען אָבקאַלכען, דאַן פֿלעגט ער עפּיס אָנהײבען אַ ביסל װי פֿרײַנדליכער קוקען אױף זײַן שכן...

װי קומט אין אַזאַ קלײן שטיבעלע אַזאַ גרױסע אױװען, װײסען אַפילו ניט זײַנע בעלי-בתים. דאָס שטיבעלע שטעהט שױן אַודאַי הונדערטער יאָהרען. װער װײס, װאָס פֿאַר אַ משוגעים פֿאַרצײַטען זענען געװען, װאָס פֿאַר אַ מין זײ האָבען דערמיט געהאַט. זײ, די בעלי-בתים, האָבען דאָס שטיבעל ניט געקױפֿט. גלײַך נאָך ברוך'ס התונה האָט דער פֿאָטער איהם אַרײַנגעזעצט אַהער, און אָט אַזױ זיצט ער שױן עטליכע צעהנדליג יאָהר. צו דערגעהן די געשיכטע פֿון דעם שטיבעלע האָט ער קײן צײַט ניט, ער האָט בילכערע זאַכען: ברוך איז אַ יוד, װאָס האָט אַ װײַב מיט אַ סך קינדער און מיט װעניג פּרנסה...

בכן איז איינס פֿון די ערשטע אומגליקען אין ברוך'ס הױזגעזינד די ענגשאַפֿט. ברוך'ס װײַב, צביה, איז אַפילו אַ בריה אַ יודענע, די עלטערע טאָכטער האָט נאָך איהר איבערגעשטיגען, און אָט די צװײ בריות אַרבײטען נעגוג, כדי צו מאַכען עפּעס אָרדנונג, געראַומקײט אין שטיבעלע. אָבער װי פֿיעל זײ זאָלען ניט אַרבײטען העלפֿט עס ניט. אָט איז נאָך אָנבײסען; די מוטער און טאָכטער האָבען דאָס געזונד אַװעקגעלעגט אױפֿצוראַומען, מאַכען אַ שטיקעלע דורכגאַנג צום טיש. עס געדױערט אָבער ניט קײן צעהן מינוט, עס פֿאַלט עפּעס אַראָב אױף דער ערד, עפּעס ניט פֿאָרזיכטיג אַװעקגעשטעלט, עטװאָס די באַנק אַ דרעה געטהון, און אין שטיבעל קאָן מען שױן װידער נישט דורכגעהן, האָטש נעהם און שפּרינג! װאָרום אױסער דעם אַלמער און אױװען האָבען זיך נאָך, פֿערשטעהט זיך ממילא, געפֿינען אין שטיבעל צװײ בעטען, אַ טיש און צװײ לאַנגע בענק פֿון װעלכע איינע, די לענגערע, האָט מיט איהרע שפּיצען געלעכערט די װענד; און קלענערע כלי-בית.

— האָט אונז דײַן טאַטע אַ ירושה געלאָזען! פֿלעגט צביה ניט איינמאָל „שטעכען" איהר ברוך'ן, װען די ענגשאַפֿט איז געװען

ניט צו דערטראָגען, למשל ביַין אויסבּעטען די בּעטען, בּיַין חלה בּאַקען, טשאָלענט רוקען און נאָך אַזוינע ציַיטען פון דו־הא.

ברוך פלעגט איהר קיינמאָל נישט ענטפערן, וואָרום ער אַליין איז אָט מיט דער דאָזיגער ירושה אויך ניט געווען צופריעדען. האָטש ציַיטענוויַיז פלעגט ער טראַכטען: פון דעסטוועגען פאָרט אַנ'איינענער ווינקעל...

אויסער וואָס די בעלי־בתים פון שטיבעלע האָבּען געליטען פון דער ענגשאַפט פיזיש, האָבען זיי אויך גייַסטיג געליטען און מען קאָן זאָגען, אַז די גייַסטיגע ליידען זענען פיעל גרעסערע געווען...

אמת, בּרוך איז געווען אַנ'אָרימער יוד, אָבער דאָך איז ער געוועזען אַ בּעל־הבּית, געשטאַמט פון שענעם יחוס, חיים זלאַטעס למשל איז געווען זיַינער גאָר אַ נאָהנטער קרוב, און חיים זלאַטעס איז אַ יוד אַנ'עושר... אויסער דעם דאָזיגען קרוב האָט ער געהאַט נאָך פיעל קרובים: צביה איז אויך ניט געווען חלילה קיין עלענדע, אויך ניט פון אַ שטיין געבוירען. פון בּיידע צדדים האָבען זיך אָנגעקליבען מומעס, פעטערס, שוועסטער־קינדער, שני בשלישי אַ היבשע ביסעל. און אָט טאַקי צוליעב דער דאָזיגער משפּחה האָט בּרוך מיט זיַין צביה מיט דער עלטערער טאָכטער, געהאַט ניט זעלטען שפיכות דמים.

עס טרעפט זיך, און ניט זעלטען, אַז צביה ווערט געלעגען מיט אַ יונגעל. עס פערשטעהט זיך אַז עס איז אַ שמחה, זאָל זיַין אפילו — דאָס דריטע יונגעל. אין שטיבעלע איז טאַקי ענג, אָבער די ערשטע וואָך ליעגט דאָס ניי־געבוירען קינד נעבען דער קינפעטאָרין, און פערנעהמט ווייניג פלאַץ, שפּעטער אַז עס דאַרף האָבּען אַ וויע־געלע איז אויך ניט קיין בּיזז. צביה האָט אַלע קינדער אויסגעהאָדע־וועט אין הענג־וויעגעליך, וואָס דאָס פערנעהמט נור אַ פּלאַץ אין דערלופטען, עלעהיי אַ צווייטער גאָרען... אָבער דעם בּרית מאַכען איז ניטאָ וואו, אין בּרוך'ס שטיבעלע קאָן זיך ניט אַפילו דער נויטיגער מנין פאַטוּפּען און ווי געזאָגט, בּרוך מיט צביה'ן זענען בּעלי־משפּחה, און רופען מוז מען יעדען.

און דאָ הייבּען זיך אָן די שפיכות דמים. די רייַכערע מומעס און פעטערס, וואָס זענען די גאַנצע „שיַינדעל", קומען ערשט נאָכ'ן בּרית און אויך ניט אַלע צוזאַמען נאָר פּאָרוויַיז, און בּרוך מוז זיך

פֿאַר יעדען פֿערענטפֿערען, וואָס עס איז אַזוי ענג, און וואַרפֿט פֿער־צווייפֿעלטע בליקען אויף די וואַנד, ווי ער וואָלט וועלען זיי בעטען: ווערט עפּעס ברייטער, גזלנים!..

אָבער נאָך גרעסער זענען די שפיכות דמים ביי יעדען יום־טוב, ווען די קרובים ווי דער מנהג איז, לאַדען איין איינע די אַנ־דערע אויף „כבוד“.

— זאָלסט זיך אַקאָרשט ניט לאָזען בעטען אויף ברכה! קלאַפּט איהם אין שוהל אַ יעדער קרוב אין פּלייטשע נאָכ'ן יום־טוב'דיגען דאַווענען — למען השם מיט צביה'ן און מיט די קינדערליך. הערסט, ברוך?

ברוך הערט. ווי דען? ער וועט ניט געהן און אָנמאַכען אַ ברוגז?... אַודאַי קומט ער צו יעדערן מיט זיין גאַנצען געזינד. מען מאַכט ברכה, מען ווינשט לחיים. און נאָכ'ן כבוד, ווען ער דאַרף צו זיך רופֿען, לויט דער מנהג אין שטעדטעל, דינט איהם ניט די צונג אַרויסצורעדען זיין איינלאַדונג, און ער שטאַמעלט קוים אַרויס:

— איצטער דאַרף מען צו מיר געהן...

— אי"ה, אַז דו וועסט בויען אַ גרעסערע שטוב... גאָט וועט העלפֿען...

בעקומענדיג אַזאַ ענטפֿער, וויל ער צוריק ענטפֿערן: וואָס איז? אין אַ גוט לעבען איז ניט ענג. — וואָס קאָן זיין אין גרונד, אַ קליגערער ענטפֿער?.. אָבער דער ענטפֿער בלייבט ביי איהם ווי אין האַלז, און ברוך קאָן איהם בשום אופן ניט אַרויסרעדען, האָטש געהם און שלעפּ איהם אַרויס פֿון דאָרטען מיט די הענד...

און פֿערגעסענדיג צו בעדאַנקען „פֿאַר אַלעם גוטען“, ווי דער דרך־ארץ איז, געהט ער אַרויס פֿון קרוב, נאָכשלעפּענדיג נאָך זיך דאָס געזינד, און איהם דאַכט זיך, אַז ניט פֿון „כבוד“ געהט ער, נאָר פֿון אַ מאָלצייט, וואָס אַ גביר האָט געמאַכט פֿאַר אָרימע לייט.

און דאָס פּנים פֿלאַמט איהם פֿאַר הרפּה, און מיט'ן דאָזיגען געפֿיהל געהט ער אַוועק צו אַ צווייטען קרוב, אַ דריטען א. ז. וו. וואָס דען? ניט געהן און אָנמאַכען אַ ברוגז?...

אָבער יעדער יום־טוב צו געהן אויף „כבוד“ און צו זיך די „משפּחה“ קיינמאָל ניט איינלאַדען, וואָלט ברוך נישט געקאָנט

פועל'ן ביי זיך פאַר קיין פאַל ניט. אַזוי געפאַלען זיין וואָלט שוין אַפילו ברוך, דער אָרימער אין דער משפחה, ניט געקאָנט.

פסח, שבועות, חנוכה אויף לאַטקעס, פורים צו דער סעודה, קאָן ער טאַקי צוריק צו זיך אויף כבוד ניט רופען: זיין שטיבעלע קאָן אַזאַ גרויסען עולם ניט אויפנעהמען. דערפאַר אָבער איז דאָך דאָ נאָך אַ יום-טוב — סכות. סכות לאַכט ברוך פון דער גאַנצער וועלט!

ברוך'ס שטיבעלע איז טאַקי די קלענסטע אין גאַס, אָבער דער הויף איז דער גרעסטער. „פלאַץ" איז אין שטעדטיל נישט קיין גרויסע מציאה, דער עיקר איז דאָס בויען, און ווען ברוך איז ניט ביכולת אויסצובויען אַ גרויס הויז אויף זיין גרויסען הויף, קאָן ער אָבער דערפאַר אַוועקשטעלען סוכות אַזאַ סוכה, וואָס זאָל זיין די גרעסטע פון אַלע סוכות. ווען אַ גאַנץ יאָהר לעבט ברוך מיט'ן הויזגעזינד אין ענגשאַפט, וויל ער האָטש לעבען אין רחבות 7 טעג אין יאָהר. אַ היי-שעה איז אַ לעבען, בפרט זיבען טעג, — אַ קלייניגקייט זיבען טעג אין גערומקייט, הייסט דאָס ניט פערשעמט ווערען פאַר דער משפחה!..

און גלייך נאָך יום-כפור נעהמט זיך ברוך בויען זיין פאַלאַץ — די סוכה. קודם-כל שיקט ער אַרויף זיין עלטערן בחור'ל אויפ'ן בוידעם, וואו עס ליגען אַ פיער-פינף ברעטלעך, אויך ירושה נאָך פון זיין טאַטען. עס פערשטעהט זיך, אַז די עטליכע ברעטלעך, וואָלטען אַפילו „אויף אַ צאָהן נישט געקלעקט" אויף אַ געוועהנליכער סוכה, בפרט אויף אַזאַ גרויסע, ווי ברוך נעהמט זיך פאַר צומאַכען. מען דאַרף אָבער ניט פערגעסען, אַז ברוך איז אַ גרויסער „עקאָנאָם", די סוכה בויט ער ניט אין מיטען הויף, ער זאָל דאַרפען האָבען פיער גאַנצע ווענד, נאָר ער שטעלט זי צו צום וואַנד פון שטיבעל. די סוכה דאַרף דאָך אָבער זיין גרעסער פאַר זיין שטיבעל, שטוקעוועט ער טאַקי צו צום וואַנד די עטליכע ברעטער, וועלכע גרייכען ביז דעם שכנ'ס גאָרטען, וואָס האָט צום גליק אַ פאַרקאַן פון ברעטער. האָט שוין ברוך צוויי ווענד, כמעט פאַרטיגע, בלייבט איהם נאָך אָנדערהאַלבען, נעהמט ברוך אַראָב די דריי ווינטער-פענסטער פון בוידעם, די צוויי טהירלעך פון אַלמער, דאָס איבריגע באָרגט ער צו ביי די שכנים, וועלכע „געהען אַריין אין זיין לאַגע" און באָרגען איהם פון דאָס

לעצטע, און די סוכּה האָט שױן פֿירטהאַלבען װענד און אַ חלול אױף אַ טהיר. די טהיר איז שױן ניט פֿון ברעטער, נאָר פֿון קאָלדרע און דוקא פֿון צװײ קאָלדרעס, װײל אַ גרױסע סוכּה מוז האָבען אַ גרױסע טהיר און אײן קאָלדרע קלעקט ניט...

אַז דער בנין פֿון דער סוכּה װערט פֿערטיג און קײן מאַנסבילשע אַרבײט דאַרף זי שױן ניט, נעהמען זיך צו איהר ערשט די װײבער — צביה מיט דער עלטערער טאָכטער. זײ קעהרען זי גוט אױס, שיטען אױס מיט געלען זאַמד און מען טראָגט אַרױס די גאַנצע מעבעל פֿון שטיבעל, ד. ה. דעם טיש מיט צװײ בענק און די צװײ טאַבורעטען אין סוכּה אַרײן. דאָס שטיבעל בלײבט פּוסט, פֿיהלט זיך װי בעלעדיגט, און די פֿיער װענד רעדען דאַכט זיך: גרױסע יחסנים!.. אָבער װעמען פֿון הױזגעזינד ליגט יעצט אין קאָפּ דאָס שטיבעל, װען אױפֿ'ן הױף שטעהט אַזאַ גרױסע סוכּה! אַלע לאַכען איצט פֿון שטיבעלע און װילען פֿערגעסען, אַז נאָך סוכּות װעט מען צוריק צו איהר מוזען אָנקומען און זי װעט זיך גענוג דאַמאָלס נוקם זײן מיט איהר ענגשאַפֿט...

װער געדענקט אין אַ גליקליכער צײט, װאָס שפּעטער װעט זײן?..

יעצט אָבער איז די סוכּה די אײנציגע דירה פֿון הױזגעזינד און דאָס שטיבעל דינט אַלס אַ קיך...

— אַ קיך — זאָגט צביה איראָניש — איז זי אַ גאַנץ גרױסע...

דאָס שטיבעלע הערט און װערט נעבעך צופּלאַצט און די פֿיער װענד קלערען: װאַרט, װאַרט, מיר װעלען זיך מיט אײך אָברעכענען!..

װער הערט זײ אָבער יעצט? די גרױסע סוכּה איז דערװײלע די יחסנ'טע. די משפּחה װעט טאַקי אױף כּבוד אַהער קומען און ניט אין שטיבעלע.

און װירקליך, דעם אַנדער'ן טאָג יום־טוב פֿעררופֿט ברוך אױף „ברכה" דאָס שײנדעל פֿון זײן משפּחה.

— איהר װעט אָנקוקען אַ סוכּה! זאָגט ער מיט אַ שטאָלצען שמײכעל: — אַ סוכּה — אַ פֿעלד! אַ רחבות!..

— אַהאַ! — ענטפֿערט איהם װער פֿון זײן משפּחה — סכּות ביזט דאָך טאַקי אַ קיסר...

און די משפחה גערט צו ברוך'ן אויף ברכה און ברוך נעהמט אויף מיט כל הכבודים, וואָס זיין צביה האָט פֿאַר'ן לעצטען גראָשען אָנגעגרייט, און ער שטעהט הינטער זיי און בעדינט זיי מיט אַ שטראַהלענדען פּנים, און קאָן זיך ניט איינהאַלטען און מוז האָטש צו איינעם פֿון די קרובים אַ זאָג טהון:

— מיר דאַכט, אַז מיין סוכּה איז גרעסער פֿון אייערע...

דער „מיר דאַכט“ איז נאָר פֿון עדעלקייט וועגען. ברוך איז זיכער אַז זיין סכּה איז די גרעסטע אין שטאָדט.

און גרויס איז זיין שמחה, ווען דער רייכסטער קרוב זיינער ענטפֿערט איהם מיט אַ מין געפֿאַלענקייט:

— מיין סכּה איז אַ ברעקעל... זיך ניטאָ וואו אַ קעהר צו טהון...

אָ, דעם ענטפֿער געדענקט ברוך אַ גאַנץ יאָהר און דער ענטפֿער גיעט איהם מוט און העזה צו געהן די איבעריגע יום־טובים צו זיין משפּחה אויף כּבוד: נישט קשה, סכּות בעצאָהלט ער זיי כּפל־כּפלים...

XV.

אָרימע מצה.

עלף אַ זייגער בײַ נאַכט.

בײַ חיים לײַבעס אין „פּאָדריאַד“ וואו אַ גאַנצען טאָג רוישט און טומעלט, איז געוואָרען שטילער. די וועלגערינס, מיידלעך און יונגע ווײַבליך, פּיהלען זיך זעהר מיעד און האָבען קיין כח נישט צוּוישען זיך צו רעדען. אַפּילו חיה ביילע, דאָס יונג פרעהליכע ווײַבעל, וואָס זינגט אַ גאַנצען טאָג לידער, ניט קוקענדיג אויפ'ן שטרענגען משגיח, וועלכער ווײַזט איהר אויף, אַז אַ פרוי טאָר בפירוש ניט זינגען;— אַפּילו זי איז אויך שטיל, נאָר פאַר זיך אונטערן נאָז ברומט זי דאָס לידעל:

„ווײַ־זשע געזונד, מײַן געטרײַע מוטער,
איך פאָהר שוין פון די אַוועק“...

און דאָס איז נישט דערפאַר, ווײַל זי איז יעצט אויפגעלעגט צו זינגען, נאָר גלאַט אַזוי: זינט זי האָט דאָ אין דער פרעמדער שטאָדט חתונה געהאַט, געהט איהר דאָס לידעל קיינמאָל פון זינען נישט אַרויס.

ווען ניט דאָס קלאַפּען פון די קאַטשאַלקעס איבער די ברעטער, דאָס סקריפּען פון רעדעל איבער'ן בלעך, וואָלט זיך געדאַכט, אַז זיי שלאָפען אַלע שטעהענדיג, אַזוי מיעד און אָבגעמאַטערט זעהען זיי אויס. עפּעטערס נאָר רײַסט זיך אַרויס אַ געשריי פון אַ נערוועזער מיעדער וועלגערין אויף דער קנעטערין: „פערשטײַפט זיך, מען קען דאָך נישט וועלגערן!“ אויף וואָס די קנע-

טערין ענטפערט אַזוי ווי פון אונטער דער ערד: „געה דו צום בעקען, ווערסטו וויסען ווי צו פערשטייפען זיך, אויף מיינע שונאים געזאָגט געוואָרען מיין כח“...

און עס ווערען ווידער אַלע ענטשוויגען.

און אַז די שטילקייט דויערט צו לאַנג און די מידיגקייט ווערט שווערער, הויבט אָן אין פאָדריאַד צו רוישען:

— איך פאַל פון די פיס, אויף נאמנות, קלאָגט זיך איין וועלגערין פאַר דער צווייטער.

— און איך האָב שוין קיין הענד ניט — ענטפערט איהר די צווייטע, קרעכצענדיג — אָט דאָ אין די דאָלאָנעס שטעכט מיר, ווי מיט נאָדלען, קוים וואָס איך ריהר אָן די קאַצעלקע.

אַ דריטע וועלגערין, מיט אַ בלאַס געזיכט, מיט גרויסע טיעפע גריבער אונטער די אויגען, קלאָגט זיך פאַר זיי ביידען, אַז איהר ברעכען אַלע ביינער, זי וואָלט אַוועקגעגעבען אַ האַלב לעבען מען זאָל איהר לאָזען איצטער אַוועקגעהן אַהיים צושפּאַרען זיך. ביי די ווערטער „צושפּאַרען זיך“ בייגט זי אָן דעם קאָפּ אָן אַ זייט, ווי זי וואָלט וועלען פּרובען ווי גרויס עס איז דערפון דער תענוג.

נאָך אַ וועלגערין פערצעהלט הויך מיט אַ שטימע פול צאָרן, אַז ביי עשקע בינושעס האָט מען שוין מיט אַ שעה צוריק געענדיגט. דאָס ווירקט זעהר שלעכט אויף די וועלגערינס, און דער גאַנצער פּאָדריאַד, אויסער דער קנעטערין און דעם זעטצער, ביידע אין די מיטעלע יאָהרען, — צעבונטעוועט זיך מיט אַ געפילדערײַ:

— ווען וועט מען שוין געהן אַהיים! אין אַלע פּאָדריאַדען האָט מען שוין לאַנג געענדיגט. נאָר אויף אונז איז עפּעס אַיין אויסנאָם, ערגער ווי אומעטום.

דער זעטצער — אַ הויכער דאַרער יוד, מיט אַ שפּיציג בערדעל, מיט אַ פערפלאַמט פּנים אויף וועלכען עס שטעהען גרויסע טראָפּען שווייס, לויפט צו צום בלעך, קלאַפּט אָן מיט'ן שטעקען און צובייזערט זיך:

— מצה, מצה! אַ לעדיגער אויבען! וואָס האָט איהר זיך צעדרשנט! דער טאָג איז אייך ווייניג?!

אויף זײַן געשרײַ לױפֿט אַרײַן פֿון אַ זײַטיגען הדר׳ל די בעל-הביתטע, אַ נידריגע פֿרױ מיט אַ געקנײטשט פֿינסטערן פּנים מיט גוטע שװאַרצע אױגען און זי הױבט זיך אָן בעטען בײַ די װעלגערינס:

— באַלד, קינדערלעך, באַלד! פֿאַרהאַן נאָך אפשר װעקס „מײַרעס" אין װעקעל.

— שענע װעקס! קלינגט אױס פֿון ערגעץ אַ װינקעל אַ יונג-קינדיש קול׳כעל. דאָס איז דער „שיטער" אַלײַן. װער װײס נאָך אַזױ װי ער, פֿיעל „מײַרעס" עס װענען נאָך דאָ! ער הױבט אױף מיט זײַנע דאַרע הענדטלעך דאָס װעקיל און איז זיך משער, אַז עס װעט זײַן נאָך שטאַרקע צעהן „מײַרעס".

די װעלגערינס צושרײַען זיך װײַטער, נאָר דער װעצער בײזערט זיך און מיט׳ן שטעקען קלאַפּט ער איבער׳ן בלעך:

— מצה, מצה! עס קיהלט דער אױבען!

— אַי זאָל איהם, רבונו של עולם, קיהלען אין בױך! שעלט אַ װעלגערין.

— װאָס איז ער שולדיג! פֿערענטפֿערט איהם דאָס יונגע פֿרעה-ליכע הײַביל — איהם איז נאָך אפשר שװערער װי אונז, און קײן גרױסער גבור איז ער אױך ניט, נאָר װאָס זאָל ער טהון? ער װײס אַז מען מוז ענדיגען. פֿריהער, שפּעטער, מען װעט אין מיט׳ן ניט לאָזען און צוגעהן זיך.

עס איז װידער שטיל געװאָרען, אַזױ װי אַלע װאָלטען געקומען צו אײן איבערצײַגונג, אַז מיט׳ן קלאָגען זיך מאַכט מען זיך נישט גרינגער. פֿערפֿאַלען, ענדיגען מוז מען! שטיל נאָר פֿלעגט אַ מאָל אַ װעלגערין אַרױסלאָזען אַ שװערען קרעכץ, אָנהאַפּענדיג זיך דאָ פֿאַר׳ן האַרצען, דאָ פֿאַר׳ן זײַט: און װידער דאָס זעלבע קלאַפּען מיט די קאַצעלקעס איבער די ברעטער, דאָס סקריפּען מיט׳ן רעדיל איבער׳ן בלעך... און די צײַט ציהט זיך אַזױ לאַנג...

נאָר אָט קריכט אַרױס די קנעטערין פֿון איהר „װינקעל", מיט פֿערקאַשערטע אַרבעל און מיט גרױסע טראָפּען שװײס אױפֿ׳ן פֿאַרמעט-פּנים. פֿרעהליך הױבט זי אױף אין דער הױך די „מײַרע", װי זי װאָלט װײַזען די װעלגערינס אַזאַ מין אַנטיקעל װאָס זײ האָבען

קיינמאל דאָ ניט געזעהען. מיט אַ היזעריג קול, דאָך גענוג הויך, רופט זי אויס:

— די לעצטע מירע!

— די לעטצע מירע! קלינגט עס איבער'ן פּאָדריאַד. און אַלע װעלגערינס צוהאַפּען די טייגליך פון דעם טהיילערס האַנד מיט שמחה, אונטערזינגענדיג: באַלד, באַלד, באַלד!

„באַלד“, „באַלד“ קלינגט אָב ביי יעדערער אין קאָפּ.

דער רעדלער װאָס איז געשטאַנען די גאַנצע צייט ביי'ן בלעך מרה,שחורה'דיג האָט זיך אַוועק געשטעלט מיט אַ קוראַזש צו דער אַרבייט, קונציג װאַרפט ער איבער יעדע מצה, אויף דער קאַצעלקע און ער נעהמט זיך געשווינד אָבצורעדלען די פיעל אָנגעקליבענע מצה אויפ'ן בלעך.

ער האָט מיט צוויי מינוט פריהער נישט געקאָנט גובר זיין דעם „יצר הרע“ זיינעם, ער האָט זיך אָבגעשטעלט מאַכען אַ פּאַפּיראָס און ער מוז דערפאַר איצטער צוהאָרעווען, דער זעצער האָט איהם שוין צוויי מאָל אַ פּאָרע געטהון מיט'ן שטעקען, ער זאָל פאַרטיג מאַכען די מצה. נאָר דערהערענדיג אַז עס איז שוין די לעצטע מירע אַרט איהם גאָר נישט. דאָס װאָרט „באַלד“ קלינגט איהם אויך פרעהליך אין קאָפּ און פלינק קנאַקט דאָס רעדעל איבער'ן בלעך און איהם דאַכט זיך, אַז עס שרייט: גוז'באַלד, גוז'באַלד, גוז'באַלד!..

—י—הד—ש—הוּ ה—ק—דוש ברוך־־הוּא!.. זינגט ער אונטער צום טאַקט.

און דאָס פרעהליכע װייביל דערהערט זיין זינגען און ענטפערט איהם צוריק איין ליעדעלע:

יאַקיל איז אַ יונג מיט ביינער
און דערצו אַ הוואַט
און צו ציפקעלע דער שענער
האָט ער חשק געהאַט...

דאָס מיינט זי איהם פאָרצואוואַרפען זיין „ליעבע“, װאָס ער פיהרט דאָ נאָך איהר מיינונג, מיט ציפקעלע די װעלגערין. נאָר ער מאַכט זיך, װי נישט הערענדיג. ציפקעלע אָבער שמייכעלט חנודיג צום װייביל:

— אַי אַ קלאָג נאָך היה'ביילען, װי זי מאַכט דאָס אָב אַביסיל!

— וואָס? אפשר אַ ליגען! דאגה נישט, איך האָב היינט אַלץ געזועהען בשעת „אָנוואַרפען". *)

נאָר דער נייער געטומעל געפעלט נישט דעם זעצער און ער גיט אַ קלאַפּ מיטן שטעקען איבער די ברעטער:

— מצה, מצה! שטעהט נישט, רעדט נישט!

נאָר איצט לאַכט מען איהם שוין אויס! אַ פּאָר וועלגערינס האָבען שוין אָבגעשיקט די לעצטע מצות צום רעדלער, מיט עפּיס אַ יונגעלע, וואָס האָט זיך, גאָט ווייסט צוליעב וואָס, דאָ אַ גאַנצען אָבענד אומגעדרעהט, די איבריגע וועלגערינס ברויכען נור צו פערגלייכען די שפּיצען פון די מצות, וואָס זענען ביי זיי אַרויסגעקומען פון גרויס איילעניש.

און אָט איז שוין געענדיגט! די קנעטערין ווישט שוין דעם בעקען, דער רעדלער האַלט שוין ביי דער לעצטער מצה, איבער וועלכער זיין האַנד פליהט ווי אַ ווינטער איבער דאָס ווילדע געסקריפּעריי... דער זעצער ערוואַרטעט זי מיט אונגעדולד, האַפּט זי ענדליך אַרויף אויפן שטעקען און מאַרש אין אויבען, וואו עס טריקענען זיך נאָך אַ צוויי לעצטע מצות.

די וועלגערינס ווישען זיך דעם שווייס און קלויבען זיך שוין אַוועק צו געהן.

— אַי, וועל איך דאָס אַ מאַל טהון גלייך אין בעט! זאָגט איין וועלגערין דער צווייטער:

— און „וועטשערע"? פרעגט יענע.

— ווער האָט כח צו עסען? איך וועל זיך אפילו ניט אויסטהון— גלייך אין בעט

— איך ווייס ניט, צי וואָלט איך געקענט פערנאַנדער וועלגערען נאָך איין טייגעל,—מישט זיך אַריין אַ דריטע אין שמועס— אַזוי מאַט בין איך!

---

*) אנוואַרפען הייסט, ווען מען הייצט אויס ביי'ן טאָג א צווייטעס מאָל דעם אויווען אום צו באַקען שוין ביז ענדע. דאס „אנוואַרפען" דויערט אַ פּאָר שעה אין דאן רוהען די אַרבייטער אויס.

— נו, קומט שוין. קומט שוין! טרייבט צו אַ פֿערטע. פּסח, אי"ה, וועלען מיר שמועסען.

— אוי, ווי דערלעבט מען שוין פּסח! האָט זיך איינע צוויפּצט.

— מען וועט, נישקשה, דערלעבען. אַ לעבעדיגער מענש דערלעבט אַליץ! טרייסט דאָס פֿרעהליכע ווייביל!

נאָר פּלוצים איז אין פּאָדריאַד אַ טומעל געוואָרען.

די בעל-הבית'טע איז אַרויס פֿון דעם זייטיגען חדר'ל און האָט אַרויסגעזאָגט עטליכע ווערטער מיט אַ געבעט, כמעט מיט טרעהרען, נאָר אין פּאָדריאַד האָבען זיי יעדערען ווי מיט אַ דונער געטראָפֿען.

— נאָך אַ פּוּד, נאָך אַ פּוּד! אָי וועה! אָי וועה! האָט זיך געדהערט קולות. וואָס שטעהען מיר, קומט אַוועק!

נאָר די בעל-הבית'טע האָט זיי מיט ביידע הענד פֿערצוימט דעם וועג און האָט ווייטער זיך געבעטען:

— איהר ווייסט, דאַכט זיך, קינדערליך, אַז איך יאָג זיך ניט אַזוי נאָך דער פּרנסה. און אַז איינמיצער וואָלט מיר יעצט געגעבען פֿאַר אַ פּוּד הונדערט רובּל, וואָלט איך זיך נישט געשטעלט באַקען און מוטשעט אייך. נאָר דעם פּוּד מוז מען אָפּבאַקען. איך וועל פֿאַר איהם אַפּילו אַ גראָשען נישט נעהמען, דאָס איז חיענע דער אַלמנה'ס. שוין אַ וואָך, אַז איהר זעקיל מעהל וואַלגערט זיך דאָ, און איך לעג אַליץ אָב, עס איז אַליץ דאָ בילכערע, רייכערע, זאָל גאָט ניט שטראָפֿען פֿאַר די רייד... יעצט איז שוין אָבער די לעצטע צוויי טעג, מעהר קען איך שוין נישט אָבלעגען, זי קען נאָך הלילה אָהן מצה בלייבען. איהר קענט דאָך זי — אַ מאָל איז זי אַ פֿיינע בעל-הבית'טע געוועזען, זי פֿלעגט זיין ביי מיר פֿון די ערשטע און שטענדיג אויף דעם „ערשטען אויבען". פֿאַר די וועלגערינס פֿלעגט זי איבערלאָזען אַ רובּעל, הייסט דעם רעדלער... דעם זעצער, דער קנעטערין... דאָס איז געוועזען אַ ביסעל אַ „בעל צדקה"!.. איך ווייס ניט פֿאַר וואָס האָט זי גאָט אַזוי געשטראָפֿט... איצטער קען זי אַפּילו פֿאַר'ן באַקען נישט בעצאָהלען. זי מוז נעבּיך באַקען שפּעט ביי נאַכט, אַז אָהן און וועה ווי די מצות וועלען שוין טויגען — פֿלעצליך!.. נאָר אַבּי קיין חמץ נישט! האָט רחמנות קינדערלעך, רודט אייך אויס אַ ביסעל און לאָמיר זיך נעהמען אָפּבאַקען איהר די מצות. גאָט וועט אייך געבען כח... נו, איז וואָס זאָגט איהר?... האָט די בעל-הבית'טע

זי פערצווייפעלט אויסגעלאזען איהר בקשה, וועהענדיג די מידע און פערמאטערטע פנימער.

— אוי, רבונו של עולם! האט זיך ארויס געריסען ביי יענען א שווערער זיפץ, אנשטאט איין ענטפער.

א שווערע מלחמה איז ביי זיי אין אינוועניג פארגעקומען. עס האט מלחמה געהאלטען א רוהיג בעטיל, א זיסער שלאף מיט א שווערער קאצעלקע מיט ברענענדיגע מאזאליעס. נור איין ארימע אלמנה מיט פערוויינטע אויגען האט ביי זיי גיך שלום געמאכט, און דאס פרעהליכע וויבּיל היה ביילע האט די ערשטע אויסגעשריען:

— איך בלייב די ערשטע!

— איך אויך! האט זיך געהערט א צווייטע שטימע.

— און איך אויך! האט א דריטע אויסגערופען.

— נו, מען וועט שוין אלע בלייבען. האט א פירטע געענטפערט פאר אלע איבעריגע, ווי זי וואלט געוועזען זיכער, אז קיינער וועט ניט האבען די העזה זיך אבצוזאגען.

— אבער איהר וועט רעדלען! האט זיך ענדליך איין רעדלער גענומען צו פראטעסטירען. איך האב קיין כח ניט צו שטעהן דא ביז צוויי א זייגער. איך האב שוין קיין פינגער ניט. און מיין „פאמאצניק“ שלאפט שוין אין דער היים, ווי א געהרג'עטער.

— נו, זיי נישט קיין שגץ — האט זיך דער זעצער האלב ערנסט, האלב שמייכעלנדיג געבייזערט — דו וועסט לאזען אן אלמנה אהן מצה? שייגעץ!...

— שייגעץ... שייגעץ! האט דער רעדלער נאכגעקרימט און האט זיך אוועקגעזעצט ביין בלעך. די קנעטערין איז שטיל געזעסען אויפ'ן בענקיל, וואו דער אלמנה'ס מעהל איז שוין געשטאנען און האט דערויף, ווי פערצווייפעלט, געקוקט, זי האט ניט געוואוסט ווי צו בעגעהן זיך דא. אבזאגען זיך האט זי נישט געקענט — א קלייניגקייט אן'אלמנה! עס איז א בימערער רחמנות. הייגט קען נאך דער אויבערשטער שטראפען... נאר בלייבען האט זי מורא געהאט נאך מעהר ווי אוועקצוגעהן. איהר האט זיך ניט געגלויבט, אז זי זאל קענען אבשטעהן ביין בעקען נאך א שעה. איהר האט זיך געדאכט, אז ביי דער ערשטער „מיירע“ וועט זי פאלען.

— איך וועל געווים אנידערפאלען. האט זי שטיל געשעפ־טשעט.

אין קאפ איז איהר דורכגעפלויגען א מאדנער געדאנק: „אין ניסן איז גוט צו שטארבען"...

נאר דאס פרייהליכע ווייבעל האט בעמערקט דער קנעטע־רינס טויט-בלייכען פנים און זי האט מיט א ליעבליכע מינע אויס־גערופען:

— אי, אונזער קנעטערין איז גאר א באבע. זי איז שוין צוגע־שטאנען! געדט אייך געזונטערהייט אהיים שלאפען. איך וועל פאר אייך קנעטען — איך בין מעהר בריה.

אלע אין פאדריאד זענען פרייהליכער געווארען און יעדערע פון זיי האט דערשפירט עפיס נייע כחות, ווי מען וואלט פלוצים זייערע צעבראכענע ביינער עלעקטריזירט.

און באלד האט מען זיך גענומען צו דער אלמנה'ס מצה. לעבעדיג און להכטיג איז צוגעגאנגען די ארבייט. דאס פרעהליכע ווייביל איז געוועזען זעהר צופריעדען מיט איהר נייע שטעלע און האט ביי יעדער „מיירע" שמייכעלדיג געפרעגט די וועלגערינס: „נו וואס זאגט איהר? אויף וואס אלע פלעגען איהר איינשטימיג ענטפערן: „בעסער פאר דער קנעטערין!" ביים בעקען האט זי אין גאנצען זיך אויסגעלאכט פון משגיח. אבגעלייקענט זיין גמרא און געקנאקט איין ליעד נאך דעם צווייטען, איבערגעהענדיג ענדליך צום ליעד „יאקיל איז א יונג מיט ביינער", ביי וועלכען ציפקעלע די וועלגערין פלעגט רויטליך ווערען און הנו'דיג ענטפערען:

— אי א קלאג אין היה ביילה'ן.

דער רעדלער מיט א פערלאשענעם פאפיראס אין מויל האט געיאגט איין מצה נאך דער צווייטער, ער האט געוואלט גיכער אבּ־פערטיגען די בלעך מצה און פאדרייכערן, נאר איהם איז עס נישט געלונגען און ער האט דערפאר אויסגעזעהען ווי נערהעג.

און דער זעצער, נישט קוקענדיג, וואס ער האט שטענדיג א פולען אויבען מיט מצה, האט אלץ געקלאפט מיט'ן שטעקען איבער'ן בלעך:

— מצה, מצה. אַ לעדיגער אויבען !..

און די בעל־הביתטע, וועלכע איז געשטאַנען ביין ברעט און, גלייך מיט די וועלגערינס, געוועלגערט, האָט זיך אַלץ געבעטען :

—דינער, דינער ! קינדערליך, מאַכט נישט קיין פלעצליך ! עס איז אָרימע מצה ! אַ רחמנות !..

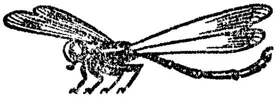

XVI.

די צוויי ברידערליך.

יענקעלע און בערעלע — צוויי ברידערליך, דער ערשטער 14 יאָהר אַלט, דער צווייטער 16 — לערנען שוין באַלד דריי חדשים אין דער ישיבה, וואָס געפינט זיך אין דער גרויסער שטאָדט נ., פינף מייל פון זייער געבורטס־שטעדטיל דלותאָחקע, און דערפאַר רופט מען זיי אין דער ישיבה די „דלותאָחקער“.

יענקעלע איז אַ דאַרינקער, אַ בלייכינקער מיט צוויי שוואַרצע אויגעלעך, וואָס קוקען היטרע אַרויס פון אונטער די צוויי שוואַרצע ברעמען. בערעלע איז העכער און פולער פאַר יענקעלען, אויגען האָט ער העלערע, און זיין קוק איז שטרענגער, ווי ער וואָלט געזאָגט: „טשעפּעט מיך ניט, איך לאָז זיך אויס פון אייך אַלעמען!“

די צוויי ברידערליך האָבען געהאַט סטאַנציע ביי אַן אָרימער קרובה, אַן אַלמנה, אַ טענדלערין, וואָס האָט זיך ביז שפּעט אין דער נאַכט אין שטיבעל ניט געפינען. קיין בעט האָבען די צוויי ברידערליך ניט געהאַט, דערפאַר אָבער האָט דער קופערט, וואָס איז גענוג ברייט געווען, געדיענט זיי פאַר אַ בעט, און די צוויי ברידערליך פלעגען ביידע נעשמאַק שלאָפען אויף איהם, אַיינדעקענדיג זיך מיט זייערע לאַנגע צעריסענע בגדימלעך און פלעגען אין חלום זעהן זייער שטעדטעלע, זייער געסיל, דאָס שטיבעלע און דעם טאַטען מיט דער לאַנגער באָרד, מיט די אויסגעלאָשענע אויגען, מיט׳ן געבויגענעם רוקען און פלעגען זעהן די מאַמען מיט׳ן לאַנגען בלייכען אומעטיגען פּנים, און פלעגען הערען, ווי די קליינע ברידערלעך און שוועסטערלעך קריגען זיך, רייסענדיג זיך פאַר אַ שטיקעל הערינג...
און נאָך פלעגט זיך זיי חלומ׳ען חלומות פון דער היים און אין

דער פריה פלעגען זיי בענגען, און עס פלעגט זיי ציהען, ציהען, און דאַמאָלס פלעגען זיי לויפען אויף דער דלות'אָווקער אַכסניא פרעגען ביי די בעלי־העגלות אַ גרוס, צי אַ בריפעל פון דער היים...

און די דלות'אָווקער בעלי־עגלות זענען געוועזען גוטע יודען, האָבען געהאַט ווייכע הערצער און וואָלטען אַודאי רחמנות געהאַט אויף די צוויי אָרימע יונגעלעך, וואָס גאַרען אַזוי עפּיס הערען פון דער היים, וואָס זייערע אייגעלעך ברענען און זייערע הערצעלעך קלאַפּען אַזוי שטאַרק, — זענען אָבער די בעלי־עגלות געוועזען שטאַרק פאַרשמייעט: קומען פלעגען זיי אַהער מיט טוי־זענטער שליחות פון דלות'אָווקער קרעמער און סוחרים, און בריף האָבען זיי געהאַט מעהר פאַר דער פּאָסט, און די אָרדענונג איז ביי זיי געוועזען אַ סך ווייניגער אַלס אין פּאָסט; בריף פלעגט ביי זיי פערלעגען ווערען, פּאָסילקעס פלעגט ביי זיי פאַרפאַלען ווערען, און צעטומעלטע, קראַצענדיג זיך אין די פּאַטיליצעס פלעגען זיי יע־דערען ענטפערען:

— אָט באַלד, באַלד, באַלד געפין איך... ניין... דאַכט זיך פאַר אַייך האָב איך גאָר נישט...

אַזוי פלעגען זיי ענטפערן גרויסע יודען, וואָס פלעגען קומען צו זיי; די ברידערליך פלעגען שטעהן און שטעהן, קוקען מיט דאָרשטיגע אויגען און מיט צוקלעמטע הערצער אויף ליי־זער בעל־עגלה — אַ בעוואַקסענער יוד, אין אַ קורצען וואַטאָווען קאַפּטאַן סיי זומער, סיי ווינטער — און פלעגען וואַרטען, טאָמער וועט ער זיי בעמערקען און זאָגען זיי עפּעס, האָטש אַ וואָרט...

נאָר לייזער איז געוועזען פערשמייעט: דאָ האָט ער אויפ'ן הויף דעם פערד עסען געגעבען, דאָ פלעגט ער אַריינלויפען אינוועניג אין אכסניא, דאָ פלעגט ער זיך פונאַנדעררעדען מיט אַ פּריקאַזטשיק פון אַ גרוי־סען מאַגאַזין, וואָס האָט איהם אַ „רשימה“ מיט סחורה געבראַכט, אָבצופיהרען אין דלות'אָווקע פאַר אַ קרעמער. און די ברידערלעך פלעגען אַלץ שטעהן... ביז דעם עלטערן ברידערל — בערעלען — פלעגט די געדולד פּלאַצען און אַ פאַרביסענער שיער ניט פונאַנ־דערוויינענדיג זיך פאַר פאַרדרוס, פלעגט ער קוים אַרויסרעדען:

— איהר האָט, ר' לייזער, אַ בריפעלע פון טאַטען?

נאָר לייזער פלעגט אָדער פלוצלונג ניט הערען, ענטלויפען

און גאַס אַריין מיט וועמען עס איז, אָדער זיין פערטראָגען אין שמועס אין בערעלע פלעגט זיך קוים דערוואַרטען אויף עפּיס אַן ענטפער, וועלכען לייזער פלעגט, ניט קוקענדיג בערעלען אין פּנים, קאַלט אַרויסזאָגען:

— ניטאָ... ניטאָ...

— ניטאָ! פלעגט בערעלע אַרויסקרעכצען און אַ צעקלעמטער, אַוועקרופען יענקעלען, און פלעגען זיך לאָזען געהן אויף זייערע טעג, אומעטיגע, דערשלאָגענע...

— ער מוז אַוודאי פערליערען די בריעף! — פלעגט יענקעלע נאָך דעם אין עטליכע מינוט אַרום אַרויסרעדען, געהענדיג.

— אַ שלעכטער ייד! פלעגט בערעלע ברומען פאַרדריסליך...

נאָר איין מאָל האָט זיי לייזער אַ בריפעלע איבערגעגעבען, מיט אַ קליינע פּאָסילקע. אין בריפעלע איז געשטאַנען:

„ליעבע קינדער, זייט מענשען און ווילט לערנען. מיר שיקען אייך דאָ אַ האַלבען קעז און אַ פיערטעל פונט צוקער און אין גלעזל אַ ביסעל יאַגדעס-סאָק, עסט געזונטערהייט און קריגט זיך ניט. ממני אביכם חיים העכט“...

דאַמאָלס איז ביי זיי אין די אויגען לייזער בעל-עגלה געוועזן דער בעסטער מענש אין דער וועלט, זיי וואָלטען זיך ניט געשעמט, וואָלטען זיי אידם מיט זיין פערד און וואָגען פאַר ליעבשאַפט אויסגעקושט. זיי האָבען גלייך אָנגעשריעבען אַ בריעפעל (פּאַפּיער פלעגען זיי אויסרייסען אין ישיבה די ערשטע בלעטער פון די גמרות און זייערע הערצלעך פלעגען גענוג דאַמאָלס קלאַפּען) און האָבען עס אויף דער נאַכט ביידע אָבגעטראָגען לייזער בעל-עגלה. לייזער האָט עס קאַלט צוגענומען, אַריינגערוקט אין בוזעם און עפּעס אַרויסגעברומט אַ וואָרט ענליך צו „גוט“.

— וואָס האָט ער געזאָגט, בערל? האָט יענקעלע מיט האַרצקלאַפּעניש געפרעגט.

— גוט, דאַכט זיך... האָט בערל מיט ספקות געענטפערט.

— מיר האָט זיך אויך געדאַכט, אַז ער האָט געזאָגט „גוט!“, האָט יענקעלע זיך אַליין בערוהיגט. ער האָט אַ זיפץ געטהון און צוגעגעבען מיט שרעק:

— ער קאָן נאָך דעם בריעף אָנווערען!

— בייס בעסער אב די צונג! איז בערעלע אין כעס געווארען.

און בעטריבט האבען זיי זיך געלאזען געהן אויף זייערע „טעג“...

און די צוויי ברידערלעך זענען דריי מאל אין וואך, ווען לייזער בעל-עגלה קומט צופאהרען אהער, אלע אין דערפריה, ניט געגאנגען, נאר געלאפען אויף דער דלות'אווקער אכסניא, פרעגען אן „ענטפער“ אויף זייער בריפעלע, און לייזער דער בעל-עגלה ווערט וואס אמאל אלץ מעהר צעטראגענער, בייזער און ענטפערט זיי, אדער האלבע ווערטער, וואס די צוויי ברידערלעך בענעהמען עס ניט און ווארטען וועלען איבערפרעגען, ווען זיי וואלטען קיין מורא ניט געהאט, אדער ער ענטפערט זיי גאר ניט און זיי געהען א וועק מיט צעקלעמטע הערצעלעך...

איינמאל אבער האבען זיי דערהערט פון לייזער דעם בעל-עגלה גאנצע ווערטער, וואס זיי האבען גוט פערשטאנען:

— וואס האט איהר זיך, קונדיסים, צוגעטשעפעט? וואס דולט איהר מיר א קאפ: בריעפעל—שמיפעל... איהר צאהלט מיר א סך?.. איך בין אייערער א פאסטאליאן? וואס? געהט אייך געזונטערהייד...

די צוויי ברידערלעך זענען טאקי אוועקגעגאנגען, אבער ניט געזונטערהייד, ווי ער האט זיי געהייסען: די הערצעלעך האבען זיי מאדנע געדריקט, שטארק וועה געטהון און די יונגע דינע פיסעלעך האבען זיך געבויגען און טראפענס טרעהרעלעך, ליכטיגע, ריינע, נאר ביטערע, האבען זיך זיי אין די אייגעלעך געשטעלט און אראבגערונען אויף דער ערד און צעטרעטען געווארען פון מענשליכע שווערע טריט...

און מעהר זענען זיי שוין ניט געגאנגען צום בעל-עגלה פרעגען א בריעף.

— ליגט ער אין דרערד! האבען זיי געשאלטען, האטש זייערע הערצלעך האבען עס ניט געמיינט, און זיי האט געצויגען האטש געהן זעהן לייזער בעל-עגלה, זיין פערד און וואגען: זיי

זענען דאָך פֿאָרט דלות׳אָוקער און ליעב זענען זײ די צוויי ברידערלעך געװען...

איינמאָל, אין אַ פּאָר װאָכען אַרום, נאָך דעם װי דער בעל־עגלה האָט זײ אַזוי פֿעריאָגט, זענען די צוויי ברידערלעך געזעסען בײַ דער אָרימער קרובה אין שטיבעל און האָבען גערעדט װעגען דער היים. דאָס איז געװען אַ זומערדיגער טאָג, פֿרײַטאָג.

— װאָס קען ער איצטער צו טהון דער טאַטע? האָט יענקעלע אַ זאָג געטהון, אַרײַנקוקענדיג אין די קליינע שײַבעלעך פֿון די קליינע פֿענסטערלעך.

— ער שנײַדט אַודאַי די נעגעל. האָט בערעלע מיט אַן אומעטיגען שמייכעלע געענטפֿערט.

— ער מוז נאָר איצטער צעהאַקען אַ „פּיסנאָהע“... האָט יענקעלע זיך פֿאָרגעשטעלט אין דמיון. — און די מאַמע מוז קעמען איצטער הײַנעלען, און הײַנעלע מוז אַודאַי װיינען...

— גענוג צו רעדען נאַרישקײַט — האָט בערעל איהם אָבגעשטעלט. װאָס קען מען װיסען אונטער די אויגען, װאָס דאָרטען טהוט זיך. אפשר איז עמיצער גאָר געשטאָרבען — האָט ער צום סוף גענומען שרעקען יענקעלען.

— גנעה, גנעה, משוגענער! האָט יענקעלע איבערגעשלאָגען — אַז מען שטאַרבט, זאָגט מען דאָך אָן...

— אפשר האָט מען אָנגעזאָגט און דער בעל־עגלה גיט אונז ניט איבער...

— אי. גענוג צו פּלוידערן! האָט שוין יענקעלע זיך צעבייזערט אויפ׳ן אמת...

— שאַ, נאַרעלע, איך לאַך דאָס! האָט בערל איהם בערוהיגט — אַלע לעבען...

יענקעלע איז פֿרעהליך געװאָרען און האָט פּלוצלונג אַ שפּרונג געטהון אין הער הויך און מיט לוסטיגע אויגעלעך אויסגעשריגען:

— בערל! פֿאָלג מיר, לאָמיר שרײַבען גאָר אויף פּאָסט אַ בריעפֿעל אַהיים.

— ביזט גערעכט! — האָט בערל אײַנגעשטימט — איך האָב אָבער קיין געלד ניט.

— איך האָב אַ פֿידערל, מיר איז געבליבען פֿון נעכטיגען צעהנערל. אויף מײַן „דאַנערשטאָג“ גיט מען דאָך מיר, ווייסט דאָך, אַ צעהנערל אויף וועטשערע, איז מיר אַ פֿידערל געבליבען.

— און איך האָב אויך אַ קאָפּיקע! — האָט בערל געזאָגט— אַקוראַט אויף אַן אָטקריטקע.

— ווער וועט אָבער שרײַבען? האָט יענקעל געפֿרעגט.

— איך. — האָט בערעלע געענטפֿערט — איך בין דאָך עלטער, איך בין דאָך אַ בכור...

— איך גיעב דאָך אָבער אַ פֿידער.

— אַ בכור איז מעהר ווערט ווי אַ פֿידער.

— ניין! איך וועל שרײַבען אַ האַלבע און דו אַ האַלבע, האַ?

— זאָל זײַן אַזוי. קום קויפֿען אַ קאַרטעל!

און די צוויי ברידערלי דזענען אַוועקגעלאָפֿען קויפֿען אַ קאַרטעל אין פּאָסט.

— דאָ וועט זיך גאָר ניט אויסשטעלען! איז יענקעלע ניט געווען צופֿרידען בעטראַכטענדיג, צוריקגעהענדיג אַהיים, דאָס קליינע קאַרטל.

— מיר וועלען שרײַבען קליינינקע אותיות׳לעך, מאַנטשינקע, האָט בערעלע אַן עצה געגעבען.

— וועט דער טאַטע ניט קענען איבערלייענען...

— נישקשה! ער וועט אָנטהון די ספּאַקולען!

— נו, קום גיכער! האָט יענקעלע געטריבען.

— זײַן הערצעלע איז שוין פֿיל געוואָרען מיט ווערטער, ווי אַ ים, און ער האָט זיי געוואָלט שוין אויסגיעסען אויפֿ׳ן שטיקעלע פּאַפּיער, פֿאַר וועלכען ער האָט זײַן גאַנצען אייגענם אַוועקגעגעבען...

זיי זענען געקומען אין שטיבל און האָבען זיך גענומען מכין זײַן צום שרײַבען.

בערל האָט גענומען שרײַבען דער ערשטער. יענקעלע איז געשטאַנען און געקוקט.

— הייב אָן העכער, דאָ קאָן מען דאָך שרײַבען אַ שורה. וואָס האָסטו אַזוי ווײַט אַוועקגעשטעלט דעם לאַהובי אָבי ז, האָט יענקעלע געשריגען.

— וואו זאל איך איהם שטעלען? אויפ'ן הימעל — וואָס? האָט בערעלע גערעדט און געטריבען פון זיך יענקעלען:

— גיה אַוועק! איך וועל דיר לאָזען אַ האַלבע, טומעל מיר ניט...

— שאַ! שאַ! איז יענקעלע אָבגעטראָטען און געקוקט פון דער ווייט מיט דאָרשטיגע אויגעלעך אויף בערעלען, ווי אַזוי יענער זיצט פערטיפט און שרייבט, שרייבט, קנייטשט דאָס שטערנדל און טינקט די פען און פערטראַכט זיך און שרייבט ווייטער.

— גענוג שוין! האָט יענקעלע אין עטליכע מינוט אַרום אַ געשריי געגעבען.

— עס איז נאָך ניט קיין האַלבע, האָט בערעלע שרייבענדיג געענטפערט.

— מיר קומט דאָך מעהר ווי אַ האַלבע! האָט יענקעלע שוין בייז געשריגען. דער חשק צו שרייבען, אויסגיעסען דאָס האַרץ פאַר די היימיגע האָט איהם שוין אינגאַנצען דורכגענומען.

נאָר בערעלע האָט שוין ניט געהערט. ער האָט זיך צום אָנהויב אַריינגעלאָזט אין מליצות, ווי „ראשית באתי להודיעך שאני בריא וקים". פונקט, ווי ער האָט אויסגעלערנט אין מכתב משולש. די ביסעלע אייגענע ווערטער איז נאָך איהם אין קאָפּ געבליבען: ער דאַרף נאָך פערמסר'ן לייזער דעם בעל־עגלה, ער דאַרף נאָך שרייבען, וויפיעל בלאַט גמרא ער האָט אָבגעלערנט, ער דאַרף נאָך געבען אָנצוהערעניש, אַז מען זאָל זיי שיקען עפּעס אַ פּאָסיל־קעלע, ווייל עס פעהלט זיי צו מאָנטאָג און צו מיטוואָך, און דער דינסטאָג איז אויך ווי גאָר נישט.

און בערעלע שרייבט און שרייבט און יענקעלע קען זיך שוין ניט איינהאַלטען, ער זעהט ווי בערעלע פערנעהמט מעהר ווי אַ האַלבע.

— גענוג! איז ער צוגעלאָפען מיט אַ געשריי און אָנגעחאַפּט פאַר דאָס העגטל פון פעדער.

— נאָך דריי ווערטער! האָט זיך בערעלע געבעטען.

— אָבער געדענק זשע: מעהר ניט! האָט יענקעלע געשריגען און די אויגעלעך האָבען איהם געפלאַקערט.....

און בערעלע האט זיך גענומען שרייבען די דריי ווערטער, נאר דער געדאנק, וועלכען ער האט געדארפט אויסדריקען, האט געפאדערט נאך א צעהן—פופצעהן ווערטער און בערעלע, א בעגייסטערטער פון שרייבען, האט געפיקט, געפיקט אויפ'ן פאפיער און פארנומען נאך א שטיק פון דער אנדערער העלפט קארטל.

— דו הערסט אויף! האט יענקעלע אויסגעשריגען און זיך איסטעריש פונאנדערגעוויינט, בעטראכטענדיג דאס קליין שטיקעלע, וואס איהם איז געבליבען.

— שא, נאך ממני בנך... האט זיך בערעלע געבעטען — מעהר ניט!..

נאר יענקעלע דערמאנט זיך, אז ער האט געגעבען א גאנצען פיהרערל און בערלס וועט מען אין דערהיים לעזען אזוי פיעל, איז אזוי צעקאכט געווארען, אז ער האט גענומען מיט ווילדקייט רייסען פון אונטער בערלס הענט דאס קארטל.

— לאז מיר שטעלען נאך ממני בנך! האט זיך בערעלע געבעטען.

— עס וועט זיין רעכט אהן ממני בנך... האט יענקעלע געשריגען, האטש ער האט גע פ י ה ל ט, אז ממני בנך מוז זיין. דער כעס האט איהם אבער גענומען קאכען און ער האט גענומען שלעפען מיט געוואלד דאס קארטעל; בערעלע האט פעסט צוגעדריקט, נאר יענקעל האט אזא שטארקען שלעפ געטהון, אז דאס קארטעל האט זיך אויף צווייען צעריסען.

— וואס האסטו געטהון, גזלן? האט בערל ווילד אויסגעשטעלט זיינע אויגען אויף יענקעלען.

— איך האב געוואלט אזוי! האט יענקעלע גענומען יאמערן...

— וואס האסטו דאס געטהון? האט בערל ווייטער געפרעגט קוקענדיג מיט פערצווייפעלטע בליקען אויף די צוויי האלבע צעריסענע שטיקער פון דעם פאסט-קארטל.

נאר יענקעל האט ניט געקענט ענטפערן, די טרעהרען האבען איהם געווארגען, און ער האט א פערצווייפעלטער א פאל געטהון צום וואנד, רייסענדיג זיינע האר... דא האט שוין בערל אויך ניט אויסגעהאלטען און האס קליינע שטיבל איז פול געווארען מיט יאמער...

XVII.

דער אריסטאקראט.

אהרן מיכל לעווין איז איינער פון די אנגעזעהענסטע בעלי-בתים אין זיין שטעדטעל, וואו ער לעבט שוין באלד פופציג יאהר.

אז אהרן מיכל געהט אמאל דורך אין גאס, צי אין מארק, גיט איהם יעדער אב גוט מארגען מיט א „יראת-הרוממות" און האטש אהרן מיכל ענטפערט אויף יעדערען „גוט מארגען" זעהר שטיל, מיט א שוואכען שאקעל מיט'ן קאפ, איז זיין ענטפערן דאך זעהר אנגעלעגט, עס איז א שטיקעל זכיה, ווארום „קיין סך אהרן מיכלס זענען אין שטעדטעל ניטא", אזוי זאגט יעדער. אהרן מיכל ווייס, ווי אזוי מען שעצט איהם אין שטעדטעל, אבער ער בעציהט זיך דערצו גלייכגילטיג. פערקעהרט, אפט מאל איז דאס איהם דערווידער. ער וואלט זיי מוחל געוועזן זייער אכטונג, נאר זיי זאלען איהם לאזען צו רוה.

אהרן מיכל איז א יוד, וואס ס'הייסט „פאר זיך", ער האט אייגענטליך מיט קיינעם ניט צו טהון. דאס געשעפט פיהרט דאס ווייב און ער זיצט אין דער היים איבער זיינע ספרים.

זיין בעציהונג צו ספרים איז אויך פון דער הויך, ווי צו די מענשען אין שטעדטעל. ער האט אייגענטליך מיט זיי אויך ניט פיעל צו טהון. אז עס געהט ארויס פון דרוק א נייער ספר קויפט ער, נעמט זיך צו דער הקדמה און בעמערקענדיג נאר די ערשטע נארישע פאר ווערטער פון מחבר, גיט ער א שמייכעל און מיט דעם זעלביגען שמייכעל בלעטערט ער שוין דורך דעם גאנצען ספר, לעגט איהם אוועק אין דער אונטערשטער פאליצע און מורמעלט ארויס:

— שטות'עריי. „ספרים זענען ווי מענשען", טראכט ער דאמאלס, „ניטא קיין סך קלוגע".

און אהרן מיכל נעמט זיך דאן צום אבן-עזרא.

— דאָס איז געווען אַ חכם! טראַכט ער יעדעס מאָל, ענטדעקענדיג עפּעס עמקות אין אבן־עזרא. ער האָט פערשטאַנען!

אויסער׳ן אבן־עזרא האָט ער נאָך ספרים, וואָס אינטערעסירען איהם, דאָס זענען דער „כוזרי“, דער „פּעדאָן“ און פון די נייערע — דער „תורת אַל מות“.

דיָס זענען ספרים, וואָס מען דאַרף פערשטעהן! טראַכט ער וועגען זיי און איז צופריעדען, וואָס ער איז דער איינציגער אין שטעדטעל, וואָס פערשטעהט זיי. רעדען אָבער וועגען די דאָזיגע ספרים מיט וועמען עס איז, רעדט ער ניט. ער האָט אַמאָל געפּרובט אַ שמועס טהון מיט׳ן שטעדטיל׳שען משכיל, חנן אַפּיקורס, האָט יענער איהם עפּיס אַ זאָג געטהון אַזאַ נאַרישקייט, אַז פון דאַמאָלס אָן ווייכט ער פון איהם, לאָזט אַראָב די אויגען ווען ער בעגעגענט איהם און האַלט שוין ניט פון דער גאַנצער השכלה.

— אין די נייע פעהלט די עמקות! אַזוי פלעגט ער טראַכטען אַליין. זאָגען פלעגט ער קיינעם ניט — עס איז ניט כדאַי! עם־הארצים זענען זיי אַלע!

אַהרן מיכל איז פרום, אָבער אויף זיין שטייגער. די עמי־הארצ׳ישע פרומקייט ליידט ער נישט. דאַוונען געהט ער אַלע טאָג אין שוהל, אָבער ער איז דערפון ניט צופריעדען. איהם ציהט צו דאַוונען „ביחידות“... און אַפילו דאַוונענדיג בצבור, האַלט ער אויך קיינמאָל ניט מיט דעם בעל־תפלה... ווען דער בעל־תפלה האַלט די הללויה׳ס, האַלט ער ביי הודו, און געהט אַזוי דאָס גאַנצע דאַוונען מיט זיין אייגענעם וועג... עפּיס איז איהם פריקרע נאָכצוגעהן דעם עם־הארצ׳דיגען שליח־ציבור, וואָס פערשטעהט אַוודאַי נישט דעם פירוש המלות...

אָבער אַנ׳אמת׳ע אָבקומעניש איז פאַר איהם די ימים נוראים, איבער הויפּט יום כפור.

אַריינגעהענדיג אין שוהל, וואָס איז שוין געפּאַקט מיט יודען און וואָס זאָגען מיט אַ פריקרע וויינענדיגען ניגון די תפילה זכה, דערשפירט ער עפּיס אַ ווידער־טעם אין זיין גאַנצען קערפּער. ער ווייס זייערע יעצטיגע געדאַנקען: אויפ׳ן הימעל איז אַ יריד און זיי זענען געקומען איינהאַנדלען... די היי, מיט וואָס די פּאָדלאָגע איז אויסגעבעט רעגט איהם אויף. „נאַרישע מנהגים“ — טראַכט ער — „עבודה

זרה'ניקעס!"... און מיט אזוינע געדאנקען קומט ער צו צו זיין „שטאָדט", וועלכע איז שוין פֿערנומען פֿון אַ יודען מיט אַ געלער באָרד. דער יוד מיט דער געלער באָרד, דערזעהענדיג אהרן מיכלען, שטעלט זיך גלייך אויף און געהט אַוועק ווי דערשראָקען אויף עט־ליכע טריט ווייטער. אהרן מיכל נעמט אַרויס דאָס טאַשען טיכעל, גיעט אַ וויש דעם אָרט, וואו דער יוד איז געזעסען און הייבט זיך אָן מכין צו זיין: נעמט אַריבער דעם טלית איבערן קאָפּ און בעהאַלט זיין פּנים פֿון דעם גאַנצען עולם...

אַהרן מיכל איז אַ יוד נישט קיין גיבור, אָבער כמעט אַ גאַנץ יום־כפור זעצט ער זיך ניט צו. ער שטעהט אויף די פֿיס האַרט אָנ־געשפּאַרט אָן זיין שטאָדט, וואָס איז צום וואַנד. ער האָט ניט ליעב אויפֿשטעלען זיך גלייך מיט אַלעמען צו יעדער „תפילה" און איהם איז ליעבער די גאַנצע צייט צו שטעהן.

אַז ער קעהרט אָב אויף אַ ווײַלע דעם קאָפּ צום עולם צו, בעמערקט ער ווי אַנדערע יודען שמעקען „שלאַק־וואַסער". דאָס ווירקט אויף איהם זעהר שלעכט און ער קעהרט זיך אום ווידער צום וואַנד.

דער געלער יוד, וואָס האָט ניט קיין אייגענע שטאָדט און וואָס האַפּט זיך צוזעצען יעדע ווײַלע אויף אַ פֿרעמדער, האָט אויף איהם שטאַרק רחמנות, זעהענדיג ווי ער שטעהט לאַנג אויף די פֿיס. און בשעת הזרת הש"ץ, גיעט ער איהם „איידעל" אַ זאָג:

— איהר וואָלט זיך צוגעזעצט, ר' אַהרן מיכל אַביסעלע — דאָס איז ביי אייך דען אַ נדר?

— אַ יישר! ענטפֿערט ער טרוקען און קערט זיך ניט אָב.

פֿאַר נעילה, ווען מען מאַכט אין שוהל אַ פּויזע נעמט אַהרן מיכל אַרויס דעם קאָפּ פֿון אונטערן טלית און קעהרט זיך אום מיט'ן פּנים צום עולם. דער געלער יוד בענוצט זיך גלייך מיט דער געלעגענ־הייט צו האָבען די זכיה עפּיס רעדען מיט אַהרן מיכלען און זעצט גלייך אוים מיט אַ שאלה:

— איך מיין, ר' אַהרן מיכל, אַז אין אַ שעה אַרום אין דער צייט וועט מען שוין אָנבייסען? ווי מיינט איהר?

אַהרן מיכלין אָבער עקעלט די גאַנצע פֿראַגע און קעגען זיין ווילען שווייגט ער.

— איהר מיינט, אַז ניט? פרעגט דער געלער יוד ווידער, ניט בעקומענדיג קיין ענטפער.

— איך מיין גאָר נישט... ענטפערט אַהרן מיכל גאַנץ טרוקען, לאָזענדיג דעם געלען יודען אין אַ פערלעגענהייט, דעקט זיך ווידער איבער מיט'ן טלית איבער'ן קאָפּ און קעהרט זיך אום צום וואַנד, טראַכטענדיג:

— קיין אַנדערע שאלות האָט ער ניט ביי מיר צו פרעגען...

XVIII.

דער גבור.

חייקיל קרעמער רופט מען איהם אין גאס. אין אמת'ן אבער האט ער דעם נאמען ניט פערדיענט, ווייל אין קראם זיצט א גאנצע וואך דאס ווייב, חנה, און ער זיצט אין דער היים, אמאל אין בית מדרש און לערנט.

זונטאג אבער, מוז ער פריהער ווי אלע טאג אבדאוונען, אבזופען דעם שיעור חוק לישראל, אין דער גיך אוועקלויפען אהיים עפיס איבערבייסען און נאכדעם אוועקגעהן אין מארק העלפען חנה'ן אין קראם.

דאס איז פאר איהם איין אבקומעניש, א נסיון, און ווען ניט דער זינדיגער גוף, וואס מוז האבען א שטיקעל ברויט און א בגד, וואלט ער, דאכט זיך, דאמאלס געבעטען זיין גוטער חנה'ן, וואס ענטזאגט איהם אין קיין זאך נישט, זי זאל גאר זונטאג פערמאכען די קראם...

ער ציטערט!..

דער מארק רוישט ווי א וואלד; די בויערן פון די נאהענטערע דערפער קומען זיך צונויף מיט זייערע פערד און וועגען, די האלאבליעס אין דער הויך, און פיהלען זיך אויפ'ן יודישען מארק ווי אין דער היים... חייקעל שטעהט ביים קראם און בעטראכט די גרויסע מחנה בויערן, הערט זיך צו צום ווילדען פערמישטען געטימעל און דאס הארץ ציטערט איהם: וואס „זנאטשעט", רבונו של עולם, דאס ביסעלע יודען קעגען אזא עם רב?"...

און אז די בויערן קונים בעלעגערן די קראם, ווערט זיין שרעק נאך גרעסער, ער קען ניט פערשטעהן ווי אזוי זיין חנה,

אַ שוואַכע ידענע, טענה'ט מיט יעדען בעזונדער, מיט קראַזש און שטאָלץ, זידעלט נאָך אָב אַיין אַנדערען, װען ער באָט אַ העלפֿט פֿון דעם, וואָס קאָסט זיך אַליין.

— גזלנ'טע, האָב רחמנות! ווילט זיך איהם אויסשרייען — דו וועסט נאָך עפּיס „אָנמאַכען".

וואָס אָנמאַכען, זאָגט ער קיינמאָל ניט אַרויס — דאָס איז זעהר אַ שרעקליך וואָרט... דאָס וואָרט געדענקט ער שוין פֿון 20 יאָהר און דאָס וואָרט ענטפֿערט איהם יעדער זונטאָג אַ גאַנצען טאָג, און װען דער טומעל אויפֿ'ן מאַרק ווערט צוליעב װעלכער עס איז אורזאַכע עפּעס גרעסער, דאַכט זיך איהם, אַז אָט־אָט שוין איז דאָס... און אַ בלייכער, שטעהענדיג קוים אויף די פֿיס, שרייט ער אויס צו חנה'ן:

— חנה! חנה! זעה, וואָס איז דאָרטען?..

נאָר חנה איז פֿערטהון אין פדיון, זי מעסט און וועגט, בייזערט זיך און שרייט, שמועסט אַיין און לויבט, און הערט אַפילו ניט וואָס איהר „למדן" רעדט. נאָר אַז דער עולם בויערן ווערט זעהר גרויס אַרום קראָם און זי אַליין קען זיך ניט צורייסען, ווענדט זי זיך צו הייקלען, אַ הייזעריגע, אַ צוטומעלטע, און זאָגט איהם:

— הייקעל, גיעב אַכטונג!..

און חנה'ס פֿערזאָג איז ביי הייקלען הייליג. ער הייבט אָן אומוואַרפֿען זיינע צוויי קורצזיכטיגע אויגען, קעהרט זיך אין אַלע זייטען, וואו די בויערן שטעהען, און װען איינער רוקט זיך צו צו איהם נאָהענט און בעט עפּעס הויך אויפֿ'ן גראָבען לשון, רוקט זיך הייקעל אַ ביסעל אָב פֿאַר שרעק און ענטפֿערט:

— זאַריעס, טשועשיל, זאַריעס...

און הייקעל האָפֿט, אַז נאָך אַזאַ ווייכען ענטפֿער ווי „טשויעשיל", וועט דער בויער, ווי שלעכט ער זאָל ניט זיין, איהם גאָר נישט טהון און וועט קיין פּאָגראָם ניט מאַכען... און הייקעל בערוהיגט זיך אויף אַ ווײַלע...

פֿאַר נאַכט ווערט הייקעל נאָך מעהר איבערגעשראָקען. די פּויערן האָבען זייערע תבואות און בכלל סחורות פֿערקויפֿט די יודען, האָבען זיך גוט אָנגעטרונקען און הויבען אָן זינגען זייערע ווילדע פֿרעהליכע „פּיעסניעס", וואָס הייקעלס אויער, וואָס איז געוואוהנט...

וועט געוואָרען פֿון קינדרווייז אָן אויף גמרא-ניגונים, קען זיי ניט פֿער-טראָגען, און יעדער טאָן, דאַכט זיך איהם, איז אַ געשריי!

— שלאָגט יודען, שלאָגט!..

און הייקעל טרייסעלט זיך פֿאַר שרעק און רעדט שוואַך אַרוים מיט אַ תחנונים-קול:

— חנה, פֿאָלג מיר, פֿערשליס שוין די קראָם!..

חנה אָבער הערט ניט, זי איז פֿערטהון מיט פדיון, זי לעגט מיט'ן זונטאָג אַ גאַנצע וואָך, און הייקעל שטעהט און ציטערט...

נור אָט ווערט שוין גוט פֿינסטער, די בויערן שפּור'ערהייט, צופֿאָהרען זיך, דאָס געטימעל ווערט קלענער, קלענער, ביז ער פֿער-שווינדט אין גאַנצען, די קראָמען הויבען זיך אָן איינער נאָך דער אַנדע-רער צו פֿערמאַכען, דער „סאָטסקי", אַ הויכער גוי, מיט גרויסע וואָנצעס געהט צו צו חנה'ן, זאָגט עפּעס אַ פּאָר ווערטער, וואָס זענען פֿאַר הייקלען שווערער ווי תרגום, און חנה רוקט איהם עפּעס אַריין אין האַנד.

דאָ ווערט שוין הייקעל שטייפֿער.

— דאַנקען גאָט — דאַנקען גאָט! זינגט ער אונטער אין דעם שטיל, גלעט דאָס בערדעל און קוקט אויפֿ'ן הימעל...

חנה צעהלט איבער דעם פדיון פֿאַר'ן טאָג, רעכענט זיך אויס פֿאַר זיך, קנייטשט, קנייטשט דעם שטערען און הויבט אָן ענדליך צו צוגרייטען זיך צו געהן אַהיים. זי קלינגט שוין מיט די שליסלעך.

אין דער מינוט פֿיהלט זיך הייקעל שוין אַ זיכערער פֿון אַלע זייטען און עס פֿערוויילט זיך איהם זיין אַ בריה, און שטעהן נאָך נעבען קראָם...

— חנה — רופֿט ער ענדליך מיט ווייכקייט — וואָס איילסטו זיך — לאָמיר זיצען נאָך אַביסעל.

חנה איז אָבער מאַט, אין האַלז איז איהר טרוקען, דער קאָפּ שווינדעלט איהר, און זי ענטפֿערט אָהן כח:

— צייט אַ היים צו געהן, קוים וואָס איך שטעה אויף די פֿיס.

און הייקעל געהט צוזאַמען מיט איהר אַהיים און פֿיהלט זיך שטאַרק און זיכער ווי אַנ'אמת'ער גבור...

XIX.

אין סאד.

אַז ער איז אָנגעקומען דאָס ערשטע מאָל נאָך בחור־ווײַז אין שטעדטעל און איז אַרײַן גלײַך אין בית־המדרש, און אַז יודען, געבענדיג איהם „שלום־עליכם“ האָבען איהם געפרעגט:

— פון וואַנען קומט אַ יוד? האָט ער ניט אָהן שטאָליץ געענטפערט: — פון ווילנער גובערניע, און זײַן נאָמען איז פון דעמאָלט אָן ביז זײַן התונה געבליבען: דער ווילנער. אין עטליכע יאָהר אַרום אָבער, אַז דער בית־המדרש האָט איהם פערשלײַערט פאַר דעם תהלים־זאָגערס טאָכטער, אַ נידריגע גראָבע בעשעפעניש, און אַז ער איז נאָך דעם האַלב יאָהר קעסט געוואָרען אַ מלמד, האָט איהם דאָס שטעדטעל משנה השם געווען און מען האָט איהם גערופען: דער ווילנער מלמד. ווידער אין עטליכע יאָהר אַרום, אַז ער האָט געקראָנקען אַ ברוסט־פעהלער און אַז דער דאָקטאָר האָט איהם פערבאָטען צו קנעלען און ער האָט אָנגעהויבען מיט קינדער צו האַנדלען, האָט דאָס שטעדטעל דערגאַנגען, אַז ער הייסט אַברהם און צו אַברהם האָט מען איהם צוגעלעגט „דער סאַדאָווניק“, און אַזוי הייסט ער ביז היינטיגען טאָג — אַברהם דער סאַדאָווניק.

אַברהם איז מיט זײַן נייעם עסק זעהר צופריעדען געווען. זײַן גאַנץ לעבען האָט ער טאַקע געזוכט אַזאַ געשעפט, וואו ער זאָל ניט דאַרפען האָבען צו טהון מיט אַ סך מענשען, צו וועלכע ער האָט זעהר ווייניג צוטרוי געהאַט און מיט וועלכע ער האָט זיך שלעכט געפיהלט. מענשען האָבען אַ מאָדנע טבע — פלעגט ער טראַכטען, — זיי וואָלטען נאָר גערעדט! אַלץ וואָלטען זיי אויסדערצעהלט, אַלץ וואָלטען זיי אויסגעפרעגט און אַלץ וואָלטען זיי בערעמבערט...

אַז ער איז נאָך אַ ישיבה-בחור געווען, פלעגט ער שטענדיג אויסקלויבען אַנ'אָרט אין אַ ווינקעל ערגיץ, וואו ער זאָל קיינעם און קיינער זאָל איהם ניט זעהן, און אויף אַ שטילען ניגון פלעגט ער ברומען דעם שיעור, און זיין שטיל-לערנען פלעגט איהם דערמאָהנען יענע חורבה, וואָס ר' יוסי האָט אין וועג געפינען, וואו עס האָט זיך געהערט אַ ברומען ווי פון אַ טויב אויף דעם גלות. און דעמילט פלעגט זיך איהם ווען אַוועקשוועבען אין יענער חורבה ערגיץ, אין דער מדבר, און ברומען דאָרטען, ווי אַ טויב און קיינער, קיינער זאָל איהם ניט איבערשלאָגען, אַפילו דער בת-קול אויך ניט. נאָר זיין פאַנטאַזיע פלעגט גלייך צושלאָגען ווערען פון אַ האַרבער קשיא, וואָס אַ חבר, אַ ישיבה-בחור, פלעגט איהם קומען פרעגען, דרעהענדיג מיט'ן פינגער און שרייענדיג אויף אַ הויכען גמרא-ניגון.

אין אַ סאָד אָבער, וואָס אַברהם פלעגט דאָס רוב דינגען אין עק גאַס, ביי די גוים, פלעגט ער מיט קיינעם ניט דאַרפען איבעריג ריידען. קיין גרויס קאַפּיטאַל האָט אַברהם ניט געהאַט און מעהר ווי פאַר דרייסיג רובל פלעגט ער קיין סאָד ניט קענען דינגען. עס פערשטעהט זיך, אַז אַזאַ סאָד איז ניט גרויס געווען, פלעגט נאָר פערמעגען אַ צוואַנציג עפּיל-בוימער, עטליכע באַרג-בוימער און אַ מאָל אויך אַ קאַרשען-בוים. בעזעצען זיך אין סאָד פלעגט אַברהם גלייך נאָך שבועות, האָטש דאַמאָלט איז נאָך פריה געווען, די פרוכט האָבען נאָך זיך אַפילו ניט „פערבונדען", גנבענען איז נאָך ניט געווען וואָס, נאָר אַברהם האָט שוין ניט געקענט איינזיצען אין זיין שטיבעלע, וואו דאָס ווייב שרייט, די קינדער וויינען, און עס איז אַ שטענדיגער יריד. וואָס דאַרף ער עס האָבען? ער וויל בלייבען אַליין מיט זיינע מחשבות, דמיונות און שטילע ניגונים, וואָס וועבען זיך שטענדיג ביי איהם אינווענדיג און ווערען דאָרטען שיער ניט דערשטיקט... גלייך נאָך שבועות איז טאַקע נאָך פריה צו געהן אין סאָד, נאָר אַברהם'ן געהט עס ניט אָן. עס ציהט איהם אַהין צו די שטילע בוימער, וואָס קענען אַזוי פיעל טראַכטען, אַזוי פיעל הערען און אַזוי פיעל סודות איינהאַלטען אין זיך.

און אַברהם ציהט זיך איבער אין סאָד. ער נעהמט מיט דעם טלית און תפלין, אַ סדור מיט תהלים און מעמדות, די נמרות ברכות און חולין, וואָס ער פערמאָגט אַליין, עטליכע ספרים פון די לעצ-

טע גאונים, ספורי ירושלים, גענומען מיט זיין ווינטערדיגען וואטא־ווען בגד, אַ קישעלע, בינדט עס איין אין אַ פּעקיל, גיט אַ קוש די מזוזה, זאָגט אונטער דער נאָז אַ גוטען טאָג און געהט אַוועק אין סאָד.

אַז ער קומט צו צום סאָד, הויבט איהם אָן דאָס האַרץ מעכטיג צו קלאַפּען פאַר פריוד, ער האָט אָבער אַ שטיקעל עיכוב גלייך אַריינצוגעהן. אויפ'ן הויף, וועלכען מען דאַרף דורכגעהן, ליעגט אַ הונד. שפּעטער, אַז ער וועט מיט איהם בעקענט ווער'ען, וועט ער איהם אפילו אין סאָד אַריינגעהמען, נאָר דאָס ערשטע מאָל איז אַ שטיקעל סכנה, — מיט אַ הונד מוז מען גוט בעקאַנט זיין, ווען ניט בילט ער און פאַר'ן בילען האָט אַברהם ערגער מורא ווי פאַר'ן בייסען: עס הילכט אין די אויערן!

און אַברהם וואַרט, ביז וואַנען דער בעל־הבית פון סאָד געהט אַרויס און פיהרט איהם דורך.

— שוין געקומען! וואונדערט זיך דער בעל־הבית און לאַכט אונטער...

— וואָס דען? גיט אַברהם אַ מורמעל ווי פערשעמט, פיה־לענדיג טאַקי, אַז עס איז נאָך פריה.

— וואָס וועסטו דאָ טהון? — פרעגט שוין ערנסטער דער בעל־הבית: עס איז נאָך קיין ביידעל ניטאָ. די פּאַר אַ יאָהריגע איז שוין איינגעפאַלען.

— נישקשה, נישקשה! — בעט זיך אַברהם: עס וועט זיין גוט.

— נו, אַז דיר ווילט זיך, געה, — דריקט מיט די פּלייצעס דער גוי און לאָזט איהם אַריין אין סאָד.

אַברהם לעגט גלייך אַוועק דאָס פּעקיל אויף דער ערד, ציהט זיך אויס אַליין אויפ'ן גרינעם גראָז און מורמעלט שטיל:

— אָט דאָ איז טאַקי גוט!

און ער ווערט גלייך אַנטשוויגען און הערט זיך צו צום שמוי־לען געריוש פון די בוימער. איהם דאַכט זיך, אַז די בוימער וואונדערן זיך אויף זיין פריה־קומען און מיט בעטענדע בליקען קוקט ער זיי אָן, ווי ער וואָלט געזאָגט:

— בוימער, איהר אויך? איך האָב אַנדערש ניט געקענט... עס האָט מיך געצויגען...

און באַלד דאַכט זיך איהם שוין טאַקע, אַז די בוימער פֿערשטעהען שוין אַלץ און זיי ברומען צו:

— גוט! גוט!

און אַברהם פֿיהלט זיך שוין ווי אַ היימישער אין סאָד. ער הויבט זיך אויף פֿון דער ערד, געהט צו צו יעדען בוים בעזונדער, ווי ער וואָלט זיך בעקענען וועלען, און נעהמט זיך בעטראַכטען דאָס ביידעל, וואָס שטעהט אין מיטען סאָד. אַ ביסעל איז זי טאַקי איינגעפֿאַלען, נאָר אַברהם'ן געפֿעלט עס נאָך בעסער. אַברהם האָט ניט איבעריגס ליעב אַ נייע זאַך, אַ שטאַרקע. עפּיס איז איהם נעהענטער, אַנגענעהמער, אַ בנין וואָס זעהט אויס ווי אַ חורבה. אַזאַ חורבה אינוועניג איז פֿיל מיט סודות, מיט טענער, מיט ניגונים. דאָרט ווײנט זיך אין דער שטיל, דאָרט בענקט די נשמה, און וויל עפּעס, וואָס האָט ניט קיין נאָמען, ניט קיין אָרט, ניט קיין צייט...

און אַברהם קריכט אַרונטער אין דער איינגעפֿאַלענער ביידעל, וואו עס איז פֿינסטערליך און שמעקט מיט ריחות פֿון אַן'אַנדער וועלט. ער קנייטשט זיך דאָרט איין ווי אַ קנויל און ער בעהאַלט זיך פֿון דער גאַנצער וועלט...

פֿון דער וועלט אָבער זיך בעהאַלטען איז אַברהם'ן ניט אַזוי גרינג. די ערשטע צייט קען ער עס לייכטער. איידער די פֿרוכטען ווערען צייטיג דאַרף ער קיינעם ניט און קיינער דאַרף ניט איהם. ברייִנגט איהם אַ קינד אַמאָל עפּעס עסען, רעדט ער מיט איהם אַ פּאָר ווערטער, פֿרעגט וואָס הערט זיך אין דער היים, וואָס מאַכט די מאַמע, און ער איז יוצא, בלייבט נאָר פֿרייטאָג צו נאַכטס און שבת פֿריה, ווען ער מוז אַהיים געהן, אָבער דאָס קומט זיך איהם איבער. נאָכ'ן טשאָלענט איז ער ווידער אין סאָד, לעגט זיך אַוועק אונטער אַ בוים און קוקט אַריין אין „ספּורי ירושלים“ און ווערט ביי די פֿאַנטאַסטישע געשיכטעס אַנטשלאָפֿען, און איהם חלומט זיך דער כותל מערבי, דער מוטער רחל'ס קבר, די מערת המכפלה און נאָך אַזוינע הייליגע שטילע ערטער, וואָס אין זייער לופֿט שוועבען אַלטע מעשיות, וואָס ווערען אַזוי שען איבערגעגעבען אויף אַזאַ גרינגען לשון קודש אין ספּורי ירושלים...

אַז די פּירות ווערען אָבער צייטיג און די בוימער הויבען זיך אָן צו ברעכען אונטער זייער שווערער משא, מוז אַברהם ניט ווי־

לענדיג פערלאזען זיין רוהיגע וועלט און ווערען א סוחר. ווי דער ערשטער ווינד צושפּילט זיך אין סאד און פערוואַרפט די ערד פון סאד מיט עפּיל און בארען, לאזט זיך אברהם זיי אויפקלויבען, צעלעגט זיי אין עטליכע קופּעס, סאָרטירט זיי און וואַרט אויף די מארק-ווייבער מיט די גרויסע צינגער, וואס צושטערען איהם די רוהיגקייט און שטילקייט פון זיין גן-עדן.

שבת וואלט ער שוין אבגערוהט, איז אבער דער מסחר פון עפּיל אין די סעדער אויך אום שבת שטארק ענטוויקעלט, אמת אויף בארג, עס איז אין שטעדטיל אזא מנהג, און אברהם קען איהם ניט אבשאפען... עס קומען צוגעהן בעל-הבתישע בחורים, בעלי-בתישע מיידלעך און אין סאד ווערט א מין התונה: מען זינגט, מען לאכט, מען רעדט, מען פלוידערט, און אברהם מוז אליין אויסהערען, אלין פערטראגען און ווארטען אויף דער נאכט, ווען ער וועט קענען זיך ווידער בעהאלטען איןביידעל און קיינעם ניט אנזעהן, אויסער די בוימער; קיינעם ניט הערען, אויסער דעם ווינד, א מאל דעם רעגען און דונער.

* *

*

נאך ערגער איז אבער אסיען-צייט, ווען אלע פירות ווערען שוין איבערצייטיג און מעהר קען ער שוין אין סאד ניט בלייבען. מיט א קלעמענדיגען הארצען זעגענט ער זיך מיט די בוימער, מיטין ביידעל, וואו ער האט אזוי פיעל רוהיגע, שטילע מינוטען געהאט, פיהרט איבער די עפּיל אויף דעם בעל-הבית'ס פוהר אין א שפּייכלעריל, וועלכען ער האלט אין דער ארענדע, זינט ער האלט סעדער, פאר צעהן גילדען א חדש, און ציהט זיך איבער צוריק אין גאס אריין.

דרויסען איז דאמאלס בלאטיג און רעגענדיג, שטעדטילטישע יודען שלעפּען זיך אום קראנק און דערשלאגען, הוסטען און קרעכצען, אברהם קוקט זיך אום מיט שטארע אויגען און דערקענט ניט די וועלט.

— ניט גוט! מורמעלט ער — פע! — שפּייט ער — וואו טהוט מען זיך אהין?

און אברהם דערמאנט זיך אן די שענע מעשיות פון ספורי-ירושלים, אן ארץ-ישראל. דארטען וויים ער, איז שטענדיג זומער,

שטענדיג ווארים און שען. און אין יעדער אסיען הויבט עס איהם אן צו ציהען אהין. נאר אברהם האט קיין מעגליכקייט ניט צו פאהרען אהין. ער מוז פערקויפען די עפיל, וואס ער האט פון סאד אראבגענומען, און מוז שפייזען זיין ווייב און קינדער, וואס ער האט אין הויזלארץ. און א גאנץ אסיען און א שטיק אין ווינטער שלעפט זיך אברהם אום מיט׳ן קויש עפיל אויף דער האנד און מיט א בענקשאפט אין הארץ, און ווארט אויפ׳ן ליעבען זומער, ווען ער וועט קענען צוריק זיך בעהאלטען אין סאד, פערשטעקען זיך אין ביידעלע און בלייבען מיט זיך אליין, ניט אנקוקען די שטעדטישע בלאטע, די פערהמארעטע יודען און ניט הערען דעם וואכענדיגען טומעל.

XX.

זאל שטעהן ווי געשטאנען.

זעלדע גרשונ'ס, א מיידעל פון א יאהר 19, האט אבגערעדט מיט די גאסיגע חבר'טעס איהרע, אז היינטיגען שבת זאל מען זיך אויפקלייבען טאנצען ביי איהר, וויל ביי גרונע ישראל'ס, וואו מען פלעגט אלע מאל טאנצען, קען מען שוין יעצט ניט. זייער גרויסע שטוב האט מען איבערגעצוימט אויף צוויי און פון איין האלבער האט מען געמאכט א שניט=קראם. די איבריגע חבר'טעס וואהנען אין קליינע הייזלעך און עס וועט ניט זיין וואו א קעהר צו טהון זיך. אמת ביי זעלדען איז אויך ניט איבעריג געראם, נאר זעלדע האט צוגעזאגט, אז זי וועט אזוי צוקלייבען, אז עס וועט זיין גענוג ארט אפילו פאר אן אכט=פאריגען קאדריל.

אז זי איז געקומען אהיים, איז דער טאטע שוין ניט געוועזען, ער איז אוועק אין מארק. אין שטוב איז נאר געוועזען חייקע, די יונגערע שוועסטער, א פערצעהניעהריגע מיידעל, און די מוטער.

— מאמע! — האט זעלדע געמאלדען אריינגעהענדיג, — היינטיגען שבת וועט מען ביי אונז טאנצען — דו וועסט ניט שרייען?

די מוטער, א יודענע פון עטליכע און פערציג יאהר מיט גוטע פייכטע אויגען, האט א שמייכעל געטהון:

— וואס עפיס שרייען. דער טאטע זאל נאר אין דערהיים ניט זיין, טאנצט אייך געזונטערהייד!

— דער טאטע וועט אוועק געהן אין שוהל הערען דעם מגיד— האט זעלדע פערזיכערט, וועלען זיי דעמאלט טאנצען. ער זוימט זיך עטליכע שעה.

— גוט — גוט! האָט די מוטער איינגעשטימט.

זעלדע האָט גענומען בעטראַכטען די שטוב, ווי זי וואָלט דאָס ערשטע מאָל אין איהר אַריינגעקומען און איהר פּנים האָט זיך פאַרקנייטשט.

— איך האָב מורא, אַז עס וועט זיין ענגליך אַביסעל. האָט זי ענדליך אַרויסגעזאָגט.

— איך האָב אויך מורא! האָט די מוטער מיטגעשטימט — וואו וועט איהר זיך דאָ אויסדרעהען די „לאַנסע".

— די לאַנסע, ווי די לאַנסע — האָט זעלדע געענטפערט — „האַלב וועג" וועט געוויס ענג זיין.

זי האָט זיך פערטראַכט.

— ווייסטו נאָר וואָס, מאַמע — איז זעלדען אַריינגעפאַלען אַ אידעע און איהרע אויגען האָבען אָנגעהויבען לויכטען, ווי זי וואָלט געפינען אַ סגולה צו אַ שווערען וועהטיג — איך וועל איבער שטע־לען די בעטען נעבען אויוען, דעם קאַמאָד נעבען די בעטען און דעם קופערט...

— דעם קופערט צווישען די בעטען — האָט די מאַמע גע־האָלפען דער טאָכטער מאַכען דעם פּלאַן.

— יע... האָט די טאָכטער זיך פערטיעפט אין איהר פּלאַן.

— וועט זיין אַ לייידיגע שטוב... גאַנץ גוט...

— דו וועסט מיר העלפען מאַמע?

— אָה, האָטש שוין.

און די מוטער מיט דער טאָכטער מיט דער אינגערער שוועס־טער, האָבען זיך גענומען צו דער אַרבייט.

אין אַ האַלבע שעה איז עס געוואָרען פערטיג.

— אוי, וואָס פאַר אַ גוטקייט! איז הייקע נתפּעל געוואָרען.

— אַנ'אַנטיק! האָט זעלדע צוגעשטימט מיט פרעהליכע אויגען.

— שענער ווי פריהער. האָט די מוטער איהר מיינונג געזאָגט.

— אַ שטוב ווי אַ פעלד! האָט זעלדע ווייטער גערעדט.

— מען וועט קענען טאַנצען אַ זעכצעהנפּאָריגען קאַדריל, האָט הייקע געפאַנטאַזירט.

— און אַנ'אַכט פּאָריגער איז דיר וועניג?

— עס רעדט זיך אַזוי! האָט הייקע זיך פערענטפערט.

און די צוויי שוועסטער מיט דער מוטער האָבען אָנגעקוואָלען פון דעם נייס.

— אָבער ווּעה אַ מאָדנע זאַך! האָט זעלדע אָנגעהויבען פילאָ־זאָפירען, פאַר וואָס האָבען מיר זיך ניט געהאַפּט שוין לאַנג איבער צושטעלען, עס איז דאָך ליכטיג אין די אויגען געוואָרען.

— עס איז אַלע מאָל אַזוי, טאָכטער — איז די מוטער אין אַ מוסר־השכל טאָן אַריינגעפאַלען — צו אַ גוטע זאַך האַפּט מען זיך שפּעט...

געקומען פון גאַס אין שטוב אַריין, האָט גרשון אויסגעשטעלט די אויגען און ניט געקענט ווייטער אַ טריט מאַכען.

— וואָס איז דאָס?

— וואָס „וואָס איז דאָס"? האָט זעלדע דערשראָקען גע־פרעגט.

— וואָס איז דאָס? — צי איך האָב פערבלאָנזשעט? איז ער שוין געקומען אַ ביסעל צו זיך און האָט אָנגעהויבען רעדען מיט זיין לשון „סגיא נהור".

— וואָס איז? האָט די מוטער געפרעגט, אויך ניט אָהן שרעק.

— וואו איז דער קאַמאָד און וואו איז דער קופערט, און וואו זענען די בעטען? עפּעס ווּעה איך זיי ניט? איך בין שוין אפשר בלינד געוואָרען.

— אָן שטעהען זיי... מיר האָבען איבערגעשטעלט — האָט זעל־דע ווי פאַרשולדיגט געענטפערט.

— אַלמאַי? האָט ער געפרעגט, כלומרשט קאַלטבלוטיג.

— עס איז שענער — האָט זיך די קליינע הייקע אַריינגעמישט.

— עס איז געראַוימער — האָט זעלדע פערריכט.

— זיי וועלען דאָ שבת — טאַנ...

נאָר זעלדע האָט אַ ווינק געטהון צו דער מאַמען, און יענע איז ענטשוויגען געוואָרען...

— שענער, געראַוימער... נייעסען גאָר! האָט זיך דער פאַט־ריאַרך צעהיצט, פאַר מיר איז שען און געראַוים, ווי עס איז פריהער געווען — נייעסען גאָר אויפטהאָן! נאָך וואָס פעהלט אייך? שוין שטעלט איבער צוריק אויף די אַלטע ערטער!..

זאָל שטעהן, ווי עס איז געשטאַנען, איהר הערט...

— וואָס אַרט דיר, אַז אַזוי, האָט זיך די מאַמע געפּרובט משתדל זיין.

— רייד ניט ! — האָט ער זיך צוהיצט — איך וויל ניט קיין נייעסען: זאָל שטעהן, ווי עס איז געשטאַנען...

XXI.

אין קריעג.

צוויי זיהן האט דער אלטער זלמן פסח׳ס, און האט פון זיי קיין נחת ניט; ווען ניט די שטיקעלע האפענונג, וואס נאך זיין טויט וועלען זיי נאך איהם קדיש זאגען, וואלט ער שוין לאנג פון זיי זיך מיאש געווען: מילא ווי זיי ווילען זיך — איך קען זיך בעגעהן אהן זיי. שטעהט איהם אבער דער „קדיש“ ווי א ביין אין האלז, און ער מוז ליידען פון זיי און האלטען זיך מיט זיי.

און דאס גאנצע אונגליק, וואס ער האט א ביסעל געלד! ווען ניט דאס געלד, וואלט ער אפשר פון זיי נחת געהאט, ווי אלע טאטעס פון קינדער. זיי זענען דען שלעכטע קינדער! פער־קעהרט, גאנץ גוטע, למדנים, איידעלע, ערהליכע, האט איהם אבער גאט געשטראפט מיט געלד און די צוויי ברידער וואלטען זיך אלע טאג וועלען צו טהיילען נאך פאר זיין לעבען מיט דער ירושה...

מילא דעם עלטערען זוהן, חיים׳ען, וואס איז שוין גאט צו דאנקען א טאטע פון אכט קינדער, האלט ער נאך עד היום אויף זיין קעסט, און מאכט התונה א מאל זיינעם א זוהן, א מאל א טאכטער, און האלט דאס נייע פאר פאלק וויעדער אויף קעסט. וואס דען? א תירוץ איז דאס — וואס?... איז אבער דער צווייטער זוהן, יענקעל, אני־ארימער תבואה־הענדלער, זיך מתקנא: סטייטש! וואו איז דאס גע־הערט געווארען, אז עלטערן זאלען אלץ איין זוהן אוועקגעבען! א קלייניגקייט — אויסהאלטען אזא געזינד אויף קעסט! און אויף דעם סמך נעמט יענקיל ביין טאטען מזומנים און דער טאטע קען זיך איהם ניט אויסצאהלען פאר די קעסט, וואס ער גיעט חיים׳ען.

— וויפיעל מיינסטו איז ווערט חיים׳ס קעסט? פרעגט דער אלטער זלמן, אז יענקיל האט צו איהם טענות.

— חיים'ס קעסט? חיים'ס קעכט?.. אט וועל איך דיר באלד זאגען — נעמט יענקיל די באָרד אין האנד, קנייטשט דעם שטערן און מאכט אזא רעכענונג:

— דריי פוד ברויט גערט ביי זיי אוועק א וואָך...

— דריטהאלבען! האקט איבער דער אלטער טאטע.

— דריי פוד, ווי א האָר! וויל יענקיל אפילו א פונט ניט אראבלאָזען —

— נו, דריי! גיעט נאָך דער אלטער זלמן.

— דריי פוד איז שוין דריי רובעל א וואָך...

— קארגע דריי! שלאָגט איבער דער אלטער.

— דריי רובעל, ווי א האָר! וויל יענקיל אפילו א גראָשען ניט אראָבלאָזען.

— איצטער לאָמיר נעמען פלייש! העבט ווידער אָן יענקיל צו רעכענען.

— פלייש עסען זיי זעלטען. שלאָגט איבער דער אלטער טאטע.

— טאטע! זיי עסען, זיי פרעסען! שרייט שוין העכער יענקיל און רעכענט אויס: 5 פונט פלייש אין מיטען וואָך — פינף גילדען, שבת קאָסט צוויי רובעל, — היינט גרויפען, קארטאָפעל, קליינינקייטען, „דאָס און יענץ", „סאָיע", „טאָיע", א שוך, א בגד, שבת אניעליה — חיים איז דאָך א יחסן — שלישי קויפט ער, אנדערש לויהנט איהם ניט. 10 רובל א וואָך קאָסט דיר חיים! צעהן רובל! — ענדיגט יענקיל דעם חשבון.

— נו, און וויפיעל קאָסט דו מיך? פרעגט זלמן.

— איך — א העלפט ניט! פערזיכערט יענקיל.

— נו, מאך א חשבון! — הויבט אָן דער אלטער: — צום יריד פאָקראָווע האָסטו גענומען א נייענקע הונדערטער?

— גענומען! גיעט נאָך יענקיל.

— אין א חודש ארום, געדענקסטו, ביזטו געקומען זונטאג און געהאַפּט אויף א „ווילע" 25 רובל אבצאָהלען א גוי פאר א מציאה עפּיס — דיינע מציאות!

— יע! גיט נאָך יענקיל.

— צו אוליאַם האָסטו גענומען 50 רובל, אויף פסח האָסטו גענומען 25 — הײַנט וואו איז — דאָ אַ צעהנרובעלדיגע, דאָ אַ פינףרובעלדיגע.

— אַליץ ניט קײן צעהן רובעל אַ וואָך! טענהט' יענקיל.

— דו נעהמסט דאָך אָבער מיט אַמאָל! גזלן! ווערט שוין דער אַלטער אין כעס.

— נו, שאַ, שרײַ ניט, טאַטע! נעה גיעב איהם אַוועק די גאַנצע געלד דײַנע! דו האָסט דאָך איהם ליעב! גיעב איהם, קאָרמע איהם, שרײַט יענקיל.

— איך גיעב דיר מעהר פאַר איהם! בײזערט זיך דער אַלטער און געהט אַוועק אַ דערצאָרנטער אַהײם.

אויפ'ן האַרצען איז איהם שווער, עס דריקט איהם ווי אַ שטײן, און טרעפענדיג זײַן „אַלטע, ווי ער רופט זי, אָדער ווי אַלע רופען זי — זלאַטע, וויל ער אויסרעדען זיך פאַר איהר. ער לאָזט אַראָב דעם קאָפּ און קען ניט אָנהויבען. די אַלטע אָבער פערשטעהט, אַז ער איז שוין מסתמא געוועזן בײַ יענקלען און זי הייבט אָן:

— נו, וואָס ווײַטער?

— נחת... מורמעלט זלמן.

— וואָס? בײַ יענקלען געוועזן? שטויסט זי זיך שוין אַלײן.

— וואָס וויל ער?

חיים און די הויז-געזינד, וואָס געפינען זיך אין דעם זעלבען הויז, הערען זיך צו אין ווענטיל פון קאַמער, וואָס די אַלטע ריידען.

— ער פערגינט ניט חיים'ען! — קלאָגט ער זיך. — אַליץ, זאָגט ער, גיעב איך איהם אַוועק, הײבט עס, חיים'ען.

חיים הערט אונטער און קריצט מיט די צײהן.

— און איהם גיעסטו ווענינ! זיפצט די אַלטע.

— ער טענה'ט, אַז חיים קאָסט מיר צעהן רובל אַ וואָך.

— צעהן מכות איהם! קען זיך שוין חיים ניט אײנהאַלטען און שיסט אוים הויף.

— צעהן געשווירען איהם! העלפט אונטער חיימ'ס ווײַב.

— צעהן פלאָטירען איהם! העלפען די קינדער.

— שאַ, וואָס איז דאָרטען? האַפּען זיך אַרוים די אַלטינקע פֿון זייער צימערל.

דאָ גיט אַ שפּרונג חיים צום טאַטען און אַ ווילדער פֿון כעס מאַכט ער מיט די הענד:

— איהם גיעסטו אַוועק אײנגאַנצען! איהם! ער וועט דיך צו דער טאָרבע ברענגען. דו וועסט זעהן, טאַטע.

— ביים בעסער אָב דיין צונג! מישט זיך אַריין די אַלטע.

— מיט דער טאָרבע וועסטו פֿון דיין „יענקלען" אַוועקגעהן

— געדענק, טאַטע! געדענק! סטראַשעט איהם חיים.

— איך האָב מורא, אַז פֿון דיר וועל איך גיכער מיט דער טאָרבע אַוועקגעהן, זאָגט זלמן און ווייזט אָן אויף דער עלטערער טאָכטער, האַשען.

דאָ טרעפֿט די קויל חיים'ען אין סאַמע מיט האַרץ און ער געהט אַוועק אין אַ זייט.

אין שטוב אָבער רוישט נאָך און קאָכט, יעדער קינד שילט בעזונדער יענקלען און יעדער קללה לעגט זיך אַוועק ביי די אַלטע אַזוי ווי אַ שטיין אויפֿ'ן האַרצען.

— ניט בעשערט קיין נחת! קלאָגען זיי זיך שטיל איינער פֿאַר'ן צווייטען.

— וואָלטען מיר בעסער שטיינער געהאַט, עהדער געלד!

— אָח, אָח! — זיפֿצען זיי פֿאַר זיך. — צוויי שטיקלעך קינדער און קענען זיך ניט טהיילען.

אַ גאַנץ יאָהר זענען די צוויי ברידער ברוגז. גוט ווערען זיי נאָר פּורים צו דער סעודה.

עס געשיהט אַזוי:

אַז עס קומט פֿאַר נאַכט און ביי חיים'ען גרייט מען צו דער סעודה, זעצען זיך אויך אַוועק די אַלטע, און טהיילען די קינדער פּורים־געלד. אין שטוב ווערט פֿריילוך און אויפֿגערוימט. אַלע פּנים'ער שטראַהלען. די אייניקלעך, די יונגערע, לאַפּשען זיך צו דער באָבען און צום זיידען, קריכען זיי אויפֿ'ן שויס און זאָגען: האַלט דער באָבען, האַלט דעם זיידען... אַ גוטע באָבע, אַ גוטער זיידע!...

פֿון די װאַרימע קינדערשע װערטער, פֿון דעם געגרייטען טיש, פֿון דער ליכטיגקייט, װערען די אַלטע גערירט. עס ערװעקט זיך אין זיי בײדען אַ ליעבעם געפֿיהל צו קינדער און זיי דער־מאַנען זיך אָן יענקלען, װעלכער פּראַװעט נעבעך אַליין די סעודה. װער װײס צי האָט די שנור דאָרט עפּיס געמאַכט יום־טוב׳דיג.

— געדאַרפֿט רופֿען אַהער יענקלען מיט דער װײַב און קינ־דער, גיעט צו דאָס די אַלטע.

— נו, נו, אַדרבא, לאָז מען זיי רופֿען! חאַפּט זיך אָן דער אַלטער.

— װאָס זאָגסטו, חיים? פֿרעגט דער טאַטע.

— פֿון מײַנטװעגען, רוף. זאָגט קאַלט חיים.

— מען קען רופֿען! זאָגט די שנור.

— גיה, ביילינקע! — װענדעט זיך די באָבע צו אַ צװעלף־יעהריגע מיידעלע — צום פֿעטער יענקלען און זאָג, אַז מען בעט זיי צו דער סעודה.

— זיי זאָלען למען השם קומען! פֿערזאָגט פֿון זיין זייט דער זיידע.

— גוט! לויפֿט אַרוס פֿרעהליך דאָס אייניקעל. אין אַ פֿיער־טעל שעה אַרום קומט זי צוגעהן אַ פֿרעהליכע און מעלדעט:

— דער פֿעטער האָט געזאָגט, אַז ער װעט באַלד קומען.

און װירקליך קומט באַלד יענקיל מיט זיין װײַב און מיט צװיי עלטערע קינדער.

— גוט פּורים!

— גוט פּורים!

פֿון אָנפֿאַנג געהט אַלעס כשורה. יענקיל מיט דער װײַב זעצען זיך ביים טיש און הייבען אָן קײַען באָב, װאָס איז אָנגע־שטעלט אויפֿ׳ן טיש פֿון דער פֿולער האַנד, חיים הייבט אָן מאַכען אַ שמועס װעגען שטאָדטישע ענינים אין װעלכע ער איז שטאַרק, אַלס לעדיג־געהער, בקי.

— ס׳איז פּאַרכעס! — זאָגט ער — די באָד שטעהט שוין דריי יאָהר אָהן אַ דאַך, און אין קאַראָבקע ליעגט גאַנצע 500 רובל און מען גיט ניט אַרויס.

— טאַקי אַ סקאַנדאַל! גיעט חיים נאָך, אָבשיילענדיג אַ באָב.

די אַלטע קוועלען אָן. אַט דאָס זעען עפּיס געראָטען אויף ברידער, מען רעדט, מען פערברענגט, ווי געהעריג איז, ניטאָ קיין קנאה, קיין שנאה! פיין, אָרענטליך...

אין א ווײַלע אַרום שטעלט זלמן אַוועק אויפ'ן טיש א פלאַש בראַנפען, ניעסט אָן די קעלישאַקעס און זאָגט:

— נעהמט, קינדער, צו ביסלעך בראַנפען!

— נעהם דו פריהער, טאַטע, שרייט פרעהליך יענקיל.

— טאַטע, נעהם דו! שרייט פרעהליך חיים.

דער טאַטע נעהמט דעם קעלישאַק מיט א שטראַהלענדען פּנים, מיט שײַנענדע אויגען, מיט טרייסלענדיגע הענד און שרייט אויס:

— לחיים, קינדער!

— לחיים ולשלום. ענטפערן ביידע אין איין קול.

די אַלטע קוועלט אָן פּאַר נחת; דאָס האַרץ אָבער קלאַפּט פאַר שרעק: רבונו של עולם — בעט זי אין דער שטיל — זאָל דער שלום זיין אויף לאַנג, פערשטער מיר ניט מיין שמחה.

— נו, נעהמט איהר, קינדער! בעט זיך דער אַלטער.

— לחיים! ווינשט חיים יענקלען, נעהמענדיג דאָס גלעזעל.

— לחיים ולשלום! ענטפערט יענקיל חיים'ען.

שפּעטער א ווײַלע דערלאַנגט מען געקאָכטע יאַגדעס מיט קיכלעך, מען צושטעלט די טעלער, מען צולעגט די לעפעל און דער טיש בעקומט איין אויסזעהן פון א וואַהרער שמחה.

יענקיל און חיים האָבען שוין אויסגעטרונקען צו עטליכע גלעזליך. די קעפּ טומלען זיך און דערהויפּט איז יעדערנ'ס מויל פול מיט ווערטער, וואָס בעטען זיך אַרויס, האָטש עס איז א גרויסע סכנה...

— וואָס, חיים! — קען זיך ענדליך יענקיל ניט איינהאַלטען. — ביזט אָהן איין עין הרע א בעל-הבית...

— פערגינסט מיר אפשר ניט! לאַכט פרעהליך חיים.

— ניין! אַדרבא... איך מיין סתם אין דער וועלט אַריין.

די אַלטע בלייבען טויטע. זיי ווילען פערשטיקען דעם געשפּרעך און ווייסען ניט, ווי אַזוי

— ניין, יאַנקיל, פערגינסט מיר ניט! שרייט אויס פלוצלונג חיים, וועהענדיג, ווי יאַנקיל בעטראַכט די עטליכע זילבערנע לעפיל.

— קינדערלעך, האָט רחמנות! בעטען זיך דערשראָקענע די אַלטע — פערשטערט ניט אונזער שמחה. איין מאָל אין יאָהר.

— מיר קריגען זיך ניט! פערזיכערט יאַנקיל.

— חס וחלילה! — פערזיכערט אויך חיים. — די בעסטע גוטע פריינד! נאָר גלאַט, איך שמועס אין דער וועלט אַריין — יאַנקיל פערגינט מיר ניט. יאַנקיל וועט עס אַליין מודה זיין. אמת, יאַנקיל?

יאַנקיל בעטראַכט דעם רייכען טיש און שיעסט אַרויס:

— אמת, ברודער!

חיים ווערט אָנגעצונדען.

— וואָס־זשע געהסטו צו מיר?

· טאַקי אַ נאַרישקייט! שרייט יאַנקיל.

— קינדערליך! האָט רחמנות... בעטען זיך די עלטערן מיט טרעהרען.

נאָר עס פערקריכט שוין צו וויט: די יאָהרינגע שנאה, וואָס טליעט אַ גאַנץ יאָהר ביי יעדער ברודער אין הארצען צום צווייטען, פלאַקערט יעצט אויף, נאָך דעם ביסעל בראָנפען, אין אַ העליש פייער.

— דו טאָרסט צו מיר ניט נעהן! שרייט חיים!

— שדים זאָלען צו דיר געהן! שרייט יאַנקיל.

— אַרויס פון מיין שטוב! שרייט חיים און מעסט זיך אויף יאַנקלען.

— עס איז דעם טאַטענס שטוב, ניט דיינע! קראַזשעט זיך יאַנקעל און בלייבט זיצען.

די מהלוקת ווערט וואָס אַ מינוט גרעסער, עס מישען זיך אַריין די וויבער און די קינדער ביז יאַנקיל פערלאָזט די שטוב, סטראַשענדיג דעם טאַטען:

— געדענק! זיי וועלען דיר צו דער טאָרבע ברענגען.

די אַלטע בלייבען נאָכדעם זיצען צעמישט, ווי אַרויסגעטריבענע פון גן־עדן געהען זיי אַריין צו זיך אין צימערל. ביידענס

בנימער בעקומען א מינע פון נאך תשעה-באב ביינאכט צו די קינות.

— וואס רופסטו איהם, דעם גזלן? קען זיך ענדליך דער אלטער ניט איינהאלטען.

— איך רוף איהם? דו רופסט דאך איהם! פערענטפערט זיך די אלטע.

און אין דער אמת'ן רופען איהם זיי ביידע, האטש זיי ווייסען פאראויס, אז עס וועט זיך אזוי ענדיגען. ווער ווייס וואס פאר א רעכנונג זיי האבען דערביי. אפשר ווילען זיי האטש געניסען די עטליכען מינוט נחת, וואס זיי האבען עהדער'ן סקאנדאל. ווער קען פערשטעהן עלטערנ'ס הערצער?...

XXII.

פערשפעטיגט.

די ביטעלע קאָרן, וואָס אַנטאָש האָט אַראָבגענומען פון זיין שטיקעל פעלד, וואָס ער האָט פערמאָגט, האָט ער שוין לאַנג צו־זאַמען מיט זיין עלטערן אָבצעהניעהריגען סערגייען צעדראָשען און עס צומאָהלען אין דער נאָהענטער וואַסער־מיהל, וואָס איז געגאַנגען אויף צוויי רעדער, און אויף דעם בוידעם בעהאַלטען צו ווינטער אויף ברויט. נאָר איין פוד קאָרן האָט ער אין אַ זעקעלע אַריינגעשאָטען, פערבונדען עס מיט אַ שטריקעלע און אין שטעדטעל אויפ'ן מאַרק אַוועקגעפיהרט. אויפ'ן מאַרק זענען יודען איינער נאָך דעם אַנדערען צוגעקומען אַלע ווײַלע צום וואָגען, געטאַפּט דאָס זעקעלע און גע־פרעגט:

— טשאָהאָ מאַיעש נאַ פּראָדאַניע?

אויף וואָס אַנטאָש פלעגט ניט זעהר שטאָלץ ענטפערען:

— זשיטאָ.

און די יודען האָבען געדונגען און געדונגען, געוואויגען און גע־וואויגען מיט זייערע בעזמענס און געבאָטען פרייזען פון 40 קאָפּ' ביז אַ האַלבען רובל, און אַנטאָש פלעגט די פרייזען אויסהערען, קראַצען זיך אין פּאַטעליצע און בעטען פינף גילדען ביז ער פלעגט אַראָבנעהמען אויף פיער גילדען. ביי פיער גילדען האָט ער זיך איינ־געעקשנט און ס'האָט ניט געהאָלפען שוין מעהר קיין דינגען זיך.

— טשעטירע זלאָטע!.. האָט ער געטענה'ט.

פאַרנאַכט אָבער, אַז די יודישע מאַרק־סוחרים זענען זיך צוגעגאַנגען און מעהר שוין צו איהם ניט צוגעגאַנגען, איז ער שוין מיט זיין ביסעל סחורה אַראָבגעפאַלען, און האָט שוין געזוכט אַ סוחר פאַר אַ האַלבען רובל.

דער איינציגער הענדלער, וואס איז אויף דעם מארק געבליבען, חנן דער קורצער, האט שוין דאס ביסעל מזומן, וואס ער האט געהאט צוגעגרייט צום מארק, אויסגעגעבען, און ער האט דערפאר מיט א האלבען מויל געבאטען נאר דריי גילדען:

— טרי זאלאטיך, קאלי האטשעש.

און אנטאש, וואס האט געדארפט דאס געלד אויף זעהר נויטיגע זאכען צו קויפען, אזהן וואס ער האט א היים ניט געקאנט פאהרען, האט מיט הארץ־ווערטאג אוועקגעגעבען פאר דריי גילדען. דערהערט, אז ער וויל שוין אוועקגעבען, האט חנן אין דער רעכטער זייט הארצען דערפיהלט א קלאפ פון פרייד, וואס איהם מאכט זיך צו קויפען א „מציאה“, פון וואס ער וועט האבען א ריינעם צעהנערעל ריוח, אין דער לינקער זייט הארצען האט איהם אבער א קלאפ געטהון פאר הארצוועהטאג, וואס גאט ווייסט, צי די מציאה וועט איהם אנקומען, ווייל זיין קאפיטאל האט זיך איבער׳ן מארק־טאג איגגאנצען אויסגעלאזט. פונדעסטוועגען האט חנן די האפנינג און דעם בטחון, מיט וואס ער האט מעהר געהאנדעלט, ווי מיט ריינעם קאפיטאל, ניט פערלוירען, און האט געהייסען אנטאש׳ן פיהרען די סחורה צו זיין שפייכלערל. דארט, ביים שפייכלער, האט ער געמאכט שותפות מיט א רייכערען הענדלער; יענער האט געצאהלט, און אנטאש האט בעקומען דריי זילבערנע גילדען. ער האט זיי בעקוקט פון אלע זייטען, געפרעגט עטליכע מאל: „צי ניע פאלשיווע?“ און, אז די צוויי שותפים האבען איהם בערוהיגט, אז ס׳איז אמתע גוטע געלד, האט ער זיי אריינגערוקט טיעף אין בוזעם און זיך געלאזען מיט׳ן וועגעלע צו א קרעטשמע אין מארק. דארט האט ער צוגעבונדען דעם פערד צום סלופ פון גאניק און איז אוועק קויפען גוטיגע זאכען.

ער האט געקויפט צוויי טעפ זאלץ, וואס די אנטאשיכע האט איהם אנגעזאגט למע״ש צו ברענגען, דריי פעקעלעך צו אכט גראשען מאהארקע, א פאר פונט זייף צו זעקס קאפיקעס, א קרענצעל בייגעלעך — א „גאסטינעץ“ פאר די קליינע קינדער, און פאר דאס איבעריגע איז ער אין קרעטשמע אריין און געמאכט א כוסה, מיט וועלכער ער האט זיך נאר דערקוויקט און האט פרעהליך אנגעהויבען שמועסען מיט די איבעריגע פויערן.

— פוד זשיטאָ פראָדאַל! — האָט ער, כטוב לבו ביין, איינעם פון די פויערן דערצעהלט, — אָשוקאַלי זשידי: טרי זלאָטיך דאַלי... מאַלאָ!

דער אַנדערער פויער, וועלכער איז געווען רייכער פאַר אַנטאָשען, האָט אויף איהם אַ פעראַכטליכען בליק געוואָרפען און מיט גדלות געענטפערט:

— טשטאָ, פוד זשיטאָ! יאַ דיעסיאַט פראָדאַל... פאָנימאַיעש? דיעסאַט!

אַנטאָש האָט מיט קנאה אַ קוק געטהון אויפ'ן פויער, געוואָלט עפּיס ענטפערען, נאָר זיין שוואַך קעפּעל איז שוין געווען אַביסעל בערוישט, האָט ער נור אַ קרים געטהון מיט די ליפּען, אַרויס פון קרעטשמע האַלב פרעהליך האַלב אומעטיג, זיך געזעצט אויף זיין קליינער דראַבינע און זיך געלאָזט פאָהרען אַהיים אין דאָרף אַריין, וואָס האָט זיך געפינען פינף ווערסט פון שטעדטעל.

* *

*

עס איז פערגאַנגען אַ חודש. דער אָסיען האָט זיך אונטערגערוקט, די טעג זענען געוואָרען קלענער און די נעכט גרעסער און אין אַנטאָשעס קליין שטיבעלע האָט מען שוין בעדאַרפט ביינאַכט אַ לעמפּעלע ברענגען. דאָס לעדמענע פלעשעל, וואָס אַנטאָש האָט ביי אַ טעפּער מיט דריי יאָהר צוריק געקויפט פאַר אַכט גראָשען, איז אַ טרוקענע געשטאַנען און ס'איז ניט געווען פאַר וואָס נאַפט צו קויפען. אויסער דעם איז שוין דאָס זאַלץ אויך באַלד אויסגעגאַנגען, פון די זייף, וואָס ער האָט געקויפט,, איז נאָר אַ שטיקעלע געבליעבען, פון די מאַכאָרקע איז נאָר געבליעבען אויף אַ פּאָר טעג, און אַנטאָש האָט זיך געקראַצט אין פּאַטעליצע, געשפּיט און אַלץ געוואָרטשעט:

— כאַלי ניעמאַ, מידלאַ ניעמאַ, מאַהאָרקע ניעמאַ, ניטשעהאָ ניעמאַ. קעפּסקי אינטערעס.

פערדיענען האָט אַנטאָש ניט געהאַט וואו. דער איינציגער יוד, וואָס האָט אין דאָרף געוואָהנט, איז אַליין זעהר אָרים געווען, און אַנטאָש האָט געהאַט נאָר איין האָפנונג: פאַר סכות אָנצוהאַקען אַ פולען וואָגען „סכך“ און פיהרען עס אין שטעדטיל אַריין און

פערקויפען עס פאר א פאר פערציגער. אלע יאהר טהוט ער אזוי, זייט ער האט דאס פערדעל זיינס, פאר וועלכען ער האט אבגעצאהלט אויפ'ן יריד זעקס רובל.

— קאלי! או וואס בודיע קוטשקי? — האט ער גלייך נאך ראש השנה אלע טאג אנגעהויבען פרעגען דעם יודען, וואס האט געוואהנט אין דארף.

— יעשטשע מנאהא! — פלעגט איהם דער יוד ענטפערען.

— אליע קאלי! — פלעגט אנטאש רוהען ניט לאזען.

דער יוד, וועלכער האט ניט געפיהלט אנטאש'ס נויט, האט איהם איינמאל א זאג געטהון, ניט פיעל טראכטענדיג:

— יעשטשע טידזיען!

אין אמת'ן איז ניט מעהר געווען ווי פינף טעג ביז סכות, און אנטאש האט אויסגערעכענט, אז צוויי טעג פאר „קוטשקי“ איז די רעכטע צייט צו פיהרען די סחורה אין שטעדטיל: דאס איז געווען אקוראט דער ערשטער טאג יום-טוב...

ער איז דעם טאג פריה אויפגעשטאנען, איבערגעביסען א שטיק גראב, שווארץ ברויט, וואס ער האט געטונקט אין אליין צעשטויסענע זאלץ, פארטרונקען מיט א קווארט קאלט וואסער, האט איינגעשפאנט דאס האלב הונגעריג, האלב פערשלאפען פערדעל, גענומען די האק און זיך געלאזען אין נאהענטען וועלדעל.

ער האט זיך גענומען האקען די שטעבעדיגע צווייגען איינע נאך דער אנדערער. געקליבען האט ער אלץ גערדיכטערע און לענגערע; בעסערע סחורה פערקויפט זיך גיכער! האט ער דערביי געטראכט. דער וואגען איז אלץ געוואקסען און געוואקסען, ער האט גערעכענט לכל הפחות לייזען פאר זיין סחורה א גילדען דריי, און איהם האט זיך אלץ געדאכט, אז ס'איז נאך ווענינ און ער האט אלץ געהאקט און געלעגט די צווייגען.

ענדליך איז דער וואגען פיל געווארען, אנטאש האט איהם בעטראכט פון אלע זייטען און איז צופריעדען געבליבען.

— דאוואלנא בודיע! — האט ער פאר זיך הויך ארויסגעברומט און גענומען דאס פערד פאר'ן צוים.

אז ער איז אבער אבגעפאהרען א פאר טריט, האט ער זיך אבגעשטעלט און ווידער א קוק געטהון אויף דעם וואגען.

— אַ מאָזשע מאַלאָ בודזיע? —האָט ער זיך פּלוצים דערשראָקען, האָט אויסגעהאַקט נאָך פינף צװײַגען און האָט זיך גענומען פאָהרען שוין אויף זיכער.

ער איז געפאָהרען לאַנגזאַם, טריט בײַ טריט, און לאַנגזאַם, טריט בײַ טריט זענען אויך אַזוי אין קאָפּ זײַנע געדאַנקען געגאַנגען, װי זײ װאָלטען ניט װעלען געהן גיכער פאַר דאָס פערדעל. אַנטאָש האָט גערעכענט, װיפיעל זאַלץ װעט ער קענען קויפען און װיפיעל זײף, װיפיעל „גאַזע" און װיפיעל מאַהאָרקע, פאַר דעם געלד, װאָס ער װעט אָבלײזען אין שטעדטיל בײ די יודען. ענדליך האָט איהם דער חשבון פערמאַטערט און ער האָט בעשלאָסען, אַז ער װעט האָבען די צװײ גולדען אין האַנד, װעט איהם גרינגער זײַן צו בערעכענען, װי אַזוי אַלץ אײַנצוקויפען, און נאָך דעם בעשלוס איז פון איהם װי אַ משא אַראָב.

* *

*

אַז ער איז מיט זײַן װאָגען אַרײַנגעפאָהרען אין אָנהײב שטעדטעל און האָט דערזעהן די סכּות שוין בעדעקט מיט סכך, האָט זיך איהם װי עפּיס אָבגעריסען אינװעניג און איהם האָט זיך געדאַכט, אַז די סכּות און די הײַזער — אַלע דרעהען זיך און שפּרינגען. ער האָט זיך אָבער געשטאַרקט און געטרײסט, אַז אַלע יאָהר איז אַזוי: אַ סך „ושידקעס" דעקען צו פריהער און אַ סך שפּעטער. דערפאַר איז שפּעטער טײַערער.

— דאָראָזשײ װאַזמו! — האָט ער בעשלאָסען, און אַנגסטען האָבען איהם בעשלאָגען.

ער איז געפאָהרען װײַטער. אויף אַ גאַניק זענען געשטאַנען צװײ װײַבער, אײנע אַ יונגע און אײנע אַן עלטערע, זײ האָבען געטײַט מיט די פינגער און האָבען געקײַכט פאַר געלעכטער.

— טשאַהאָ װי סמעיעטעס? —האָט אַנטאָש מיט כּעס געפרעגט.

— באָ טי טאַק ראַנאָ אוזש סכך װעזעש. — האָבען זײ איהם לאַכענדיג געענטפערט.

— יאַק טאָ ראַנאָ? — האָט אַנטאָש דאָס לאַכען ניט פערשטאַנען.

— ראַנאָ... ראַנאָ... — האָבען די פרויען געלאַכט.

— כּפוּ! — האָט אַנטאָש מיט צאָרן אויסגעשפּיגען און זיך גע־לאָזט ווייטער, טראַכטענדיג:

— יאַק טאָ.. בערקאָ האָט אַליין געזאָגט — „זאַ טידזען". איך האָב דאָך אַזוי גוט גע'השבונ'ט: נאָך צוויי טעג.

אַ קאַלטער שווייס האָט איהם באַגאָסען, דערמאַהנענדיג זיך, אַז ער האָט פון יענער צייט אָן, זייט בערקאָ האָט איהם געזאָגט, אפשר ניט גוט געצעהלט. ער האָט פערשפּעטיגט! געוויס, געוויס! אַלע סכּות זענען שוין בעדעקט מיט סכך... ער וועט בלייבען אָהן זאַלץ, אָהן מאַהאָרקע, אָהן זייף, אָהן „גאַזע"...

טרויעריג האָט ער געפיהרט דאָס פערדעל, וועלכעס האָט קענ־טיג געשפּירט דאָס גרויסע אומגליק, וואָס דאָ שטעהט פאַר זיין בעל־הבית, און האָט זיך קוים געשלעפּט, אַראָבגעלאָזען דעם מידען קאָפּ זייניעם.

דערווייל זענען די בעלי־בתים שוין גענומען געהן ביסלעכווייז פון שוהל, אויסגעפּוצט יום־טוב'דיג מיט די טליתים און די מחזורים אין די הענד.

דערזעהענדיג לכתחלה דעם פויער מיט'ן וואָגען סכך, האָבען זיי ניט פערשטאַנען, וואָס דאָס איז אַזוינס, און האָבען ערשטוינט געקוקט איינער אויפ'ן אַנדערען. נאָך זייער קוקען האָט זיך געדאַכט, אַז זיי האָבען זיך דערשראָקען: אפשר האָבען זיי אַ טעות געהאַט און פריהער סכּות געמאַכט?...

— טשאַהאָ טי וועזעש? — האָט איהם איינער אַ פרעג גע־טהון.

— יאַק טשאַהאָ? — האָט אַנטאָש תמיעוואַטע אויסגעשטעלט די אויגען — סכך וועדו נאַ „קוטשקי". קופּיטע, האָלובטשיקי! קופּי־טע! — האָט ער זיך גענומען בעטען מיט אַ וויינענדיג קול.

די יודען האָבען זיך פאַרנאַנדער געלאַכט.

— וואָס דאַרף מען איצטער סכך? דורען, דו! עס איז דאָך שוין יום־טוב, — האָט איהם איינער געטרייסט.

נאָר אַנטאָש איז פון גרויס אומגליק ווי צוטומעלט געוואָרען און האָט געשריגען, קראַצענדיג זיך אין דער פּאַטעליצע און האַלב וויינענדיג:

— קופיטע, קופיטע! סאל טרעבע, מידלא טרעבע, גאזא טרע־בע...

דער עולם יודען, וועלכער האט אנפאנגס געלאכט פון דער גאנצער סצענע, איז נעריהרט געווארען. זיי האבען א קוק געטהון אויפ'ן ארימען דארען פויערל, דערזעהען זיין פערצוויי־פעלטען פנים און א געפיהל פון מיטלייד האט זיך אין זייערע הערצער דערוועקט.

— אנ'ארימער גוי, א ביטערער רחמנות! — האט איינער ארויס־געזאגט, פערקרימענדיג מיט וועהטיג זיין פנים.

— ער האט געהאפט געביך גאנצע גליקען מאכען פון די סכך, מיט א מאל — נא דיר! — האט א צווייטער געזאגט.

— עס וואלט געווען א יושר אבצוקויפען ביי איהם די סכך,— האט נאך איינער פארגעלעגט, — ס'איז א הלול־השם.

— אים יום־טוב, ווי אזוי? האט א צווייטער אבגעשלאגען די פארלעגונג.

— עס איז אויף האלץ ווערט דאס געלד — האט איינער גע־שאצט, בעטראכטענדיג דעם פולען וואגען מיט דעם סכך.

— ווערט היינט, ווערט מארגען! אז ס'איז יום־טוב...

— סאל ניעמא, גאזא ניעמא... מידלא ניעמא... האט דער פויער געזונגען זיין ליעדעלע, ניט פערשטעהענדיג, וואס די יודען רעדען אויף זייער לשון, נאר פיהלענדיג, אז מען טראכט וועגען איהם עפעס גוטס.

— שא! ער דארף גאר קיין געלד ניט, ער דארף סחורה. סחורה אהן געלד מעג מען געבען אום יום־טוב אויך! האט איינער געבוירען נאר א נייע אידעע.

דער עולם איז לעבעדיג געווארען. עס האט זיך געפונען צווי־שען רעדיל יודען א קרעמער, וואס האט געהאט דערביי א קראם.

— גיעב איהם, חיים, א פאר טעפלעך זאלץ מיט נאך דארטען, וואס ער דארף. גיעב איהם אויף א פאר גילדען. א רחמנות! מיר וועלען אלע ליידען דעם היזק...

— נו, נו, מהיכא־תיתי! — האט זיך ר' חיים אנגעהאפט — אנ'ארימער גוי טאקי, א רחמנות..

— א מצוה, א מצוה! ווי איך בין א יוד! האט יעדערער פון עולם געווארעמט.

חיים האָט צוגערופען דעם גוי, נאָך וועלכען דאָס גאַנצע רעדיל איז נאָכגעגאַנגען, האָט געעפֿענט די קראָם און האָט איהם געגעבען: צוויי טעפּ זאַלץ, אַ שטיק זייף, אַ פלעשעל נאַפֿט און צוויי פּעקלעך מאַהאָרקע.

דער פּויער האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהון פֿאַר שמחה, צי לאַכען, צי וויינען, ער איז נאָר אין שטאַנד געווען צו מורמלען:

— דזיענקויע! דזיענקויע!

— נאַ טעביע יעשטשע חלה! — האָט איהם פּלוצלינג, אַז ער האָט שוין די סחורה איינגעפּאַקט, עמיצער אונטערגעטראָגען — דו וועסט ברייגען אַהיים.

— נאַ טעביע יעשטשע! האָט איהם נאָך איינער דערלאַנגט נאָך אַ שטיק.

— נאַ יעשטשע!

— יעשטשע!

— יעשטשע!

און מען האָט אַנטאָשען גענומען טראָגען פֿון אַלע זייטען חלה. ער איז אַ צעטומעלטער געוואָרען און האָט קוים געקאָנט אויס־רעדען: „דזינקויע“.

דער עולם איז געווען צופֿריעדען און יענקעל לייבעס, אַ פֿרעה־ליכער יוד, וואָס האָט געמאַכט יום־טוב פֿון דער פֿולער האַנד און אַראָבגעבראַכט אַ התן צו גאַסט, האָט איהם אַרויסגעטראָגען אַ גלעזעל בראַנפֿען.

— נאַ פּיי! אי פּאָיעזשאַי זיבאָגאָם דאָמאָי!

אַנטאָש האָט אין דער גיך אַריינגעגאָסען דאָס גלעזעל בראַנפֿען אין מויל, פֿערביסען מיט אַ שטיקעל חלה, און האָט פֿרעהליך אויס־געשריגען:

— ניקאָלי ניע זאַבודו!

— איהר ווייסט, ניט קיין שלעכטער ערל... האָט איינער פֿון דעם רעדיל אַ זאָג געטהון.

— וואָס האָסטו געוואָלט, ער זאָל דיך איצטער שלאָגען?..

האָט איינער אַ שמייכעל געטהון — — — — — — — —

דער עולם איז ביים וואָרט „שלאָגען“ אומעטיג געוואָרען, און מען האָט זיך גענומען ביסלעכווייז פֿאַרנאַנדערגעהן.

II.

אין שטאָדט.

I.

דער ליגען.

פריעדמאן, א יונגער מענש פון א יאהר 25, א לעהרער, איז געגאנגען פון זיין לעצטער לעקציאן, וואס ער האט געהאט ערגעץ אין א פערוואָרפען שטיל געסיל און האט געהאט בדעה אריינגעהן אין דער נאהענטער קאפע-הויז עסען אבענד-ברויט און דורכלעזען, ווי זיין שטייגער איז. די טעגליכע בלעטער, וואס געפינען זיך אין דעם קאפע-הויז. איידער ער איז דערגאנגען ביז צום קאפע-הויז, האט ער דערפיהלט א ריהר פארן פלייצע, ער האט זיך אומגעקוקט און פאר איהם איז געשטאנען זיין בלייכער חבר זעלווין.

— וואוהין געהסטו? האט פריעדמאן איהם געפרעגט, בע-טראכטענדיג איהם פון קאפ ביז די פים.

— איך געה — איך... איך מוז האבען א רובל... ער האט זיך אבגעהאקט, ווי איהם וואלט אטהעם פערפעהלט און האט באלד די דערשראקען צוגעגעבען:

— לייה מיר, פריעדמאן א רובל... איך מוז האבען...

פריעדמאן האט ווי מאשינאל אריינגערוקט די האנד אין טאש, וואו ער האט אנגעטאפט דעם איינציגען זילבערנעם רובל, וואס איז דארט געלעגען און האט גלייכגילטיג ארויסגערעדט:

— איך האב ניט, אויף נאמנות!

— אומגליקליך! — האט זעלווין שמערצליך פערקרימט דאס געזיכט — איך וואהן אויף א קווארטיר, וואו ס'איז א דלות — זאל דער איבערשטער זיך מרחם זיין און איך קום נאך דארט א רובל צום חודש... שוין דריי טעג, אז איך פיהר זיי, איך וועל גאר ניט

קענען גיהן אהיים היינט נעכטיגען אהן א רובל... האטש נעכ־טיג אויפ'ן גאס.

„איך האב איהם געדארפט לייהען דעם רובל — א רחמנות“— האט פריעדמאן שוין חרטה געהאט, ער האט עס אבער ניט געקענט פערהאפען און האט זיך געלאזט געהן ניט וויסענדיג וואוהין, זעלווין איז איהם נאכגעגאנגען.

דאס קאפע-הויז וועגען זיי שוין איבערגעגאנגען און פריעדמאן האט ניט געוואוסט, ווי אזוי זיך אבצוטשעפען פון זיין חבר, אויף וועלכען ער האט זעהר רחמנות געהאט...

— אומגליקליך! אומגליקליך! האט זעלווין אלץ געחזר'ט, פונקט ווי די צוויי ווערטער צו חזר'ן איז געווען א מין סגולה צו קריגען דעם נויטיגען רובל.

פריעדמאנען האט דער פערצווייפעלטער טאן געקלאפט ווי מיט א האמער איבער'ן קאפ, און ער איז געווען אין כעס אויף זיך און אויף'ן חבר.

— ווייסטו נאר וואס! — האט פלוצלונג זעלווין אויסגעשריגען, איך וועל היינט געהן נעכטיגען צו דיר... איך קען ניט געהן אויף דער סטאנציע... איך קען ניט!...

פריעדמאן האט א קוק געטהון אויף זיין חבר און האט גע־זעהן, ווי זיין פנים איז פערקניישט און די אויגען פערצווייפעלט און זוכען הילף, ניט האפענדיג צו געפינען עס. ער, פריעדמאן, קען איהם יעצט העלפען, ער דארף נאר אבזשאלעווען דעם רובל, וועלכער איז איהם אפילו זעהר נויטיג און אבשעמען זיך און זאגען, אז ער האט יא א רובל; און ער האט נאך א קורצע מלחמה מיט זיך אליין שוין געעפענט דאס מויל און געוואלט אויסרופען: נא דיר דעם רובל, נאר אין מח האט עפיס א בליץ געטהון א שטיקעל רעיון און ער האט געזאגט:

— קום צו מיר נעכטיגען... מיט'ן גרעסטען פערגעניגען. מיר וועלען שלאפען ביידע.

זעלווינס געזיכט איז ווי גלאטער געווארען, זיינע אויגען האבען זיך ווי אויסגעלייטערט, און פיהלענדיג זיך ערגרינגערט, ווי איינער וואס האט אראבגעווארפען פון זיך א שווערע משא, האט ער זיך צערעדט:

— צום שווארץ יאהר! ווי עס קומט אן שווער דאס דירה־געלד! עסען האט מיך קיינמאל ניט אזוי געדריקט ווי דאס נעכטיגען. זינט איך בין דא אין דער גרויסער שטאדט, פיהל איך מיך עפּיס ווי א בראדיאגע, וואס איז ניט זיכער, אז ער וועט ביינאכט האבען וואו דעם קאפּ אנידער צולעגען.

פרידמאן האט דערויף גאר נישט געענטפערט, ער האט נאר געהאלטען די האנד אין טאש און געחזר'ט אין געדאנק, אז „ער האט ניט", ער זאל הלילה ניט פערגעסען און זיך ארויסהאפּען מיט א ווארט... און אנריהרענדיג דעם רובל מיט די שפּיצען פינגער, פלעגט זיך איהם דאכטען, אז ער האלט עפּיס א שמוציגע זאך, וואס פערפלעקט איהם אויף אייביג און ער פלעגט די האנד מיט שרעק ארויסהאפּען און בעשליסען, ער זאל שוין מעהר די האנד צוריק ניט אריינלעגען אין טאש, פערגעסען אן גאנצען רובל. אז זעלווין פלעגט אבער אנהייבען ריידען וועגען נויט, פלעגט ער, ווי זיך אליין צו רייצען, ווידער אריינלעגען די האנד אין טאש, און איהם פלעגט זיך דאכטען, אז אט באלד פערגעסט ער זיך און האפּט ארויס דעם רובל און זעלווין דערזעהט עס, — און עס פלעגט איהם בעפאלען א שרעק.

— אט אזוי איז דאס! האט זעלווין אויסגערופען ווי צופריעדען, וואס ער האט ענדליך געפונען א מקום מקלט אויף היינטיגער נאכט, אריינקומענדיג צו פרידמאנען אין צימעריל.

— יא, יא! האט פרידמאן ווי פערטראכט נאכגעגעבען... ער האט די האנד ווידער אריינגעלעגט אין טאש און ניט גלויבענדיג זיך אליין, אז ער וועט האבען בכח זיך איינהאלטען און ניט ארויסהאפּען פון טאש דעם רובל, האט ער איהם שטילערהייט, פערקוועטשענדיג אין האנד, ארויסגענומען פון טאש און אין דער פינסטער, איידער ער האט א ליכט אין צימער אנגעצונדען, דעם רובל אריינגעלעגט אין שוך...

נאך דער אפּעראציאן איז איהם, ווי א שטיין פון הארצען אראב. איצטער איז ער זיכער, אז ער וועט זיך ניט ארויסהאפּען מיט'ן רובל, אין קאמאש וועט ער ניט קריכען אלע וויילע, ווי אין טאש. ער איז פרעהליכער געווארען, האט א פּאטש געטהון זעלווינען איבער'ן פּלייצע און געזאגט:

— ניט געזאָרגט, זעלווין; עס וועט נאָך זיין גוט אויך. די וועלט איז נאָך אַ וועלט.

זעלווין, וועלכער האָט שוין לאַנג ניט געהערט קיין פרעהליך וואָרט פון זיינע חברים, איז עפּעס ווי שטאָלצער געוואָרען, האָט זיך אויסגעגלייכט און געהענדיג הין און צוריק איבערן צימער, האָט ער געענטפערט:

— גלויב מיר, ברודער, אַז איך זאָרג גאָר ניט. וואָס איז געלד? בלאָטע! מיר האָבען אידעאַלען!

— וואָס דען? האָט פריעדמאַן נאָכגעגעבען — געלד איז נאַרישקייט, מיט געלד לעבט מען ניט...

— מען דאַרף געוועהנליך האָבען צום לעבען, — האָט זעלווין זיך קענטיג דערמאָנט אָן די דירה-געלד — אָבער ניט דאָס איז דער עיקר.

— דער עיקר איז דער מענש! האָט פריעדמאַן מיט שטאָלץ צוגעגעבען. — מיר זענען ריינע מענשען...

זעלווין האָט זיך געפיהלט אינגאַנצען בערוהיגט. אין דער אמת'ן, וואָס איז איהם אַזוי שלעכט? ער געפינט זיך אין אַ קליין אָרעם צימערל צוזאַמען מיט אַ חבר, וואָס פערשטעהט איהם, וואָס פיהלט מיט, און וואָס איז עהרליך און גוטהערציג.

ער האָט זיך צוגעלעגט אויף פריעדמאַנס בעטעל און האָט זיך פערטראַכט. אַ זיסע מידיגקייט האָט זיך צעגאָסען איבער אַלע זיינע גליעדער, ער האָט פערגעסען די דירה-געלד. די אָרימע בעל-הבית'טע, זיין צעבראָכען אַיזען בעטיל מיט די ברודיגע בעט-געוואַנד אין ווינקעל צו דער נאַסער וואַנד. ער האָט זיך געפיהלט ווי אַ מאָל יונגעלוויז אין דער היים, קומענדיג ביי דער נאַכט פון חדר...

— דו וועסט אפשר עפּעס אַ ביסעל טהון? האָט איהם פריעדמאַן געפרעגט.

— דו האָסט דען וואָס? האָט זיך זעלווין פערוואונדערט.

— יע, איך האָב פון דערפריה אַ פּאָר זעמיל, טהעע און צוקער געפינט זיך ביי מיר שטענדיג. אַ מאַשינקעלע האָב איך אויך.

— ביזט דאָך גאָר אַ בורזשוי, האָט זעלווין געלאַכט אַנקוועלענדיג פון זיין גוטען חבר.

אין אַ האַלבע שעה אַרום האָבען די חברים אָבגעגעסען און אָבגעטרונקען טהעע און האָבען זיך צוגעקליבען געהן שלאָפען.

פֿריעדמאַן, פֿערגעסענדיג אָן גאַנצען רובל, האָט גענומען אַראָבציהען די שיך, רעדענדיג מיט זעלווינען.

פּלוצלונג האָט זיך דערהערט אַ קלונג.

— אוי, אַ רובל! האָט זעלווין ווי מיט שמחה אויסגעשריגען.

פֿריעדמאַן האָט אַ ציטער געטהון, און איז שיער ניט אומגעפאַלען.

בעמערקענדיג פֿריעדמאַנס שרעק, איז זעלווין צו זיך געקומען, בערמאָנט זיך אָן פֿריעדמאַנס ענטזאָגונג און האָט אַראָבגעלאָזען די אויגען און זיי ניט געקענט אויפהייבען...

— ווי קומט צו מיר אַ רובל?... האָט פֿריעדמאַן קוים געקענט אַרויסרעדען...

— עס פֿערוואַלגערט זיך אַמאָל... האָט זעלווין ווי פֿערשולדיגט געענטפערט.

— איך ווייס גאָר ניט... האָט פֿריעדמאַן געשטאַמעלט און האָט דעם רובל ניט אויפגעהויבען.

אין צימערל האָט אַ דריקענדע שטילקייט געהערשט.

— הע—הע—הע... האָט פּלוצלונג זעלווין ווי איסטעריש זיך פֿונאַנדערגעלאַכט, אַקוק טהונדיג אויפ'ן חבר...

— הע—הע—הע... האָט פֿריעדמאַן אויך געלאַכט און עס האָט זיך געהערט עפּיס מאָדנע טרערען אין געלעכטער, דאָס געלעכטער האָט ווי געבריהט זייערע פנימ'ער און עס האָבען געפלאַקערט זייערע באַקען.

און דער רובל איז געלעגען אויף דער ערד ווי אַן עדות פֿון מענשליכע קליינקייט און האָט איראָניש געקוקט אויף די צוויי לאַכענדיגע חברים און האָט ווי גערעדט:

— אַהאַ! אַלץ איבער מיר... אַלץ איבער מיר!..

II.

אין א זומער מאנטעל.

(מאנאלאג).

איהר זייט ווען געגאנגען ווינטער אין א זומער-מאנטעל? ניין! גלייך נאך סכות, און א מאל נאך פאר סכות האט איהר שוין א ווינטער-מאנטעל אנגעטהון? הא? א, איהר ציטערט דאך פאר קעלט, קאלטע נשמות! איבער אייך, האבען מיין הארץ, מיין לעבען, מיין יוגענד, מיינע האפנונגען, מיינע גליקען געפלאצט... איבער אייך! ווען איהר וואלט אזוי פאר קעלט ניט געציטערט און וואלט זיך גלייך אין ווארימע בגדים ניט אנגעפעלצט, וואלט איך דאך ניט קראנק געווארען. ווייל קראנק געווארען בין איך ניט פאר קעלט, נאר פאר חרפה, — איך האב זיך געשעמט!

צו אלע צרות איז נאך מיין מאנטעל איין עכט-זומערדיגער געווען — איין העלער, און אפילו מענשען אין ברילען פלעגען גלייך דערקענען, אז איך בין משנה דעם סדר פון דער וועלט, און פלעגען אויף מיר קרום קוקען און לאכען...

ווען איך וואלט ניט געווען קיין פערשאלטענער מרה-שהורה'ניק, וואל איך איין פרעהליכער יונג געקענט ווערען — א קלייניגקייט — אלע לאכען! א העלער זומער-מאנטעל אויף איין ארימען מענשען אין א ווינטער-טאג, מאכט אלעמען לאכענדיג... און מרה-שהורה'ניקעס זאגען נאך, אז די וועלט טרענקט זיך אין טרעהרען און עס איז קיין עצה ניטא... א, זאלען אלע מענשען אום ווינטער אנטהון זומער-מאנטלען און העלע, דוקא העלע מאנטלען, — וועט די גאנצע וועלט לאכען... איך בין דערין איבערצייגט... אז מען טראגט ווינטער א העלען לייבטען מאנטעל, מוז מען לאכען; עס איז טאקי לעכערליך...

איך בין אבער דערפון קיין פרעהליכער יונג ניט געווארען, פערקעהרט, מיין מרה-שהורה האט געשטייגט פון טאג צו טאג, און

געהענדיג אין גאַס אין מיין זומער־מאַנטעל (פֿערגעסט ניט, אַז ער איז העל געווען), פֿלעג איך טראַכטען: דאָ איז מיין סוף געקומען...

און מיינט איהר, אַז איך האָב זיך ניט געטרייסט, ניט געפֿינען קיין קולא'ס, אַז עס איז רעכט אום ווינטער צו געהן אין אַ זומער־מאַנטעל? פֿערקעהרט, מיין מח האָט נור אין דער דאָזיגער ריכטונג געאַרבייט. איך האָב ביי זיך פּועל געווען, אַז „אַז וואהל און גוט" וואָלט דער גאַנצער וועלט געווען, ווען אַלע וואָלטען אין זומער־מאַנטלען ווינטער געגאַנגען, עס וואָלט ניט געווען קיין קנאָה, קיין שנאָה, און מענשען וואָלטען זיך ברידערליך איינע די אַנדערע געווארעמט... אויך האָב איך אַ ראיה געגומען פֿון ציגיינער: זיי וואַלגערן זיך געביך אויף פֿעלדער אין אַזוינע לייכטע בגדים, די קליינע קינדערלעך זייערע געהען נאַקען און באָרוועס און פֿונדעסטוועגען לעבען זיי אַזוי פֿרעהליך... ווידער פֿלעג איך זיך דערמאָנען אָן אַ וויסענשאַפטליך ביכעל, וואָס איך האָב געלייענט. דאָרטען פֿערזיכערט דער פֿערפֿאַסער, אַ פּראָפֿעסאָר פֿון לייפּציגער אוניווערזיטעט, אַז אַ מענש קען זיין קערפּער „פֿערהאַרטעווען", ער קען זיך געוועהנען צו געהן אויף אייז אין סאַמע שבט, און איהם זאָל עס ניט שאַדען... פֿערקעהרט, ער וועט נאָך געזינטער זיין. אַזאַ יאָהר אויף מיר, ווי דער פּראָפֿעסאָר איז גערעכט... נור פֿערהאַרטעווען דעם קערפּער! דאָס איז איין סגולה פֿאַר די מענשהייט, און איך אַלס אַנהענגער פֿון יענעם פּראָפֿעסאָר מאַך אַ וויסענשאַפֿטליכען פּריוו: איך געה טאַקי אין אַ לייכטען זומער־מאַנטעל און אויב אַ האָר זאָל עס מיך אַרען! גאָר נישט; ווי ניט מיך מיינט מען!.. „פֿערהאַרטעוועט זיך!" ווילט זיך מיר אויסשרייען, בעגעגענדיג היים טרענבאַך דעם גביר אין אַ וואַרימען פּוטער, — „פֿערהאַרטעוועט זיך!" נאַר, רעד מיט איהם, אַז ער איז וויט פֿון דער וויסענשאַפֿט, אַז אויסער זיינע געשעפֿטען ווייסט ער ניט...

און פֿון מיינע נחמות, ווערט אַש...

וואָס דאַרפֿט איהר אַ בעסערע נחמה?

ביי אונז אין שטעדטיל, ווען איך בין נאָך אַ יונגעל געווען, האָט געוואוינט אַ באַראָן, אַנ'אמת'ער באַראָן, זאָל איך אַזוי געזונד זיין. וואַלע האָבען געוואוסט: אַז דער באַראָן פֿלעגט געהן שטענדיג אין אַ זומער־מאַנטעל... וואָס וועט איהר זאָגען, אַז אַ באַראָן איז אויך איין אָרימאַן!.. דאָס קען דאָך ניט זיין! אָהאָ, אַ באַראָן! א באַראָן,

איז דאך אזוי גרויס, היינטיגע צייטען ניט מען שוין גאר אזעלכע טיטלען ניט. אוים!.. היינט, ווער דארף דאס וויסען, ווער איך בין? אפשר בין איך אויך א באראן און איך האב אין דער היים טויזענד פיטערס, נאר פון גוט וואהלקייט ווענען בין איך קאפריזנע און וויל געהן דער נאטור אויף צו להכעים — דוקא אין א העלען זומער־מאנטעל... טא, וואס־זשע לאכט איהר? פראים!...

נאר עס העלפט ניט, אלע קאנען מיך, אלע וויסען, אז איך בין א קבצן, אז איך האב ניט געקענט מאכען אויף ווינטער קיין מאנטעל, און אלעמען דאכט זיך, אז איך פריהר... נאר איך שווער אייך בנאמנות, אז איך האב פאר קעלט א האר קיין מורא ניט; פערקעהרט, איך האב ליעב די קעלט, עפיס פיהל איך מיר, אז דער פראסט נעהמט מיך ארום און גלעט מיך און קושט מיך און מיר איז א מחיה... נאר גענוג, טענה מיט פראים, וואס פערשטעהען גאר נישט. די באבע יאהנע האט זיי געזאגט, אז ווינטער איז קאלט און מען מוז טראגען א ווארים בגד, גלויבען זיי און היטען עס. געהן ווייטער פון דער באבע יאהנען קענען זיי ניט. אוי, מאוסע רעאקציאנערען, וואס קענט איהר ניט פארווערטס געהן, וואס פער־געסט איהר אין וואס פאר א צייט מיר לעבען, וואס פארגעסט איהר, אז היינטיגע צייט איז קיין ברויט ניטא, און אייך ווילט זיך נאך ווארימע בגדים?... מיט דער צייט לעבט!...

אט האט מיר אבגעשטאלט מיינער א בעקאנטער, וואס איז אנגעטהון אין א ווארימען בגד. ער רעדט מיט מיר, דאכט זיך, פון דויכע ענינים און די אויגען נעהמט ער ניט אראב פון מיין העל־לען מאנטעל... דאס בלוט געהט מיר אין קאפ און עס איז מיר היים... היים, און דער פרא־אדם מיינט, אז עס איז מיר קאלט און גיט מיך א פרעג:

— דו האסט נאך גאר קיין ווינטער־בגד ניט?

— ניין! ענטפער איך און מיר ווערט נאך מעהר היים.

— קאלט, הא? — פרעגט ער.

— א האר אויך ניט...

ער קוקט אויף מיר און לאכט, דאכט זיך. איך קען מעהר מיט איהם ניט שטעהן, איך האב איהם פיינט, ווי א שפין. א מענש, וואס קען אפילו ניט פערשטעהן, אז ווינטער קען מען

געהן אין אַ ווינטער-מאַנטעל. איך געה גיך, גיך אין האַרף מיט די אויגען, טאָמער וועט גאָט מיר צושיקען אַ מענשען, וואָס איז אַן אַנדהענגער פון מיין אידעע, וואָס געהט אויך אין אַ העלען ווינטער-מאַנטעל — האָטש אַ באַראָן... נישקשה, איך וואָלט מיט איהם שוין בעקענט ווערען... באַראָנען זענען אייד'לע לייט. אונזער באַראָן, האָט מען דערצעהלט, איז געוועזן זעהר אַן אידעלער מענש, ער פלעגט אַפילו מיט אַ פּראָסטען יודען זיך אָבשטעלען רעדען...

איך בעגעגען אָבער קיינעם ניט... אַלע האָבען זיך דער-שראָקען פאַר'ן ווינטער און האָבען זיך אָנגעפּעלצט ווי די חיות אין וואַלד... אמת'ע חיות.. נאָר איך איינער, אַ מענש, איך געה נאָך ווינטערדיג און מען קוקט אויף מיר, ווי אויף אַ משוגענעם...

דאַרף מען האָבען מעהר קבצן, ווי אָט דער טרעגער, איך קען דאָך איהם, ער געהט אויך אין אַ וואַרימען בגד. אמת, די וואַטע זעהט זיך אַרויס, אָבער פאָרט איז זיין בגד אַ ווינטערדיגער. קיינער וועט ניט האָבען די העזה פון איהם חלילה צו לאַכען, ער טהוט, ווי אַלע גוטע פרומע לייט טהוען: ווינטער געהט ער אין אַ וואַרימען בגד. אַ טרעגער — אָבער מעשה-מענש! די וועלט האָט צו איהם קיין טענות ניט...

און וואָס האָבען זיי צו מיר? וואָס קוקען זיי אויף מיר? זיי האָבען רחמנות? אַז איך דאַרף ניט זייער רחמנות. אַז מיר איז בעסער פאַר זיי. איך לאַך פון זייערע בגדים! איך טראָג פייער אין האַרץ, מיר איז וואַרים... איך וועל זיי שווערען מיט מיין עולם-הבא, אַז מיר איז וואַרים... אַז מיר אַרט גאָר ניט די קעלט... מיר אַרט נאָר די חרפה... עס איז עפּיס ניט שען!... וואָס ניט שען? ווייס איך אַליין ניט! איך בין טאַקי אַ נאַר! אַ קלוגער, דערהויבט אַ שטאַרקער, וואָלט אויף די אַלע קליינע מענשעלעך מיט די קליינע קעפּעלעך אַ שפּיי געטהון און אויסשרייען: איך שטעה העכער פאַר אייך, איך בין העכער פאַר קעלט. אָדער, ווי אַ ניי-מאָדנער פילאָזאָף זאָגט: אויף יענער זייט פון קאַלט און וואַרים... נאָר יענער פילאָזאָף איז, דאַכט זיך, משוגע געוואָרען... אַ שאָד, וואָס קלוגע מענשען ווערען משוגע און נאַרען בלייבען ביי זייער שכל און מאָהנען: אַ ווינטער-בגד! איהם וואָלט שוין ניט געאַרט,

וואס איך גיה אין א זומער מאנטעל; ער וואלט מיר געוויס גע־לויבט:

„מאלאדיעץ! — וואלט ער מיר א קלאפ געטהון אין פליי־צע — דו ביזט אנ׳איבער־מענש!“...

. . . .

שא!... אט איז א זומער־מאנטעל, ווי איך בין א יוד, א לייכטער העלער זומער־מאנטעל, פונקט ווי מיינער. אוי, א געוונט אין איהם. ווער איז ער? איך וועל איהם געהן קושען... ער האט דאך מיר געראטעוועט... ווער קען ער זיין! אפשר א באראן! אט גיה איך צו א קוק טהון... ס׳אנאר ער איז! וואס געהט ער פוי־נאנדערגעשפילעט! עס איז דאך קאלט... ניין! איך האב א טעות! קאלט איז ניט — עס איז הייס... זעהר הייס... נאר גלאט עס איז ניט שען! צו פיעל זומערדיג — פונאנדערגעשפילעוועט!.. אט, גיה איך איהם זאגען, ער זאל זיך, ווי איך פערשפילען... זאלען לייט ניט קוקען און לאכען. עפיס פין איהם לאכט מען נאך מעהר ווי פון מיר... הא? וואס איז דאס? אי איך ווייס שוין! דאס איז דאך לויבקע שכור... ניט קיין באראן... פאר צרות האט ער אנ־געהויבען צו שכור׳ן... פע, מאוס, מאוס... איך בין דאך אבער קיין שכור ניט! איך וועל מיך נאך אויפנעהען א בגד... אויף נאמנות! גלויבט מיר! ווארט נאך א חודש, זאל נאר דער קריזיס פלאצען! היינט איז זעהר ענג — איך האב נישט! די צייט וועט זיך אבער פערבעסערן... זי מוז זיך פערבעסערן, איך וועל מאכען א טהייערען פיטער, ווי איהר האט ליעב... לאזט מיך, לאזט מיר! מיר איז ניט קאלט... מיר איז הייס!...

III.

די קאַלטע האַנד.

אין דער היוך איז געווען דאָס צימעריל, וואו עלענדמאַן האָט געוואָהנט, אין דער היוך, אויפ'ן פינפטען שטאָק. דאָס צימעריל איז געווען אַ פינסטערס. נאָר דאָס האָט ניט אַזוי שטאַרק עלענדמאַנען געאַרט. איהם האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס צימעריל איז עקסטראַ פאַר איהם געמאַכט געוואָרען, כדי ער זאָל זיך דאָ קענען בעהאַלטען פון דער גרויסער וועלט... שלעכט האָט נאָר געווירקט אויף איהם די נאַסע ווענד פון צימעריל, און שטענדיג, אַפילו זומער איז איהם קאַלט געווען און ער האָט געהאַט ניט זעלטען אַ וואונש: איינהייצען דאָס אייוועלע, זיך זעצען ביי'ן פייער און זיך דערמאָנען אָן עפּיס, וואָס איהם איז ליעב און טייער. עפּיס זעהר אַניאַלטען, נאָר ליעבען פערלאַנג האָט ער תמיד געהאַט, נאָר קיינמאָל ניט געוואוסט, ווי דער פערלאַנג הייסט און אין וואָס ער בעשטעהט.

אַלט איז ער געווען 25 יאָהר. ער האָט געהאַט אַ קאָפּ מיט שימערע האָר, אויגען שוואַרצע און גרויסע און זיי האָבען שטענדיג געקוקט מיט אַ בענגשאַפט, מיט צער און וועהטאָג... דאָס פּנים איז געווען לאַנגליך און דער אויסדרוק האָט דערצעהלט פון אַ קאַלטען עלענדען לעבען...

ער האָט אין דער גרויסער וועלט קיינעם ניט געהאַט, אויסער אַ פעטער ערגעץ טיעף אין רוסלאַנד. דער פעטער פלעגט זיך איהם שטענדיג הלומ'ן, און אַז ער פלעגט געהן אין גאַס און בעגעגענען די בריעפטרעגער מיט די גרויסע פאָרטפעלען אָנגעפּאַקט מיט בריעף, פלעגט איהם קלאַפּען דאָס האַרץ, און איהם פלעגט זיך דאַכטען,

אז היינט-מארגען וועט א בריעפטרעגער איהם אבשטעלען און וועט איהם אבגעבען פון פעטער א בריעף...

נאר זיין פאנטאזיע פלעגט איהם אבנארען. עס זענען אוועק פיעל „היינט׳ס" און „מארגענ׳ס", די פארטפעלען ביי די בריעפטרעגער זענען אלע טאג גרעסער געווארען, נאר פאר עלענדמאנען איז דארט קיין בריעף קיינמאל ניט געלעגען....

די רוישענדע גאס האט איהם זיין עלענד דערמאנט, די הונדערטע שפאצירענדע האבען איהם דערצעהלט, אז ער האט קיינעם ניט. דאס לאכען, דאס גערויש האבען איהם געגעבען צו פערשטעהן, אז אין זיין וועלט איז שטיל ווי אין א קבר... דאך פלעגט ער אפט געהן אין גאס, געהן און אריינקוקען מיט שרעקעדיגע בליקען אין יעדען פנים, אפשר וועט איהם ווער אבשטעלען און זאגען: דאכט זיך א בעקאנטער, און וועט איהם אויסשטרעקען א האנד, א ווארעמע מענשליכע האנד. ער וואלט זי אזוי געדריקט!...

און אפט פלעגט זיך טרעפען, אז געהענדיג צווישען דער געדיכטער מאסע, צווישען פרעהליכע אויסגעפוצטע הערען און דאמען, פלעגט זיך זיין האנד אנריהרען אן א פרויס א ווארעמע האנד. די ווארימקייט פלעגט זיך צוגיסען איבער זיין גאנצען קערפער און א גאנצע נאכט איז ער גליקליך געווען. ער פלעגט ליגען אין דער פינסטער און די ווארימקייט פון דער האנד איז איהם פערבליבען אין געדאנק און ער האט א גאנצע נאכט עס געפיהלט און געהאפט אויף טאג.

און אויף מארגען פלעגט ער בענקען נאך א ווארימער האנד. ער פלעגט אריינגעהן אין א געוועלב, וואו א מיידעל זיצט, פלעגט קויפען ביי איהר עפיס סחורה און פלעגט זיך בעמיהען, אז צוגעהמענדיג פון איהר די סחורה זאל זיך זיין האנד אנריהרען אן איהרער... נאר איהם פלעגט זיך עס זעלטען איינגעבען. דאס רוב פלעגט דאס מיידעל „די סחורה" אוועקלעגען אויפ׳ן סטויקע, און ער פלעגט ארויסגעהן פון געוועלב מיט מעהר עלענד, ווי ער איז אריין...

אמאל פלעגט ער ביי-נאכט אין גארטען געהן. פארביי איהם פלעגען זיך ציהען פרעהליכע פארליך. ווער עס פלעגט פרעהליך

און אויפ׳ן קול לאַכען, אַנדערע פּלעגען זיך אַזוי שושקען, און דאָס פּלעגט נאָך מעהר זיין עלענד פערגרעסערן. אַלע האָבען צו זיך חברים, חבר׳טאָרינס, נאָר ער האָט קיינעם, קיינעם ניט.

איינמאָל אין אָנהויב פריהלינג איז עלענדמאַן אַרוים פון זיין ענגען צימערל. עס איז געווען פאַרנאַכט, אין גאַס האָט געראַשט, מענשען זענען פאַרבייגעגאַנגען מיט יום-טוב׳דיגע, פרעהליכע געזיכטער און עס האָט אויסגעזעהן ווי זיי גרייטען זיך אויף עפּיס אַ פריהעהליכען באַל, וואו אַלע, אַלע צוזאַמען וועלען זיך פערוויילען און לעבען, נאָר עלענדמאַנען לאָזט מען איבער אַליין, איהם וויל מען ניט נעהמען. און ער האָט זיך געלאָזען גיכער געהן, ווי אַ בעליידיגטער, ווי אַ פערלאָזענער...

ניט בעמערקטערהייט איז ער צוגעקומען צום קליין פאָלקס-גערטענדיל. דאָרט האָט אויך יום-טוב׳דיג אויסגעזעהן, נאָר עפּיס ניט אַזוי שרייענדיג, ווי אין גאַס. עס איז דורכגעגאַנגען צווישען די אַלעען אַן׳עלענדער סאָלדאַטיל, אַן׳אָרימער טרעגער, אַ דינסט מיט אַ קינד.

עלענדמאַן האָט געזוכט אַ באַנק צו זעצען זיך. אַלע בענק זענען פערנומען געווען, נאָר אין דער לעצטער אַלעע איז אויף אַ ברעג באַנק געזעסען אַ מיידעל איבערגעדעקט אַ האַלב פּנים מיט אַ פאַטשיילע.

עלענדמאַנען האָט אַ ציה געטהון, שטאַרק אַ קלאַפּ געטהון אין האַרצען און ער האָט זיך געבען איהר אַוועקגעזעצט...

אַ ווײַלע איז ער געזעסען און ניט אויפגעהויבען די אויגען, אין האַרצען, האָט זיך איהם געדאַכט, זיצט עמיצער און זינגט איהם אַן׳ אַלט-זיס ליעדעל. און עס ווערט איהם עפּעס אַנגענעהם און עס ציהט איהם און עס ווילט זיך איהם רעדען...

ער קעהרט אָב דעם קאָפּ צו דער זייט, וואו דאָס מיידעל זיצט און ניט אַ קוק.

זיינע בליקען בעגעגענען זיך מיט איהרע. צוויי שוואַרצע אויגען מיט אַ טרויריגען גלאַנץ. זיי רעדען, דאַכט זיך, אָהן ווערטער.

„זי איז אַן׳עלענדע! טראַכט ער, „איך וועל מיט איהר אָנהויבען צו רעדען“.

— איהר זענט... — הויבט ער אן, — און עס פערפעהלט איהם מוטה.

נײן, רעדען וועט ער ניט, ער וועט נאר קוקען אויף איהר. זי איז אנ׳עלענדע...

און פלוצלונג בעדערשט איהם א חשק אנצונעהמען זי פאר די האנד און א דריק טהון.

דאס הארץ קלאפט איהם. ער קוקט אויף איהר און יעדער קוק איהרער דערצעהלט איהם עפיס.

— וואס זענט איהר אזוי אומעטיג? — רײסט זיך ארויס א פראגע פון זיין מויל, און איהם דאכט זיך, אז ער האט די וועלט איינגענומען...

— איך בין גאר ניט אומעטיג! — דערהערט ער א שטילען ענטפער.

— וואס זיצט איהר אזוי שטיל? — פרעגט ער ווידער און נעהמט ניט אראב די אויגען פון איהר.

— וואס זאל איך שרייען? — שמייכעלט זי ביטער.

ער בלייבט שטום און קוקט אויף איהר, און אין קאפ עגבערט דער געדאנק: נעהם זי אן פאר די האנד, נעהם!

און עס ציהט איהם א געוואלדיגע קראפט

— איהר זענט א היגע? — פרעגט ער.

— נײן! — הערט ער אנ׳ענטפער.

— איך בין אויך אין דער פרעמד דא, — לאזט ער ארויס מיט א זיפץ.

ער וויל נאך עפיס רעדען, נאר ער קען ניט. דער פערלאנג אנגעהמען זי פאר די האנד לאזט איהם ניט רעדען.

— שענק מיר אויף א ווײלע דיין האנד, לאז מיר א ווײלע האלטען זי, איך בעט דיך...

ער זאגט דאס אבער ניט, דאס איז פאר איהם צו שווער און ער בעגנוגענט זיך נאר מיט׳ן קוקען אליין.

און דאס הארץ זיינ׳ס ציהט און ציהט און זיין האנד שלעפט דאכט זיך עמיצער...

און אט גיט זי אויף איהם א קוק. ער דערפיהלט עפיס נאהענטעס. עלענדעס, בעטענדעס און זיין האנד ריהרט אן איהרע.

זי שווייגט און לאָזט אַראָפּ די אויגען.

און אַ וואַרימער שטראָם לויפט איהם דורך איבערן האַרצען.

ער דריקט וואָס אַ ווײַלע איהר האַנד פֿעסטער און פֿעסטער.

— עס טהוט אייך ניט וועה? — פֿרעגט ער.

— ניין! שמייכעלט זי.

און ער לאָזט די האַנד ניט אַרויס, ער האַלט זי פֿעסט.

איהר האַנד איז אָבער קאַלט...

עס פֿערדריסט איהם. ער וואָלט וועלען האָבען שוין דאָס גאַנצע גליק — דריקען אַ וואַרעמע האַנד. קאַלט איז איהם...

— פֿאַר וואָס איז בײַ אייך אַזאַ קאַלטע האַנד? — פֿרעגט ער און האָט באַלד חרטה.

זי ענטפֿערט ניט און וויל אַרויסנעהמען איהר האַנד...

— ווער זענט איהר? — פֿרעגט ער און דריקט איהר האַנד.

— איהר ווילט זיין מיט מיר בעקענט? הא, איהר ווילט? — ער קוקט אויף איהר, דריקט די האַנד איהרע, און אין קאָפּ רוהט ניט דער געדאַנק: פֿאַר וואָס איז איהר האַנד אַזאַ קאַלטע?

— איהר ווילט זיין מיט מיר בעקענט? הא איהר ווילט? — איך וועל קומען צו אייך, איהר צו מיר. איך וועל מיט אייך שענע ביכלעך לעזען... איהר ווילט?

„פֿאַר וואָס איז בײַ איהר אַזאַ קאַלטע האַנד?“... זי שווייגט.

— נו, איהר ווילט? — פֿרעגט ער ווײַטער.

— איך דאַרף האָבען געלד דערפֿאַר... — זאָגט זי אַרויס, ווי צווישען די צייהנער... — פֿאַר געלד וועל איך צו אייך קומען....

ער לאָזט פֿלינק אַרויס איהר האַנד, גיט אויף איהר אַ קוק און ווערט ענטשוויגען...

עלענדמאַן זיצט אַ ווײַלע, הויבט זיך נאָכדעם אויף און לאָזט זיך געהן, ניט וויסענדיג וואוהין.

— אַ קאַלטע האַנד! רעדט ער אַלע ווײַלע אַרויס פֿאַר זיך און עס נעהמט איהם דורך אַ קעלט...

IV.

פער'משכנ'ט זיך אליין.

עס איז געווען אנהייב פריהלינג. א פריהמארגען פון יענע פריהלינגס פריהמארגענס, וואס זאגען צו גילדענע בערג, און דער מענש לאזט זיך נארען און לויפט אין גאס א דערפרישטער, אנ־אנגעפאקטער מיט האפענונגען אויף א גוטען פרעהליכען טאג...

און וועלוויל קלינגער, א יודישער לעהרער, א 25־יעהריגער הויכער ברונעט, האט שוין ארויבגעווארפען דעם צוריסענעם וואטאווען ווינטערמאנטעל, וועלכען ער האט מיט פיער יאהר צוריק אנקומענדיג אין ווארשוי פאר דריי רובל געקויפט, האט גוט אויסגערייניגט די קאמאשען, מיט די צוויי לאטעס, אזש זיי האבען פרעהליך געגלאנצט, איינגענעהט מיט דער אייגענער האנד צוויי קנעפליך אין אלטען רע־קיל, גוט פערקאמט די לאנגע האר, וואס ער האלט שוין אויפ'ן קאפ פון א יאהר, און איז ארויס פון זיין צימער'ל, וואו ער האט געוואהנט מיט נאך צוויי הברים, לעהרער אהן שעה'ן, — אויף דער ליכטיגער וועלט...

א שענער טאג! — האט ער אין געדאנק גערעדט — און האט אנגעהויבען געהן גיכער און שטאלצער, פונקט ווי ער וואלט געקאנט ערגיץ טראגען פערקויפען די שטראהלען, וואס האבען זיך געגאסען אויף איהם, און נעהמען דערפאר האטש עטליכע קאפיקעס אויף פריהשטיק...

און א פריהשטיק וואלט איהם זעהר נויטיג געווען — עס איז שוין געווען צוועלף א זייגער. ווען מען גאט העלפט, עסט מען שוין א צווייטען מאל...

קלינגער איז אבער אזוי צופריעדען געווען מיט דער ליעבער װארימקייט, מיט דער העלער ליכטיגקייט, מיט וועלכער די גאנצע

נאם איז געווען פערגאסען, אז ער האט פערגעסען, אדער בעסער געזאגט, זיך בעמיהט ארויסצושלאגען פון קאפ דאס מאיסע עסען....

— ליכט! ליכט! — האט ער גערעדט הויך — ליכט! ליכט!

און ער האט זיך דערמאנט, אז ער האט ניט לאנג געלייענט, אז געטהע איז געשטארבען מיט די ווערטער: „וואס מעהר ליכט!" און ער איז שטאלץ געווארען, וואס ער און געטהע האבען איין פערלאנג....

אמת, אזא פאעט, ווי געטהע איז ער ניט געווען, אבער לידער האט ער אויך געשריבען, און ווען די רעדאקטארען וואלטען ניט געהען אזעלכע שלעכטע, וואלט ער שוין לאנג בעוואוסט געווארען ביי אלע יודען, ווייל צייט האט ער א גאנץ ווינטער געהאט און האט זעהר פיעל געשריבען.... מען האט אבער ניט געדרוקט!

פערטיעפענדיג זיך אין אזעלכע רעיונות, האט ער אן פריהשטיק ווירקליך פערגעסען. אין קאפ האט זיך ביי איהם אנגעהויבען וועבען א גאנצעס ליעד וועגען פריהלינג, ער האט שוין געהאט א סך פארטינע גראמען, ווי: געזיכט—ליכט, היינט—שיינט. פארבייגעהענדיג אבער נעבען דעם בעקאנטען קאפע-הויז, וואו ער און זיינע איבעריגע בעקאנטע לעהרער, פאעטען, קריטיקער און סתם לעזער, געפינען זיך, ווען עס איז נאר דא א גראשען אין קעשענע — האבען די גראמען מיט דער גאנצער פאעטישער שטימונג זייערער, ווי ארויסגע'גנב'עט זיך פון קאפ, און אנשטאט זיי האט זיך אריינגעהאפט א פרישער גערדאנק, וואס האט איהם א זאג געטהון, ווי אין דער וועלט אריין:

— דא קענסטו אויסטרינקען א גלאז טהיי און אויפעסען א פאר זעמעל—עס וואלט ניט געשאדט.

דאס וואלט טאקי א יושר געווען! — האט קלינגער זיך געלאזט איינרעדען, און ער האט זיך אבגעשטעלט און האט זיך פערטראכט.

און טראכטען האט ער געהאט וועגען וואס: ווי אזוי געהט מען אריין, אז עס איז ניטא א גראשען אין קעשענע, און ווי אזוי געהט מען ניט אריין, אז עס ווילט זיך שוין גוט עסען?...

און ער דערמאנט זיך, אז אפטמאל געפינט מען דא א בעקאנטען, וואס קען אויסלייהען עטליכע קאפיקעס, אהן א וועקסעל און

אָהן אַ שטר־הוב, נאָר פּשוט אַ גמילות־חסד, וואָס דאָס איז עהנליך אַבּיסעלע צו אַ נדבה...

און דערמאָנענדיג זיך אַזאַ מאוס וואָרט, געהט ער אַוועק עטליכע טריט ווייטער פון קאַפּע־הויז און וויל זיך איינשמועסען, אַז אין אַזאַ שענעם טאָג, דאַרף מען זיך שטעלען העכער פון עסען און טרינקען, מען דאַרף ניט זיין קיין חיה.

— „אַ גלאָז טהיי מיט עטליכע בולקעלעך“ — לויפט איהם נאָכדעם דורך אין קאָפּ, און ער לאָזט זיך גיהן צוריק, הערט אויף צו טראַכטען און געהט אַריין אין קאַפּע־הויז.

דאָס קאַפּע־הויז בעשטעהט פון צוויי קליינע צימערן. אַרום קליינע מראַמאָרנע טישעלעך זיצען געסט פון פערשיעדענעם עלטער, קלאַס און רייכקייט. אַ טייל זיצען און לעזען צייטונגען, אַנדערע טרינקען און עסען.

קלינגער זעצט זיך אַוועק אויף אַ ליידיגען אָרט, וואַרפט די בליקען אויף אַלע געסט און זוכט אַ בעקאַנטען. אַלע פּנים'ער זעהען איהם אָבער פרעמד און קוקען אַזוי בעז און עגאָאיסטיש — קאַלט.

„עפּיס מאוסע מענשען!“ — פאַלט קלינגערן איין, און ער קוקט מיט עקעל אויף איינעם, וואָס עסט מיט גרויס אַפּעטיט, אַריינלאָזענדיג זיינע צוויי גרויסע אויגען אין דעם גלאָז מילך, פון וועלכען ער האָט געטרונקען, נאָך יעדער ביסען בולקע.

— ווי אַ מענש האָט זיך דאָס אַזוי פערטיעפט אין דער אכילה! — ווערט קלינגער שוין אויפגערעגט און וויל זיך אויפהויבען און אַוועקגעהן. נאָר ער שעמט זיך שוין אַרויסגעהן אַזוי. די ווירטהין וואָס זיצט ביי'ן קאַסע, ווייס ער, וועט איהם ביי'ן טהיר אָבשטעלען און פרעגען:

— איהר האָט גאָר נישט גענומען?...

ער זיצט און קוקט אויף די ווירטהין. זי זיצט נעבען דער קאַסע און וואַרפט אויגען אויף די געסט, און קלינגער דערמאָנט זיך, אַז זיין מאַמע, ווען ער איז נאָך אין דער היים געווען, פלעגט אַזוי אַכטונג געבען אויף די מוזשיקעס, בעת זיי פלעגען זיך אַמאָל צונויפקומען צו זיי אין שטיבעלע אין אַ מאַרק טאָג אָנוואַרעמען.

— עס איז גנב און גזלן, — בעשליעסט ער מיט כּעס — יעדער ציטערט פאַר זיין פעל, מען האָט אַלץ מורא, מען זאָל ניט בעי־

גנבֿעַנען, מען היט איינער דעם אַנדערן — גנבֿים!... שרייט ער אויס אין געדאַנק, און זיין בלאַס פּנים פֿערקרימט זיך.

— איהר ווילט עפּיס? — שלאָגט איהם איבער די געדאַנקען דאָס מיידעל פֿון קאַפֿע־הויז, אַוועקשטעלענדיג זיך קעגען איהם אין איהר ווייסען פֿאַרטוך, מיט ליידיגע גלעזער אין האַנד.

קלינגערין בעפֿאַלט אַ פּחד און צוטומעלטערהייט ענטפֿערט ער.

— אַ גלאָז מילך.

— מיט בולקעלעך? — פֿרעגט דאָס מיידעל ווייטער.

— מיט בולקעלעך... — שטאַמעלט ער אַרויס און דאָס האַרץ פֿאַלט איהם שיער ניט אַרויס פֿון שרעק...

„וואָס טהוט מען איצטער? מיט וואָס וועל איך בעצאָהלען?“ פּיקט איהם אין מוח, און עס ווערט איהם היים און קאַלט, די אויגען קוקען ווילד אויף אַלעמען, ווי ער וואָלט נאָר וואָס אַ מענשען גע־דרג'עט, און האָט מורא מען זאָל איהם ניט דערקענען...

דאָס מיידעל האָט איהם גלייך צוגעטראָגען אַ גלאָז מילך מיט עטליכע בולקעלעך אויף אַ טעלער און איז אַוועק צו אַנ'אַנדער טישעל.

— מילא, וואָס ווערט דערפֿון — בערוהיגט ער זיך — מען דאַרף עסען, עס וועט אפשר באַלד אַריין אַ בעקאַנטער, דאָס שוואַרץ יאָהר וועט זיי דאָך ניט נעהמען.

ער הויבט אָן עסען און קוקט צום טהיר, וועלכע עפֿענט זיך אַלע ווײַלע, און עס ווייזען זיך אַלערליי מינים פּאַרשוינען — נאָר אַלץ ווילד פֿרעמדע געזיכטער.

דאָס האַרץ שרעקט איהם אַלץ מעהר און מעהר. ער איז דאָ זעהר מאוס אַריינגעפֿאַלען — ווי אַזוי וועט ער איצטער אַרויסגעהן? און יעדער ביסען שטעלט זיך איהם אין האַלז און ווערגט איהם...

נאָכ'ן עסען בעפֿאַלט איהם נאָך אַ גרעסערע שרעק. די טהיר עפֿענט זיך און פֿערמאַכט זיך, און אויף צו להכעיס קומט קיינער ניט אַריין פֿון בעקאַנטע, ווי זיי וואָלטען אַלע אויסגעשטאָרבען, עס הויבען איהם שוין אָן וועה צו טהון די אויגען, קוקענדיג צום טהיר, און ער בעשליסט אויפֿהערען האָטש עטליכע מינוט צו קוקען — מכּה נפֿשך, וועט ווער אַריין, וועט ער דאָך צוגעהן צו איהם. אַז ער

דערזיערט אָבער דאָס געוויש פון טהיר, קען ער זיך ניט איינ־האַלטען און קוקט, און זיין געדולד פּלאַצט — קיינער קומט ניט. די אַלע האָס געזעהן אַריין זענען איהם אַזוי פיינדליך, אַזוי עקעל־האַפט!... ווי רוהיג זיי בעוועגען זיך, ווי רוהיג זיי זעצען זיך אַהער בײַ'ן טישעל, ווי רוהיג זיי בעצאָהלען נאָכדעם בײַ דער קאַסע!.. צופריעדענע, מאוסע מענשען!..

פאַר לאַנגווײַלע נעהמט ער אַ בלאַט צו לעזען. ער הויבט אָן פון די טעלעגראַמען און לעזט איבער, אַז פון סאַלאָניקי מעל־דעט מען, דאָס די דרײַ בולגאַרען, וואָס האָבען געשיקט צום עסט־רײַכישען קאָנסול אַ פּאַסקוויל, אַז זיי ווילען איהם הרגענען, האָט מען אַרעסטירט...

— אָט וועלען זיי איצטער האָבען, — טראַכט זיך איהם, און איהם שטעלט זיך פאָר דרײַ בולגאַרען הויכע און שוואַרצע מיט לאַנגע בלאַנקע מעסער אין די הענד...

באַלד אָבער הויבען איהם אָן די אותיות צו שפּרינגען, דער קאָפּ דרעהט זיך, אין ברוסט קאָכט עפּעס אַ זעהר אונאַנגענעהמע־פײַער, און עס ציהט אַזוי אויפ'ן גאַס...

איהם שטעלט זיך פאָר איצט די גאַס אין אַ הערליכען אויס־זעהן. די זון שײַנט אַזוי פרעהליך, מענשען געהען און פאָהרען, אַ מחיה איצט צו שפּאַצירען — זאַט איז ער דאָך!...

און ער פיהלט זיך, ווי ער וואָלט זיך אַליין אַרעסטירען. הער ווייס ווי לאַנג עס וועט איהם אויסקומען צו זיטצען אין דעם אָס־טראָג!

אַ שוויס בעגיסט איהם, די אויגען שפּרינגען איהם שיער ניט אַרויס. ער קוקט מיט אָנגעשראָקענע בליקען אויף דער ווירטהין, וועלכע זיצט בײַ דער קאַסע און היט די געסט.

— אַ רוח אין איהר, ווי זי היט דאָס! — ווערט ער אויפ־געבראַכט און קען פון איהר די אויגען ניט אָברײַסען.

און אָט בעגעגענט ער איהרע בליקען. איהם דאַכט זיך, אַז די ווײַב, דאָכ ער האָט ניט מיט וואָס צו בעצאָהלען, און מיט שרעק ווענדעט ער די אויגען ווידער צום טהיר.

שוין דרײַ דער זייגער! קיינער פון די בעקאַנטע איז ניט אַרײַן...

קליינער קוקט אין פענסטער אריין צום הויף, צו דער טהיר. איז איהם שוין נמאס געווארען קוקענדיג. די זון שיינט נאך אזוי פריי און ווארים און רוהיג, פונקט ווי מיט איהם וואלט גאר נישט געשעהן... דער כעס, וואס האט אין איהם געברענט, איז אריבער אין א טרויער, ער דערמאנט זיך, אז אויף דעם ליכטיגען טאג האט ער אזוי לאנג געווארט, — עס איז ביז איצט אזוי קאלט און טרויריג און הונגעריג געווען!...

און אז ער האט זיך אויף איהם שוין דערווארט, דארף ער זיצען פערשפארט, פערמשכנ'ט פאר עטליכע קאפיקעס אין אנגעגנען, הושנעם קאפע-הויז און ווארטען, ביז וואנען א גוטער ארימער ברודער וועט קומען איהם אויסלייזען...

אין די אויגען שטעלען זיך איהם טרעהרען און ער קלערט:

— דאס לעבען איז אזוי קורץ, שענע טעג זענען אזוי ווענ‑ניג, און דאס ביסעלע, וואס עס איז דא, רויבט מען אוועק... פאר וואס? פאר וואס? ...

און איהם פאלט איין צו צוגעהן צו דער ווירטהין צו דער קאסע און זאגען איהר:

— האט קיין פאראיבעל ניט, איך האב זיך פערגעסען, אז איך האב קיין קליינע געלד ניט און בין אזוי ארויסגעגאנגען, איך וועל אייך שפעטער בעצאהלען צעהן קאפיקעס...

דאכט זיך, א גלייכע זאך, און ער וועט בעפרייט ווערען און וועט זיך לאזען ווידער אין דער פרייער גאס, וואו עס איז אזוי ליכטיג און גוט...

ער גיט אבער א קוק אויף די ווירטהין און קען זיך פון ארט ניט אויפהויבען...

— ניין! איך וועל נאך ווארטען! — בעשליסט ער — מילא, מארגען וועט דאך אויך זיין א שענער טאג!

ער דערמאנט זיך אבער, אז עס איז מאוס אזוי לאנג צו זיצען; דאס מיידעל, וואס דערלאנגט, קוקט שוין, דאכט זיך, אויף איהם מיט חשד. אז זי געהט פארביי זיין טישעל דאכט זיך איהם, אז אט-אט זאגט זי איהם:

— וואס זיצט איהר דא אזוי לאנג, עס איז אזוי אויך ענג — בעצאהלט און געהט אייך...

ער האט שוין אמאל אזא סצענע געזעהן. אמת, דאס האט געטראפען מיט אניאלטען ארימען יודען, וואס איז דא א ווינטער־טאג אבגעזעסען. איה'ם וועט מען ניט טשעפען, זיי זעהען דאך, אז ער איז ניט אבי ווער... מאי'ס איז דאס אבער... און ער בייט איבער דאס ארט: ער געהט איבער אין צווייטען צימער. אין צווייטען צימער קען ער אבער לאנג ניט איינזיצען, די טהיר זעהט זיך ניט, און ער האט מורא מאמער וועט עמיצער אריין, וועט אויסטרינקען א גלאז טהיי און וועט אוועקגעהן און ער וועט דא בלייבען ניט קיין אויסגעלייזטער...

ער געהט איבער צוריק אין ערשטען צימער און באשליעסט פעסט צו ווארטען רוהיג, ביז ווער פון די באקאנטע וועט אריין; און כדי די צייט זאל גיכער איבערגעהן, וועט ער אנהויבען א בלאט לעזען פון אנהויב ביז'ן סוף.

און ער הויבט אן ווידער צו לעזען, ער לעזט עטליכע מאל א שורה, וויל עפעס בעגרעהמען, נאר די ווערטער געהען אריין אין קאפ און גנב'ענען זיך גלייך ארויס, ווי זיי וואלט דארטען ענג געווען, ווי איהם אין דעם קאפע־הויז...

ער הערט אויף צו לעזען און ער דערשפירט הונגער...

מיט דעם נייעם געפיהל פון הונגער דערפרעהט ער זיך. ער מאכט א רעכנונג, אז שוין פערמשכנ'ט זיך, זאל זיין האטש אין א גרעסערע סומע...

-- ממה נפשך — וויצעלט ער ביטער אין געדאנק, -- בין איך ווערט צעהן קאפיקעס, קען איך ווערט זיין צוואנציג אויך...

און אז דאס מיידעל געהט צו צום טישעל וואו ער זיצט, הענדעט ער זיך צו איהר מיט אניאמת'ן שטאלץ:

— דערלאנגט, פריילין, א גלאז טהיי מיט א פאר פוטער־ברויט...

אין קלינגער ווערט דערשראקען פאר זיינע אייגענע ווערטער. ער געפינט אז ער האט דא ווידער געמאכט א פעהלער, טאמער וועט קומען אפילו א בעקאנטער, וועט ער דען וועלען איהם אויסלייזען אויב די סומע וועט זיין גרויס.

און אז ער עסט אב, ווערט ער נאך מעהר געפאלען און קומט מיט מעהר שרעק צום טהיר.

עס ווייזט זיך אָבער קיינער נישט, אויסער פֿרעמדע געזיכטער, וואָס פֿון קליינערס וועגען האָבען זיי גאָר נישט געקענט געבוירען ווערען אפילו... וואָס דאַרף ער זיי?...

— שלעכט! — ברומט ער, אַרויסגעהענדיג פֿון געדולד, — אַ פֿערשאָלטענער טאָג, היינט וועט קיינער נישט קומען...

זיין נשמה הויבט אין איהם זיך אָן צו רייסען, ער קען מעהר נישט איינזיצען, עס איז איהם ענג. ער וויל זיך אליין בייסען, קניי־פען, שלאָגען... וואָס איז ער אַריין אַהער? ער וואָלט בעסער הונ־גערען. אָבער פֿריי געהען — און ער הויבט אָן זוכען מיטלען, ווי אַזוי צו ראַטעווען זיך.

די מיטלען זענען ווילד, און ער וועט זיי קיינמאָל נישט טהון, נאָר דער מוח אַרבייט.

אָט פֿאַלט איהם איין אַרויסצושפּרינגען דורך דעם אָפֿענעם פֿענסטער, און אַז ער דערשרעקט זיך פֿאַר׳ן געדאַנק, האַפּט ער זיך אָן אַ צווייטעם מיטעל: ער וועט צוגעהן דאָ צו וועמען עס איז, דערצעהלען די גאַנצע מעשה און וועט בעטען באָרגען 20 קאָ־פּיקעס.

דאָס איז אָבער אויך נישט קיין מיטעל: דאָ זיצען אַלע שלעכ־טע מענשען, זיי וועלען קוקען ווילד אויף איהם און וועלען אַרויס־ברומען: כ׳האָב נישט...

און אַז דאָס מיידעל געהט פֿאַרביי, פֿאַלט איהם גאָר איין צו ווענדען זיך צו איהר און זאָגען:

— הער, אויב דו באָרגסט מיר צוואַנציג קאָפּיקעס, האָב איך מיט דיר התונה — דו ווילסט דאָך התונה האָבען, דו ביזט דאָך שוין אַלט און אויסגעהאָרעוועט, ווער וועט דיך נעהמען?...

און ד. טהיר עפֿענט זיך, עפֿענט זיך און פֿערמאַכט זיך און קיינער פֿון די בעקאַנטע געהט נישט אַריין...

און דער טאָג איז אַזאַ ליכטיגער, — ווי גוט איז איצט אויפ׳ן גאַס... ווי ענג איז איצט אין קאַפֿע־הויז, וואו ער האָט זיך פֿער־משכנ׳ט פֿאַר צוואַנציג קאָפּיקעס...

— גאָט מיינער! — וויינט אין איהם דאָס האַרץ — אַ טאָג „לעבען" איז דאָך ווערטה מיליאָנען, מיליאָנען! גזלנים, לאָזט מיך אַרויס!...

און די ווירטהין זיצט ביי דער קאַסע און היט, ווי אַ שטרענ־נער זשאַנדאַרם... און קלינגער רייסט זיך און זוכט מיטלען ווי צו אַנטלויפען, ווי צו אויסגלעזט ווערען פון דעם אָסטראָג...

ערשט זיעבען אַ זייגער איז געקומען אַ בעקאַנטער. קלינגערן האָט אַ פינטעל געטהון אין די אויגען און פאַר שמחה איז ער צו־טומעלט געוואָרען, האָט זיך אַ חאַפּ געטהון פון אָרט און אַ געשריי געטהון:

— ברודער! דו האָסט מיך געראַטעוועט...

יענער האָט איהם קאַלט דערלאַנגט די האַנד און האָט גע־פרעגט:

— וואָס איז מיט דיר די שמחה?

— וויפיעל בין איך ווערט? — האָט קלינגער אָנשטאָט צו ענטפערן, געפרעגט.

— אין מיינע אויגען אַ גראָשען אויך ניט...

— אַי, שלעכט! — האָט קלינגער געסטאַרעט זיך צו זיין פרעהליך. איך וועל שוין דאָ מוזען בלייבען, איך בין דאָ איצט פערמשכנ'ט אין 20 קאָפּיקעס...

— איז וואָס ווילסטו, איך זאָל דיך אויסלייזען? — האָט דער בעקאַנטער געפרעגט האַלב שמייכלענדיג, האַלב ערנסט...

— לייז אויס, ברודער, לייז מיך אויס — איך האָב שוין קיין כח ניט צו זיצען... אַזאַ שעהנער טאָג!...

און דער חבר האָט איהם געליהען 20 קאָפּיקעס.

קלינגער איז אַ בעפרייטער אַוועק צום קאַסע, האָט אָבגע־צאָהלט און זיך געשווינד אַרויסגעחאַפּט, ניט געזעגענענדיג זיך אפילו מיט'ן אויסלייזער...

אויפ'ן גאַס איז שוין דונקעל געווען, דער הימעל איז געווען פערדעקט מיט שוואַרצע וואָלקענס, אַ קליין רעגענדעל האָט צוגע־קאַפּעט און קלינגערן האָט וועה געטהון דער ליכטיגער טאָג, וואָס איז אין תפיסה אַוועק און איהם האָט זיך געדאַכט, אַז דער הימעל העלפט איהם צו בעוויינען דעם פערשפּילטען טאָג...

דער מאָרגענדיגער טאָג איז אַ קאַלטער, אַ נאַסער און דונ־קעלער געווען, און קלינגער איז אַ היינעריגער אין דער היים גע־זעסען און האָט געבענקט נאָך נעכטיגע טאָג...

V.

דער בוכהאַלטער.

11 אַ זייגער ביינאַכט.

ער איז נאָר וואָס געקומען פון קאַנטאָר, וואו ער דינט אַלס בוכהאַלטער. ווי דערשלאָגען איז ער אַנידערגעפאַלען אויפ'ן איינציגען שטוהל, וואָס האָט זיך געפונען אין קליין צימערל. ער האָט מיט דער רעכטער האַנד אַ שטאַרקען פיהר געטהון איבער'ן קאָפּ און נאַכהער איבער'ן גאַנצען פנים, ווי ער וואָלט וועלען „עפּיס" אַראָבנעהמען פון דאָרטען און פערוואַרפען עס ווייט, ווייט, נאָך וואָס איהם וואָלט אַזוי לייכט, אַזוי גוט געוואָרען...

נאָר דאָס אומפיהרען מיט דער האַנד האָט איהם גרינגער ניט געמאַכט. פאַר זיינע אויגען איז אַלץ געשטאַנען די קאַנטאָרקע מיט די קאַסע־ביכער און ער האָט זיך געקרימט און געראונצעלט דעם שטערן, ווי איהם וואָלט אויסקומען אויסרעגולירען אַ פערפּלאָנטעטע רעכנונג...

— פוי! — האָט ער אויסגעשפּיגען — צום שוואַרץ יאָהר!

און איהם האָט זיך געדאַכט, אַז אַלץ וואָס ער זעהט פאַר זיך אין צימערל: דאָס בעטעל, דאָס טישעל, דאָס פייער אין לאָמפּ דורך דעם פערקאָפּטשעטען גלאָז, די וועגד אויסגעקלעבט מיט טונקעלע טאַפּעטען, אַז דאָס אַלץ ברומט אונצופרידען: „צום שוואַרץ יאָהר!"...

און וואָס אַ מינוט מעהר בעהערשט איהם אַלץ שטאַרקער דער אומעט.

ער דרעהט זיך איבער מיט'ן פנים צום פענסטער און מיט אויסגעשטעלטע אויגען קוקט ער ווייט, ווייט, ווי ער וואָלט עפּיס וועלען דערזעהן.... שטורימדיגע געדאַנקען ווי כוואַליעס ציהען זיך און לויפען איהם דורך אין מוח. ער וויל יעדער געדאַנק פערהאַלטען,

אָבשטעלען, בערעכענען איהם, נאָר דער געדאַנק שפּרינגט אַוועק און עס לויפט דורך אַ צווייטער, אַ דריטער, אַ פֿיערטער. ענדליך צו־שפּרינגען זיי זיך אַלע און אין מוח שטעלט זיך ביי איהם אַוועק אַ דייטליכע פֿראַגע מיט גרויסע שוואַרצע בוכשטאַבען, מיט אַ לאַנגען פֿראַגע־צייכען:

— וואו איז מיין לעבען אַוועק?...

און עס ווילט זיך איהם עפּיס דערמאָנען. צעהנדליגער געשטאַל־טען הויבען אָן צו קריכען פֿיל און שלעפֿעריג איינס נאָך דאָס אַנ־דערע, אָהן אַ צוזאַמענהאַנג, אָהן אַ סדר און די פֿראַגע דריקט און נעהמט אַדורך זיין גאַנצע זעעלע:

— וואו איז מיין לעבען אַוועק?

פּלוצלונג פֿאַלט איהם איין צו טהון עפּיס אַנ'אַרבייט.

ער הייבט זיך אויף פֿון שטוהל, בעטראַכט אַרום און אַרום זיין צימערל, און זיין בליק פֿאַלט אויפֿ'ן קאַסטען, וואו עס ליגען אַלע זיינע זאַכען, וואָס ער האָט פֿון דערהיים געבראַכט, און וואָס ער האָט שוין דאָ ערוואָרבען.

ער קוקט איהם אָן קרום, נעהמט פֿיל אַרויס פֿון טאַש אַ שליסעל און עפֿענט איהם אויף.

עס געפֿעלט איהם עפּיס ניט דער סדר אין קאַסטען, איהם דאַכט זיך, אַז יעדע זאַך ליעגט ניט אויף איהר אָרט.

ער הייבט אָן איבערלעגען.

צום ערשטען פֿאַלט איהם אַריין אין האַנד אַנ'אַלטער תנ"ך. ער גיט אַ בלעטער און זיין בליק שטעלט זיך אָב אויף די ווער־טער: „אם במחתרת ימצא הגנב". ער טייטשט אָב אין מוח יעדעס וואָרט און שרעקט זיך צו האָט ער קיין טעות ניט געהאַט... עס וואַקסט פֿאַר איהם אויס אַ דאַרער יוד מיט אַנ'אָפֿען האַרץ בע־וואַקסען מיט האָר. „פֿויער!, שרייט ער, „זאָג! אם במחתרת ימצא הגנב. נ נ נ נ!..." ער גיט אַ מיש ווייטער, ווייטער: „בנים גדלתי ורוממתי" — אַ שווערער פּסוק, געדענקט ער. דאָ איז געווען אַ האַרבע אויסרעדעניש... ער וויל זיך עפּיס דערמאָנען און קוקט אויף די אותיות... נאָר באַלד ניסען זיי זיך צוזאַמען און עס שווימט פֿאַר איהם אַרוים, ווי פֿון אַ נעבעל, אַ נידריגע פֿינסטערע שטוב. אַרום אַ נדוי־סען טיש זיצען דערשראָקענע יונגעליך און רייסען זיך צום פֿענסטער,

צום גאַס.... אַ דאַרע בײגערנע האַנד לאָזט זיך אַראָב אויף די קינ־דערשע פּלײצעס אײנציגװײז און די בלויע ליפּען צעבײזערען זיך נאָך שטאַרקער: זאָגט זשע „בנים גדלתי ורוממתי“. און די יונגעליך צעשאָקלען זיך מיט אַ גװאַלד: „קינדער האָב איך געהאָדעװעט און דערהױבען“...

ער זיפצט שװער אָב און לעגט דעם תנ״ך אַװעק אונטען אין קאַסטען.

ער האַלט אין האַנד אַ צװײט ביכעל.

— אַ, די גראַמאַטיק! קלערט ער. — ער בלעטערט זי דורך און יעדעס בלעטעלע פֿערצעהלט איהם עפּיס, ברענגט איהם טרױריגע גריסען.... עס שטעהט פֿאַר זײנע אױגען אַ הױכער יונגער מאַן מיט אַ בעזען בליק אונטער אַ פּאָר פּאַנסנע. ער דרעהט איהם דעם אױער, נעהמט אַרױס אַ בלײשטיפט און צײכענט אויף יעדער בלאַט בע־זונדער:

— װאָט נאַ זאַװטראַ, דאָ סיך פּאָר נאַאיזוסט! סלישיש?..

ער לעגט אַװעק די גראַמאַטיק. ער בלעטערט נאָך אַ ביכעל — אַנ׳אַריפמעטיק. נאָך אַ ביכעל — אַ כרעסטאָמאַטיע — אַ דײטשעס בי־כעל...

עס בעװײזען זיך אַלערלײ געשטאַלטען אין פֿראַקען, און פּענסנע, מיט אַ שטענדיגער בעזער פֿראַזע:

— װאָט נאַ זאַװטראַ דאָ סיך פּאָר נאַאיזוסט!

„שװער געװען“, לױפֿט איהם דורך אין קאָפּ...

ער האַלט װידער אין האַנד אַ פּאַק פּאַפּירען.

— אַ, יעקב מאַרקים בוכהאַלטעריע! — שמײכעלט ער ביטער, דער טאַטע האָט פֿאַר איהם אַ תכלית געזאָרגט...

— און װיפּיעל האָט דאָס דעם טאַטען געקאָסט! זײנע לעצטע קרעפֿטען האָט ער פֿאַר מיר אַװעקגעלעגט.

מיט אַ שװערען זיפץ לעגט ער די ביכער צוריק אַװעק, נאָר נעהמען אין האַנד נאָך עפּיס קען ער נישט. לאַנג שטעהט פֿאַר זײנע אױגען דאָס טרױריגע געשטאַלט פֿון טאַטען. נאָכהער בעװײזען זיך אַנדערע געשטאַלטען. ער דערזעהט שװעסטער און ברידער אַלע מיט פֿערזאָרגטע טרױריגע פּנים׳ער. דער זעלביגער קאַסטען שטעהט אין דער היים אין מיטען שטוב אַרומגעבונדען מיט אַ שטריק... די מאַמע

קוּשט איהם... דער טאַטע דריקט איהם די האַנד און זאָגט איהם ווייך: "דו פֿאָהרסט אין דער פֿרעמד, זײַ דאָרט אַ מענש, היט אַ קאָפּיקע, זײַ גינציג דעם בעל־הבית... וועסט פֿערדינען געלד וועסט טהון אַ שדוך און וועסט זײַן לײַטען גלײַך"... דער קליינער ברודער'ל דרעהט זיך אַרום קאַסטען און שרײַט:

„ברוך, שיק מיר פֿון דער גרויסער שטאָדט אַ ביקסעלע"...

דאָס האַרץ הייבט איהם אָן דריקען, שרעקליך וועה טהון... נאָר ער הייבט אָן ווײַטער איבער צו לעגען.

ער האַלט שוין אין האַנד דעם נײַעם קאָסטיום, וואָס ער האָט זיך דאָ שוין אַליין געמאַכט פֿון די שכירות... ער פֿערטראַכט זיך קוקענדיג אויפֿ'ן ראָק, און עס ציהען זיך פֿאַר איהם לאַנגע, טרויריגע טעג... אַ שמוציגער קאַנטאָר, דורכגעפּיהלט מיט אַ זויערען שווייסיגען ריח... אין די אויערען קלינגען עפּיס מאָדנע ווילדע ווערטער: פּרי־מאַ דע פּרימאַ, באַנקראָט, בירזשע, קורס, געהויבען, געפֿאַלען... עס וואַקסט אויס פֿאַר זײַנע אויגען דער ווירטה ה' גרינבערג, אַ בײַכיגער מענ'ש מיט גרויזע קאַצען־אויגען. אָט געהט ער צו צו איהם מיט אַ בעזען בליק און פֿרעגט מיט זײַן גראָבען קול: „עס שטימט?"... ער ענטפֿערט שטיל און דערשראָקען „דאַכט זיך, אַ קליינער טעות"... און ווײַטער רעכענען... ציפֿער, און ציפֿער, אָהן אַ אָנפֿאַנג, אָהן אַ סוף...

ער לעגט אַוועק דעם קאָסטיום, בלײַבט שטעהן פֿערטראַכט און רעדט אַרויס קוקענדיג אין קאַסטען.

— מעהר, דאַכט זיך, גאָר נישט?!...

און די פֿראַגע הייבט איהם אָן מיט איהר ערשטער מאַכט צו דריקען.

— וואו איז מײַן לעבען אַוועק?

און מיט שטאַרקע בליקען קוקט ער אין קאַסטען...

VI.

די סאפקע.

געוואהנט האט שמעון שטענדיג אין צימערלעך, וואס זענען בעשטאנען פון איין פענסטער, א בעטיל, א טישעל און איין שטוהל. א גוטע בעל-הבית'טע פלעגט אמאל געבען צוויי שטוהלען. אין אזא צימעריל פלעגט שמעון וואהנען לענגער, ניט אזוי צוליעב דעם איבעריגען שטוהל, נאר צוליעב די גוטסקייט פון דער בעל-הבית'טע. פון גרעסערע צימערן האט שמעון קיינמאל ניט געחלומ'ט. מעהר, ווי זעקס רובל פאר א צימערל קען ער ניט צאהלען, נעהמען ווידער א גרויסען צימער פאר 12 רובל און וואהנען זאלבענאנד האט שמעון ניט געוואלט. חאטש שמעון איז געווען בכלל א מענש פון דער געזעלשאפט, און האט פון דער אינדיווידואליסטישער טעאריע ניט געוואוסט, איז ער דאך געווען, ניט וויסענדיג עס אליין, א שטיקעל אינדיווידואליסט. ער האט גאנץ אפט איבערהויפט ביי נאכט, ליעב געהאט צו בלייבען אליין מיט זיך, אונטערזינגען אלטע לידעלעך, וואס ער האט אין דער היים געהערט, ניגונים פון יום-נוראים, זמירות פון שבת, וואס דאס אלץ בעווייזען פאר א זייטיגען מענשען וואלט ער ניט געקענט. ווייל קיין קול האט ער ניט געהאט און זיין זינגען וואלט געוויס ארויסרופען ביי א צוהערער א געלעכטער. אויסער זינגען פלעגט ער סתם ליעב האבען צו טראכטען פון העכערע עניינים, און דערצו מוז מען האבען יחידות.

אויב פון גרעסערע צימערן האט שמעון ניט געחלומ'ט, האט ער אבער געהאט א שטארקען פערלאנג, אז אין זיין צימעריל זאל זיך געפינען א סאפקע. און ביים דינגען א נייעם צימער פלעגט ער מיט א מאדנעם בענקענדיגען שמייכעל פרעגען דער בעל-הבית'טע:

— אפשר וואלט איהר מיר געקענט אריינשטעלען אין צימער א שטיקעל סאפקע...

ביי זיינע בעל־הבית׳טעס פֿלעגט זיך קיין איבעריגע סאָפֿקעס ניט געפֿינען. שמעון האָט עס גוט געוואוסט, אָבער פֿרעגען פֿלעגט ער מוזען, און בעקומענדיג אַנ׳ענטפֿער, אַז ניין, וועלכען ער האָט איינענטליך ערוואַרטעט, פֿלעגט ער ווי מיט אַ זיפֿץ אַרויסמורמלען:

— אַ שאָד, אַ שאָד! איך האָב אַזוי ליעב אַ סאָפֿקע...

אַנ׳אַנדערע בעל־הבית׳טע פֿלעגט מיט אַ שמייכעל איהם ווי טרייסטען:

— איהר וועט אם ירצה השם תתונה האָבען וועט איהר זיך קויפֿען אַ סאָפֿקע.

אָבער אַזוי ווי שמעון האָט אויף תתונה האָבען קיין מאָל ניט געהאָפֿט, פֿלעגט ער ביטערליך נאָך דער בעל־הבית׳טעס ברכה אַ שמייכעל טהון און פֿלעגט זיך פֿון אַ סאָפֿקע מיאש זיין אין גאַנצען...

נאָר איינמאָל, די לעצטע צייט, אַז שמעון האָט גענומען ווידער אַ נייעם צימערעל מיט דעם זעלבען מעביל, ווי די פֿריהערדיגע צעהנדליגער צימערליך, נעמליך: איין בעט, איין טישעל און איין שטוהל, און ניט האָבענדיג אַפֿילו אין געדאַנק צו פֿרעגען מכח אַ סאָפֿקע, רופֿט זיך צו איהם אָן די בעל־הביתטע.

— אויב איהר ווילט, קען איך אייך אַריינשטעלען אַ סאָפֿקע.

פֿון דער דאָזיגער פֿאָרלייגונג איז שמעון געוואָרען אַזוי איבעראַשט, אַז ער האָט אַ וואָרט ניט געקענט אויסריידען, קומענדיג אָבער אין אַ ווײַלע אַרום ווידער צו זיך, האָט ער מיט גרויס פֿאָרזיכטיגקייט איבערגעפֿרעגט:

— וואָס זאָגט איהר?.. אַ סאָפֿקע...

— יאָ, אויב איהר ווילט — האָט די בעל־הבית׳טע קאַלט געזאָגט — אין שטוב ביי מיר פֿערנעמט זי נאָר אַנ׳אָרט. איך האָב צוויי.

דאָ האָט שוין שמעון פֿערשטאַנען אין גאַנצען און ער האָט אַ ביסעל דיפּלאָמאַטיש געענטפֿערט:

— וואָס הייסט, אויב איך וויל... איך מיין, וואָס קען זי מיר שאַדען... עס וועט זיין גוט ביי טאָג אַ מאָל, מיין איך, צוצושפּאַרען זיך.

און באַלד איז געשטאַנען אין שמעונ׳ס צימערעל אַ סאָפֿקע, אַנ׳אמת׳ע סאָפֿקע, אויף וועלכער ער האָט זיך, ווי נור די בעל־הבית׳טע איז אַרויס, אַ וואָרף געטהון מיט׳ן פּנים צום באַלקען און האָט גליקליך געשמייכעלט.

דאָס גליק איז אָבער געווען צו גרויס, אַז שמעון זאָל קענען רוהיג אײַנליגען. ער איז פּלוצים אויפֿגעשפּרונגען, עטליכע מאָל איבער־געפֿיהרט מיט דער האַנד איבער דער שוואַרצער סאַראַטע פֿון דער סאָפּקע און האָט געלויבט:

אַ זעלטענע סאָפּקע.

דאָס גליק איז אָבער געווען צו גרויס אַליין עס צו פֿער־טראָגען. און שמעון איז אַרויס אויפֿ'ן גאַס צו טיילען זיך מיט זײַן גליק מיט נאָך עמיצען...

בעגעגענט האָט ער דעם ערשטען, — בעריל פֿישמאַן, אַ יונ־גער מאַן, וואָס האַלט ניט פֿון דירות און זאָגט, אַז אַ מייש דאַרף לעבען ווי אַ פֿויגעל... בעגעגענדיג דעם דאָזיגען חבר, האָט ער פֿער־געסענדיג זײַן מיינונג וועגען דירות, איהם אָבגעשטעלט און אַ פֿרעהליכער איבערגעגעבען:

— נו, ברודער, האָב איך זיך היינט אַרײַנגעצויגען אין אַ דירה!..

— איז זי אַ פּאַלאַץ! האָט פֿישמאַן איראָניזירט.

— אַ פּאַלאַץ ניט קיין פּאַלאַץ — נאָר אַ סאָפּקע איז פֿאַראַן! פֿערשטעהסט, אַ סאָפּקע.

— טײַערע מציאה... האָט פֿישמאַן געהוזק'ט: פֿון וואָס אַ מענש ווערט נתפּעל, אָט האָב איך אַפילו קיין בעט ניט, און גאָר נישט... נאָר פֿון דעסטוועגען דאַרף מען געהן אָנקוקען.

— אָה, קום! האָט שמעון זײַן גאַסטפֿרײַנדליכקייט אַרויסגע־וויזען.

אַרײַנקומענדיג אין צימעריל, האָט בעריל פֿישמאַן ניט אַרויסזאָ־געגדיג זײַן מיינונג אויף דער דירה, זיך אַ וואָרף געטהון אויף דער סאָפּקע און ליגענדיג שוין, געזאָגט:

— איך בין שטאַרק מיעד... איך וועל כאַפּען אַ דרעמעל...

— אַ דרעמעל... האָט זיך שמעון דערשראָקען... וואָס הייסט אַ דרעמעל... איך רעכען, אַז די בעל־הבית'טע וועט ניט וועלען לײַדען... זי האָט פֿערזאָגט, אַז...

— עט, לאָך פֿון איהר באָבען, וועסט קריגען אַנ'אַנדער צימער.

און מעהר האָט פֿישמאַן ניט גערעדט. לעבעדיג ווי אַ פֿייגעל, האָט ער די פֿאָריגע נאַכט ניט געשלאָפֿען, און ער איז גלייך אײַנגעשלאָפֿען...

שמעון האָט געקוקט אויף דעם שלאָפֿענדיגען חבר און האָט ניט געוואוסט, וועלכע מיטלען אָנצונעהמען. וועקען איהם האָט ער קיין הארץ ניט געהאַט, לאָזען איהם אַזוי ליגען, וואָלט ער נאָר אַליין זיך אַ ביסעל אָבגערוהט — דאָס ערשטע מאָל אויף אַ סאָפֿקע... און ער איז געשטאַנען און געקוקט, ווי עמיצער רויבט בײַ איהם זײַן לעבען אַוועק.

ענדליך אָבער האָט ער זיך בערוהיגט און זיך געטרייסט: — מילא, אַ מענש וויל זיך אָברוהען, זאָל ער זיך אָברוהען. די סאָפֿקע בלייבט דאָך בײַ מיר.

עס איז אָבער געווען אַ פֿאַלשע נחמה. אמת, פֿישמאַן איז אין אַ פּאָר שעה אַרום אויפֿגעשטאַנען, זיך אויסגעגענעצט הויך און בשעת געגענעצען געזאָגט:

— גאַניץ וואָהל זיך דורכגעדרעמעלט — מען דאַרף געהן. נאָר אַ ווייגער עלף בײַ נאַכט, אַז שמעון איז געלעגען אין די בגדים אויף דער סאָפֿקע און געפֿאַנטאַזירט וועגען זעהר גוטע זאַכען, וואָס עס זענען פֿאַראַן אויף דער וועלט, האָט איהם אַ קלאַפּ אין טהיר פֿון קאַמעריל אויפֿגעוועקט פֿון זײַנע דמיונות און אַז ער איז אַראָבגעשפּרונגען אַ דערשראָקענער, האָט ער פֿאַר זיך דערזעהן ווידער בעריל פֿישמאַן...

— אַזוי שפּעט? האָט ער אויף איהם אָנגעשטעלט די אויגען.

— איך וויל בײַ דיר היינט נעכטיגען. איך האָב נאָך אַלץ קיין דירה ניט... וועסט דאָך מסתמה ערלויבען.

— נעכטיגען? האָט שמעון אַרויסגעשטאַמעלט — ניט וויסענדיג וואָס ווייטער צו זאָגען...

— יאָ, איבערנעכטיגען... האָט פֿישמאַן בעשטעטיגט.

– עס איז דאָך אָבער ניטאָ קיין קישען... האָט שמעון געפּרובט ראַטעווען זיך...

— עט, ביזט אַ שוטה... איז פֿישמאַן שוין אין זײַן ראָלע אַרײַן, וואָס זענען מיר עפּיס בורזשוקעס... אַ סאָפֿקע האָסטו, וואָס דאַרף מען בעסער?

און פֿישמאַן איז געבליבען נעכטיגען און דאָס ערשטע מאָל, נאָך זעהר אַ לאַנגע צייט, האָט שמעון ניט געזונגען פֿאַר׳ן שלאָף..

אויף מאָרגען, אַז שמעון איז אויפֿגעשטאַנען, איז שוין פֿישמאַן ניט געווען. ווי‍סענדיג, אַז קיין פֿרה‍ישטיק וועט ער ביי שמעון ניט קריגען, איז ער עס אַוועק זוכען ערגיץ אַנדערש.

שמעון איז צוגעגאַנגען צו דער סאָפֿקע און האָט זיך דערמאָנט, אַז אויסער פֿישמאַנען האָט ער נאָך צעהנדליגער הכרים, וואָס האָבען ניט קיין דירות און אַז זיי וועלען זיך דערוויסען, וועט ער האָבען אַלע נאַכט אַ פּערשוין אויף שלאָפֿען. אָבזאָגען וועט ער ניט קענען. ווי אַזוי זאָגט מען אָב, אַז עס שטעהט אין אַ צימער אַ סאָפֿקע אַ נאַכט לייִדיג?.. געה דערצעהל דעם עולם אַ מעשה, אַז דו האָסט ליעב יחידות, אַז דו קענסט ניט זינגען פֿאַר אַ צווייטען...

און שמעון האָט געקוקט אויף דער סאָפֿקע און עס האָט איהם אָנגענומען אַ שרעק... און מה האָט שוין געאַרבייט אַ געדאַנק:

זוכען אַ נייע דירה, וואו עס איז פֿון קיין סאָפֿקע קיין זכר ניטאָ...

VII.

דער מאָדנער.

[געווידמעט ל. ג.]

דער פּאַלטאָ, וואָס זיסעל טראָגט שוין דעם צעהנטען ווינטער, איז איינענטליך ניט געווען קיין ווינטערדיגער אין פילען זינען פון דעם וואָרט. אויסער דעם, וואָס ער איז געווען העל, האָט ער אויך ניט געהאַט קיין וואַטע. אָבער קיין זומערדיגער האָט ער אויך ניט געקענט הייסען. דער געוואַנד פון איהם איז געווען גראָב און האָריג און דאָס האָט איהם צוגעגעבען אַ האַראַקטער פון אַ הערבסט אָדער פריהלינגס-מאַנטעל. זיסעל אַליין האָט איהם אָבער גערופען מיט אַ וויצעלע „דער פּאַרעווער מאַנטעל“. און האָט ערקלערט, אַז מיט'ן שכל, דאַרף ער אַזוי הייסען, ווייל אַזאַ מאַנטעל קען מען טראָגען אין אַלע פיער צייטען פון יאָהר און אפילו צודעקען זיך מיט איהם איז אויך ניט שלעכט. אַז דער מאַנטעל דעקט אין אַ קאַלטער נאַכט זיסלען צו, זעהט עס טאַקי אויס ווי אַן עכטע קאָלדרע. אמת, די פּאָר אַרבעל שטערען דער אַלגעמיינער האַרמאָניע, נאָר ווער דאַרף עס אַזוי גענוי צו זעהן בעטראַכטען? דער עיקר איז דאָך. ווי אַזוי די זאַך זעהט אויס פון דער ווייטען...

עס פערשטעהט זיך, אַז אַזאַ מאַנטעל מיט אַזוינע מעלות האָט זיסעל געוואוסט ווי צו שעצען. טאָמער פלעגט איהם אַמאָל איינער פון זיינע בעקאַנטע בעמערקען:

— שוין צייט אייך, פּאַני זיסעל, אַ נייעם מאַנטעל צו מאַכען.

פלעגט זיסעל אַ קוק טהון אויף זיין מאַנטעל, אויפהייבען דעם קאָלנער, וואָס איז געווען זעהר אַ הויכער, אַריינלעגען איין אַרבעל אין צווייטען און מיט אַ זינגערישען טאָן ענטפערן:

— וואָס? אַ שלעכטער מאַנטעל?—

יענער פּלעגט אַ שמייכעל טהון און געפינען, אַז דער מאַנטעל איז ווירקליך גוט.

— דאָס געלד, וואָס אַ נייער מאַנטעל דאַרף קאָסטען האָב איך וואו אַהין צו טהון — פּלעגט נאָכדעם זיסעל צוגעבען מיט אַ גוטמוטיגען טאָן און מען האָט געוואוסט, אַז זיסעל, אַט דער אַלטער בחור, אַט דער „מאָדנער“, וואָס אַרבייט ערגעץ פאַר אַ פירמע און פערדיענט פיעל געלד, טהוט מיט מענשען גרויסע טובות און אויף זיך אַליין קוקט ער גאָר נישט.

און דאָך האָט זיך געטראָפען מיט זיסלען אַ סיבה, און ער האָט געפּעלשט אין זיין מאַנטעל און אָנגעטהון אַ פוטער...

— ווי קומט צו אייך, פּאַני זיסעל, אַ פוטער? האָט איהם יעדער בעקאַנטער, דערזעהענדיג דאָס ערשטע מאָל אין פוטער, פערוואונדערט געפרעגט — איהר זענט שוין צום שכל געקומען?..

און זיסעל האָט מיט אַ פערשעמטען שמייכעל געדאַרפט דערצעהלען אַ מעשה, וועלכע איז איהם געווען זעהר ניט אייגענעהם. עפּיס איינער, זיינער אַ ווייטער בעקאַנטער, וועלכער האָט נויטיג געדאַרפט געלד, נאָר באָרגען ביי איהם האָט זיך יענער געשעמט, האָט איהם פערקויפט דעם פוטער, מיט אַ תירוץ, אַז ער איז אויף איהם ענג.

— איך האָב איהם געמוזט קויפען... איהר פערשטעהט? האָט ער זיך פערענטפערט.

די בעקאַנטע האָבען פערשטאַנען און זענען געווען זעהר צופריעדען, וואָס ענדליך האָט גאָט געהאָלפען און זייער גוטער זיסעל איז געוואָרען אַ מענש...

— גוט אַ פוטער, הא, וואָס? האָבען זיי איהם געפרעגט.

— גוט איז גוט — האָט דער אַלטער בחור מיט אַ נאַאיווען קינדערשען שמייכעל געענטפערט... אָבער...

— אָבער וואָס?

— אָבער איך שעם מיך...

די בעקאַנטע האָבען זיך פערנאַנדער געלאַכט.

— כ׳לעבען איך שעם מיך... ווי קומט צו מיר אַ פוטער?

די בעקאנטע האבען ווידער געלאכט: טאקי א „מאדנער". מען זאל זיך שעמען צו טראגען א פיטער! הלואי וואלט יעדער פון זיי געהאט א פיטער וואלט ער גאר אנ' אנדער שטאלץ בעקומען. די ערד וואלט אונטער איהם געציטערט...

און לכבוד דעם פיטער, וואס זיסעל האט אנגעטהון, האט דער ווינטער אראבגעשיקט א שטארקען פראסט, וואס האט עטליכע טעג נאך אנאנד מיט א קאלטען פייער געברענט. זיסלען, געהענדיג אין גאס, וואס האט גערוישט פון מענשען, צווישען וועלכע ער האט גראד ווי אויף צולהכעיס פיעל נאקעטע בעגעגענט, האט זיך גע־דאכט, אז ער איז אין דעם פראסט שולדיג, און האט ניט געקענט קוקען גלייך אין די אויגען די ארעמע, נאקעטע דורכגעהער, וואס האבען זיך געקנייטשט אין דרייען פיר קעלט. ווען ער וואלט געטראגען זיין „פארעוועץ מאנטעל" וואלט ער שוין צו א מאנכען צוגעגאנגען און געפרעגט:

— וואס, קאלט, פעטערקע?

אבער אין דעם פוטער האט ער קיין מוטה ניט צוצוגעהן אום צורייד'ען, ווי זיין שטייגער איז, א ווארט. דער פיטער מאכט א מחיצה צווישען איהם און די אלע ארימע. און א פערשעמטער לויפט ער דורך די גאס, סטארענדיג זיך קיינעם אין די אויגען ניט ארייין צו קוקען. ער קען זיך אבער ניט איינהאלטען, בעגעגענדיג איין נאקעטען טרעגער, האט ער ווי פערשולדיגט א פרעג געטהון: קאלט הא?... דערהערענדיג א קרעכין אנשטאט אנ' ענטפער, איז זיסלען א קעלט דורכגעלאפען דורכ'ן פוטער, און ער האט עפיס בעשלאסען...

* *

*

אויפ'ן פינפטען טאג, אלס דער פראסט האט זיך געשטארקט, האט מען זיסלען צוריק געזעהען אנגעטהון אין זיין אלטען מאנטעל.

— ווידער אין אלטען? האט איהם א בעקאנטער געפרעגט. איהר וועט דערפרוירען ווערען — אזא פראסט!

— עט, האט זיסעל מיט א זיכער'ן טאן געענטפערט, — אהן א פוטער ווערט מען ניט דערפרוירען, אבער אין א פוטער ווערט מען אבגעריסען און פערפרעמדט פון ארימע ברידער, און אהן זיי איז קאלט אין בעסטען פוטער. יעצט איז מיר גאנץ ווארים...

דער בעקאַנטער האָט געקוועטשט מיט די פּלייצעס און אין געדאַנק אויף זיכער בעשלאָסען:

— „ניט נאָר אַ מאָדנער — אַ משוגענער!.. — לאָזענדיג דעם בעקאַנטען מיט זיין מיינונג איבער איהם, האָט זיך זיסעל געלאָזען געהן. ער האָט גלייך בעמערקט ביי אַ ראָג שטעהן אַ טרעגער, וועלכער האָט דאָ געקלאַפּט מיט די פיס, דאָ געפּאַטשט אַ האַנד אין אַ האַנד, דאָ אונטערגעשפּרונגען און נאָך אַזעלכע סגולות צום פראָסט. זיסלען האָט עס געריהרט, אָבער אויך געפעלען געוואָרען. אין זיינע אויגען האָט זיך בעוויזען דאָס אַלטע גוטע פייערל און האָט זיך געווענדט צום טרעגער.

— וואָס, פעטערקע, קאַלט?

— קאַלט! קאַלט! האָט דער טרעגער. ווי פרעהליך געענטפערט.

— נישקשה! מיר וועלען ניט דערפרוירען ווערען! האָט זיסעל געטרייסט.

— עט, דערפרוירען ווערען! ווער זאָגט עס? דעם ערשטען ווינטער בעגעגען איך דען? האָט דער טרעגער, מאַכענדיג זיינע סגולות פאַר איין וועגס גערעדט.

און זיסעל איז מיט אַ ליעדעלע פרעהליך ווייטער אַוועקגעגאַנגען, לאַכענדיג פון זיך אַליין ביין געדאַנק, אַז ער האָט פיער טעג אַ פיטער געטראָגען.

— עס איז טאַקי געווען אַ משוגעת! האָט ער הויך אויפ'ן קול זיך מתודה געווען...

VII.

די ברידער.

שוין עטליכע טעג, אַז לייב מינקין האָט זיך געפיהלט, ווי צעבראָכען און האָט קוים געקענט איינזיצען אין קאַנטאָר ביי דער אַרבייט, וואו ער האָט געשריעבען, ווי אַ מאַשין, עפּיס אַזוינע צעטליך, אַליין ניט אַיין נוסח. ער האָט אָבער זיך אָנגעשטהין כּחות צו דערציהען ווי עס איז ביז דעם צוואַנציגסטען, ווען ער נעהמט אָב די צוואַנציג רובּל שכירות. ווייל אַוועקלעגען זיך אין אַ פרעמדער שטאָדט ביי פרעמדע מענשען אָהן אַ גראָשען, האָט ער מעהר מורא געהאַט ווי פאַר דער קראַנקהייט אַליין. דאָנערשטאָג פאַר נאַכט האָט ער, קוים האַלטענדיג זיך אויף די פיס, בעקומען די צוואַנציג רובּל, גראָד איינציגע זילבערנע רובּל. ער האָט זיי מיט ליעבשאַפט איבערגעצעהלט, אַריינגעלאָזט אין דער שטאַרקסטער קעשענע און האָט זיך געלאָזען געהן אויף זיין קוואַטיר.

קומענדיג אויף דער קוואַרטיר, איז ער אַריין אין זיין קליינ קאַמעריל. די צוואַנציג איינציגע רובּל האָט ער איינגעבונדען אין אַ טיכעל האָט זיי אַוועקגעלעגט אונטער דער קישען און האָט זיך גלייך אַוועקגעלעגט, טאַפּענדיג די געלד מיט דער האַנד אונטער'ן קישען...

איבערהויפּט האָבען איהם געבראָכען די פיס און ווי ער האָט געדענקט פון אַ מאָל, בשעת ער איז נאָך אין דער היים געווען, האָט מען איהם ביי אַזאַ פאַל געשמירט די פיס מיט אַראָמאַטנעם עסיג.

„עס וואָלט איצטער אויך גוט געווען — האָט ער אַ טראַכט געטהון — אָבער ווער?"

ער האָט ווידער מאַשינאַל אָנגעטאַפּט אונטער'ן קישען דאָס טיכעל מיט דעם געלד.

„זיי וועלען שמירען"! האט ער זיך אליין געענטפערט — זיי זיינען יעצט מיינע פריינד. צוזאנציג ברידער!..

ער האט ארויסגענומען דאס טיכעל פון אונטער קישען און האט פונאנדערבינדענדיג עס, יעדער רובל אנגעטאפט. זיי זיינען גע־ווען קאלט, אבער מינקין האט אויף זיי געקוקט, ווי אויף אמת׳ע ברידער.

„דו, ברודעריל, האט ער גערעדט צו איין רובל, וועלכען ער האט ארויסגענומען פון טיכעל, וועסט מיר רופען א פעלדשער. דו ביזט דאך א גוטער, הא?

דער רובל האט, שווייגענדיגער־הייט, מסכים געוועזן.

באלד איז דאס שטוב־מיידעל, וועלכע מינקין האט מיט א שוואַ־כען קול אריינגערופען, ארויסגעגאנגען קויפען אראמאטינעם עסיג און רופען א פעלדשער.

דער פעלדשער, וועלכער איז אין א האלב שעה געקומען, האט ווי ברוגז איהם בעטראכט, געהייסען ווייזען די צונג. און אז מינקין האט איהם געזאגט פון זיין פערלאנג אויסצושמירען איהם מיט ארא־מאטינעם עסיג, האט ער זיך אנפאנגס טרוקען אבגעזאגט. אבער אז מינקין האט מיט א קרענקליכען שמייכעל איהם א זאג געטהון, אז פאר זיין פריינדשאפט וועט ער איהם גוט בעדאנקען, איז דער פעלדשער מרוצה געווארען און האט איהם זעהר שטארק געריבען די פיס מיט׳ן עסיג, אזוי שטארק, אז מינקינען האט אזש וועה געטהון.

בעצאהלט האט איהם מינקין מיט א גאנצען האלבען רובל, פון דער רעשט, וואס דאס מיידעל האט געבראכט. דער פעלדשער איז פלוצים איבערגעביטען געווארען, האט איהם געגומען נאך א מאל ארומקוקען, טאפען דעם שטערן און געזאגט, אז קיין סכנה איז ניטא, פון דעסטוועגען דארף מען רופען מארגען פריה א דאקטאר.

אז דער פעלדשער איז ארויס איז אריין די בעל־הבית׳טע, א פרוי אין די מיטעלע יאהרען מיט א שטרייגגען קוק.

— איהר קלערט א פנים אוועק צו לעגען זיך, האט זי א זאג געטהון — וואס איז דאס אייך — אפשר אין שפיטאל?..

מינקין האט פאר שפיטאל זיך זעהר דערשראקען, און מיט בעטענדע בליקען האט ער איהר געענטפערט, אז ער וועט זיך סטארען וואס גיכער געזונד ווערען... און געלד — האט ער מוסיף געווען — האב איך גענוג...

— ווער רעדט וועגען געלד — איז די בעל־הבית׳שע ווייכער געווארען. אפשר א זופּ אויפקאָכען אייך. גיט אויף מילך און אויף גרויפּען.

מינקין האָט אפילו עסען ניט געוואָלט, אָבער כדי צו ווייזען דער בעל־הבית׳טע, אַז ער האָט געלד און זשאַלעוועט ניט האָט ער אַרויסגענומען, ליענענדיגערהייט, דאָס טיכעל מיט דעם גאַנצען געלד, האָט איהר איבערגעגעבען אַ רובל און האָט געזאָגט.

— קויפט, נאָר גוטע.

— ווי דען? פאַר אַ חולה מוז אַלץ זיין גוטע, האָט די בעל־הבית׳טע געזאָגט, בעקוקענדיג דעם רובל פון אַלע זייטען, און איז אַרויס.

פון רובל האָט זי איהם געבראַכט צוריק אַכטציג קאָפּיקעס, און מינקין איז געווען צופריעדען, וואָס זי האָט אודאי אַ צעהנערל פערדיענט. וועט זי איהם אין שפּיטאָל ניט טרייבען...

אויף מאָרגען פריה איז געקומען דער פעלדשער. די בעל־הבית׳טע איז גלייך נאָך איהם אַריינגעגאַנגען.

— נו, וואָס מאַכט אונזער חולה? האָט זי איהם געפרעגט.

— אָט וועלען מיר איהם בעקוקען, וועלען מיר זעהן! האָט דער פעלדשער זעהר צופריעדען, כמעט ווי פרעהליך אַרויסגערעדט.

מינקין איז געווען, כאָטש דער קאָפּ האָט איהם שרעקליך וועה געטהון, זעהר גליקליך מיט דער פריינדשאַפט פון זיי ביידען און האָט אינסטינקטיוו אונטער געלעגט די האַנד אונטער קישען, וואו ער האָט אָנגעשאַפּט דאָס טיכעלע מיט דעם געלד...

דער פעלדשער האָט איהם אויסגעמאָסטען די היץ און די בעל־הבית׳טע איז די גאַנצע צייט געשטאַנען און געוואַרט, ווי עס וואָלט געווען איהרער אַן־אייגענער זוהן.

— וויפיעל? האָט זי בעזאָרגט געפרעגט, אַז דער פעלדשער האָט דעם גראַדוסמעסטער אַרויסגעצויגען.

— אי — וואַ — 38 מיט 3 צעהנטעל!

— מעג ער עפּיס עסען?

— נאָר אַ ביסעל היניערשע זופּ — האָט דער פעלדשער גע־פּסק׳נט.

מינקין האָט דעם פעלדשער ווידער שעהן בעצאָהלט און האָט איהם דער פאַר געבעטען, אַז ער זאָל שיקען אַ גוטען דאָקטאָר.

— דעם בעסטען! האָט דער פעלדשער פערזיכערט — אין אַ פּאָר שעה אַרום קומט ער צו אייך.

אַז דער פעלדשער איז אַרויס, איז די בעל-הבית'טע צוגעגאַנגען צו מינקינ'ען און געזאָגט:

— גיט אַהער געלד, וועל איך אייך קויפען אַ שטיקעל פרישע הוהן. גאָר ניט עסען, קענט איהר נאָך פערשוואַכט ווערען.

— אַ, איך דאַנק אייך, איך דאַנק אייך! האָט מינקין שוואַך אָבער בעגייסטערט געזאָגט. און האָט אַרויסגענומען אַ גאַנצען רובל פון טיכעלע.

— איך וועל אייך ברענגען רעשט! האָט די בעל-הבית'טע פערזיכערט, האָטש מינקין האָט ניט פערשטאַנען, צוליעב וואָס זאָגט זי דאָס. אַודאי וועט בלייבען רעשט!

אין אַ שעה אַרום האָט די בעל-הבית'טע איהם אַריינגעטראָגען 30 קאָפּ. רעשט און געפרעגט: וואָס מאַכט ער.

מינקין האָט זיך עפּיס זעהר געשעמט צו קוקען איהר אין די אויגען און האָט קוים געענטפערט:

— נישקשה...

— הוהן איז היינט, אַ קלאָג נאָך זיי, פייער און פלאַם, האָט די בעל-הבית'טע אַ זאָג געטהון און איז אַרויס קאָכן פאַר איהם דעם זופּ.

אין אַ פּאָר שעה אַרום איז געקומען דער דאָקטאָר. ער האָט איהם אויף גיך בעטראַכט, געשטעלט עטליכע שאלות און געבעטען אַ טינט און פען.

אָנשרייבענדיג עטליכע ווערטער, האָט ער זיך אויפגעשטעלט.

מינקין האָט איהם ליגענדיג אויסגעצויגען די האַנד; דער דאָקטאָר האָט ווי אַנ'אמת'ער קונצען-מאַכער אַרויסגענומען פון דאָרט אַ רובל און ווי אַנ'אמת'ער קונצען-מאַכער אַריינגעוואָרפען ערגיץ אין אַ קעשענע, זאָגענדיג גלייך נאָך דעם קוניץ אַ פּאָר פריינדליכע ווערטער, פון וועלכע מינקין איז גערירט געוואָרען.

„גוט, וואָס עס איז אויסגעפאַלען, בשעת איך האָב אָבגענומען די שכירות“, האָט ער אַ טראַכט געטהון, אַז דער דאָקטאָר איז אַרויס.

באַלד איז אַרײַן די בעל-הבית'טע.

— מען מוז דאָך גיהן מאַכען דעם רעצעפּט, האָט זי מיט מוטערליכע בעזאָרגונג געזאָגט, פערקנײטשענדיג דעם פּנים — ווער ווייס, ווי פיעל דער רעצעפּט קען אין אַפּטייק אָנטרעפען — דער דאָקטאָר פערשרײַבט אַזוינע טײַערע רעצעפּטען!

— ממה-נפשך, נאַט אײַך צוויי רובל! האָט מינקין געזאָגט, צראַבלענדיג זיך קוים אין טיכעלע און דערלאַנגענדיג איהר צוויי זילבערנע רובל'ס.

— פון דעסטוועגען רעכען איך, אַז קיין גאַנצע צוויי רובל וועט ניט קאָסטען! האָט זי געצווייפעלט. ממה-נפשך — האָט זי צוגעלעגט, וועל איך אײַך ברענגען רעשט. אין אַ שעה אַרום האָט זי איהם אַרײַנגעטראָגען אַ פלעשעלע אײַנגעוויקעלט אין אַ בלאָה פּאַפּיער.

— סאַר'אַ יקרות! האָט זי געקרעכצט — ניט אַנדערש ווי צעהן גילדען — האָטש גיב איהם אַ קרענק!

— מסתמא איז דאָס אַ גוטע רפואה — האָט מינקין איהר געוואָלט אַרויסנעהמען פון פערלעגענהײַט, אין וועלכער זי האָט זיך, לויט זײַן מיינונג, געדאַרפט געפינען...

— אַלע דרײַ שעה אַ לעפעל. נעהמט איצטער איינע, האָט זי צוגעגעבען אין אַ ווײַלע אַרום.

„ווי אַזוי זאָל איך נעהמען, איך האָב דאָך ניט קיין לעפעל?“ האָט ער קוים געוואָגט צו בעטען.

— איהר ווילט אַ לעפעל, אָט איך שיק אײַך שוין.

דאָס שטוב-מיידעל האָט אַרײַנגעטראָגען אַ לעפעל.

— איך וועל אײַך בעפרידיגען! האָט ער געריהרט אַרויסגערעדט.

דאָס שטוב-מיידעל איז שטעהן געבליבען און האָט פרײַנדליך געפרעגט:

— אפשר עפענען אײַך דאָס פלעשעלע?

— נו, אויב איהר ווילט זיך מטריח זײַן!

דאָס שטוב-מיידעל האָט איהם אויפגעעפענט דאָס פלעשעלע, און האָט אָנגעגאָסען אַ לעפעל און איהם צוגעטראָגען צום בעט.

די רפואה איז געווען אַ ביטערע און האָט געריסען אין האַלז, אָבער אַז דאָס שטוב-מיידעל האָט איהם געפרעגט האַלב-לאַכענדיג:

— נו, עפּיס גוט?

האָט ער געענטפערט:

— זיס.

צוליעב וואָס, האָט ער אַליין ניט געוואוסט.

אין אַ פּאָר שעה אַרום האָט איהם די בעל־הבית'טע אַריינגעטראָגען אין אַ טעלער עטליכע לעפעל זופּ.

— עס איז פאַרהאַן אפילו נאָך אַ ביסעל — האָט זי געזאָגט,

— נאָר איך האָב מורא, אַז עס קען אייך פערשאַדטען.

וועגען דער הוהן אַליין און וועגען דעם האַלבען רובל רעשט פון דעם רעצעפּט, האָט זי ניט דערמאָנט און מינקין האָט זיך שטאַרק געוואונדערט דערויף, אָבער געפרעגט האָט ער ניט. „נאָך בעסער — האָט ער געטראַכט, — וועט זי מיך ניט טרייבען אין שפּיטאָל“...

אויף אַזאַ אופן האָט זיך געצויגען אַ וואָך.

אַז נאָך דער וואָך איז די בעל־הבית'טע אין דערפריה אַריין צו איהם, איז ער געלעגען שטאַרק פערטראָגען מיט אָפענע אויגען צום באַלקען און האָט גערעדט פון היץ.

— מיינע ברידער? וואו זענען מיינע צוואַנציג זילבערנע ברידער... ניטאָ... איין זילבערנער ברידער!...

— אוי וועה איז מיר, ער איז דאָך גוט קראַנק! האָט זי פאַר זיך אַ מורמעל געטהון.

זי האָט אונטערגעלעגט די האַנד אונטער דער קישען און האָט אין טיכעל אָנגעטאַפּט אַ לעצטען רובל.

„קיין געלד האָט ער שוין אויך ניט, — האָט זי אַ טראַכט געטהון, — „מען מוז איהם אָוועקפיהרען אין שפּיטאָל.

— איהר וועט פאָהרען אין שפּיטאָל? פּאַני מינקין?

מינקין האָט ניט געענטפערט. ער האָט אַלץ גערעדט:

— וואו זענען מיינע צוואַנציג ברידער?... האַ? די ברידער מיינע...

— אַניעסק! — האָט זי זיך געקרימט און איז אַרויס דינגען אַ דראָזשקע אָוועקפיהרען איהם אין שפּיטאָל.

VIII.

שטילע טריט.

דער פינקעלקרויט, ביי וויעמען שוואכמאן, א יודישער לעהרער, האט מיט א פאר וואכען צוריק בעקומען א לעקציע, האט געוואוינט אין די ווייטע גאסען פון דער גרויסער שטאדט. געהענדיג אויף דער לעקציע, פלעגט שוואכמאנען אויסקומען דורכצוגעהן איינינע שטילע געסעליך, וואו ער האט געקענט אונגעשטערט און פריי בעטראכטען זיך טיעפער און ערנסטער; למשל, ארומקוקען דעם אלטען ראק; איבערצעהלען די פלאמעס, וואס דער ראק האט פערמעגט; פרובען זיך א לייכטערע אברייבען מיט די גרויסע נעגיל, וואס שוואכמאן האט שטענדיג געטראגען; צוטראגען א פוס נאהענט צום אויג און זעהן, וואס עס טהוט זיך „דארטען“ מיט די פעדעמליך, וואס שלעפען זיך פון די אויסגעמוליעטע הויזען; וועלכע פון זיי אבדייסען און וועלכע פערבויגען, אויב ס'איז מעגליך; אראבנעהמען דאס אלטע היטיל פון קאפ און א פיהר טהון איבער איהם מיט'ן ארבעל; אויסרייניגען די נאז און אבווישען מיט'ן לינקען זייט ראק. מיט איין ווארט אבטהון אלע ארבייט, וואס זענען אפשר נויטיג אויך אין די רוישענדע גאסען, וואו עס געהען פיעל מענשען, אבער אונמעגליך. אז שוואכמאן פלעגט פארטיג ווערען מיט דער ארבייט, פלעגט נאך איהם בלייבען צייט צו בעטראכטען דעם „עצם זיך“, צוהערען זיך צו יעדער בעוועגונג זיינע.

און בעטראכטענדיג מיט גרויס אויפמערקזאמקייט דעם „עצם זיך“, האט ער איינמאל, געהענדיג אין די שטילע געסליך, בעמערקט אין זיך אווילדע זאך און ער האט זיך שטארק דערשראקען. געמליך, ער געהט און געהט, און די טריט זיינע הערען זיך ניט, פונקט ווי א שאטען וואלט זיך אומגערוקט. עפיס לאזט זיך קיין שום קלאנג ניט הערען נאך יעדען טריט זיינעם.

ער האט זיך געסטארעט וואס שטארקער צו טרעטען מיט די פיס אויפ'ן טראטואר, עס האט אבער נישט געהאלפען: קיין קלאנג איז נאכ'ן טריט נישט ארוים.

— וואס איז דאס ? — האט ער מיט שרעק זיך אליין געפרעגט. צי איז ביי מיר אלע מאל אזא שטילער טריט און איך האב עס ניט בעמערקט, אדער איך בין איצט שוואך געווארען, איך האב לייד ענדיג די גאנצע יוגענד, מיינע כחות פערלארען ?

ער האט זיך געלאזט געהן גיכער און האט פון זיך אליין געלאכט, וואס אזא נארישקייט בעאונרוהיגט איהם. פון וואנען איז עס געדרונגען, אז א טריט מוז זיך הערען, וואו שטעהט עס געשריבען ?

זיין לאכען האט איהם אבער נישט געהאלפען. דער פערלאנג צו הערען א קלאנג נאך יעדען טריט האט איהם אינגאנצען בעהערשט, און ער האט געטרעטען מיט די לעצטע כחות, דריקענדיג די שיך אן די שטיינער פון טראטואר. ער האט די פיס הויך געהויבען און מיט אימפעט אראבגעלאזען, פונקט ווי ער וואלט זיך די סאלדאטישע מארשיראוקע געלערנט. עס האט איהם דאס אויך ניט געהאלפען, קיין וויעדער־קול האבען זיינע טריט אלץ ניט געגעבען.

— א געדט עמיצער, מען דארף זיך צוהערען צו זיינע טריט! — האט שוואכמאן ווי דערפרעהט זיך, דערזעהענדיג פון דערווייטענס, ווי איינער לאזט זיך געהן קעגען איהם.

דער מאן, וואס האט בעדראפט פארבייגעהן, איז געווען ווייט פון שוואכמאנען און ער האט אנגעשטרענגט אויפמערקזאם די אויערען צו האפען אויף ריכטיג דעם קלאנג.

— טריק־טראק, טריק־טראק! — איז דער מאן פערבייגעגאנגען קלאפענדיג מיט די שיך אן שטיינערנעם טראטואר.

שוואכמאנען האט זיך געדאכט, אז דער דורכגעהער האט אויף איהם געקוקט מיט פעראכטונג, און ער איז נאך געפאלענער ביי זיך געווארען.

— אט דאס איז א טריט! — האט ער מיט קנאה געטראכט און מיט דאָרשטיגע בליקען בעגלייט דעם דורכגעהער, פון וועלכען עס האבען זיך נאך געהערט די פעסטע טריט:

טריק—טראָק. טריק—טראָק!...

- עס פֿערשטעהט זיך, אַ טריט מוז מען הערען, — האָט שוואַכמאַן טרויריג פֿאַר זיך געמורמעלט, אין מוח איז איהם דורכגעלאָפֿען אַ שורה פֿון אַ העברעאישען געדיכט:

„איך הער שוין די מעכטיגע טריט פֿון מיין פֿאָלק!“

און שוואַכמאַנען האָט זיך מאָדנע פֿערוואָלט, אַז זיינע טריט זאָלען אויך ווערען מעכטיג, אַז יעדער פֿערבייגעהער זאָל איהם הערען און בעמערקען...

צוקומענדיג צום הויז, וואו פינקעלקרויט האָט געוואוינט, האָט זיין האַרץ מעכטיג אָנגעהויבען צו קלאַפּען: „ווער ווייס וואָס פֿאַר איין פֿערענדערונג אין מיר איז פֿאָרגעקומען“. איהם האָט זיך געדאַכט, אַז ווי נאָר ער וועט נאָר די שוועל איבערטרעטען, וועט ידי דיענסט, די ערשטע דערזעהענדיג איהם, אַ פּאַטש געבען מיט די הענד, אויסגלאָצען די אויגען און צושרייען זיך:

— וועה איז מיר, אַ געשטאָרבענער לעהרער!

— טפֿו, — האָט ער פֿאַר שרעק אויסגעשפּיגען און מיט ציטערנדיגע הענד האָט ער אַ ציה געטהון דאָס גלעקיל.

די דיענסט האָט איהם געעפֿענט. אַריינגעהענדיג אין קאָרידאָר, האָט ער הערפֿיהלט אַז ער איז איצט בלאַסער, ווי געוועהנליך. ער האָט נאַריש געקוקט אויף די דיענסט, זי האָט אויף איהם צוריק געקוקט און געשמייכעלט. איהם האָט זיך געדאַכט, אַז „דאָס“ איז שוין...

ער האָט זיך געלאָזט געהן צום תלמיד און האָט זיך ווידער אָנגעהויבען צוהערען צו זיינע טריט. קיין קלאַנג איז אָבער איצט אויך ניט אַרויס און איהם האָבען זיך פֿאַר שרעק די פֿיס געוויגט.

— זאָל זיך האָטש עפּיס אַ שאַרך הערען, רבונו של עולם! האָט ער אין הער שטיל געוויינט...

ער איז אַריין אין זאַל. די מאַדאַם איז געזעסען מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען און האָט געלעזען אַ ציימונג.

— יאַשע איז אין צימער? — האָט דער לעהרער שוואַך געפֿרעגט.

— אוי! — האָט זיך די מאַדאַם מיט שרעק א חאַפּ געטהון. — ווי איהר האָט מיך דערשראָקען! איך האָב גאָר ניט געהערט, ווי אַזוי איהר זענט אַריינגעגאַנגען....

„מען הערט מיך ניט אַריינגעהן!“ איז שוואַכמאַנען, ווי א קויל דורכגעלאָפען איבערן קאָפּ און איהם איז הייס געוואָרען....

די אורזאַכע פון דעם ווילדען אונגליק איז שוואַכמאַן דערגאַנגען ביי דער נאַכט פאַרן שלאָפען, ווען ער האָט די קאַמאַשען זיינע בעטראַכט, און ער האָט זיך געוואונדערט, ווי אַזוי האָט ער דאָס גלייך ניט פערשטאַנען און ווי אַזוי האָט ער עס פריהער ניט בעמערקט: די קאַמאַשען האָבען ממש ניט קיין ברעקעל פאָדעשווע און קיין ברעקעל אָבטשאַס ניט. ווי אַזוי קען זיך גאָר האָרען א קלאַנג?

די נייע ענטדעקונג האָט איהם אפילו אַביסעל רוהיגער געמאַכט, נאָר דער אומזיסטער בייטאָגיגער שרעק האָט איהם די נערווען אויפגערעגט, און ער האָט ניט געקענט איינשלאָפען. ער איז געלעגען מיט אָפענע אויגען צום באַלקען און געקלערט. „דער גאַנצער כח איז ניט אין דעם מענשען אַליין, נאָר אין זיינע שיך“, איז איהם מיט אַמאָל אַריינגעפאַלען אין קאָפּ א געדאַנק.

און די אידעע איז איהם שטאַרק געפעלען געוואָרען.

— דאָס איז גאַנץ טיעף! — האָט ער גערעדט מיט זיך אַליין. — נאָך אַמאָל: דער מענש אַליין, וואָס האָט אַזוי פיעל כח, אַזוי פיעל ענערגיע, וואָס קיין זאַך איז פאַר איהם ניט שווער, אָט דער מענש, אָט דער חכם (ביי דעם וואָרט חכם האָט ער זיך פונאַנדערגעלאַכט), אַז ער זאָל אומגעהן אָהן פאָדעשוועס און אָבטשאַסען, בעמערקט מען איהם אפילו ניט, הערט מען ניט ווי ער געהט — אוים מענש!... קומט אוים, אַז דער גאַנצער כח פון מענשען בעשטעהט נאָר אין די פאָדעשוועס און אָבטשאַסען.... א פיינע זאַך!

— אייגענטליך איז דאָס ניט קיין גרויס אונגליק, — האָט ער זיך ווייטער געלאָזט אין חקירה — פאַר א רובל לאָזט מען זיך מאַכען פאָדעשוועס און אָבטשאַסען און מען ווערט ווידער א מענש, און אַז מען געהט, הערען זיך די טריט: טריק—טראָק, טריק—טראָק! און דו פיהלסט זיך ווידער שטאַרק.

דער געדאנק וואלט שוואכמאנען אינגאנצען פרעהליך געמאכט, ווען ער וואלט ניט געווען קלאר אין זיין געלד-ביטעלע, אין וועלכען עס זענען נאר געלעגען צוויי קנעפלעך און עפעס א צעטיל פון צערקיל, וואס ער האט גאר אהן א שום נויטיגקייט געהיט. וואס אנבעלאנגט צו בארע געלד, האט דאס געלד-ביטעלע געדארפט נאך געדולדיג ווארטען צוויי וואכען ביז'ן „ערשטען", ווען שוואכמאן וועט מיט א פרעהליך געמוטה אהין עפים אויף א טאג צי צוויי אריינלעגען.

און שוואכמאן האט זיך דערמאנט, אז נאך צוויי וואכען וועט ער זיך אזוי רוקען ווי א שאטען, אונבעמערקטערהייט אריינגעהן אויף דער לעקציע צו פינקעלקרויטען און אלע טאג איבערשרעקען די בעל-הבית'טע, און ער איז מיט א שווער געמיטה אנטשלאפען געווארען ערשט פיער א זייגער.

און איהם האט זיך געחלומ'ט, אז ער געהט ערגעץ אין א וויסטער גאס איינער אליין און קלאפט מיט אלע כחות מיט די פיס אן טראטואר, נאר קיין שום קלאנג געהט ניט ארויס, און ער געהט ווייטער און ווייטער און א קאלטער שוויים בעגיעסט איהם.

פלוצלונג וואקסען פאר זיינע אויגען אויס א חברה קונדסים, איינער פון זיי לויפט פאראויס, האלט א פאר גרויסע הילצערנע שיך און שרייט:

— עי, דו, קבצן! טהו אן די שיך, גיכער טהו אן, וועסטו גענעזען ווערען!

און די חברה קונדסים בעפאלען איהם, ווארפען איהם אום אויף דער ערד, ציהען פון איהם אראב זיינע שיך און לאכען זיך ווילד פונאנדער.

— אהן אבטשאסען, אהן פארעשוועס, א געשטארבענער....

און די חברה קונדסים ווערען פערשוואונדען. שוואכמאן בלייבט אליין ליגען, און ער פיהלט זיינע פיס אנגעטהון אין שווערע הילצערנע שיך. ער הויבט זיך קוים אויף, שטעלט זיך אוועק אויף די פיס און לאזט זיך געהן און די שטילע גאס ווערט פערהילכט פון זיינע טריט:

— טריק—טראק, טריק—טראק!

אַז שוואַכמאַן איז אויף מאָרגען געגאַנגען צו פֿינקעלקרויטן אויף דער לעקציע, האָט ער זיך ווידער צוגעהערט צו זיינע טריט, האָטש ער האָט געוואוסט, אַז עס איז אומזיסט זיין האָפֿנונג, עס וועט זיך גאָר ניט הערען.

און געדולדיג האָט ער אָנגעהויבען צעהלען די טעג ביז צום „ערשטען", ווען ער וועט זיך לאָזען מאַכען אַ פּאָר פּאָדעשוועס מיט אָפּטשאַסען און דאַמאָלס וועט ער געבען טריט ווי געהעריג איז, ווי עס פּאַסט פֿאַר אַ מענשען:

— טריק–טראַק, טריק–טראַק!

און ער האָט געבענקט נאָך דעם קלאַנג...

IX.

די ציגיינערין.

ליזע איז א געוועהנליך מיידעל. זי האט אפילו שווארצע אויגען און שווארצע האר, נאר וועניג מיידלעך האבען דען שווארצע אויגען און שווארצע האר? איהר וואוקס איז העכער פון מיטעלמעסיג, נאר פיעלע חברטאָרינס איהרע זענען פון איהר וואוקס. געענדיגט האט ליזע גימנאזיום מיט 9—10 און אפילו מיט צוויי 12-ען, אבער וועניג חברטאָרענס איהרע האבען דען די זעלבע „באלען"? ביכער לעזט זי די נייעסטע, טשיריקאָוו'ס, טשעהאָוו'ס, גארקי'ס און אנדרעעוו'ס, אבער אלע איהרע בעקאנטע און חברטאָרענס האבען די דאזיגע אויטארען אויך געלעזען.

נאך דעם אלעם איז זי פארט א געוועהנליך-מיידעל. דאס הייסט, אז זי קומט זיך צוזאמען אין א פערזאמלונג, אויף א באל, אדער אויף א האכצייט, האט זי ניט אזוינס, מיט וואס זי זאל זיך קענען אויסצייכנען, ארויסווייזען זיך מעהר, ווי אנדערע; זי ווערט פערשלונגען אין די איבריגע געוועהנליכע מיידלעך.

דאס אלעם ווייס ליזע און דאס ווייסען מאכט איהר אן א שמערץ. אין דעם פרט איז זי שוין ניט געוועהנליך. ליזע האלט וועלען מיט עפיס זיך לאזען מערקען. געפינענדיג זיך צווישען א סך, וואלט זי וועלען ניט געהערען צום סך, נאר זיין אויסער איהם. דאס דאזיגע געפיהל איז ביי איהר געוועזען ענטוויקעלט ביז קרייענקליכקייט, און ווען די מענשען וואלטען געוועזען פעהיגער צו קענען אריינדרינגען אין די פערבארגענע שפאלטען פון א צווייטענס נשמה, וואלט אזא ווי ליזע בעטראכט ווערען טאקי פאר אן-אונגעוועהנליכער און זי וואלט אפשר זיך רוהיגער פיהלען און ניט שטענדיג געבייזען פון איהר ניט-צופריעדענעשטעלטען געפיהל...

געטהון האט ליזע פיעל סגולות צו איהר „געוועהנליכקייט". לייראר זענען אבער די סגולות ניט געוועזען אויסערליכע, וואס מענשען

זאלען עס קענען באלד מערקען, נאר אינערליכע. צום ביישפי- געפינענדיג זיך אויף א באל, אדער אזוי צווישען א סך, וואו יעדער פלעגט ריידען, לאכען, וויצלען זיך א. ד. ג. פלעגט זי זיך גראד אוועקזעצען אין א ווינקעל, געשמאונגענערהייט זיך פערטראכטען, און מאכען זיך פאר ראמאנטיש-טרויריג און כלומרשט ניט קוקען אויף קיינעם, נאר אין זיך אינווייניג... אין אזוינע מינוטען איז זי אייגענטליך אונגעוועהנליך געווען, דער סך אבער האט עס ניט בעמערקט, ביז ליזען פלעגט אומעטיג ווערען דער ווינקעל, און זי פלעגט ווידער, ווי פאר כעס, זיך אויסמישען אין דעם פערהאסטען סך...

און דער וועהטאג איז נאך גרעסער געווען אין יענע פעלען, ווען צווישען סך פלעגט זיך דאס רוב איינע געפינען, וואס האט זיך יעדען געווארפען אין די אויגען און צוגעצויגען די אויפמערקזאמקייט. און אזוינע מינוטען פלעגט ליזע איהר געוועהנליכקייט טיעפער פיהלען און דער האס צו דער דאזיגער אונגעוועהנליכער, וועלכער זי אליין האט אין הארצען אינגאנצען מבטל געווען, פלעגט זיך צומישען מיט דעם וועהטאג. און דאס געפיהל איז אונגעוועהנליך געווען. זי אליין איז אבער געוועהנליך געבליבען און צוזאמען מיט דעם סך אויך ארומגעטאנצט ארום דער אונגעוועהנליכער, וועלכע איז געווען שטאלץ, אבער גרויסמוטהיג, און פלעגט דאס רוב מיט איהר, מיט ליזען, זיך פריינדליך בעגעהן...

אין דעם קרייז, וואו ליזא האט זיך געפונען האט מען בעשלאסען צו מאכען א באל. איינע א לוסטיגע, פריילוך מיידעל, ליזא'ס א נאהנטע פריינדין, האט געראטען, אז דער באל זאל זיין אין קאסטיומען.

דער אנטראג איז אנגענומען געווארען, און ליזע, וועלכע האט געהאט שווארצע אויגען און שווארצע האר, האט לויט דער עצה פון א נאהענטער פריינדין, גענומען א קאסטיום פון א ציגיינערין.

איהרע לאנגע שווארצע האר האט זי ברייט פערנאנדערגעקאמט און אין כלומרשטדיגער אונארדנונג צעווארפען אויף די פלייצעס. אויפ'ן מיטען קאפ האט זי צוגעשפילעט א בלוט-רויטע, ברייטע סטיינגע, אויסגעזעצט אין געקינסטעלטע ברילליאנטען, וועלכע הא-

בען געפינקעלט מעהר ווי נאטירליכע. איבער די אַקסלען האָט זי איבערגעוואָרפען אַ רויטע טוך.

אַזוי איז זי ערשינען אויפ'ן באַל... ביי דער גאַרדעראָב האָט זי דערפיהלט, ווי דער גאַרדעראָבער, צונעהמענדיג ביי איהר דעם מאַנטעל און דערזעהענדיג זי אין איהר קאָסטיום, קוקט אויף איהר מיט נייגעריגע בליקען און שמייכעלט צופריעדען.

ליזע האָט זיך ווי דערשראָקען און געפרעהט און מיט דעם געמישטען געפיהל איז זי אַריין אין זאַל.

— בראַוואָ! בראַוואָ! האָט איהר בעגעגענט אַ גאַנצע מחנה יונגע לייט.

זי האָט זיך אָנפאַנגס פערלאָרען. פון איהר פערווירונג האָט איהר געראַטעוועט אַ חברטע, וועלכע איז צו איהר גלייך צוגעגאַנגען

— אוי, ווי שען דו ביזט! ווי אינטערעסאַנט!

— טאַקי? האָט ליזאַ נאַאיוו געפרעגט און דאָס האַרץ האָט איהר אָנגעהויבען צו קלאַפּען.

— וואונדערליך! זעה, ווי אַלע קוקען אויף דיר.

ליזאַ האָט אויפגעהויבען די אויגען און האָט זיך בעגעגענט מיט הונדערטער בליקען. זי האָט זיי געמוזט צוריק אַראָבלאָזען. באַלד איז זי אָבער געוואוינט געוואָרען.

אין אַ ווייַלע אַרום איז צו איהר צוגעגאַנגען אַ יונגער מאַן, פון די אונגעוועהנליכע, וועלכער פלעגט איהר ביז אַהער קיינמאָל ניט בעמערקען.

— איך וויל האָבען דאָס גליק, פריילין, מיט אייך דער ערשטער צו טאַנצען.

און איידער זי האָט צייט געהאַט צו ענטפערן, איז צוגעגאַנגען נאָך איינער, און מיט אַ ליעבליכען שמייכעל, קוקענדיג איהר גלייך אין די אויגען, האָט ער ניט גערעדט, נאָר ווי געזונגען:

— שענע ציגיינערין — ערלויבט מיר זיין גליקליך איינמאָל אין קורצען, נאַרישען לעבען... ניט ענטזאַגען זיי מיר צו טאַנצען מיט איהנען דער ערשטער...

— שוין בעשטעלט! האָט דער ערשטער מיט אַן ערנסטער אָבער גליקליכער מינע זיך אָנגערופען.

זי האָט געטאַנצט מיט ביידען. ביידע זענען איהר געווען געפעלען. זיי האָבען ביידע אַזוי וויינ גערדריקט זי צום ברוסט, אַזוי ליעב געקוקט אין די אויגען, אַזוי זיס־שמערצליך גערדריקט נאָכ'ן טאַנצען די הענד.

אָבער טאַנצען פיעל מיט די צוויי האָט זי ניט געקענט. עס האָבען זי בעשטעלט נאָך פיעלע יונגע לייט, מען האָט זי פון שטוהל, וואו זי פלעגט זיך אַ ווײַלע צו זעצען אָברוהען, געריסען.

— אַח, ווי שען די ציגיינערין איז! ווי אינטערעסאַנט!

אַזוינע אויסגעשרייען האָבען דערגרייכט צו איהרע אויהרען.

זי האָט געוואָלט אַ מינוט בלייבען רוהיג, בעקלערען איהר גליק, וואָס האָט איהר אַזוי פלוצלונג, אַזוי אונערוואַרטעט, געטראָפען.

מען האָט איהר אָבער ניט געלאָזען.

— איך ביטע, שיינע ציגיינערין — אַ וואַלס!

און ווי אַ וויכער האָט זי זיך געדרעהט אין דעם גרויסען טאַנץ־זאַל, די רויטע טוך אויף די פלייצעס זענען ווי פליגלען געווען אויסגעשפרייט און האָבען זי ווי אין לופטען געוואָלט אויפהייבען; די צעהאָרפענע שוואַרצע האָר האָבען אין נאָך מעהר ווילדען ציגיינערישען אונאָרדנונג צעשאָטען זיך איבער'ן פלייצע און זיך פערפלאָנטערט אין דער רויטער טוך און דאָס אַלעס האָט ליזען נאָך אינגעוועהנליכער, אינטערעסאַנטער געמאַכט.

איינער, פון וועלכען ליזע האָט קיינמאָל ניט געוואַגט פיעל צו טראַכטען, האָט זיך איהר אין ליעבע ערקלערט און טאַנצענדיג מיט איהר האָט זי געשפירט, ווי ער קושט איהר איהרע שוואַרצע האָר, און דער אָטהעם האָט איהר פערהאַפט פאַר גליק...

ענדליך איז דאָס פובליקום איז זאַל שיטערער געוואָרען, דער זייגער האָט שוין געשלאָגען פיער. עס האָבען זיך געהערט פיעלע שטימען צו ענדיגען.

ליזע האָט דערפיהלט, ווי באַלד ענדיגט זיך עפּיס אַ גרויסער יום־טוב, וועלכער וועט זיך אפשר קיינמאָל ניט אומקעהרען.

זי האָט זיך פערטראַכט.

— אַדיע! איז צו איהר צוגעגאַנגען דער אין ליעבע ער־

קלערענדער בעקענטער — א דאנק פיר דעם פערגעניגען, וואס איהר האט מיר פערשאפט מיט אייער שענעם קאסטיום...

— אדיע! האט ליזע זיך געשטארקט צו שמייכלען.

עס האט זיך איהר אבער נישט איינגעגעבען. א וואלקען האט זיך אויף איהר געזיכט אנגערוקט. די רויטע טוך איז ווי בלאסער געווארען...

דער עולם איז זיך בּיסלעכווייז צוגאנגען.

אהיים איז ליזע געקומען מיעד און אויפגערעגט. זי האט זיך געשטעלט בּיין שפּיעגעל און האט בּעטראכט נאך אמאל דעם קאס-טיום.

זי האט געקוקט און געקוקט און געוואלט געפינען דעם סוד פון איהר היינטיגען ערפאלג.

זי איז ווירקליך שיין, ווירקליך אינטערעסאנט אין דעם צי-גיינער-קאסטיום. אבער זי קען דאך איהם מארגען ניט אנטהון. הייסט עס, מארגען ווערט זי ווידער פערוואנדעלט אין דער געוועהנליכער ליזען, עהנליך צו טויזענדער אנדערע.

זי האט אראבגענומען פון קאפּ די רויטע מיט בּרילאנטען אויסגעשאטענע סטיינגע.

און איהר האט זיך געדאכט, אז דאס נעהמט זי מיט איהרע אייגענע הענד אראב דאס גליק...

און זי האט די רויטע סטיינגע צוריק ארויפגעלעגט אויף'ן קאפּ און צוגעשפּילעט.

דאס גליק איז ווידער דא.

ווי אזוי זאל זי איהם אבער פערהאלטען אויף שטענדיג?

זי קען דאך ניט געהן אלע טאג אין א ציגיינער קאסטיום.

זאל זי מארגען אין דעם קאסטיום אויפ'ן גאס ארויסגעהן, וועט מען נאך איהר נאכלויפען...

וואס איז דאס אזוינס? קלערט ליזע. עפּיס מאדנע... עפּיס שרעקליך.

זי האט שוין דאס גליק געפּאקט, זי האט איהם שוין און דאך קען זי נישט לאנג האלטען איהם.

צופעליגער-ווייזע האָט זי געפונען דאָס גליק, איז ער אָבער נאָר אויף איין נאַכט.

ווי פיעל נעכט, לאַנגע, טרויריגע, וועט זי ווידער דאַרפען וואַרטען ביז דאָס גליק וועט ווידער צופעליג קומען.

און וועט ער דען קומען?

ליזען האָט געשוידערט...

ניין! דאָס גליק וועט שוין מעהר ניט קומען!

זי האָט מיט דערשראָקענע בליקען גענומען אַריינדרינגען אין שפיגעל.

— ווי זאנדערבאַר, ווי ווילד! מיין גליק ליעגט פערבאָרגען אין אַ ציגיינער-קאָסטיום.... אין אַ רויטער סטיינגע, רויטער טוך און צעוואָרפענע האָר...

זי האָט פערקרימט די ליפען אויף אַ ביטערן שמייכעל.

אַזאַ לייכטעס גליק! און אויך איהם קען איך ניט איינהאַלטען אויף שטענדיג. נאָר עטליכע שעה און צוריק די וואָכעדיגקייט...

ווי ווילד און נאַרריש...

און מיט כעס האָט ליזע אַראָבגעחאַפּט די רויטע סטיינגע פון קאָפּ, די רויטע טוך פון פלייצע, און די האָר פערקעמט ווי אַלע מאָל.

— אַוועקגעפלויגען דאָס גליק — חאַ—חאַ—חאַ! האָט זי זיך היסטעריש פונאַנדערגעלאַכט.

ווידער אַ געוועהנליך מיידעל...

X.

די טאכטער.

— אזוי ווי צו א גוטען יורען, געדט מען צו איהר! אזוי לאכט אין הארצען דער אלטער בער, נאכדעם ווי מען קומט פרע־גען זיין טאכטער.

ער וואלט דאס קיינמאל ניט געגלויבט, אז זי, זיין לאה, זאל ווערען אזא „מענש“. דעם אמת זאגען, ער אליין האט פון איהר קיינמאל ניט „געהאלטען“. אפילו, אז זי האט אבגעגעבען אלע יאהר עקזאמען אויף א קלאס, לערנענדיג זיך אין דער היים מיט אומזיסטע לעהרער (וואס דען, צאהלען וועט ער דערפאר?) און האט אויף אזא אופן אויסגעהאלטען ביז זעקס קלאסען, איז ער אויך ניט נתפעל געווארען. ער וויל אמאל מיט איהר רעדען וועגען עפיס אנ'ענין, א מאנסבילשען ענין, פערשטעהט זי גאר נישט.

— טאטינקע, איך ווייס ניט! האקט זי אב.

היינט וואס וועט ער נתפעל ווערען פון איהרע קענטשאפט?

אבער זיי, די יונגע לייט, האבען קענטיג אנ'אנדער מיינונג פון לאה'ן, וועלכע הייסט ביי זיי פערצויגען — „ליזע“.

מסתמא ווייסען זיי דאך בעסער! — איראניזירט ער אין גע־דאנק.

זאגען, זאגט ער איהר קיינמאל גארנישט. זיי קומען צו איהר, זאלען זיי קומען. זיי סוד'ן זיך, זאלען זיי זיך סוד'ען. נאר אמאל ווערט איהם פריקרע, איבערהויפט א שבת, ווען עס קומען אן פול די שטוב מיט יונגע לייט, צווישען וועלכע א סך פון זיי טראגען בלוזעס. את די בלוזעס שטעכען איהם. מילא א מאנישקע איז נאך ווי עס איז — היינטיגע צייטען, מען קען אנדערש ניט. ער אליין פלעגט בחור־ווייז געהן אין א שאל... נאר מאלע וואס אמאל איז געוועז!... אבער די בלוזעס, די בלוזעס! שקצים, אמת'ע שקצים,

װען ניט די אויגען זייערע, װאָלט מען גאָר ניט דערקענט, אַז זיי זענען יודען.

אמת, רעדען רעדען זיי דאָס רוב יידיש. דאָס געפֿעלט איהם אַפילו יאָ. אָבער זיי האַקען אַריין װערטער — ממש תרגום. אַמאָל װיל ער אונטערהאַפּען זייערן אַ שמועס — עס איז דאָך טשעקאַװע צו װיסען װעגען װאָס רעדען זיי, די היינטיגע. נאָר ער בענעהמט ניט.

— שענע יאָהרען! — טראַכט ער — אַ בלאַט גמרא מיט תוספות מיט מהרשא בין איך יאָ תופס, און זייער'ן אַ שמועס — ניט...

נאָר דאָס אַרט איהם װי צעהן מאָל גאָר נישט. עס ליעגט איהם ניט אַפילו אין דער לינקער פּאָה זייע'רע אַלע שמועסען. ...ם פֿערדריסט איהם נאָר, װאָס זיי זענען איהם אינגאַנצען מבטל: אויסער אַ גוט מאָרגען, צי אַ גוט שבת — רעדט מען מיט איהם ניט. „שקצים“, — טראַכט ער גוטמוטהיג, װאָס איך האָב פֿערגעסען, קענט איהר דאָס ניט, װאָרום װאָס איז אינגאַנצען אייערע חכמות? אייער מאַטעמאַטיק? איין שטיקעל „מדידה“ אין „זרעים“ איז שקולה געגען אייער גאַנצע מאַטעמאַטיק, אַי װאָס? לשונות! האָט נאָך רש"י מיט 800 יאָהר צוריק געקענט פֿראַנצייז... און „ציציליזם“ איז נאָך אין דער תורה געשטאַנען, אַזוי האָט ער אַליין געלייענט אין „הצפירה“...

אַמאָל װאָלט ער אַפילו געװאָלט ביי זיי אַ פֿרעג טהון: װאָס הערט זיך? גלאַט אַזוי אַ פֿרעג טהון... אינטערעסירען אינטערעסירט עס איהם ניט, נאָר אַ פֿרעג טהון װאָלט ניט געשאַדט... היינט געה רעד מיט יונגע לייט, װאָס טראָגען בלוזעס. עס איז ניט קיין דרך... פֿאַר איהם פּאַסט עס ניט...

װאָס אמת, איז אמת — דרך־ארץ האָבען זיי. אַז ער לעגט זיך צו װערט שטיל, רעדט מען ממש אויפ'ן װאונק. דאָס געפֿעלט איהם אַפילו יאָ. דרך־ארץ פֿאַר אַן עלטערן איז אַ גרויסע זאַך!... נאָר אַמאָל פֿערזיצען זיי זיך שפּעט, ער זעהט בחוש, אַז קיין מעריב האָבען זיי ניט געדאַװענט... רייצט דאָס איהם. עס איז דאָך נאַרריש, ער װייס דאָך, אַז זיי דאַװנען ניט, נאָר ביי איהם אין שטוב קומט עס איהם אויס פֿריקרע. װאָלטען זיי געװען אמת'ע

יודען, וואָלט ער אַמאָל געקענט מאַכען אַ מנין... עס איז אַ שטיק וועג צום בית־המדרש... אַז עס ווערט פינסטערליך, צוגעהען זיי זיך ערשט... זי געהט אויף אַוועק.

גאָר נישט... אומשלעפּען זיך מיט יונגע לייט... פרעגט וואָס?... מורמעלט ער.

אָבער טיעף אין האַרצען פיהלט ער, אַז קיין בייז, חלילה, וועט ניט אַרויסקומען, פאַר לאַה'ס ערהליכקייט איז ער ערב. וואָס איז שייך — יענער ליעגט גאָר אין זיינען אַנדערע ענינים! פערקעהרט, אַמאָל טהוט דאָס איהם הנאה: זיין בתולה געפינט חן אין זייערע אויגען.

„דאָס איז אַניעניך“, גלעט ער צופריעדען די באָרד...

קיין גדן צו געבען האָט ער ניט, זי וועט שוין אויסקלויבען אַ חתן, נישקשה...

אַי וואָס? און אַ בלוזע!

איז ערשטענס, וואו שטעהט דאָס, אַז מען טאָר קיין בלוזע ניט טראָגען? און צווייטענס, זיינעם אַנ'איידעם וועט ער הייסען אויסטהון די בלוזע.

ער איז זיכער, אַז ער וועט איהם פאָלגען.

ווארום, וואָס מען זאָל אויף זיי ניט זאָגען — דרך ארץ האָבען זיי.

און אַגב — טרייסט ער זיך — קען זי דאָך אויסקלייבען אַזאַ, וואָס געהט אין אַ מאַנישקע. פאַרהאַן אַזוינע יונגע לייט אויך. און איינער פון זיי האָט דוקא חשק צו איהר. ער זעהט דאָס מיט די אויגען...

— מען זאָל איהם חאָטש אויך ניט „צונעהמען“! שרעקט ער זיך. אַלע טאָג, אַלע טאָג, נעהמט מען איינעם פון זיי צו. פרעגט, וואָס שהיען זיי?.. מען שמועסט!..

און זי לויפט שוין אום אַ פערהאַועטע. „פדיון שבויים!“

— מען זאָל זי חאָטש אויך ניט צונעהמען! זיפצט ער.

וואָרום ווערען האָט ער אויף דער עלטער? אַלע קינדער אין אַמעריקאַ.

דער אויבערשטער זאָל זיך מרחם זיין!..

XI.

אהן ליעבע.

צו וועסנע צייט האט באשקע אויפגענעהט א ניי־קלייד, גע־קויפט א נייעם הוט, א שירעם, געלע שיך און האט געקוקט דערויף מיט אירע דונקעלע בענקענדיגע אויגען, ווי אויף עפּיס אזוינס, וואס קען זי ראטעווען...

א גאנצע וואך ארבייט זי אין א פאבריק פון קרושעווען. ביי דער ארבייט פערגעסט זי אביסעל איהר עלענד. אין פאבריק זענען דא אלערליי מיידלעך, א סך יונגע, פרעהליכע, זינגענדיגע, לאכענדיגע, און געפינענדיג זיך צוזאמען מיט זיי, פערגעסט זי אמאל ווער זי איז און ווי אידר איז. די יונגע לאכען, לאכט זי אויך, אמת ניט אזוי קלינגענדיג; די יונגע זינגען — זינגט זי אויך, אמת מיט ניט אזא העלען קול... אבער מען פיהלט זיך דאך בעסער. אהיים פון דער ארבייט געהט מען צוזאמען ארוים מיט א געלעכטער, מען בעגעגענט זיך מיט ארבייטער פון נאך א פאבריק, מען גיט א שטיף... אמת, זי מיינט מען אפשר ניט, אבער עס איז פרעהליכער, מען פערגעסט זיך...

קומט אבער דער שבת איז אנ'אונגליק— שבת איז גאר ניטא, וואו די בענקשאפט אהין צו טהון. דערהויפט אין די ערשטע שבתים פון פריהלינג.

אוי, ווי ווילט זיך דאמאלס לעבען, גליק און ליעבע!

און שבת אין דערפריה טהוט באשקע אן איהר פריהלינגס־טואלעט; דאס קלייד ליעגט אויף איהר, ווי אויסגעגאסען; דער הוט זיצט שטאלץ און רופענדיג; די געלע שיך אונטער דעם לאנגען קלייד ווינקען אזוי חנודיג, אלץ איז שען, גלאט, אויסגעפרעסט, פאר דאס פנים, דאס פנים מאכט זיך פון דאס אלץ ניט וויסענדיג,

אוּן עֶס ווערט נִיט, נִיט יוּנגער, נִיט פְרִישֶער, נִיט גלאַטער, אוּן דִי בּרוּסט — נִיט פוּלער, אוּן דאָס אויג — נִיט בּרענענדיגער.

דִי קלֵיידער נַיֵי אוּן שִימֶערִירֶענדִיג אוּן דאָס פּנים אַלט אוּן אָבּגעניצט...

אוּן פוּן דִי אַלֶע מֵיידלעך פוּן פאַבּרִיק בּלַייבּט זִי שבת נאָר בַּיֵי אֵיינער, בַּיֵי קֵיילען,—מִיט אִיהר אִין אֵיינֶע יאָהרען, פוּן אֵיינֶע פּנימ'ער... מִיט אֵיינֶע פערלאַנגען...

וואוּ קוּמען אַהִין דִי יוּנגֶע, דִי פְרִישֶע, דִי פרֶעהלִיכֶע?

ווִי דִי פֵייגעלעך צוּפלִיהען זִיי זִיך...

אוּן מִיט אִיהר אֵיינצִיגער חבר'טֶע, קֵיילֶע, ווֶעלכֶע קוּמט צוּ אִיהר שבת פרִיה, נאָכ'ן טהֵיי, גֶעהט זִי אַרוֹיס אַנ'אוֹיסגֶעפּוּצטֶע שפּאַצִירען.

— וואוּהִין ווֶעלען מִיר גֶעהן, קֵיילֶע? פרֶעגט זִי, אָבּשטֶעלענדִיג זִיך בַּיֵי'ם טוֹיער.

אוּן קֵיילֶע ענטפערט:

— אִיך ווֵייס וואוּהִין? קוּם אִין גאָרטען!

אוּן דִי צווֵיי חבר'טֶעס לאָזען זִיך צוּם גאָרטען. זִיי גֶעהען שווֵייגענדִיג; נִיטאָ קֵיין טעמֶע, חאָטש טהוּ זִיך עפּעס, אוּן דער זֶמֶעט וואַקסט שוֹין אִין זֵייערֶע הערצער.

אִין גאָרטען גֶעהען זִיי דוּרך דִי לאַנגֶע אַלֶעע, ווֶעלכֶע רוֹישט מִיט שפּאַצִירֶענדֶע.

— לאָמִיר זִיך צוּזֶעצען! זאָגט בּאַשקֶע, דוּרכגֶעהענדִיג דִי לאַנגֶע אַלֶעע הִין אוּן צוּרִיק אוּן נִיט גֶעפִינֶענדִיג דאָס, וואָס זִי האָט, דאַכט זִיך גֶעזוּכט...

דִי חבר'טֶעס זֶעצען זִיך אַנִידער אוֹיף אַ בּאַנק, וואוּ עֶס זִיצט בַּיֵי'ם בּרעג אַ יוּנגער מאַן...

עֶס פערשטעהט זִיך, אַז דאָס אִיז נִיט בּכיון... עֶס אִיז גראָד דִי בּאַנק צוּ דער האַנד אוֹיסגעקוּמען, זִיי מֵיינען גאָר נִיט דעם יוּנגען מאַן, גוּטער יאָהר ווֵייסט, ווער עֶר אִיז... אפשר האָט עֶר שוֹין גאָר אַ ווַייבּ...

אָבּער דאָס הארץ צוּפּט אוּן קלעמט, אוּן בֵּיידֶע חבר'טֶעס קענען זִיך נִיט אַיינהאַלטען, אוּן קוּקען אַלֶע ווַיילֶע אוֹיף אִיהם...

דער יונגער מאן זיצט א ווײלע, הויבט זיך אויף און געהט אוועק...

און באשקע און קײלע קוקען זיך איבער ווי בעלײדיגט.

פאר וואס איז ער עפּיס אוועק?

זיי ווייסען זיכער, אז ניט צוליעב זיי איז ער אוועק; מאלע וואס א מענש געהט אוועק, אפשר זיצט ער שוין דא א שעה צײ צווײ. און אויך ווײסען זיי זיכער, אז הען זיי וואלטען געווען יונג און שען, וואלט דער דאזיגער יונגער מאן נאך געזעסען, און ווער ווייס? — אפשר אנגעהויבען צו רעדען, צו לאכען און טאקי בעקאנט געווארען.

און די בענקשאפט וואקסט ביי ביידע חברטעס...

— שוין צײט צו געהן עסען, — זאגט ענדליך באשקע.

— יא, שוין צײט, קום! — ענטפערט ביילקע.

און ווי בעלײדיגטע געהען זיי ארויס פון גארטען, גאר נישט רײדענדיג צווישען זיך...

נאך מיטאג קומט שוין באשקע צו קײלען, פערפוצט נאך שענער, נאך פארזיכטיגער, ווי פריהער, דאס זײגעריל מיט דעם קייטעלע האט זי אויך אנגעטהון, דאס קײטעלע פינקעלט אזוי שרײענדיג אויף דער אײנגעפאלענער ברוסט...

— קום א ביסעל! זאגט באשקע, זעהענדיג קײלען אויך שוין אנאנגעטהאנענע אפילו מיט א בראסלעט אויף דער דארער אדערדיגער האנד...

— קום! ענטפערט קײלע ווי אנאבלטע...

און זיי געהען ארויס. אבשטעלענדיג זיך ווידער ביים טויער.

— וואוהין וועלען מיר געהן?

— אין גארטען, מיין איך...

— ווידער אין גארטען?...

— וואוהין דען?

— ווייס איך?...

נאר יעצט, קומענדיג אין גארטען, געהען זיי שוין אין אנאנדער אלעע...

— קום, וועלען מיר זיך זעצען אן דארטען... ווײזט אן באשקע אויף א ווינקעלדיגער לעדיגער באנק

— קום! איז קײלע מסכּים.

און די צװײ חברטעס זעצען זיך אַװעק אויף דער אײנזאַמער באַנק.

װען ניט װען געהט דורך אַ פּאָרל. די צװײ חברטעס בעגלײטען זײ מיט בליקען, ביז דאָס פּאָרל פערשװינדעט...

די באַנק װערט זײ ענדליך נמאס. זאָל זיך דאָס װער אויף איהר פּרובען צװזעצען!... אַלע בענק אַרום זענען אַזױ בעזעצט!...

— קום! זאָגט באַשקע, אױפהײבענדיג זיך, װי בעלעדיגט.

— קום! ענטפערט קײלע.

און די צװײ חברטעס בײטען אַזױ די בענק, די אַלעען, ביז עס װערט פינסטערליך, און דער גאָרטען װערט פול מיט שפּאַצירענדע.

— אַ כאַראַנגשאַפט! װערט באַשקע װי בײז.

— אַ שרעק! בעשטעטיגט קײלע.

— לאָמיר שױן גאָר געהן אַהײם... לעגט פאָר באַשקע..

— פון מײנטװעגען.... ענטפערט קײלע.

דאָך געהען זײ דורך נאָך אַ פּאָר אַלעען, זעצען זיך צו אויף נאָך אַ פּאָר בענק. בײדע פערשטעהען אײנע די אַנדערע, בײדע װײסען, אַז דאָס װאָס זײ זוכען, װעלען זײ ניט געפינען... אַז עס װעט ניט העלפען ניט די נײע קלײדער, ניט די נײע געלע שיך, ניט די היט, ניט די קײטעלעך...

ניטאָ קײן ליעבע... ניטאָ, ניטאָ! אָבער עס װילט זיך ניט אַװעקגעהן אַהײם, נישט דערפרישט פון אײן טראָפּען ליעבע, און מאָרגען אין פאַבריק...

עס דאַרט דאָס האַרץ... עס דאַרט, עס דאַרט...

און די צװײ חברטעס זוכען די ליעבע, זײ זוכען זי צװישען די בױמער, זײ זוכען זי איבער'ן גאַנצען גאָרטען, זײ זוכען זי בײ פױזענדער שפּאַצירענדע יונגע לײט אין די אױגען, נאָר ניטאָ און ניטאָ!...

מאָרגען װעט מען מוזען געהן אין פאַבריק...

אָהן ליעבע..

XI.

דער באיקאטירטער.

(פון גאליציישען ארבייטער-לעבען).

ארבייטער-סאציאליסטען זענען אין דער פארטיי דא בערך פיעל. זיי זענען בעוואוסט, ענטוויקעלט; ווייסען אלע ווי איינער, אז וואו דער קאפיטאל וועט זיך ניט קאנצענטרירען, קען דער סאציאליזם ניט איינגעפיהרט ווערען, — און שטיל, געלאסען ווארטען זיי אויף דער גליקליכער צוקונפט, ווען דער דאזיגער קאפיטאל וועט זיך „קאנצענטרירען“, אבער דערווייל שטעהען זיי אלע אויף 7 א זייגער אין דערפריה און ארבייטען ביז איינס; איינס געהען זיי מיטאג עסען, עסען אב אין איילעניש; ווער עס רויכערט, פערריכערט נאך א פאפיראס און געהט אוועק צוריק צו דער ארבייט, וואו ער ארבייט ביז ניין אין אווענד. איז ער א פרומער סאציאליסט, געהט ער פון דער ארבייט אין „פעראיין“, וואו מען חאפט אמאל א סאציאליסטיש ווארט, א פראקלאמאציעלע, און מען ווילט זיך דארטען ביז פינף מינוט צו צעהן; פינף מינוט צו צעהן, פערלאזט מען דעם פעראיין און מען לויפט הענדום פענדום אהיים, כדי צו חאפען נאך אנאפענעם טויער און ניט דארפען צאהלען שפערגעלד דעם סטרוזש.

קיינער פון זיי האט נאך פאר דעם סאציאליזם ניט געליטען. קיין שטרייקען האבען זיי נאך נישט געמאכט: „מיר זענען נאך ניט גוט ארגאניזירט!“ פערטהיידיגען זיי זיך פאר א רוסישען עמיגראנט א מאל — „מיט דער צייט — יא!“ און אט אזוי לעבען זיי זיך רוהיג און שטיל. — שבת געהען זיי הערען די „דרשה“, טאקי אין זעלבען פעראיין, וואו עס דרש'נט אמאל א איינענער מגיד, און א

מאל אנאנגעפאדרעגער פון רוסלאנד, א בונדיסט. א בונדיסט איז מה-טוב, איז אודאי דער עולם גרעסער, ווארום אויסער, וואס די בונדיסטען זענען שארפע טעארעטיקער און גערען ארויס פון היס-טארישען מאטעריאליזם, זענען זיי נאך גוטע רעדנער און זייער „זשארגאן" איז טאקי אנ'אמת'ער ,רייגער, געלייטערטער זשארגאן.

ווארום, האטש די פארטיי האלט זיך ביי דער מיינונג, אז דער זשארגאן איז נאר א מיטעל צו ערציהען די ברייטע מאסען, פונדעסטוועגען האבען די ארבייטער-סאציאליסטען טאקי ליעב א שען שטיקעל לשון אויך, און ווי געזאגט, די בונדיסטען זענען גרויסע בעל-לשונ'ים — דאס זענען אפילו מודה די פעפעסאוצעס.

אט אזוי לעבען די סאציאליסטען אין דער גאליצישער שטאדט ק. רוהיג און צופריעדען, מיט א טיעפען גלויבען, אז קוים וועט זיך דער קאפיטאל קאנצענטרירען וועט דאמאלס איינגעפיהרט ווע-רען סאציאליזם און עס פערשטעהט זיך, אז ערשט דאמאלס וועט זיין א ישועה אויף דער גאנצער מענשהייט.

ניט אזוי אבער איז געוועזען מיט דעם ארבייטער יואל בלומשטיין. ער איז טאקי אויך ארויסגעגאנגען פון היסטארישען מאטעריאליזם, אין קאנצענטראציע פון קאפיטאל האט ער אודאי געגלויבט; אבער רוהיג ווארטען דערויף האט ער ניט געקענט. ער האט געהאט א הייס בלוט, אבער טאקי זודיגס. אודאי האבען איהם די ארבייטער, איבערהויפט פון זיין פאך — די קאמאשען-שטעפער — געאכט פאר זיין איבערגעבענהייט דער אידעע. אבער וואס איז די פעולה, אז די בעלי-בתים, די מייסטערס, פון וועמען ער דארף האבען די יניקה, אז זיי אכטען איהם גאר ניט, פערקעהרט — זיי האבען איהם פיינט, ווי א שפין, און אין די בעסטע צייטען אפילו האט ער זיך מעהר ווי א חדש ניט געקענט איינהאלטען אויף אנ'ארט. ערשטענס, איז ער א גרויסער עזות-פנים: לאכט דעם בעל-הבית און דעם מייסטער אין די אויגען, צווייטענס, קען ער זיך אמאל פערשפעטיגען אויף גאנצע צעהן מינוט און טאקי צו פאר מאל אין דער וואך, ווילסטו איהם אברעכענען, מאכט ער קולות און רופט הויך אויפ'ן קול: „עקספלאאטאטערס"! נאר דאס וואלטען די בעלי-בתים איהם שוין מוחל געוועזען: אויך מיר א מענש! אויף וועמען מען קען דא פאר-איבעל האבען! אבער אנ'אונגליק מיט איהם — ער בונטעוועט די

איבעריגע!.... דערפאר האט שוין א בעל-הבית מורא!... צוריקרעדענדיג, האבען זיי קיין מורא אויך ניט, ווארום וועניג קאמאשען-שטעפער קומען דען אלע טאג פון רוסלאנד?... מען בעט זיך! נאר גלאט, נאך וואס דארפען זיי האבען אזא חברה-מאן אין זייער מאסטערסקאיע? גיה אין דרערד! און יואל בלומשטיין האט זיך אזוי אומגעדרעדט פון איין בעל-הבית צום צווייטען, אזוי געבונטעוועט די ארבייטער ביי יעדערן, ביז וואנען די בעלי-בתים האבען זיך ארגאניזירט, און אט דעם שיין איינגאנצען באיקאטירט.

מען וויל איהם אין ערגעץ ניט אויפנעהמען.

הערט דאך יואל בלומשטיין נישט שטארק נתפעל. די ערשטע צוויי טעג נאכ'ן באיקאט איז ער אביסעל אויפגערעגט, שטעלט יעדען ארבייטער אב, טענה'ט מיט איהם דערהיצט, ערקלערט איהם פארביינעדענדיג אז עס וואלט א יושר געווען „זיי" אנצולעהרנען, רעדט נאכאנאנד, און פערגעסט, אז ער איז טוידט-הונגעריג, ווארום דער יעצטיגער בעל-הבית האט איהם אפילו ניט בעצאהלט, וואס איהם קומט.

אזוינע עקספלאאטאטערם!

מילא, הונגעריג — הונגעריג; יואל בלומשטיין איז ניט פון דעם סארט מענשען, וואס וועלען געהן דערצעהלען אזוינע נאריש'ע מעשיות, ווי הונגער... אין דער צעהנטער פאה ליעגט דאס איהם ניט. אט, ווען ער וואלט געקענט אנלערנען די בעלי-בתים און מאכען א שטרייק, וואלט געווען א שכל!... נאר טהו, מאך! אז צום פאהיבעל זענען גראד פון די 300 קאמאשען-שטעפער נאר זעכציג ארגאניזירט און די איבעריגע זייען פליעקער — 240 פליעקער! פאר סאציאליסטען האבען זיי מורא, ווי פאר פייער. סאציאליסטען, זאגען די 240 פליעקער, זענען גוים! גיה, רעד מיט די לאנגע קאפאטעס! דאס איז ניט רוסלאנד!...

אויפ'ן דריטען טאג האט ער גראד ביי אנ'ארבייטער געחאפט א צעהן קרייצער, וואס איהם איז געקומען, האט ער שוין אויף א טאג לעבען, און ער ווערט פרעהליך. מאכט זיך אבער א מעשה, אז די בעל-הבית'טע זאגט איהם אב פון דער דירה: זי האט זיך דערוואוסט, אז ער איז באיקאטירט, וויל זי איהם ניט טרויען. און אויף וואס זעהענדיג זאל זי איהם טאקי טרויען? מילא ביי נאכט, אז

ער שלאפט, האט זי נאך אין משכון זיינע בגדים (אויך מיר בגדים!..), אבער אין דערפריה, אז ער שטעהט אויף, טהוט זיך אן און נעהמט צו דעם שטעקען זיינעם, בלייבט ביי איהר שוין גארנישט.

— וואו איז האטש זיינע וועש? וואונדערט זיך די בעל-הבית'טע. א מענש זאל קיין ברעקיל וועש ניט האבען!

ביי איהר האט אמאל געוואוינט אויך אנ'ארימער קוואטיראנט (וואס דען, פאר צוויי קראנען א חודש וועט א רייכער וואהנען?), פונדעסטוועגען האט יענער געהאט א פאר שטיקליך העמדער, א פאר תפילין... דער האט אפילו קיין תפילין ניט. בעהיט זאל מען ווערען פון אזעלכע!

קומט צונעהן בלומשטיין אבענד-צייט אין פעראיין און דערצעהלט, פערשטעהט זיך, לאכענדיג (וואס דען נתפעל וועט ער ווערען?), אז ער האט שוין קיין דירה אויך ניט, און בשעת רעדען קוקט ער אויף דער באנק, וואס שטעהט ביי דער וואנט. „א וואוילע באנק! מען וועט זיך קענען אויסציהען אויף"!... אזוי טראכט ער, אבער זאגען זאגט ער דאס ניט. צי וואס דארף מען וועמען צו דערצעהלען מעשיות?...

— זיי וועלען שוין זעהן פארטיגערהייט...

דער עולם-ארבייטער דרעהט זיך אום אין פעראיין. יעדער פאך ארבייטער שמועסט וועגען זיין פאך, אנ'אנדערער דערצעהלט גלאט א מעשה פון א בונדיסט, וואס די האר שטעלען זיך קאפויר..

בלומשטיין געהט צו צו יעדער קופקעלע, רוקט אריין א ווארט, אנעכט סאציאליסטיש, שילט די קאפיטאליסטען און קוקט אלץ אויף דער באנק...

באלד הויבט אן צו ווערען שיטערער און שיטערער. עס איז שוין א פנים 5 מינוט פאר צעהן...

— נו, און דו? פרעגט בלומשטיינען איינער מיט א שליסעל אין דער האנד.

— איך — לאכט בלומשטיין — איך, חע-חע-חע — איך האב פאר שפער-געלד קיין מורא ניט...

— ווילסט בלייבען, הייסט עס, נעכטיגען דא? פרעגט איהם דער ארבייטער מיט דעם שליסעל אין האנד.

— חע-חע-חע! א ברירה האב איך...

– נו, טאַ נאַ דיר דעם שליסעל.

און בלומשטיין בלייבט איינער אַליין אין סאָציאַליסטישען בית-מדרש'ל. שלאָפען איז נאָך פריה, זעצט זיך בלומשטיין אַוועק לייענען דעם לייטאַרטיקעל פון דער אַרבייטער-צייטונג. ער לעזט מיט כונה, נעהמט יעדעס וואָרט אַריין אין קאָפּ און גיט דעם שריי-בער גערעכט: „זעהר ריכטיג!" מורמעלט ער אַרויס נאָך יעדער' פראַזע. „זעהר ריכטיג!" ענדליך הייבען זיך איהם אָן קלעפען די אויגען. ער שטעהט אויף, פערלאָזט די צייטונג, שפרייט אויס דעם צעריסענעם איבער-בגד זיינעם אויף דער באַנק, פון די צוויי אַרבעל מאַכט ער אַ צוקאָפּענס און לעגט זיך אַנידער, צודעקענדיג נאָר די פיס מיט'ן אַלטען צופליקטען רעקיל. די אויגען קלעפען זיך, אָבער ער פיהלט זיך זעהר אויפגערעגט און קאָן ניט שלאָפען. דערצו נאָך דאַרף ער זיך דערמאַנען, אַז ער איז הונגעריג...

זיין שטענדיג אָפּטימיסטישע שטימונג הייבט ביסלעכווייז אָן צו פערשווינדען.

– אָ, גאָט מיינער! — ווערט ער ענדליך, געדריקט פון הונ-גער, פערצווייפעלט: — 240 קאַמאַשען-שטעפער זענען נאָך ניט אָרגאַניזירט, איך בין באָיקאָטירט; ניט קיין דירה, ניט קיין עסען... דער פעראיין איז אָרעם, קאָן מיר ניט העלפען, און צו דער סאָ-ציאַלער רעוואָלוציע איז נאָך אַזוי ווייט, אַזוי ווייט!...

XII.

חברים.

פון טורמע, וואו ער איז אפגעזעסען 9 מאנאטען, איז בעריל ארויס א זייגער 7 פאר נאכט. דאס קליין פעקעלע, אין וועלכען ס'איז געלעגען א פאר שווארצע צעריסענע העמדער, האט ער הינטער'ן פארקאן אוועקגעווארפען.

— אז פריי זיין — איז פריי! האט ער זיך געוויצעלט אין געדאנק.

ער האט זיך געלאזט געהן אין דער צווייטער גאס, וואס איז געווען בעלעבט מיט פיעל שפאצירענדע, איבערהויפט מיט יונג-ווארג; עס האט געקלונגען פרעהליכע געלעכטער פון יונגע מיידלעך, וואס האבען פעסט געהאלטען אין די ארעמס זייערע הערצען און פלעגען זיי אין די אויגען אלע ווײַלע אריינקוקען מיט גרויס ליעבע און גאנצער איבערגעגעבענהייט. ער האט צווישען די אלע געזוכט זיינע בעקאנטע, נאר ער האט קיינעם ניט געפונען. ער האט אזוי געבענקט נאך א בעקענט פנים, נאך א פריינד'ס א קול! נאר צווישען די אלע שפאצירענדע איז קיינער פון זיינע פריינד ניט געוועזען. האט ער זיי ערגעץ אנדערש יא געהאט? ער האט אליין ניט געוואוסט. אויף דער „בירזשע" וואלט ער זיכער עמיצען געפינען, נאר גלייך פון דער טורמע אויף דער בירזשע איז א ביסעל צו געפעהרליך.

— וואוהין זשע געה איך? האט ער זיך אליין אפגעשטעלט מיט א פראגע.

ער האט זיך דערמאנט אן זיין אמאליגען „חבר" בינושען, וועלכער האט שוין מיט א יאהר צוריק חתונה געהאט מיט דער חברטע ביילקען און וואוינען ערגעץ אין א שטיל פערווארפען געסיל. די חברים זעגען אפילו אויף בינוש'ן בייז געוועזען, וואס ער

האָט כמעט אינגאַנצען פֿערלאָזען די בעוועגונג, אָבער אַריינגעהן צו איהם קען מען דאָך.

ער איז אַוועק צו זיי און האָט געהענדיג בעשלאָסען, אַז ער וועט דאָרטען שוין אויך נעכטיגען.

אַז ער איז אַהין אַריין, איז עס שוין געווען 8 אַ זייגער אין אָווענד. דאָס קליינע צימער, וואו ביינוש האָט געוואוינט, האָט אויסגעזעהן, ווי אַן עכטער טויבען־נעסט. נאָר די צוויי בעטען, וואָס זענען געשטאַנען האַרט איינע נעבען די אַנדערע און זעהר גלאַט און פֿאָרזיכטיג פֿערבעט, האָבען געשריען הויך, אַז דאָ וואוינען ניט קיין טויבען, נאָר מענשען...

ביינוש האָט איהם אָנפֿאַנגס ניט דערקענט; בעריל האָט געלאַכט, און זיך אַליין ניט געלאָזט דערקענען, נאָר אַז ער האָט דערזעהען, אַז ביינוש ווערט אַלץ ערנסטער און ערנסטער, האָט ער אַרויסגעשאָסען:

— איהר דערקענט ניט בערלען?...

— אַך! האָט ביינוש אויסגערופען, און ס'איז געווען שווער צו דערקענען צי איז ער צופֿריעדען, צי דערשראָקען. ער האָט בערלען אָנגעקוקט אַ קליין ווײַלע און שוין רוהיגער צוגעגעבען:

— אָבער זעהט איהר אויס, ווי אַ מת... זענט איהר לאַנג געזעסען?

— ניין חדשים... האָט בעריל געענטפֿערט, מיט אַ שטאָלץ..

— פֿאַר וועלכע מעשים טובים? האָט ביינוש געפֿרעגט מיט אַ שמייכעל.

— אָ, ברודער! — האָט זיך בעריל צוהיצט און האָט זיך שוין אַוועקגעזעצט — געזעסען בין איך פֿאַר אַ פֿיינער מעשה: סך הכל האָט מען מיך חושד געווען, אַז איך האָב גענומען אָנטייל אין הרגענען אַ גאָראָדאָוואָי... איך בין געווען ניט ווייט פֿון פעטליע...

ביינוש האָט אַ ציטער געטהון און קוים אַרויסגערעדט:

— וואָס רעדט איהר? איהר זענט דאָך, ווי איך געדענק, צווישען טעראָריסטען קיינמאָל ניט געווען?

— מען דאַרף דוקא זיין?.. האָט בעריל געשמייכעלט, און זיינע ליפּען אין די ווינקלען האָבען זיך מאָדנע פֿערקרימט — ס'איז גענוג, אַז איך בין בשעת מעשה געווען אין גאַס...

ביינוש האט אויף איהם געקוקט ווי מיט חשד. ס'איז געווען קענטיג, אז ער האט עפעס געוואלט זאגען, פרעגען, און ניט געוואוסט, ווי אזוי אנצוהויבען. די שטילקייט האט געדויערט א פאר מינוטען און בעריל האט בשעת מעשה געטראכט:

— ער איז געווארען קליין... קליין... אבער נעכטיגען וועל איך פארט דא...

— וואו איז דאס אייערביילקע? האט ער איהם ענדליך געפרעגט און ניט געוואוסט אליין, פאר וואס ער שמייכעלט.

— ביילקע... ביילקע קומט באלד.

און ווירקליך איז באלד אריין ביילקע, — א הויך שלאנק וויבעל מיט טיפע שווארצע אויגען און מיט א קאפ געדיכטע האר. זי האט אויסגעשטעלט איהרע אויגען אויף בערלען און ווי פערוואונדערט האט זי אויסגערופען:

— בעריל!

— בעריל! בעריל! האט בעריל בעשטעטיגט און האט, אומשטעלענדיג זיך, דערלאנגט איהר די האנד, און ווילענדיג ארויסווייזען זיין נאהענטקייט צו איהר, האט ער איהר האנד שטארק א דריק געטהון. ביילקע האט זיך מאדנע, צי פון וועהטאג צי פון אונצופריעדענהייט, פערקרימט. בעריל האט עס בעמערקט און האט גלייך חרטה געהאט.

— איהר זענט, דוכט זיך, געזעסען? האט זי קאלט געפרעגט.

— איך בין געזעסען און געלעגען און געשטאנען — האט בעריל געפרובט צו בעשאפען א לייכטע שטימונג ביים פאר פאלק. ס'איז איהם אבער ניט געראטען. דאס פאר פאלק, וואס זענען א מאל געווען די ערשטע אין דער בעוועגונג, האבען אויסגעזעהן זעהר טרוקען און האבען אלע ווײלע איינע די אנדערע אנגעקוקט. אזוי קוקען אן צוויי גליקליכע רוהיגע מענשען, ווען צווישען זיי מישט זיך אריין א דריטער, אנ'אונגליקליכער.

— נו, ביינוש, וועסט שוין עסען? האט ביילקע געפרעגט.

— עסען? האט ביינוש איבערגעפרעגט, ווי עס וואלט געגאנגען אין א זעהר וויכטיגער זאך — איך וויל נאך אפילו ניט אזוי שטארק, נאר ס'איז שוין צייט!

— און איהר, בעריל? האט ביילקע העפליך, אבער קאלט זיך געווענדט צו בערלען — איהר ווילט אפשר אויך עסען?

— עסען? — האט אויך בעריל איבערגעפרעגט, אבער האלב פערשעמט און איבערזעצענדיג זיך אויף א צווייטען שטוהל. איך מיין, וואס קען דא זיין... אז איהר וועט עסען, וועל איך אויך עפעס א ביס טהון... שטארק הונגעריג בין איך אויך ניט...

ביילקע האט זיך גלייך גענומען מאכען דעם אווענד-ברויט און אנגעצונדען די מאשינקע.

אין צימער איז געווארען שטיל, נאר די מאשינקע האט שטארק ווי א גרויסע ביהן געזשוזשעט און גערוישט. בעריל האט געוואלט דערצעהלען זיינע געוועזענע חברים עטליכע אינטערעסאנטע פארפאלען אין דער טורמע; למשל, וועגען הונגער-שטרייק, וואס האט געדויערט גאנצע 7 טעג און מ'האט אויסגעפיהרט אלע גוטע זאכען: שפאצירען גאנצע 20 מינוט און שטעהן ביים פענסטער און איידעלע בעהאנדלונג; ווי אזוי מען האט דעם פראקוראר אויסגעפייפט, אז ער איז צו די פאליטישע געקומען, און איבערהויפט האט זיך איהם געוואלט דערצעהלען זיינע חברים, וואס פאר א דריקענדע שטימונג עס האט געהערשט, בשעת מען האט איוואנאוו'ן פאר'ן אנפאל אויפ'ן פאליצמייסטער, 5 א זייגער פאר טאג ארויסגעפיהרט הענגען; ווי אזוי אלע פאליטישע ביז איינעם האבען געקלאפט אין די טהירען, געשלאגען די פענסטער, און צוויי מיידלעך האבען געחלשט... נאר קוקענדיג אויף זיינע חברים, דא אויף ביינוש'ן, דא אויף ביילקען, האט זיך איהם געדאכט, אז זיי וועלען גלייך אנהויבען צו געגעצען ביי דער ערשטער מעשה...

— זיי זענען קליין געווארען... קליין... האט ער ווידער גענומען חזר'ן אין געדאנקען, ווי ער וואלט מורא האבען ניט צו פערגעסען אזא וויכטיגע ערשיינונג. — אבער נעכטיגען, האט ער ווידער געחזר'ט אין געדאנק, וועל איך דא...

דער אווענד-ברויט איז בעשטאנען פון ברויט מיט פוטער און פון צוויי סארטען קעז, און פון קאווע גוט פערווייסט מיט מילך. עסענדיג האט בעריל בעמערקט, ווי ביילקע שמירט אליין ביידע שטיקלעך ברויט מיט פוטער, לעגט ארויף די צוויי מינים קעז

אויף זיי און ווענדט זיך אַלץ צו בײַנוש׳ן, אַרײַנקוקענדיג איהם ליעב אין די אויגען:

— עס, בײַנוש... עס...

— זיי זענען קליין געוואָרען... קליין... האָט בעריל ווידער גענומען הזר׳ן אין געדאַנק...

נאָכ׳ן עסען האָט בעריל, וואַרפענדיג זײַנע בליקען אויף דער קלײַנער סאָפע, וואָס איז געשטאַנען האַרט בײַ׳ם וואַנד, שוין געוואָלט אַרויסזאָגען זײַן פערלאַנג, אַז ער וועט דאָ הײַנט נעכטיגען... נאָר גראָד האָט זיך בײַנוש מיט אַ שמייכעל, פערדריכענדיג אַ פּאַפּיראָס (און פערגעסענדיג דערמיט מכבד זײַן בערלען), אַ זאָג געטהון צו ביילקען:

— ווייסט, ביילקע, אין וואָס מען האָט דעם דאָזיגען שעפּס חושד געווען? אַ נו, טרעף!

— וואָס הייסט חושד געווען? — האָט ביילקע זיך פערוואונדערט — ווייניג האָט ער דאָ געאַרבייט, ווי איך געדענק אין דער בעוועגונג?

— דאָס איז אַ בעזונדער זאַך, — האָט בײַנוש, אַרויפלעגענדיג זײַן האַנד אויף ביילקעס האַלב ענטבלויזטער פּלייצע, געענטפערט — אַנאַרכייטער איז ער געווען איינער... דאָס געדענק איך נאָך... אָבער הײַנט איז ער געזעסען גאָר אומזיסט — מען האָט איהם חושד געווען, אַז ער האָט געהרגעט אַ גאָראָדאָוואָי...

— וואָס רעדסטו? איז ביילקע פערציטערט געוואָרען...

— נו, וואָס האָט איהר זיך אַזוי דערשראָקען... האָט בעריל זי בערוהיגט — איהר זעהט דאָך, אַז איך בין פרײַ..

— יאָ, פרײַ! ווער ווייס, צי זענט איהר ניט ענטלאָפען! האָט ביילקע געזאָגט, קוקענדיג אויף איהם מיט חשד.

— נו, אַזאַ העלד בין איך נאָך ניט... ס׳הייסט, איינענטליך האָב איך געקלערט מיט אַ חדש צוריק צו ענטלויפען... נאָר...

ער האָט אַ קוק געטהון אויף בײַנוש׳ן, אויף ביילקען און אויף דער סאָפקע און האָט זיך אָבגעהאַקט. צי וואָס זאָל ער זיי דערצעהלען מעשיות?...

אין צימער איז ווידער שטיל געוואָרען. ביילקע האָט אַ

קוק געטהון אויף ביינוש׳ן און אויף בערלען, און אַ מבין אויף שטום-לשון וואָלט גלייך פערשטעהן, אַז דאָס האָט זי געפרעגט:

— ווען וועט ער שוין אַוועקגעהן?

ביינוש האָט דעם קוק, קענטיג, פערשטאַנען. ער האָט זיך אויפגעהויבען און ווענדענדיג זיך צו בערלען האָט ער געזאָגט:

— נו, און וואָס איז מכח אַ דירה — האָט איהר שוין?....

איהר דאַרפט זיך דאָך ערגעץ זעהן איינמעלדען. היינט איז דאָך סכנות נפשות!

— דריי חדשים טורמע! האָט ביילקע אַ דערשראָקענע צוגע-האָלפען.

— קיין דירה האָב איך ניט... איך מיין אַ נאַכט איבערנעכ-טיגען איז קיין סכנה ניט... האָט בעריל בערוהיגט...

— נו, האָט איהר שוין וואו? האָט ביילקע געפרעגט. מען וועט דאָך באַלד פערמאַכען די טויערן.

— איך האָב געמיינט... איך האָב געוואָלט דאָ ביי אייך איבערנעכטיגען...

— וואָס רעדט איהר? ביי אונז? וואו?... ס׳איז דאָך ניטאָ וואו... מיר האָבען דאָך נאָר איין צימער. איהר זעהט דאָך... האָט ביילקע זיך ווי רחמים געבעטען...

— איהר זעהט דאָך, אַז איין צימער... ווי אַזוי? האָט זיך אויך ביינוש גענומען בעטען.

בעריל האָט זיך דערמאָנט, אַז מיט עטליכע יאָהר צוריק זענען ע ר, ביינוש און ביילקע און נאָך צוויי חברטעס און צוויי חברים געשלאָפען אַלע אין אַ קליינעם צימער, און עס איז אויסגעקומען אַזוי שען, אַזוי פרעהליך און אַזוי ערהויבען. ער האָט דאָס זיי געוואָלט דערמאָנען, נאָר אַ קוק טהונדיג אויף די צוויי בעטען פון דעם דאָזיגען פאָר פאָלק, ווי אַזוי זיי זענען ריין און אָרענטליך פערבעט, האָט ער גלייך דערפיהלט דעם שמוץ און העסליכקייט, וואָס קומט פאָר יעצט ביי די דאָזיגע צוויי געוועזענע חברים אין דעם דאָזיגען צימער און ער האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט אויף אַוועקצוגעהן.

דערזעהענדיג, אַז ער הויבט זיך אויף אַוועקצוגעהן, זענען זייערע ביידע פנימער געוואָרען גלייך פערענדערט, אַ זיסע צופרי-

הייטנדהייט און גוטסקייט האָט זיך אויף זיי אויסגעגאָסען. ביילקע האָט נעהאָלפען זוכען זיין הוט, וואָס האָט זיך פערוואָרפען הינטער'ן קאַ־מאָד, און אַז בערל האָט איהר נישט געוואָלט לאָזען, האָט זי זעהר פריינדליך געזאָגט:

— אַך, איך בעט אייך זעהר... אדרבה... אָט איז זי...

און ביינוש האָט אַרויסגעכאַפּט דעם פּאָרטסיגאַר, און געבענדיג בערלען אַ פּאַפּיראָס, האָט ער געזאָגט:

— איהר רויכערט, דאַכט זיך... איהר ווייסט דאָך, אַז מיט'ן גרעסטען פערגעניגען... נאָר ס'איז ניטאָ וואו... איהר זעהט דאָך...

— ס'וואָלט נאָר געווען וואו... מיט'ן גרעסטען פערגעניגען — האָט אויך ביילקע צוגעהאָלפען.

און זיי זענען געווען אַזוי גוט, אַז בערלען האָט זיך געדאַכט, אַז זיי וואָלטען איהם יעצט אַלץ אַוועקגעגעבען, נאָר ער זאָל זיי לאָזען אַליין, ער זאָל נאָר אַוועקגעהן...

די דאָזיגע פריינדליכקייט האָט איהם אַזוי בעליידיגט, אַז ער איז ווי צוטומעלט געשטאַנען און זעגענענדיג זיך, האָט ער גע־שטאַמעלט עפּעס מאָדנע אונדייטליכע ווערטער, און האָט זיי שטאַרק, זעהר שטאַרק געדאַנקט פאַר'ן אָווענד־ברויט...

אַז ער איז אַרויס, איז שוין דרויסען געווען פינסטער, די טויערען פון די הייזער — אומעטום פערשפּאַרט. און געדאַכט האָט זיך איהם, אַז פערשפּאַרט זענען זיי נאָר פון איהם אַליין, און ער האָט זיך דערפיהלט, ווי אַ גרויסער פערברעכער.

אַ דערשראָקענער האָט ער זיך געלאָזט געהן ווייטער און טרעפענ־דיג אין אַ ראָג נאָם אַנ'איינזאַמען נאַראַדאָווע, האָט זיך איהם גע־וואָלט צוגעהן און פרעגען:

— ווייסטו ניט, חבר, וואו קען מען ערגיץ איבערנעכטיגען?..

און גלייך האָט ער זיך פערשעמט און דערשראָקען פאַר אַזא מאָדנעם געדאַנק און האָט זיך געלאָזט געהן ווייטער, זוכען חברים...

XIII.

מיין מאמע.

(דערצעהלט פון אנ'ארבייטער).

פאר קעסט צאהל איך דער מאמען 6 רובל א חדש. אלע דאנערשטאג ביי נאכט, ווען איך קום פון דער פאבריק א פער־מאטערטער, א פערשווארצטער און די מאמע בעגעגענט מיך מיט א קרעכצעלע, נעהם איך שטום ארויס דאס בייטעלע און צעהל איהר אויס צעהן גילדען — איינציגע גילדענס. די מאמא צעהלט עס איבער מיט א קרעכצעלע, לעגט עס אריין אין א בלעכענער פער־זשאווערטער קווארט, וועלכע איז נאך מיט 10 יאהר צוריק „טריף" געווארען און דיענט פון דאמאלס אן אלס איהר קאסע, און מיט א קרעכצעלע זאגט זי ארויס:

— נו, געה עסען!...

איהר פערשטעהט? — די מאמע, די אלטע, פרומע מאמע, וואס דערמאנט נאך יעדערע צוויי ווערטער דעם „רבונו של עולם", וואס קאן אויסווייניג דעם גאנצען ש"ס תחנות, וואס מאכט א ברכה אויף א ביסעל קאלט וואסער, וואס עסט ניט אויף א כזית ברויט אומגעוואשען, — מיין אלטע פרומע מאמע זאגט מיר גלייך:

— נו, געה עסען... געה וואש זיך, דאס האט זי מורא צו זאגען...

און דאס איז נאר דערפאר, וואס זי פערדיענט אן מיר א פיערטעלע א וואך, און אפשר א צוויי גילדען...

ליעב האב איך זי ניט, נאר דאמאלס, ווען איך געה גלייך צום טיש עסען אומגעוואשען, און טהו נאך אויס דאס היטעל,— דאמאלס וויינט מיר דאס הארץ אויף מיין ארימער פרומער מאמען,

וואָס איז געניטהיגט פֿאַר אַ פֿיערטעלע אַ וואָך צו פֿערקויפֿען איהר גרויסען, שטאַרקען גאָט...

איך בעשליס מיך אַלע טאָג כמעט, פֿון היינט אָן געהן וואַשען זיך און עסען אין אַ היטעל, נאָר איך קען ניט, איך קען ניט!... איך בין, פֿערשטעהט איהר מיך, אַנעַנטוויקעלטער אַרבייטער, איך ווייס, אַז דער הימעל איז קיין הימעל ניט, — עס איז לופֿט; איך ווייס אַביסעל פֿון דאַרווינים, איך ווייס וואָס בעדייט קאַפּיטאַל, איך ווייס, ווי אַזוי די ערשטע מלוכה האָט זיך געגרינדעט, איך ווייס ווי אַזוי אַלע מנהגים האָבען זיך ענטוויקעלט. דאָס ווייסען האָט מיר אַזוי פֿיעל מיה געקאָסט, און פּלוצים — געה וואַש זיך צום עסען און עס אין אַ היטעל!.. אמת, דער מאַמען איז אַ רחמנות, אָבער מיר איז דאָך אויך אַ רחמנות, און, פֿאַר וואָס זאָל מיין גאָט זיין בילינער פֿאַר איהר גאָט?..

אָבער ליידען לייד איך דערפֿון וועהר טיעף און קיין גרויס הנאה האָב איך ניט פֿון עסען...

אַמאָל לויפֿט נאָך צו מיין בלייכע 13 יעהריגע הונגעריגע שוועסטעריל און חאַפּט אַ שטיקעל ברויט פֿון טיש, און חאַפּט זיך גלייך עסען. די מאַמע דערזעהענדיג עס, פֿאַלט אויף איהר אַרויף און שלאָגענדיג זי, שרייט זי:

— אַ, דו גויה דו, משומדתטע! אָהן געוואַשען...

— „מאַמע — און איך“? רייסט זיך ביי מיר שיער ניט אַרויס פֿון דער צונג.

און מיר האַכט זיך, אַז די מאַמע פֿיהלט עס און וויל מיר ענטווערען:

— דו מיין זוהן מעגסט — דו פֿערדיענסט. . .

איך מעג — איך פֿערדיען. אָט וועט זי באַלד געהן אין יאַטקע און וועט פֿאַר מיינע געלד נעהמען פֿלייש, און מאָרגען, פֿרייטאָג, וועט זי שבת מאַכען, זי וועט קויפֿען ליכט און וועט זיי בענשען, און פֿערדעקענדיג מיט די הענד דאָס האַרע צעקנייטשטע פּנים, וועט קיינער ניט זעהען איהרע טרערען, אויסער, נאָך איהר מיינונג, גאָט.

רחמנות האָב איך שטאַרק אויף מיין מאַמען; אַז איך זעה איהר פֿאַר דער צייט פֿערעלטערט-פּנים, אַז איך זעה איהרע אויסגעלאָשענע פֿערצווייפֿעלטע אויגען, אַז איך זעה איהרע דאַרע הענד,

וועלכע ציטערן, ווען זיי דערלאנגען מיר צום טיש עפּעס עסען, — אז איך הער איהר שטיל דערשלאגען קול, קלעמט מיר דאס הארץ, — ליעב אבער האב איך זי ניט... —

איך בין אן אָרימער דערשלאגענער ארבייטער, פון פינסטער ביז פינסטער שטעה איך אין פאבריק און זעה נאר פאר מיר די דארע פנים'ער פון מיינע חברים, הער נאר צרות און צרות פון זיי, זעה פאר די אויגען די גרויסע פערשטויבטע פענסטער, איבערגעצויגען מיט אייזערנע קראטעס, ווי פאר ארעסטאנטען, — איך האב קיינמאל ניט געזעהען קיין ליכטיגען גרויסען זאל, אויסער איין מאל, ווען איך בין אריין צום פאבריקאנט און ווארטענדיג אויף איהם אין דער קיך, האט זיך די טהיר פון זאל געעפענט און עס האט עפּעס א פינקעל געטהון און זיך גלייך צוריק פערמאכט און דאכט זיך אויף עוויג... און דאך, ווערט איהר גלייבען, שטעקט אין מיר א נשמה פון א רייכען, פון א שטארקען, פון אן אריסטאקראט. איך האב פיינט ארימקייט, פיינט שוואכקייט, דערשלאגענהייט... איך ווייס ניט פון וואנען קומט עס צו מיר? מיין טאטע, מיין מאמע, מיין באבע מיין זיידע — די גאנצע משפחה, וואס שלעפּען אויף זיך די ירושה פון צעהן דורות ארימקייט, זענען אלע אזוי געוועהנט דערצו, און קרעכצען אפילו ניט שטארק, און בוקען זיך און בייגען זיך פאר א גראשען, פאר איין איינציגען קליינעם גראשען, און איך, זייער יורש, וואס אין מיר פליעסט זייער בלוט, האס עס אזוי, דריק די פויסטען קעגען דעם אלעם, און האב פיינט מיין אייגענער מאמען...

און אפט מאל, ווען די מאמע דערלאנגט מיר עסען און איך זעץ זיך אוועק ביין טיש, טהו א וואָרף דאס היטעל און גיעב גלייך א ביס און די מאמע רוקט זיך, ווי א שאטען און מאכט זיך כלומרשט ניט זעהענדיג און ניט וויסענדיג, קאכט אין מיר אויף דאס בלוט און מיר ווילט זיך אויסרופען:

— מאמע, וואס זאגסטו גאר נישט? וואס שווייגסטו? מאמע! שלאג מיך, צופּ מיך, רייס מיך — שריי, בייזער זיך! מאמע, פּראָטעסטיר, ווען מען קויפט ביי דיר אב פאר א פערטעלע דיין גאט, מאמע לאז זיך ניט!... ראנגעל זיך!...

נאר די מאמע געהט צו און מיט איין אראבגעלאזענעם קאפּ, מיט א קראנקען קול פרעגט זי:

— וועסט אפשר עסען א שטיקעל רעטיך צו פלייש?...

„מאמע, איך עס דאך אהן א הימעל״ — שפרינגט מיר פון צונג, נאר איך האב רחמנות אויף איהר און האלט זיך איין. —

ליעב אבער, האב איך זי ניט: נאר איך האב זיך אליין אויך ניט ליעב!...

און וועמען האב איך דען יא ליעב?

XIV.

פראמעס.

אהרן שטאַנג איז א פּריקאַזטשיק אין אַ מאַגאַזין פֿון קינדערשע שפּיעל־צייג אין וואַרשוי. אָנגעקומען איז ער אין מאַגאַזין מיט פֿינף יאָהר צוריק, ווען ער איז אַלט געווען 15 יאָהר און איז נאָר וואָס געקומען קיין וואַרשוי. אָנפֿאַנגס האָט ער גענומען אַכט רובּעל אַ חדש און ער האָט געלעבּט האַלבּ זאַט, האַלבּ הונגעריג. אין אַ יאָהר אַרום. אַז ער האָט אָנגעהויבּען נעהמען 12 רובּל אַ חודש, האָט ער שוין געגעסען אַלע טאָג אין אַ בּיליגער רעסטאָראַציע אַ מיטאָג פֿאַר אַ גילדען און אויף דער נאַכט פֿלעגט ער עסען דריי זעמינלעך מיט אַ זיסע גלאָז טהעע. נאָך שפּעטער, אַז ער האָט בּעקומען אַן הוספה בּיז 20 רובּל אַ חודש, האָט ער אַנגעהויבּען עסען אַ מיטאָג פֿאַר גאַנצע 25 קאָפּיקעס און שבת פֿלעגט ער עסען פֿאַר 35, אויסער אַ קליינ־שנעפּסעלע פֿאַר פֿינף קאָפּיקעס, פֿון וואָס דער קאָפּ פֿלעגט זיך איהם אַ בּיסעל פֿערדרעהען און ער פֿלעגט אַ גאַנץ שבת אָבשלאָפֿען ווי אַ געהרג׳עטער.

איצט האַלט ער שוין ווייטער—נעהמט שוין 30 רובּל אַ חודש און קלויבּט זיך צו אַלע טאָג אָנהויבּען עסען פֿאַר 30 קאָפּיקעס אַ מיטאָג און ער וואָלט עס שוין לאַנג געטהון, ווען איהם וואָלט ניט איינגעפֿאַלען פּלוצים אַני אידעע אין קאָפּ – לאָזען זיך נייהען אַ שוואַרצען סורדוט פֿאַר 40 רובּל... ער איז דאָך שוין עפּיס ניט קיין יונגעלע, שוין די העכסטע צייט צו ווערען אַ מענש!

און דער געדאַנק וועגען שוואַרצען סורדוט האָט זיך בּיסלעכווייז בּיסלעכווייז איהם איינגענאַדיעט אין קאָפּ, אַז ער לאָזט איהם ניט

איינשלאפען צו דער צייט. אלע נאכט, לעגענדיג זיך שלאפען, פלעגט ער זיך נאר דארפען איבערקערהערען איין מאל צום וואנד. א טראכט טהון וועגען עפיס א קלייניגקייט און ער פלעגט שוין גלייך אנשלאפען ווערען — איצט אבער קלערט ער אב א פאר שעה וועגען שווארצען ראק, וועלכער איז שוין ביי איהם אין פאנטאזיע פארטיג, אפילו מיט די קנעפ... ער זעהט אפילו הינטען דעם שפאלט, און ער בעטראכט זיך מיט רעספעקט און מיט צופרידענקייט.

ענדליך איז זיין אידעע ערפילט געווארען אין דער ווירקליכקייט: שפארענדיג א יאהר נאכאנאנד פון זיין געהאלט, איז איהם געבליבען מזומנים 50 רובל און ער האט גלייך בעשטעלט ביים בעסטען שניידער א שווארצען ראק מיט שווארצע הויזען.

אויף דער קווארטיר, וואו ער וואהנט שוין דריי יאהר, האט ער אלע מאל ווייניג גערעדט און מען האט איהם דארט דערפאר גערופען „מורלא". אז ער האט זיך געלאזט מאכען דעם קאסטיום, איז ער ווי בערעדטער געווארען, פלעגט, קומענדיג אין אווענט, אנהויבען אויסצוגעהן די און צוריק איבער'ן שטוב, שמייכלען, עפענען דאס מויל און פערמאכען, עפענען און פערמאכען ביז ער פלעגט קוים אויסריידען, ווענדענדיג זיך צום בעל־הבית:

— איך האב מיך געלאזט מאכען א קאסטיום... א שווארצען...

— זאל אייך גאט העלפען:

— אויף שבת קען זיין פארטיג, האט ער צוגעגעבען און מאדנע געשמייכעלט, קוקענדיג אויפ'ן בעל־הבית.

פארטיג איז דער סורדוט ערשט געווארען נאך שבת, — דינסטאג. דער שניידער צוזאמען מיט א לעהרענ־יונג האט איהם מיט גרוים קוראזש אריינגעטראגען, און אהרן וועלכער איז ספעציעל געקומען צו־ליעב דעם פון מאגאזין, האט אין גאנצען געשיינט און האט געהאט אנ' אויסזעהען ווי אגרויסער בעל שמחה.

דער ראק איז געלעגען גלאט, ווי אויסגעגאסען, די שווארצע קנעפ האבען זיך אראבגעלאזט אין צוויי רייהען און האבען אויסגעזעהן ווי ערענסטע היטער פון אהרן'ס הארץ, הינטען דעם שפאלט האט ער בשום אופן ניט געקענט אנקוקען און דאס האט איהם אביסעל געשטערט די שמחה.—

נו, ווי געפעלט אייך? האט ער געפרעגט מבינות ביים בעל־הבית.

— ניט שלעכט — גאר ניט שלעכט! האט דער בעל־הבית געקנייטשט דעם שטערן, און נאך א קליינע פויזע האט ער צוגעגעבן:

— אבער טאקע גאר ניט שלעכט!

און עס האט אויסגעוויזען, אז דער בעל־הבית וויל נישט בענוצען דאס ווארט „ניט" פאר קיין פאל און ער האט בעסער צוגעגעבן: „גאר ניט שלעכט, אבער טאקע גאר זעהר ניט שלעכט". און צום סוף: „גאנץ ניט שלעכט", און „גוט" האט ער ניט געזאגט.

דעם שניידער האט עס פארדראסען און ער האט זיך אנגעצינדען:

— ווי הייסט ניט שלעכט? עס איז דאך גרויסארטיג! איך פערשטעה ניט!..

דאמאלס האט ערשט דער בעל־הבית געגעבען צו פערשטעהן, אז גאר ניט שלעכט" הייסט ביי איהם נאך מעהר ווי „גרויסארטיג", אזוי פיהרט ער זיך שוין ביי מיינונגען פון כמה שנים.

אהרן האט מיט גרויס פארזיכטיגקייט אראבגעצויגען פון זיך דעם ראק און געוואלט ערגיץ אויפהענגען, נאר דער שניידער האט איהם געזאגט, אז ער זאל אויפהענגען אין אזא ארט, וואו קיין שטויב איז ניטא. ווייל „שווארץ" האט זעהר מורא פאר שטויב—עס ווערט גלייך א פלאמע.

דערהערענדיג דאס ווארט „פלאמע", האט אהרן א ציטער געטהון מיטן גאנצען קערפער און האט מיט גרויס אומרוהיגקייט געפרעגט:

— וואדורשע הענגט מען איהם אויף?

ער האט געווארפען צושראקענע בליקען איבער אלע פיער ווענד, ווי ער וואלט געזוכט עפיס א רעטונג פאר זיין גרויסען פערמעגען, נאר די אלע ווענד זענען ניט געווען גאראנטירט פון שטויב און ער האט אבגעשטעלט זיינע בליקען אויפן גרויסען אלמער, וואס איז געשטאנען ביים בעל־הבית און מיטען שטוב.

ער האט א קוק געטהון אויפן בעל־הבית, און נאכדעם ווידער אויף דעם אלמער, ווי ער וואלט שטום געבעטען ערלויבניש.

דער בעל־הבית, ניט קיין איבריג טיעפער מענש, האט אויפן וואונק נאר נישט פערשטאנען,

און אהרן האט געמוזט אויסדריקען דייטליך זיין בקשה:

— איהר וואלט אפשר מיר ערלויבט אין אלמער איהם ארייגהענגען?

- מיט אלע כבודין; האט דער בעל-הבית ערלויבט-וואס קען עס מיר שאדען?

— נו, אין אלמער, ווי רעכענט איהר, איז עס בעהאוענט פון שטויב?... האט אהרן געפרעגט דעם שניידער.

— וואס איז שייך צו זאגען בעהאוענט?... האט דער שניידער, וואס האט געהאט א נייגונג צו פילאזאפיע, געענטפערט: אמאל קען א ראק הענגען אויף א וואנד און עס קען איהם ניט שאדען, און פערקעהרט, אמאל קען עס הענגען אין בעסטען בעהאלטעניס אט, און דו ניסט זיך א חאפ — דער ראק איז פול איז פלאמעס... מען קען אמאל ניט וויסען...

אהרן האט אין גאנצען געצייטערט אויסהערענדיג דעם שניידערס קאלטע פילאזאפישע רייד; איהם האט שטארק פערדראסען, וואס דער שניידער, וועלכער נעהמט ביי איהם פאר נעגייה אליין אזוי פיעל געלד רעדט מיט אזא גלייכגילטיגען טאן וועגען זיין ראק און וועגען די פלאמעס... און כדי דער שניידער זאל נאך איהם ניט מעהר סטראשנע מאכען, האט ער איהם איבערגעהאקט:

— פאר וואס זאל דאס ווערען פלאמעס? איך פערשטעה ניט!.. פלאמעס ווערט פון א פעטקייט, אז מען פערגיסט מיט פעטקייט, למשל...

— פעטקייט, פערשטעהט זיך, איז פאר א שווארצען ראק א הריגה. האט דער שניידער ווייטער געפילאזאפירט: פעטקייט האט שוין ניט איין שווארצען ראק אוועקגעקוילעט... נאר אויסער פעטקייט איז פאר-האן נענוג סבות, עס זאל ווערען פלאמעס... מען דארף זיין זעהר פארזיכטיג!... שטארק פארזיכטיג!

— אבער אין אלמער איז דאך פארט דאס בעסטע ארט! האט אהרן ווי פערצווייפעלט זיך געבעטען.

— עס פערשטעהט זיך! האט דער שניידער נאכגעגעבען: קיין בעסערער ארט ווי אין אלמער איז ניטא. און אמאל איז קיין ראיה ניט — האט ער באלד חרטה געהאט — אמאל איז אזוי אין א ריינעם ווינקעל בעסער ווי אין אלמער... אין אלמער חאפט א מאל שימלען... עס טרעפט זעהר אפט... נאר מען דארף א בגד שטענדיג לופטערן...

פון דעם שניידערס אזוי פיעל השערות איז אהרן צוטומעלט געווארען. ער איז געשטאנען מיט'ן ראק אין דער האנד, געקוקט אויפ'ן

אַלמער, אויף די ווענד, אין די אַלע פיער ווינקלען און ניט געקענט אויסקלויבען קיין אָרט.

וואָס קלעהרט איהר אַזוי פיעל? האָט זיך שוין דער בעל־הבית אַריינגעמישט: וועט זיין בעשערט, עס זאָל ווערען אַ פלאַמע, וועט אומעטום ווערען — אָט נעהמט און הענגט איהם אַריין אין אַלמער און אַ סוף...

— אַודאי אַזוי! האָט דער שניידער מיט געשטימט.

און אַהרן האָט מיט אַ קלאַפּענדען הארצען אַריינגעהאָנגען דעם ראָק אין אַלמער.

— געפינט זיך ניט אַמאָל ביי אייך קיין מייז אין אַלמער? האָט דער שניידער קאַלט אַ פרעג געטהון.

אַהרן איז פאַר שרעק שיער ניט אומגעפאַלען, איהם האָט זיך שוין פאָרגעשטעלט ווי אַ מויז האָט צונריזעט דעם ראָק... ער האָט איהם שוין געוואָלט צוריק אַרויסחאַפּען פון אַלמער, נאָר דער בעל־הבית האָט געענטפערט:

— עט, מייז... ווי קומט אַהער מייז!

דער ענטפער איז אַפילו אַהרן׳ען ניט אַזוי געפעלען, עס איז ניט קיין זיכערער ענטפער. נאָר דאָך האָט ער דעם ראָק געלאָזט הענגען און בעשלאָסען, אַז ביי נאַכט, קומענדיג פון מאַגאַזין, וועט ער איהם אַרויסנעהמען...

מיט טרייסלענדע הענד האָט ער בעצאָהלט דעם שניידער, גע־געבען דעם לעהרען־יונגעל אויף ביער און האָט געוואָרט אויף זייער ברכה.

— גיי, אַ גוטען טאָג, פערניצט געזונד! האָט דער שניידער געוואונשען.

און כדי אַרויסצווייזען זיין צופרידענקייט פון מקח, האָט ער נאָכעפעגט ניט פאַר איבריג נאָך אַמאָל צו וואָרענען:

— זעהט, זייט פאָרזיכטיג! אַ שוואַרצער ראָק איז קיין קלייניג־קייט ניט! מען דאַרף עס זעהר היטען...

און דער שניידער מיט׳ן לעהרען־יונגעל זענען אַדוים, לאָזענדיג אַהרן׳ען אין איינע שרעק, שטעהענדיג ביים אַלמער...

אַז פלאַמעס וועט דער ראָק פריהער צו שפּעטער קריגען, איז דעם האָט אהרן שוין ניט געצווייפעלט. עטליכע טעג נאָכאַנאַנד האָט ער זיך עצות געהאַלטען מיט אַ סך יונגע לייט און סתם מענשען און אויס געפאָרשט אַלערליי סגולות, ווי אַזוי מען נעהמט אַרויס פלאַמעס. פיעלע האָבען איהם געראָטהען נאַפט. אַנדערע בענזין, אַנדערע, ווידער, האָבען איהם געראָטען אַלערליי מינים זייפען, וואָס ער האָט עס נאַטירליך גלייך געקויפט. און מיט אַ רוהיגקייט פון אַ חכם, וואָס ווייסט, אַז די צרה וועט מוזען אָנקומען, האָט ער געוואַרט מיט די אַלע סגולות אויף דער ערשטער פלאַמע...

XIV.

אין גאַס.

וואָס וויל פֿון מיר האָבען רבונו של עולם, די פֿרוי מיט די דריי פּעקליך שוועבעליך אין דער אויסגעשטרעקטער האַנד?...

איך קאָן זי ניט און ווייס זי ניט — איך ווייס ניט, וויפֿיעל זי איז אַלט, צי דרייסיג, צי צוואַנציג, צי זיעבעציג יאָהר, — איך ווייס ניט, צי האָט זי אַ מאַן, צי זי איז אַן אַלמנה, צי אַ גרושה, צי גאָר אַן עגונה; איך ווייס ניט, צי האָט זי קינדער, וואָס וואַרטען אויף איהר קומען בײַ נאַכט, אָדער זי איז עלענד, ווי די וואַנד פֿון מויער, און וועלכער זי שטעהט אָנגעשפּאַרט? איך ווייס ניט אפילו, וואו זי וואָהנט, צי אויף דער סמאָטשער, צי אויף דער קראָכמאַלער גאַס, צי אין אַ נאַסען קעלער, צי אויף אַ פֿינסטערן בוידעם, — איך קאָן זי ניט און ווייס זי ניט, — הײַנט וואָס וויל זי פֿון מיר האָבען? וואָס צורײַסט זי מיר אַזוי מײַן האַרץ, וואָס פֿערסמט זי מיר מײַנע געדאַנקען און וואָס מאַכט זי מיר די גאַנצע וועלט פֿאַר אַ פֿינסטערע? וואָס פֿערלעשט זי מיר די זון, פֿערשטעלט מיר דעם הימעל? וואָס פֿערטויבט זי מיר אַלע פֿרעה־ליכע ליעדער, וואָס איך וואָלט געקענט הערען?

וואָס מאַכט זי מיר מאוס אַלע שענע פֿרויען אין גאַס?..

וואָס וויל פֿון מיר האָבען, רבונו של עולם, די פֿרוי מיט די דריי פּעקלעך שוועבעליך פֿאַר אַ פֿיערער?...

נו, גוט, איך וועל בײַ איהר קויפֿען דריי פּעקליך שוועבעליך! איין פּעקיל וועל איך אין קעשענע אַרײַנלייגען, אַ צווייטעס וועל איך אַהיים ברענגען און אַ דריטעס וועל אַוועקוואַרפֿען — עס איז מיר גענוג 150 איינציגע שוועבעליך פֿאַר פֿיער גראָשען — אָבער וועל איך שוין דערפֿון רוהיגער ווערען, וועט שוין די יהודיה פֿון מיר גאָר נישט וועלען האָבען?

ניין!

זי וועט צו מיר אַלץ האָבען שטומע טענות, מיר וועט אַלץ קלינגען אין די אויערן, ווי אַ געוויין: דריי פּעקליך שוועבעליך פֿאַר

אַ פיערער!... און איך וועל אַליין חשבונען, אַז אין דריי פעקליך געפינען זיך 450 שטיק, אז די קעסטעלעך האָבען געקלעפּט אָרימע מיידליך, וואָס אַרבייטען פאַר 2 גילדען אַ טאָג, אַז די דרוק האָט, זאָל זיין ווי נעשוויגה, די באַנדעראָלען געדרוקט, אַז דער קאָמיסיאָנער... און דער ס״ה פון חשבון קומט אַליין אויס, אַז די פרוי וואָס שטעהט אין גאַס און בעט זיך: דריי פעקליך שוועבעלעך פאַר אַ פיערער,— איז זעהר אַנ׳אונגליקליכע, און לאָזען זי אַזוי ווייטער שטעהן איז אונמעגליך. מען דאַרף צו איהר צוגעהן, מען דאַרף ביי איהר פרעגען, ווער זי איז און וואָס זי איז, און ניט צוליעב דער היילינער וויסענשאַפט סטאַטיסטיק, אום צו מאַכען דערפון אַני עקאָנאָמישען אַרטיקעל—ברעכט די וויסענשאַפט, מיט דער סטאַטיסטיק, מיט דעם עקאָנאָמיע רוק און לענד, פערהאַפט זאָלען זיי ווערען! מען דאַרף ביי איהר דאָס אַלין פונאַנדערפרעגען, ווייל זי איז אַ מענש, ווייל זי ליידט, ווייל איהר בלוט ניסט זיך אין גאַס און קיינער זעהט עס ניט. מען דאַרף ביי איהר אויספאָרשען, וואָס זי טראָגט איבער אַ טאָג׳ וואָס זי האָט איהר גאַנץ לעבען איבערגעטראָגען און מען דאַרף דאָס אויסרופען אין אַלע גאַסען, אין אַלע פרעהליכע ערטער און שרייען: איהר הערט הברה, אין דער און דער גאַס שטעהט אַ יודענע מיט דריי פעקליך שוועבעליך אין האַנד און פערקויפט עס פאַר פיער גראָשען; זי איז זעהר אַנ׳אונגליקליכע, און איהר לעבען איז איין ליכטיגער שטראַהל ניטאָ, לאָמיר זעהן אַ מיטעל דערצו, וואָרום עס איז אונמעגליך צו לעבען אַזוי ווייטער, עס איז פערשטערט אונזער פרייד: איהר קול, וואָס איז, דאַכט זיך, הייזעריג, שרייט העכער פאַר אַלע אונזערע הויכע ליעדער...

און איך, משוגענער, וויל טאַקע שוין צוגעהן צו איהר און מאַכען מיט איהר אַ שמועס, חאַפּט מיך דער טייוועל! — פאַר וועמען האָב איך מורא? — מען וועט לאַכען, זאָל מען לאַכען!

און איך וויל שוין צוגעהן.

דע־הער איך עפּיס נאָך אַ קול, וואָס איז גלייך צו איהרען! איך קעהר זיך אָב און דערזעה נעבען זיך אַ בלאַס יונגעל מיט אַ קעסטעלע קאָנווערטען — וואָס וויל ער?

— אַכט קאָפּיקעס — אַ מאָה קאָנווערטען, אַכט קאפּיקעס — אַ מאָה קאָנווערטען!

איך לאז די פרוי מיט די שוועבעליך און נעה צו צום יונגעל מיט די קאנווערטען — גרויסע, בלאהע קאנווערטען! א קאנווערט דארף איך האבען איינעם אין א וואך, נאר איך קויף, איך מוז קויפען... ווארום, פערשטעהט איהר מיך, אז דאס בלאסע יונגעל זאל ווארטען אויף א מענשען, וואס דארף טאקע האבען א גאנצע מאה קאנווערטען, וועט ער, געווים קיין אנבייסען זיך ניט אויסווארטען...

איצטער אבער ווייס איך ניט, וואס זאל איך טהון מיט דער יודענע מיט די שוועבעליך. דאס יונגעל בעט זיך אויך מיט שטומע בליקען: פארש אום מיין לעבען! וועסט געפינען גענוג נויט...

מילא, וואס זאל איך טהון מיט זיי! פערפאלען—איך וועל איהם א פרעג טהון!..

רוקט זיך אונטער א יוד מיט טאשען-לוחות'לעך. שענע טאשען-לוחות'לעך, קליינע און שענע — א מחיה צו קוקען אויף זיי, נאר וואס אבגעדרוקט, און טייער בעט ער אויך ניט — א קאפיקע א לוח, א שרעקליכער זול...

איך קויף א לוח'ל אויך, לאמיך וויסען, ווען געפאלט תשעה באב...

און דער יוד איז אויך אלט (און אפשר איז ער יונג—ווער קען פערשטעהן זייערע פנימער)?... און זיין לעבען דארף אויך א סך דער-צעהלען דער וועלט... מען דארף זיך צו איהם אויך א נעהם טהון...

נאר עס רוקט זיך אונטער א יוד סתם און פערקויפט גאר נישט... א יוד אהן סחורה... און דער יוד קאסט מיר טייערער, ווי יענע מיט די סחורה, זיין אויסגעדארט, אויסגעמוטשעט פנים איז מיר ווערטה מעהר פון דער יודענעס פעקליך שוועבעליך, פון דעם יונגעלס קאנווערטען און דעם אלטענס לוח'ל. איך קען זיך אהן זייערע סחורות בעגעהן, דער יוד אבער אהן די סחורה האט אונטער די אויגען אזוינע רעדער, וואס זיי זענען ווערטה פאר יעדען גוטהערציגען מענשען א גריוונע און אזוי פיעל קאסט עס מיר...

גענוג אבער! איך וועל זיך ניט ארויסדרעהען פון אזוי פיעל אונגליקען, איך קען ניט, איך האב שוין קיין געלד ניט און כ'האב שוין קיין הארץ ניט.

טא קום שוין דו, סטאטיסטיקער, עקאנאמיסט! אפשר דו, מיט דיין הארטען הי[...]ן און קאלטען מח וועסט א מיטעל געפינען.

ביי מיר לאזען [...] שוין די הענד אראב...

XV.

דער קארעקטאר.

שוין א יאהר פינף, זייט ברוך בערנשטיין איז א קארעקטאר אין א צייטונג אין ווארשע. ער איז שוין אבער אזוי ווייט אריין אין זיין ארבייט, אז איהם דאכט זיך צייטענווייז, אז ער איז געבוירען געווארען א קארעקטאר און זיין גאנצין לעבען בעשעפטיגט ער זיך מיט פערריכטען גרייזען.

זיין ארבייט האט ער זעהר ליעב. און ליעב האבענדיג זי, לייגט ער אריין אין איהר זיין גאנצע נשמה. אמת, די ערשטע צייט, נעהמענדיג זיך פאר א שווערער קארעקטור, וואו יעדעס ווארט האט עטליכע גרייזען, פלעגט ער זעהר בייז און אויפגערעגט זיין: „ווי מאכט מען עס אן אזוי פיעל גרייזען, וואו איז זייערע אויגען, זייער קאפ?" פלעגט ער מיט כעס מורמלען. ביסלעכווייז אבער איז ער צו די גרייזען געוואוהנט געווארען, און מען קען זאגען, אז ער האט זיי אפילו ליעב בעקומען... פערקעהרט, א קארעקטור גאר אהן פעהלערען פלעגט איהם אומעטיג מאכען, און צייטענווייז אפילו שרעקען... און ער פלעגט זיך אנטשטרענגען צו געפינען חאטש אויף יעדער שורה איין גרייז, זאל מען ניט זאגען, אז ער האט ניט געארבייט... ביי אזעלכע אהנגרייזענדע קארעקטורען פלעגען פון איהם אויסשטעהען די „קאמעס" און די טערעס, וועלכע ער פלעגט טוישען איינע אויף די אנדערע, ווייסענדיג עפעס אן אלטען כלל פון אן אלטער גראמאטיק, אז א קאמא ווערט א מאל פערביטען, ניט פעלירענדיג דעם זינן, אויף א טערע...

אבער קיין סך אזוינע לייכטע קארעקטורען זענען ניטא: די ארבייט אין צייטונג איז אן איילענדיגע און גרייזען זענען דא לרוב, חאטש מאך א בריק, אויסער דעם האט דער הראניקער א האנדשריפט, אז דער אויבערשטער זאל שומר ומציל זיין. א ב י ת מאכט ער ווי א קוף

און א קוף, ווי א ב י ת. אזוי, אז לעבען קומט אין דער קארעקטור ארויס לעקען, און בערנשטיין האט פון אזא גרייז בעזונדער א ווילדע הנאה, און שמייכעלט פאר זיך אליין:

— יא, יא — לעקען, לעקען...

אזעלכע מיני וויציגע גרייזען זענען כמעט בערנשטיינ'ס איינציגער צייט-פערטרייב. איך מאכט איהם פרעהליך און קיצעלט איהם אן איבערגעקעהרטער קרומער צדיק.

— מען האט דיך נעביך איבערגעקוליעט, פיינעלע מיינס! וויצעלט ער זיך, און גיט א פיהר מיט'ן פען איבער'ן צוהרג'עטען אות, הרג'עט איהם אין גאנצען אוועק און שטעלט צו ביי דער זייט א דייטליכען שטאלצען קרומען צדיק, און בערנשטיין איז שוין זיכער, אז איצט וועט איהם דער זעצער ניט איבערקוליען. און ער נעהמט זיך צו אנדערע גרייזען...

אזוי לעבט זיך בערנשטיין מיט זיינע גרייזען און פיהלט זיך רוהיג און צופרידען. צייטענווייז נאר, ווען דער דיכטער זינגעראוויטש דרוקט לכבוד א יום טוב א ליעדעל, קומט פאר א גרויסע איבערקעהרעניש אין זיין לעבען, און זיין נשמה פערליערט איהר גלייכגעוויכט. דער דאזיגער דיכטער וויל ניט אנדערש מאכען אליין די קארעקטור, מורא האבענדיג אויף בערנשטיין'ען צו פערלאזען זיך. בערנשטיין'ען שטעהט די מעשה שטארק ניט אן, וואס הייסט: דער רעדאקטער אליין פערלאזט זיך אויף איהם אליין צו קארעגירען די לייט-ארטיקלען זיינע און קוקט איהם קיין מאל נישט נאך. און ער זינגעראוויטש, האט א ליעדעל סך הכל פון 16 שורות און נאך אהן גראמען דאס רוב, — געטרויט ער איהם ניט. און אויסער דעם, וויל גלאט בערנשטיין ניט, אז עס זאל זיין נאך א קארעקטאר, ווארום ער אליין פיהלט גאנץ גוט, אז דער זינגעראוויטש האט טאקי א טאלענט צו קארעקטור. און ווער ווייס, וואס עס קען א מאל געשעהען? פון די ליעדלעך האט ער קוים אויף פאפיראסען, און בערנשטיין'ען דאכט זיך שטענדיג, אז זינגעראוויטש קריכט אויף איהם...

— כ'לעבען... ווענדט ער זיך צו זינגעראוויטש'ן, ווען יענער דרוקט זיינס א ליעד און קומט פרעגען צי איז שוין דא א קארעקטור — כ'לעבען, זינגעראוויטש, איהר זענט אומגערעכט... איהר קומט מיר שטערען... איך האב אזוי פיעל ארבייט און איהר דולט מיר א קאפ...

וואָס, איך וועל דען ניט אַליין קענען אויסקאָרעקשירען די גרייזען אין אייער ליעדעל?...

נאָר זינגערוויטש איז אַ גרויסער עקשן. ציים אין איין ליעדעל איז אַריינגעפאלען אַ גרייז אין דעם וואָרט „טרויריג" און עס איז אַרויס טרויעריג, מיט אַן איבעריגער זילבע, אַזוי, אַז דער גאַנצער פערזענמאָס איז געקוילעט געוואָרען, פון יענער צייט אָן מוז ער אַליין מאַכען די קאָרעקטור...

— איהר ווייסט ניט - צוקאָכט זיך זינגעראָוויטש פאַר בערנשטיין'ען,
— וואָס איך האָב געהאַט פון יענעם ליעדעל... איך האָב אפשר אַ וואָך נאַכאַנאַנד ניט געשלאָפען...

דאָ זעהט שוין בערנשטיין, אַז עס וועט ניט העלפען,— ווערט ער ווייכער און ענטפערט:

— נו, נאַט אייך די קאָרעקטור און מיר וועלען ביידע מאַכען...

— ניין! ניין! שטעהט זינגעראָוויטש שטייף—די קאָרעקטור מוז איך אַליין מאַכען, ווייזט זי מיר אַהער.

און בערנשטיין גיט אַוועק מיט ציטערענדע הענד אַ לאַנג שטיקעל פאַפיער מיט'ן ליעד און זאָגט דערביי:

— אַ, פאַני זינגעראָוויטש — איהר גרייזט... אייך אַליין האָט מען געדאַרפט גוט דורכקאָרעקשירען...

---

12 אַ זייגער ביי־נאַכט ענדיגט בערנשטיין די לעצטע צווייטע קאָרעקטור און געהט אַוועק אַהיים.

אַ צימעריל האָט ער אין אַ יודישער גאַס אויף אַ פיערטען שטאָק. עס איז אַפילו חויך אַרויפצוגעהן, ציטענוויז ברעכען איהם גוט די קניע, דאָך איז ער פון צימעריל צופרידען. ער וואָהנט ביי אַלטע לייט, קיין קינדער ניטאָ. שטיל און רוהיג און דאָס האָט בערנשטיין ליעב: אַ מאָל מאַכט זיך צו נעהמען אַ היים אַ זייטיגע קאָרעקטור, עפּעס אַן ערנסטען חיבור, שטערט איהם קיינער ניט, און ער פערריכט אַלע גרייזען, פערזעהט קיין איין גרייז אויך נישט...

ציטענוויז אָבער ווערט איהם אומעטיג. אין צימער ברענט אַ קליין ליכטעל, דונקעלע שאָטענס ליעגען אויף די ווענד און זיין שאָטען

אַלײן האָט אַזאַ גרויסען מאָדנעם קאָפּ... זײַן בליק פֿאַלט אױפֿ'ן בעטיל, וואו ער געהט זיך באַלד ליעגען.

דאָס בעטעל האָט אַ ווײכען סעניק, אין וועלכען די שטרוי ווערט פּינקטליך יעדע צוויי חדשים איבערגעביטען. אַ קישען האָט ער אויך אַ גאַנץ ווייכע. און דאָך גיעבען נעכט, ווען עס איז איהם האַרט און ניט בעקוועם צו ליעגען, דאַמאָלט וואַרפֿט ער זיך פֿון איין זייט אויף דער צווייטער, דערמאַנט זיך פֿערשיעדענע זאַכען, לאַנג פֿערשוואונדענע; מאַכט אַ רעכענונג וויפֿיעל ער איז אַלט. און דער חשבון קומט אויס ניט קלאָהר. אָבער עס איז קלאָהר, אַז ווייט איבער דרייסיג... — ס'איז אַ גרויסער גרייז—טראַכט ער דאַמאַלסט—וואָס איך בעקען זיך עפּעס ניט מיט אַ מיידעל... ס'וואָלט שוין צייט געווען צו האָבען עפּיס, אויסער די גרייזען, אַ נאָהענטען מענשען...

און ער דערמאַנט זיך, אַז מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט ער זיך יאָ בעקענט מיט אַ מיידעל, געווען אַ גאַנץ וואויל-מיידעל. זי איז צו איהם געווען גאַנץ צוגעלאָזט. ער דערמאָנט זיך, אַז ער האָט זי איין מאָל אָנגענומען פֿאַר דער האַנד, האָט זי זיך געלאָזט... זי איז אַפֿילו רויט געוואָרען... אַלמאַי איז זי רויט געוואָרען... אַ סימן, אַז זי האָט יאָ געוואָלט. דאַמאַלסט האָט ער איהר געקענט זאָגען, אַז ער וויל מיט איהר חתונה האָבען... ער דערמאָנט זיך אָבער, אַז ער האָט מורא געהאַט. אַ קלייניגקייט חתונה האָבען!!... נאָכדעם קענסטו אַזאַ גרייז ניט פֿערריכטען—דאָס איז ניט קיין קאָרעקטור...

אָבער ליעגענדיג אַליין אין בעט, פֿיהלט ער חרטה... ער האָט דאַמאָלט געדאַרפֿט איהר זאָגען: איך האָב דיך ליעב דו מיך — דאַכט זיך אויך, לאָמיר חתונה האָבען...

— עס איז געווען אַ גרייז... זיפֿצט ער, און קעהרט זיך פֿון איין זייט, אויף דער צווייטער...

שבת איז ער פֿריי. אין דער פֿריה געהט ער אין דער דייטשער־שער שוהל. ניט חלילה צוליעב דאַוונען — בערנשטיין איז שוין אַ יאָהר צעהן אַ פֿריי־דענקער — נאָר צוליעב די נגינה. ער הערט דאָס געזאַנג פֿון חאָר און בשעת מעשה קוקט ער אויף די אויפֿשריפֿטען

אויף די וועגד וועגען גרויסע גבירים, נדבנים, וואס האבען געשענקט א סך געלד. אויף א פאר אויפשריפטען האט ער שוין לאנג אויסגעפונען א פאר גרייזען, און יעדען שבת בעטראכט ער זיי אויף דאס ניי מיט דער זעלבער אויפמערקזאמקייט ווי דאס ערשטע מאל און עס ציהט איהם, ווי א פארבארגענער כח, צו די דאזיגע אויפשריפטען צו פער־ריכטען די צוויי גרייזען...

שבת פאר־נאכט, איבערהויפט ווינטער, געהט ער שפאצירען אויף דער מארשאלקאווסקי. געהט ער זאלבענאנד, מיט איינעם פון דער רעדאקציע פיהלט ער זיך גאנץ היימליך. שמועסט מיט יענעם וועגען רעדאקציאנס־אנגעלעגענהייטען, דערצעהלט איהם וועגען א דרוק־פעהלער, וועגען א גרייז, וואס ער האט דורכגעלאזט צוליעב א מאדנער סבה, אין וועלכער ער איז כלל וכלל ניט שולדיג... איז אבער דער דאזיגער חבר פון דער רעדאקציע אוועק מיט אן אנדערען און בערנשטיין געהט אין דער רוישענדער פרעהליכער גאס אליין, פיהלט ער זיך געפאלען אין ניעדערגעשלאגען, פערשיעדענע פרעהליכע, לאבעדיגע, פערפיצטע יונגע פאהרליך, ווי קארעקטורען אהן גרייזען, ציהען זיך און טאנצען פאר זיינע אויגען, שטויסען איהם און שטופען איהם און ווילען איהם ניט קענען... און דאמאלט דאכט זיך בערנשטיינ'ען, אז אין דער דאזיגער פרעהליכער לעבעדיגער מהנה איז ער ווי אן איינגעפאלענער גרייז, און אט קומט באלד עפיס איינער, א געניטער קארעקטאר, וואס פער־שטעהט זיך אויף גרייזען, און וועט איבער איהם א שווארצען שטריך איבערפיהרען און וועט איהם, ווי א גרייז, פון דאנען ארויסווארפען...

און בערנשטיין בלאנדזשעט אזוי לאנג מיט שרעק און עלענד איבער דער גאס, ווי א גרויסער גרייז, ביז עס ווערט פינסטער; דאמאלסט דערמאנט ער זיך אן דער רעדאקציע, אז מארגען מוז די נומער פריה א־רויסגעהן און ער לאזט זיך לויפען אהין צו מאכען די קארעקטור...

אין א האלב שעה ארום בעקומט ער שוין צוריק זיין געוועזענעם שטאלץ, זיין רוהיגקייט, און פערריכט איין גרייז נאך דעם צווייטען...

XVI.

דער פּ. פּ. ס.־ניק.

I.

נעהערט האָט ער צו דער פּוילישער סאָציאַליסטישער פּאַרטײַ. געװען איז ער אָבער מעהר פּאָליאַק, װי סאָציאַליסט. װעניגסטענס האָט זיך אַזוי געדאַכט, לױט זײַנע מײנונגען, װאָס ער פֿלעגט אָפֿט אַרױס־זאָגען. בעגעגענט האָב איך זיך מיט איהם אין קראַקױ, װאו ער האָט אַנטלױפֿענדיג פֿאַר פּאָליצײַ פֿערפֿאָלגונגען, זיך דאָ בעזעצט.

— איך מוז װאוינען אין אַ פּױלישער שטאָדט! — האָט ער מיר ערקלערט, װען איך האָב איהם געפֿרעגט, פֿאַר װאָס איז ער ערגיץ אנדערש ניט געפֿאָהרען.

געװען איז ער אַן׳אײַנפֿאַכער אַרבײַטער, אָבער ניט קײן עם הארץ אין עקאָנאָמישע און סאָציאַלע פֿראַגען: אַן׳ענטװיקעלטער, הײסט עס. און האָטש ער האָט זיך ענטװיקעלט אויף דער יודישער ליטעראַטור, ד. ה. אויף די יודישע אונלעגאַלע בראָשורען, האָט ער אָבער פֿון יודיש ניט שטאַרק געהאַלטען, געזאָגט, אַז אײן װיספּיאַנסקי איז מעהר װערטה פֿאַר אַלע יודישע שרײַבער מיט פּרץ׳ן צוזאַמען.

— נאָר אײן פֿײַגענבוים איז דאָ, װאָס מען קען זיך מיט איהם רעכענען פֿלעגט ער זיך חאַפּען צוריק.

פֿון פֿײַגענבוים׳ען האָט ער שטאַרק געהאַלטען, געשטאָלצירט װאָס ער געהערט צו פּ. פּ. ס. און אַפּילו װאָס אין אַמעריקאַ אַרבײַט ער אויך פֿאַר די דאָזיגע פּאַרטײַ. אין אַלע דיספּוטען מיט מיר פֿלעגט ער זיך בעציהען אויף פֿײַגענבוים׳ס מאמרים, װי אַ פֿרומער יוד בעציהט זיך אויפֿ׳ן שולחן ערוך.

איך פֿלעג מיט איהם אָפֿט זיך בעגעגענען און מפּלפּל זײַן זיך. ניט חלילה װײַל איך האָב שטאַרק געהאַלטען פֿון זײַנע מײנונגען

קענען וועלכע עס איז כדאי ארויסצוטרעטען. עס איז מיר געווען נאר אינטערעסאנט, ווי אזוי דער דאזיגער ארבייטער (וועמעס נאמען איך ווייס עד היום ניט) האט ליעב געהאט דאס פוילישע פאלק און ווי אזוי ער פלעגט זיך אויסדריקען וועגען יודען און יודישקייט. איך האב אין איהם געזעהען א מוסטער פון אונזער צוקאליעטשעטער יוגענד...

— יודען אסימילירען זיך! דאס איז א פאקט! — פלעגט ער זעהר אפט זאגען. און דאס איז דער איינציגער וועג. דאס הייפעלע נאציאנאליסטען, וואס ווענדען אן אלע געקינסטעלטע מיטלען ניט צו־דערלאזען דער צו, בעטראכט איך, ווי פאלקספערר עטער...

— און פאר וואס אסימילירט איהר זיך ניט? — פלעג איך איהם פרעגען.

— וואס הייסט — איך אסימיליר זיך ניט! — פלעגט ער זיך אנצינדען — וואס זעהט איהר אין מיר אזוי פיעל יודישקייט?

— אבער התונה האט איהר געהאט מיט א יודיש מיידעל...— האב איך איהם א שטאך געטהון.

— וואס הייסט מיט א יודיש־מיידעל! — האט ער זיך אנגעחאפט — איך וואלט זיך ניט אבגעזאגט פון א פויליש מיידעל אויך. עס האט זיך פונקט אזוי געמאכט...

— וואס הייסט געמאכט? — האב איך כלומר'שט געפרופט מיט איהם דיסקוטירען — איהר, אלס מארקסיסט, זאלט עס זאגען, איז מיר א וואונדער. יעדע זאך האט דאך איהר אורזאכע.

מיט דעם דאזיגען שטיקעל דרש האב איך איהם אין אנהויב אנידערגעשטעלט. ער, א פערהארעוועטער ארבייטער, איז קענטיג ניט אזוי געשיקט געווען צו פערענטפערן קשיות. באלד אבער האט ער זיך געהאפט און געענטפערט:

— מיין ווייבעל, מעגט איהר מיר גלויבען, איז אנ'אמתע פוילין — אין שטוב ריידען מיר פויליש, לייענען פוילישע ביכער, געהען אין פוילישען טעאטער, איהר מעגט מיר גלויבען... האט ער זיך ווי גענומען בעטען רחמים — מיין ווייבעל איז זעהר ווייט פון יודישקייט.

— איך גלויב אייך! האב איך איהם בערוהיגט, אבער איהר זעהט, אז ניט אזוי גרינג אסימילירט מען זיך דאך.

—אודאי! — האט ער מודה געווען, און איז קענטיג צופריעדען געווען, וואס ער איז ווי עס איז ארויסגעקראכען א גאנצער פון מיין

פֿר הערדיגער קשיא — עס דאַרף נאָך געדויערן, אָבער ביסליכוויַיז, ביסליכוויַיז אַסימילירען זיך יודען. דאָס איז אַ פֿאַקט!

און קומענדיג שוין ווידער צו זיך פֿלעגט ער אָנהויבען וויַיטער אַרויסזאָגען זיַינע מיַינונגען וועגען יודישקיַיט:

— אָט נעהמט למשל ברית׳ן ביַי יודען... נו, איז דאָס ניט אַזיאַטיש?... דאַרפֿען זיך יודען האַלטען ביַי אַזא אַזיאַטישען מנהג?...

— נו, און אויסער דעם האָבען מיר דען גאָר נישט? — האָב איך איהם קאַלט געפֿרעגט.

— יאָ, מיר האָבען נאָך גענוג נאַרישקיַיטען — האָט ער זיך געוויצעלט — למשל: מלקות, כפּרות שלאָגען, תשליך...

— נו, און די פּאָליאַקען האָבען שענערע מנהגים?

— געוועהנליך, יעדעס פֿאָלק דאַט נאַרישע מנהגים — האָט ער מיר נאָכגעגעבען, אָבער אַזוינע מנהגים, ווי יודען האָבען, האָט עס קיַין פֿאָלק ניט.

II.

איַינמאָל, געהענדיג פֿאַרנאַכט אין גאַס, האָב איך איהם בעגעגענט, טראָגענדיג אין ביַידע הענד קליַינע פּעקעליך פֿערוויקעלטע אין פּאַפּירען.

— אַ, וואָס מאַכט איהר? — האָב איך איהם אָבגעשטעלט.

— איך האָב זעהר קיַין ציַיט ניט! — האָט ער געענטפֿערט און ווי פֿערשעמט, אין אַ רגע אַרום צוגעגעבען!

— מיַין וויַיב האָט היַינט ביַי נאַכט אַ יונגיל געבוירען...

— מזל טוב אַייך! האָב איך געלאַכט — זענט איהר שוין אַ טאַטע, היַיסט עס.

— אַ טאַטע, ווי דען? — האָט ער מיט אַ פֿערשעמטער פֿרעהליכקיַיט מודה געוועזען.

דיספּוטירען מיט איהם איז איצטער, נאַטירליך, קיַין ציַיט ניט, איך האָב איהם אָבגעלאָזען, זאָל ער געהן געזונטערהיַיט דער פּ. פּ. ס.־ניק... נישקשה, ער וועט נאָך קומען.

און ער איז טאַקי אין אַ וואָך אַרום געקומען צו מיר.

— וואָס וועט איהר זאָגען גוטס? — האָב איך איהם געפֿרעגט.

— איהר וועט פון מיר לאכען, — האט ער ווי א דערשראקענער געשטאמעלט — און איהר וועט זיין גערעכט... געפעלט אייך א מעשה, אז מיין ווייבעל וויל ניט אנדערש פראווען א ברית...

ענדיגענדיג די פאר ווערטער איז ער געוואָרען אזוי רויט, אז איך האב גלייך פערשטאנען, אז ניט דאָס ווייבעל אליין וויל דאָס, נאר ער וויל דאָס אויך... און איך האב זיך געסטאַרעט איהם ארויסנעהמען פון דער פערלעגענהייט.

— וואָס הייסט לאכען?.. פאר וואָס זאָל איך לאכען?... מען קען זיין א פרומער פ. פ. ס.־ניק און מאכען א ברית.

— דאָס פערשטעה איך, — האט ער ווי קומענדיג צו זיך געזאָגט — פון מיינע מיינונגען וועל איך קיינמאָל ניט אבטרעטען... זאָלט איהר למען השם מאָרגען קומען... מען מוז דאָך האבען א מנין. וואָס זאָל מען טהון?

— מען איז דאָך עפּיס שטיקלעך יודען... — האב איך איהם אונטערגעהאַלטען.

— זאָל זיין שטיקלעך יודען... טהוט מיט מיר וואָס איהר ווילט, אבי קומט מאָרגען עלף א זייגער...

איך בין געקומען פינקטליך. געוואוינט האט דער ארבייטער אין א קליין צימערל; דער מנין יודען מיט די עטליכע נויטיגע פרויען ביי ביי דער קינפעטאָרין האט געמאכט אן אונערטרעגליכע ענגשאפט, אזוי אז דער בעל־סנדק, דער בעל־הבית פון הויז, א דיקער בייכיגער יוד, האט קוים זיך אן אָרט געפונען.

דער בעל־ברית אָבער איז ניט געוועזען אנגערוקט. אדרבא זיין גאנצעס אויסזעהן איז געוועזען יום־טוב׳דיג און, ווען איך זאָל קיין מורא ניט האבען, וואָלט איך געזאָגט — עכט יודישליך.

גלייך נאָך דער אפעראציע האט זיך דאָס אכטאָגיג־קינד שרעקליך צושריען. איך האב זיך צוגערוקט נאָהענט צום בעל־ברית הערען פון איהם א שטיקעל פראָטעסט. ער אָבער האט געשוויגען און איז ערנסט יום־טוב׳דיג געשטאנען און אכטונג געגעבען אויף די קוואַטער, וואָס האבען דאָס קינד צוגענומען פון סנדק און איבערגעטראָגען צו דער קינפעטאָרין.

נאָכדעם האט מען גענומען צו ביסלעך בראָנפען, א פאר חסידישע יונגע לייט, שכנים פון זעלבען הויף, האבען גענומען זינגען,

אַ פּריעהליכם. דער בעל־ברית האָט שטיל אונטערגעהאַלטען אין זיין פּנים האָט געשטראַהלט...

איך בין געזעסען, האָב געקוקט, געהערט, און אין מח האָט פֿון מיר חוזק געמאַכט דעם בעל־ברית'ס אַלטע פֿראַזע:

— יודען אַסימילירען זיך... דאָס איז אַ פֿאַקט!...

— יאָ, אַ פֿאַקט, אַ פֿאַקט! האָב איך אין געדאַנק צוריק חוזק'דיג בעשטעטיגט.

אין דריי וואָכען אַרום איז דער אַרבייטער ווידער צו מיר געקומען.

— איך וואָלט אייך געבעטען אַ טובה... מאָרגען מאַך איך אַ פּריון־הבן... אַ בכור! קומט צונעהן, מיר וועלען נעהמען צו ביסלעך בראַנפֿען.

נו, ברידער, דאָס איז שוין צו פֿיעל... האָב איך געענטפֿערט — אַזאַ אַסימילאַטאָר בין איך שוין ניט...

XVII.

אנזיכטס־קארטען.

בער שאבשאָוויטש איז אַ מוכר ספרים בן מוכר ספרים. זיין קראָם מיט די ספרים איז איהם געבליבען בירושה פון זיין אַלטען טאַטען איצטער זענען אָבער אַנדערע צייטען און אַ סך ספרים ליעגען ווי שטיינער ערגיץ אין די הינטער־ריידען, פאַרקעהרט. די נייע ביכער און ביכלעך ליעגען אָדער אויפ׳ן טיש אָדער אין די פאָדערשטע רייהען אין זייערע פאָדערבלעטליך מיט די פערשיעדענע פאַרבען קוקען, ווי מיט העזה און חוזק...

בער שאבשאָוויטש ׳איז שוין אַליין אַ יוד פון אַ יאָהר עטליכע און פופציג מיט אַ נראָהליכער באָרד און מיט לאַנגליכע פאות. נישט קוקענדיג, וואָס ער האָט שוין שיינע עטליכע יאָהר צוטהון מיט די נייע סאָרט ביכלעך, קען ער זיך נאָך אַלץ צו זיי נישט צוגעוועהנען. און פאַר זיינע נאָהענטע עלטערע קונים איז ער זיך מודה, אז אַנ׳אמתע הנאה פון פדיון האָט ער ערב פסח, ווען ער לייזט פאַר הגדות, ערב תשעה באָב — פאַר קינות און אלול־צייט — פאַר מחזורים. דאָס איז ערשטענס — ערקלערט ער — אַ סחורה, אין וועלכער איך בין אַ בקי. צווייטענס, איז דאָס אַ יודישע סחורה, וואָס געהט קיינמאָל נישט אויס פון מאָדע. זאָל זיין טויזענד מאָל רעוואָלוציע און טויזענד מאָל קאָנסטיטוציע און הונדערט דומעס — תשעה באב וועט אַ יוד קויפען אַ קינה... דאָס איז אַן אייביגע סחורה! און די היינטיגע, די נייע, איז היינט פערקויפט זיך דאָס הונדערטער־ווייז, און נאָכדעם בלייבט עס ליעגען ווי אַ שטיין, נאָך ערגער ווי די אַלטע ספרים...

אַז עס וואָלט זיך געווענדט אָן איהם, וואָלט ער עד היום נער האַנדעלט מיט רומ׳ל אַליין, צו אַלדע שוואַרץ־יאָהר די נייע! ער האָט

זײ פֿײַנד, ווי חזיר, וואָ־ום אײַגענטליך זענען דאָך אַלע נײַע ביכער און ביכלעך זײַנע דם שׂונאים. מאַכען חוזק פֿון זײַן באָרד און פאות און פֿון זײַן גאַנץ יודישקײט און ווילען פֿון איהם אַש מאַכען... ער לײענט זײ אַפילו נישט, נאָר זײערע געמען אַלײן קלעקט שוין... אָבער זײַן זוהנדעל, וועלכען ער האָט שוין עטליכע יאָהר אַרײַנגענומען אין געשעפֿט, וויל נישט אַנדערש, ווי האַנדלען מיט די נײַע. „מיט די אַלטע, טאַטינקע, וועט מען אַפילו נישט האָבען פֿאַר וואָס קראָם־געלד צו צאָהלען! און אָט אַזוי „איז ביסלעך־ווײַז די קראָם פֿול געוואָרען מיט טריפה סחורה.

און נישט נאָר מיט די נײַע ספֿרים אַלײן איז ער נישט צופֿריעדען, נאָר אַפילו מיט די נײַע קונים. יונגלעך אין בלאָהע און רויטע העמדלעך, גרויסע עזות פּנימ׳ער, קומען צוגעהן כאָפּטעס־ווײַז און מען רעדט על ה׳ ועל משיחו... טרײַבען זײ קען מען נישט צוליעב צוויי טעמים: ערשטענס האָט ער אַ מסורה, אַז מיט קונים דאַרף מען זיך בעגעהן עדעל, און צווייטענס איז פשוט אַ מורא... אַ קלײניגקײט — הײַנטיגע חבֿרה! בשעת עס איז געוועזן דער שטרײַק און ער האָט נישט געוואָלט פֿערמאַכען די קראָם האָבען זײ איהם געוויזען פּיסטוילען... אמת׳ע פּיסטוילען! פֿון דאַמאָלסט אָן ציטערט ער פֿאַר זײ און זאָגט זײ אַפילו אַ מאָל אַ הניפֿה־וואָרט... מען מוז!... אַז יודען זענען אין גלות ביי גויים און בײַ יודען...

נאָר ער וואָלט שוין צו אַלץ צוגעוועהנט ווער׳ען, אי צו די נײַע ביכלעך אי צו די נײַע קונים, בפֿרט, אַז די לעצטע צײַט לײַזט זיך טאַקע גאַנץ געשמאַק... האָט זיך אין מיטען דרינען זײַן זוהנדעל פֿערוועלט נאָר אַ נײַער מין סחורה — קאַרטלעך מיט צאַצקעס, אַנזיכטס־קאַרטען בלע״ז, פּאָטרעטליך אַזעלכע, שטות׳ערײַ! מיט פּאָטרעטען האָט ער אַפילו אַלע מאָל געהאַנדעלט, אָבער דאָס זענען געוועזען פּאָטרעטען פֿון ווילנער גאון, עקיבא איגר, ווי ער שטעהט אין טלית און תפֿילין און דאַווענט, פֿון ר׳ מענדעל ליבאַוויטשער; דאָס זענען געוועזען הײליגע פּנימ׳ער, וואָס די שכינה האָט אויף זײ גערוהט. אָבער די אטקריטקעס מיט די צאַצקעס — אמת׳ע „פּסלים". אַפילו כלומר׳שט אויך יודישע. אָבער אַז אָך און וועה צו די יודישקײט! מילא. די קאַרטען מיט די זכרים איז נאָך ווי עס איז, אָבער מיט די נקבֿות זאָל זיך דער אויבערשטער מרחם זײַן — הענד און

פֿון ציטערן איהם. מוטער־נאַקעטע נקבות! און נאָך בלומרישט פֿון תנך... דבורה, אביגיל, בת שבע און נאָך און נאָך...

קומט אַריין אַ קונה, בשעת ער איז אַליין אין קראָם און בעט אַנ׳אַנזיכטס־קאַרטע, בלייבט ער אַ טויטער... ער נעמט אַרויס דאָס גאַנצע קעסטעל, וואו די דאָזיגע סחורה ליגט און דערלאַנגט מיט אַראָפּ־געלאָזטע אויגען.

— קלויבט אייך אויס... זאָגט ער פֿערשעמט, ווי ער וואָלט עפּיס גע׳גנב׳ט.

דער קונה קלויבט, קלויבט, ביז ער קלויבט עפּיס אויס און דערלאַנגט עס שאַבשאָוויטש׳ען.

בער שאַבשאָוויטש נעמט עס אין די הענד און קוקט עס אָן. ערשט: הגר — אַ נאַקעטע הגר!...

— אַ צעהנעריל, נישט וועלוועלער... זאָגט ער קוים אַרויס און קעהרט אום דאָס קאַרטעל אויף דער צווייטער זייט, ווי מען קעהרט אום אין אַנ׳אבל־שטוב דעם שפּיגעל...

— און וואָס קאָסט אַ די — אויך אַזוי? פֿרעגט דער קונה ווידער, דערלאַנגענדיג נאָך אַ קאַרטע.

דער אַלטער מוכר ספרים נעמט די ווידער אין האַנד און ווי אַנ׳אָבגעבריהטער שטעקט ער עס אָב צוריק דעם קונה, אָבשטאַמלענדיג ביין:

— אַ צעהנעריל!

דאָס האָט איהם אַזוי אָבגעבריהט אונזער מוטער חוה...

— אַ בעלנות אַזוינס צו קויפֿען! מורמעלט ער, אַז דער קונה געהט שוין אַרויס, און נעמט דאָס קעסטעל און וויל עס אוועקשטעלען ערגיץ.

נאָר ער פֿיהלט, ווי דאָס האַרץ קלאַפּט איהם שטאַרק... און עס ציהט איהם, ציהט צום קעסטעל...

ער קוקט זיך אום, צו געהט עמיצער נישט אַריין און נעהמט זיך בלומ׳־שט סאָרטירען די קאַרטליך.

פֿריהער סאָרטירט ער די צעהנערדיגע, הגר׳ס צו הגר׳ס, און

הוה׳ס צו הוה׳ס. און דבורה׳ס צו דבורה׳ס... ווי ער קומט צו בת־שבע נעהט, אַרײַן דאָס ווהנדעל...

— וואָס טהוסטו דאָס, טאַטע ?..

דער טאַטע וואַרפֿט פֿאַר שרעק אַראָב דאָס קעסטעל און ענט־פֿערט קוים:

— גאָר נישט.. איך סאָרטיר... דײַנע שעהנע סחורה!..

XVIII.

אהיים...

זיי זענען ביידע פון דער פּראָווינץ. בעקענט האָבען זיי זיך דאָ אין ווארשע, און שוין אַ האַלב יאָהר. אַז זיי וואָהנען צוזאַמען אין אַ קליין פינף־רובעלדיגען צימעריל אויפ'ן פירטען שטאָק.

קיין מאַן און ווייב זענען זיי ניט. חתן־כּלה אויך ניט. ניכער שוועסטער און ברודער און אפשר — חבר און חברטע.

אפשר וועלען זיי אַמאָל, פאַר צוויי עדות, אויך פון בעקענטע, זיך פערבינדען אויף אייביג. נאָר דערוויילע טראַכטען זיי דערפון ניט. עס איז דאָ בילכערע זאַכען אויף דער וועלט.

זיי אַרבייטען צוזאַמען פאַר איין אידעע. די אַרבייט איז אַ היילינגע און ווי אַלץ וואָס הייליג — אַ שטרענגע און טריבע.

און דאָך, אַז זיי געלינגט אַמאָל אָפּטהון אַ זאַך, וואָס ברענגט גרויסע נוצען דער וועלט, ווערען זיי אַביסעל לייכטזיניג, און ערלויבען זיך אַביסעל צו לאַכען.

און אַז זי לאַכט, ווייזען זיך ביי איהר צוויי רייהען ווייסע צעהנער און די שווארצע אויגען ווערען שוואַרצער און פינקלענדיגער, דאַמאָלסט נעהט ער צו איהר צו, לעגט איהר אַרויף די האַנד אויפ'ן פּלייטשע און גיעט איהר איין קוש אין די ליפּען.

סך הכּל איין קוש!

אויף מעהר איז קיין צייט ניטאָ און קיין געדולט. ראָמאַנטיש זיין פּאַסט ניט. אָפּשר ביי דער נייער אָרדנונג—יאָ.

און זי, אַ דערפרישטע פון זיין קוש, אָבער צוריק איין ערנסטע, און ער, ווי אַ בעל תשובה, נעהמען זיך צוריק צו דער היילינגער אַרבייט.

* *

*

זיי לעבען אָרים, האַלב הונגעריג, נאָר רעדען דערפֿון רעדט מען ניט. די קינפֿטיגע מענשהייט וועט בעסער לעבען, די דאָזיגע צייט נעהענט זיך. אין זייער שטילען צימעריל הערט זיך שוין די טריט פֿון דער דאָזיגער צייט.

און ביי דער מוזיק פֿון אַזוינע טריט איז גענוג און זעטיג ברויט מיט טיי...

זיי זענען יודען, אָבער זיי אַרבייטען פֿאַר אַלע, און דעריבער האַלטען זיי זיך פֿאַר מענשען, זענען בייז אויף דער נאַציאָנאַלער שטרעמונג ביי יודען און ביי אַנדערע פֿעלקער.

זי גיעט אַפילו אַ מאָל אַ „בענק" נאָך דעם שטעדטעלע, נאָך דעם רוהיגען שבת און יום טוב, נאָך דעם טאַטענס טרויעריגע ניגונים, וואָס ער זינגט אין אַ שבת און אין אַ יום טוב, נאָך דער מאַמעס וויינענדיגען קול ביים טייטש חומש, — אָבער זי זאָגט עס הויך ניט אַרויס.

מעהר וואָלט ניט געפֿעהלט ווען ער זאָל עס הערען.

„בורזואַזישע סענטימענטאַליטעט!" וואָלט ער גלייך מיט פֿעראַכטונג אַרויסגעשאָסען.

און ער וואָלט זיין גערעכט.

און דאָך איז געקומען אַ צייט, ווען אין זייערע הערצער האָבען ערוועקט זיך מאָדנע געפֿיהלען.

זיי שעמען זיך איינע פֿאַר די אַנדערע זיי אַרויס צוזאָגען, נאָר שטומערהייט פֿערשטעהען זיי איינע די אַנדערע.

דער פֿריהלינג, וועלכער איז געקומען אין וואַרשע ביי־צייטענס און די זון האָט אַריין געשיקט עטליכע שטראַהלען אויך אין זייער קאָנספּיראַטיווע צימעריל, האָט דערוועקט אין זיי די דאָזיגע מאָדנע געפֿיהלען...

— שוין באַלד פסח! זאָגט זי אַרויס, און פֿערשעמט זיך.

ער אָבער זאָגט איהר גלייך גאָרנישט דערויף... ער זינגט עפּיס אונטער אַ ליעדעלע, אַניאַלט ליעדעל, וואָס קלינגט אין צימעריל אַזוי נייַ און ליעב...

— אין דערהיים ביי אונז באַקט מען שוין מצה! וואָגט זי זיך פֿאַרצוזעצען איהרע געפֿיהלען.

— יאָ! יאָ! ענטפֿערט ער שוין, און פֿערטראַכט זיך, קוקענדיג אין פֿענסטער, פֿון וואַנען ער וועט גרויסע דעכער און א קליין שטיבעל ריינעם הימעל.

— הער, זאָגט זי צו איהם שוין גאַר מוטיג! — אויף פסח וועל איך פֿאָרען אַהיים...

— גו־נו! בייזערט ער זיך, אָבער מיט א געמאַכטען טאָן.

— איך וועל פֿאָהרען! עקשנט זי זיך.

— דו האַלסט אַזוי שטאַרק פֿון דעם יודישען פסח! מוסרט ער איהר.

— איך האַלט, צי ניט — עס ציהט!

— אַ, דו באָבע! לאַכט ער פֿון איהר. עס ציהט! אַני וואָרט געפֿונען, דומהייטען!

— פֿאָלג מיר, פֿאָהר אויך! האַלט זי זיך ביי איהרס.

— משוגע! וואָס דיר קען איינפֿאַלען!

ער וואַרפֿט די בליקען איבער'ן קליין צימעריל, ער זעהט א טישעל מיט א סך דיקע ביכער, פּאַפּירלעך, א טינטער, א הענטעל מיט א פֿערזשאַווערטער פֿעדער, אונטער'ן טישעל — א פֿערדרוכערטע טיי־מאַשינקע, נעגען איבער צוויי אייזערנע איינגעפֿאַלענע בעטליך...

— ס'איז ניטאָ קיין צייט! רופֿט ער זיך פּלוצים אָן, און קוקט אין פֿענסטער אויפֿ'ן שטיקעל הימעל...

— פֿאָלג מיר לאָמיר פֿאָהרען! נעהט זי צו איהם צו און גלעט איהם איבער'ן קאָפּ.

פונקט אַזוי האָט איהם די מאַמע אַמאָל געגלעט, ווען זי פֿלעגט איהם שלאָפֿען לייגען.

— פֿאָהרען זאָגסטו! הא? פֿאָהרען?... פֿרעגט ער מיט אַני־אונגעוועהנליכער ווייכקייט...

— ניט אַנדערש פֿאָהרען! שרייט זי אויס מיט א שטראַהלענדען פּנים, בעמערקענדיג זיין פֿערענדערונג.

— נו, און מיט וואָס?

— איך וועל אַלץ פֿערקויפֿען...

— וואָס וועסטו פֿערקויפֿען?

— וואָס? פֿרעגסטו — אַלץ! איך פֿערקויף „קאַפּיטאַל מאַרקס־

איך פערקויף „באַדאַנאָווס עקאָנאָמיע“, איך פערקויף איסאַיעוו׳ס מיכאַלאָווסקע׳ס... איך פערקויף זיי אַלע!

— און אהיים אויף פסח... לאַכט ער ווייטער.

— און אַהיים אויף פסח! ענטפערט די מיט פלאַמענדע אויגען.

— נו, נו, שטימט ער, שמייכלענדיג. איין — פערקויף זיי און מיר וועלען ביידע פאָהרען...

XIX.

דער לעהרער.

דער יודישער לעהרער, בערקסאָהן, אַ הויכער דאַרער ברונעט אין אַנ׳אַלטען אויסגעריבענעם פּאַלטאָ, איז אַרײַן דורכ׳ן „שוואַרצען אַרײַנגאַנג“ אויף דער לעקציע צו הערר׳ן גראָסמאַן.

אין קיך איז געזעסען די דיענסטמיידעל, לאָה, און האָט געאַרבײַט. דער לעהרער האָט איהר שטיל געזאָגט: „גוט מאָרגען“. זי איז רויט געוואָרען, האָט איהם געוואָלט פרײַנדליך ענטפערן, נאָר אײדער זי האָט זיך צונעקליבען, איז ער שוין אַרײַן אין מאַשעס צימער.

— אַמאָדנער לעהרער! האָט לאה זעטראַכט, בלײַבענדיג ווידער אַלײן אין קיך — עס געהען אַהער איבער פאַר אַטאָג פינף לעהרער און אַלע געהען דורכ׳ן „פּאַראַדנעם אַרײַנגאַנג“. און ער געהט דורכ׳ן קיך — עס פלאַמט מיר דאָס פּנים... עס ווייזט אויס, אַנ׳אײדלער יונגער מאַן, און איהם אַרט דאָס גאָר נישט. ער מוז זײַן „קענטיג“ נישט קלוג: ער פערשטערט ניט, אַז דערמיט פאַלט ער אין דעם „הערר׳ס“ אויגען. מילא די מאַדאַם איז דאָך אַ שטיק פלײַש, זי פערשטעהט דאָך גאָר נישט... איך וואָלט מיך נישט געשעמט, וואָלט איך עס איהם געזאָגט... אַ גאַנץ וואוילער מענש — זאָגט: „גוט מאָרגען“... ניט ווי אַנ׳אַנדערער, — קוקט ניט אַפילו אין יענע זײַט...

לאה בעשליסט זיך, אַז זי וועט איהם זאָגען, ער זאָל ניט געהען דורכ׳ן קיך, באַלד אָבער בעדענקט זי זיך, אַז עס פּאַסט ניט. און זי רעדט אַרויס פאַר זיך:

— וואָס אַרט עס מיר, פון וואַנען ער געהט... אַדאַנק מײַנע! איך האָב גרעסערע זאָרג — נאָך די קאָטלעטען ניט צוהאַקט...

לאה נעמט זיך צוהאַקען די קאָטלעטען, זי פערטיעפט זיך און לייגט אַרײַן איהרע אַלע געדאַנקען דערין, נאָר פון זאַל דערהערט זיך

דעם לעהרערס קול — ער ביזערט זיך אויף מאשען, לאה'ס געדאנקען נעמען אנ'אבווענדונג. זי פערטראכט זיך וועגען גאר אנדערש:

— פינף לעהרער א טאג, וועה צו מיר! וואו נעמט זיך דאס ביי זיי. גאלד קאסטען אפ די קינדער. אפילו פיאנע שפיעלען לערנט מען זיי... עס איז זיי פרעהליך אויפ'ן הארצען. מיין קאפ־וועהטאג זיי, רבונו של עולם!..

—„אם — א מוטער" — דערהערט זי ווי דער לעהרער ערקלערט מאשען.

— וועה צו מיר, דערמאנט זי זיך פלוצים — נאך קיין בריוועל אהיים ניט אנגעשריבען שוין צוויי וואכען. די מאמע וועט דארטען ניט וויסען, וואס איבערצוקלערען. איך קלויב זיך אלייך צו בעטען עמיצען אנשרייבען און פערגעס מיך — מלאכה, ווי האלץ. הײנט בלי נדר, דארף מען עמיצען בעטען אנשרייבען, וועט קאסטען א צעהנעריל.

זי בערעכענט, וואס זי וועט הייסען שרייבען. ערשטענס, דארף מען איהר שרייבען, אז איך האב געמאכט א ניי קליידיל און עס געהט זעהר צו מיר. צווייטענס, אז די ווירטהין איז א מרשעת, נאר איך שטעל איהר אוים דריי פייגען, זי וועט נאך ניט קריגען אזא קעכין ווי איך... ווייטער דארף מען איהר שרייבען וועגען דעם יונגען שניידער, וואס שדכנ'ט זיך צו מיר...

ביי דעם דאזיגען געדאנק ווערט זי רויט.

פע, דאס וועט זי ניט הייסען שרייבען... מיאוס... א, ווען זי וואלט אליין געקענט שרייבען, וואלט זי וועגען דעם א סך געשריבען; אלץ, אלץ... א מאמען מעג מען אלץ אויסשרייבען. א מאמע איז ניט קיין מאדאם, א מאמע, נישקשה, וועט ניט לאכען...

„אז מען קען אליין שרייבען, איז א מחיה — קלערט זי ווייטער — וואס מען וויל און ווען מען וויל. און מען דארף קיין „לאסקעס" ניט האבען, נאר שוין פערפאלען — זיפצט זי — שוין שפעט".

זי נעמט זיך ווידער צו דער ארבייט, אבער שוין מיט ווייניגער חשק: דער קאפ אידרער איז פול מיט'ן בריעף, וואס זי דארף שרייבען, מיט דעם, וואס ניט אלץ וועט זי קענען דורך א פרעמדען אויסשרייבען, דאס, וואס זי מוז שרייבען וועט בלייבען ביי איהר טיעף אין הארצען און נאך מעהר דערמיט, וואס זי וועט שוין קיינמאל, קיינמאל ניט קענען שרייבען...

זי אַרבייט אין זיפּצט.

די לעקציאָן האָט זיך געענדיגט. דער לעהרער געהט שוין אַרויס. ער וויל עפענען די טהיר, נאָר דער פֿערדרוקער האָט זיך עפּעס פֿער־האַלטען, און ער קען ניט עפענען. לאה לויפֿט געשווינד צו און שמייכעלט:

— מען האָט, קענטיג, דאָ אַייך אַזוי פֿערגעבען, אַז איהר טרעפֿט די טהיר ניט. אָט שוין!

— אַ דאַנק! — שמייכעלט דער לעהרער.

„אַזעלטענער מענש“, — טראַכט לאה, — און ווי אַ בליץ לויפֿט איהר דורך אין קאָפּ טאַקי איהם בעטען אַ בריעף אָנצושרייבען, נאָר איידער זי וויל עס אַרויס רעדען ניט ער זיך אַנויג און פֿערשווינדט איילענדיגערהייט. — מאָרגען וועל איך איהם בעטען, בעשליעסט זי.

אויף מאָרגען, פֿאַר דער העברעאישער לעקציע, האָט לאה געזעהן ווי די מאַדאַם מיט מאַשען טהוען זיך אָן אויף ערניץ אַוועקצוגעהן. דאָס האַרץ האָט אין איהר אָנגעהויבען צו זינגען פֿאַר פֿרייד. „מיט אַ קלאָג אין די הייזער!“ — האָט זי זיך אין געדאַנקען צוגעוואונשען. די איז געווען צופֿריעדען, וואָס זי וועט קענען אונגעשטערט בעטען דעם לעהרער, שרייבען איהר אַ בריעף.

אַז די מאַדאַם מיט דער צוועלפֿיעהריגער מאָשען זענען שוין פֿאַרטיג געוואָרען, איז די ערשטע צוגעגאַנגען צו לאה׳ן און האָט געזאָגט.

— אַז דער יודישער לעהרער וועט קומען, זאָלסטו איהם זאָגען אַז מאַשע וועט זיך היינט ניט לערנען, זי געהט מיט מיר אין געסט. זאָל ער ניט וואַרטען, ער וועט די לעקציע אָוועקגעבען אין אַלעיניגער צייט.

— זאָג איהם, האָט מאַשע פּיעסטענדיג זיך, אונטערגעהאָלפֿען, אַז ער זאָל גלייך אַוועקגעהן. אויך מיר אַ לעהרער!...

— ניט געפֿעליע... — האָט לאה געוואָלט איבערקרימען די נאַרישער צולאָזענער מאַשען, וועלכער זי האָט אין האַרצען אמת פֿיינד׳ נאָר זי האָט זיך איינגעהאַלטען.

— אַז אָך און וועה — האָט לאה נאָך זייער אַרויסגעגאַנגע־ פֿיליזאָפֿירט — זי לאַכט פֿון לעהרער, — יענער איז אַ זייד!

מיט אומגעדולד האט זי געוואַרט אויף דעם לערערס קומען. די איז אַלע ווײַלע אַרויסגעגאַנגען אויף די טרעפּ זעהן, צי גערט ער.

און אַז דער לערער האט די טהיר געעפֿנט איז זי איהם נעגאַנגען אַקעגען, ווי צו אַנ'אַלטען בעקאַנטען און האט מיט אַ ליעבען שמייכעל געזאָגט:

— אומזיסט אייער טירחה!

— וואָס איז?

— מאַשע איז אַוועקגעגאַנגען מיט דער מאַדאַם אין געסט או האָבען געבעטען, אַז איהר זאָלט ניט וואַרטען.

דער לערער האט פֿרײַ אַנ'אָטהעם געטהון.

— אַ דאַנק אייך — האט לאה געשמייכעלט — ווערט איהר האָבען אַלעדינגע שטונדע.

דעם לערער איז געפֿעלען געוואָרען איהר פֿריהליכער און דרייסטער טאָן. „זי איז שוין ניט קיין באַבע'! — האט ער געטראַכט — קליגער פֿאַר די מאַדאַם און עהרליכער איז זי אַוראַי“. אַזוי טראַכטענדיג, איז ער געבליבען אַ ווײַלע שטעהן אומענטשלאָסען בײַ דער טיהר.

— אַז איך וואָלט מיך ניט געשעמט — ווענדעט זיך צו איהם לאה — וואָלט איך אייך עפּיס געבעטען.

— אָך, מיט'ן גרעסטען פֿערגניגען — האט דער לערער פֿרײַנדליך געשמייכעלט — זאָגט וואָס.

לאה האט גלײַך ניט געקענט אויסרעדען איהר בקשה, זי האט אַראָבגעלאָזען די אויגען אויף די ערד, ווי זי וואָלט זיך מיט דער פֿאָדלאָגע וועלען מישב זײַן.

דעם לערער האט די ביטע שטאַרק פֿאַראינטערעסירט. און ניט וואַרטענדיג אויף איהרע דײַטליכע ווערטער האט ער ווידער געפֿרעגט:

— זאָגט שוין וואָס, שעמט זיך ניט.

— אַנאַרישקײַט — האט זי געענטפֿערט, שוין אויפהעבענדיג די אויגען פֿון דער ערד און פֿערקוקענדיג זיך אויף אַ פֿאַן וואָס איז געהאָנגען אויפ'ן וואַנד קעגען איהר.

— אויב אַ נאַרישקײַט דאַרף מען טאַקי ניט, האט דער לערער געלאַכט.

— איך האָב געוואָלט שרײַבען אַ בריעף צו דער מאַמען — האט זי קוים אַרויסגערעדט, רויט ווערענדיג.

— דאָס נאָר! — האָט דער לעהרער אויסגערופען, — און איך האָב געמיינט, גאָט ווייסט וואָס. וואָס זשע האָט איהר זיך אַזוי געשעמט?

כ'ווייס?... — האָט לאה שטיל, ווי פאַר זיך גערעדט — מיר דאַכט זיך, אַז עס איז ניט אַזוי שען, אַז מען דאַרף אָנקומען צו אַ צווייטען שרייבען אַ בריעף.

— אַוודאי, — האָט דער לעהרער שוין ערענסט געזאָגט און אַזוי ווי צורייצט — אַוודאי דאַרף מען אַליין קענען שרייבען, — יעדער מענש דאַרף קענען, נאָר וואָס זענט איהר שולדיג? שולדיג זענען אַנדערע?...

— אַנדערע? — האָט לאה זיך פערוואונדערט און אויסגעשטעלט די אויגען אויפ'ן לעהרער. — איך בין אַליין שולדיג, צו מיין מזל איז שולדיג... איך וואָלט האָבען מזל, ווי לייטישע קינדער, וואָלט מען מיך אויך יונגערהייט געלערנט. ניט אַלע, מיין פריינד, ווערען אָבער געבאָרען אין איין מזל. ווער עס האָט פינף לעהרער און ווער אַפילו ניט איינעם, מסתמא דאַרף דאָך אַזוי זיין...

— דאַרפען דאַרף אַפילו ניט זיין אַזוי... האָט דער לעהרער איראָניש געשמייכעלט.

ער האָט אָבער אַ קוק געטהון אויף לאה'ן, ווי טרויריג זי איז געוואָרען, און זיין האַרץ האָט געדריקט פאַר מטלייה. „אַמענש, און אונוויסענד ווי אַ בהמה"! — האָט ער געטראַכט..

און פלוצים איז ביי איהם געבאָרען געוואָרען אַ געדאַנק: ער וועט זי לערנען...

— „לערנען זי, לערנען — לערנען! — האָט איהם דער געדאַנק פול געמאַכט זיין גאַנצען וועזען.

ער איז בעגייסטערט געוואָרען פונ'ם געדאַנק און האָט איהם גלייך אַרויס געזאָגט:

— איהר ווייסט, אַז אויב איהר פוילט זיך ניט, וואָלט איהר נאָך איצטער זיך אויך געקאָנט אויסלערנען שרייבען.

פוילען זיך? — האָט לאה אָבגעשלאָגען מיט פייער — וואָס רעדט איהר? קאָכען, וואַשען, רוימען אַ גאַנצען טאָג פאַר פרעמדע פויל איך מיר ניט, און פאַר זיך אַליין, לערנען זיך שרייבען וועל איך מיר פוילען? זאָגט בעסער — איך האָב קיין צייט ניט.

— אַ גאַנצען טאָג האָרעוועט איהר דען?

— וואָס דען האָט איהר געמיינט — אומזיסט דען נעמט מען געלד?

דער לעהרער האָט זיך פֿעטראַכט. האָט אזוי געטהון, פֿער־קנייטשט דעם שטערן און האָט ענדליך געפֿרעגט.

— אַפֿילו אַ שעה אין טאָג קענט איהר ניט אָבּרייסען?

— איך וועל אייך זאָגען דעם אֶמת — האָט לאה טרויריג געענטפֿערט — אַ שעה אין טאָג וואָלט איך, ווי עס איז געקענט אָבּרייסען, נאָר דער קאָפּ מיינער איז מיר ניט דערבּיי און די הענד וועלען גאָר ניט גערן, מען האָט דאָס גאַנץ לעבען צו טהון מיט טעפּ און לעפֿעל, מיט אַ בעזעם און נאָך אַזעלכע גראָבע אַרבּייט.

— נישקשה: איך וועל אייך אויסלערנען — האָט דער לעהרער איהר פֿערזיכערט — אַ מענש איז ניט קיין חיה:

— אויב איהר ווילט אַזוי פֿריינדליך זיין און לערנען מיך, וועל איך מיט'ן גרעסטען פֿערגניגען... אַ קלייניגקייט קענען שרייבען!... איך בּין אַזוי מקנא, ווער עס קען שרייבען...

דער לעהרער האָט בּעמערקט, ווי איהר שטים ווערט פֿערשטיק־טער און אין איהרע אויגען האָבען זיך טרערין בּעוויזען.

„אָרימע מענשען" — האָט ער געטראַכט — אַזעלכע קליינע פֿערלאַנגען פֿאַר אַזעלכע שווערע אַרבּייט!... און דאָס ווערט נאָך אויך ניט ערפֿילט — אונדאַנקבּאַרע, מאוסע וועלט!"... ער האָט געפֿיהלט זיך, ווי שולדיג קענען איהר און האָט געזוכט ווערטער צו פֿערגלעטען זיין שולד.

— זייט רוהיג, איהר וועט נאָך קענען! — האָט ער זי געטרייסט — אַלע טאָג וועל איך אייך לערנען אַ שעה. ווען האָט איהר צייט?

— 10 אַ זייגער אָוועגד קען איך שוין זיין לעדיג — האָט זי שוין אַביסעל פֿרעהליכער ווערענדיג, געענטפֿערט — וואו וועלען מיר זיך אָבער לערנען? דאָ קען איך ניט, די מאַדאַם וועט זיך בּייזערן, זעהר אַ ווילע מאַדאַם, אַזאַ יאָהר אויף איהר...

— איך וואוין אין אַ בּעזונדער צימער — האָט דער לעהרער פֿאָרגעלעגט — איהר קענט קומען צו מיר.

לאה איז אַביסל רויט געוואָרען, זי האָט זיך שיער ניט אַרויס־געכאַפּט:

— „ניין מיר זענען ניט פון דעם סארט דיענסטען“. אבער אז זי האט א קוק געטהון אויפ'ן לעהרערס פּנים, אריינגעקוקט אין זיינע טיעפע, שווארצע פערט־אבטע אויגען, איז פון איהר יעדער חשד ארויב־געפאלען, און זי האט איינגעשטימט.

נאך דעם האט איהר דער לעהרער דעם בריעף געשריבען. לאה האט געקוקט, ווי גיך די פעדער איז געפלויגען איבער'ן פּאפּיר, און האט זיך געוואונדערט, ווי פון איהר ווארט, וואס זי זאגט ארויס פערשעמט, שטויסט ער זיך אליין און שרייבט אן דער־פון צעהן ווערטער, און אזוי גלאט, שען, אזוי ווי אין א ביכעל, וואס מען לייענט שבת.

— הלואי וואלט איך געקענט האטש א הונדערט חלק פון איהם! האט זי אין הארצען שטיל צוגעוואונשען זיך, א־זיסלאזענדיג א זיפץ.

אויף מארגען איז לאה געקומען צו בערקסאהן אויפ'ן קווארטיר. ער האט זי פריינדליך אויפגענומען, האט זי אוועקגעזעצט ביי'ן דעם טישעל און האט אנגעהויבען צו לערנען.

— די פעדער האלט מען אזוי — האט ער פערשטעהן גע־געבען — איהר זעהט? — אין די דריי פינגער פון דער רעכטער האנד. איהר פערשטעהט?

— איך פערשטעה, — האט לאה דערשראקען געענטפערט. זי האט גאר נישט פערשטאנען, קוקענדיג, ווי דער לעהרער האלט די פעדער אין האנד. איהר האט זיך געדאכט, אז דאס איז אזוי שווער, אז זי וועט עס קיינמאל ניט קענען.

— נו, נעמט!

זי האט ארײַן גענומען די פעדער אין איהרע גראבע פער־הארעוועטע פינגער. די הענד האבען זיך איהר געטרייסעלט.

— אביסעל העכער.

זי האט גענומען העכער.

— אט אזוי! יעצט פּרובט מאכען איין „אלף“, איהר זעהט, ווי איך מאך — א האלבע קייקעלע, נאך דעם א פּאסקעלע.

לאה האט אוועקגעשטעלט די פעדער אויפ'ן פּאפּיער און האט געוואלט אנהויבען פיהרען דעם בוכשטאב. נאר די פעדער האט זיך

אריינגעדראקט טיעף אין פאפיער און האט זיך בשום אופן ניט געוואלט
א ריהר געבען ווייטער.

עס געהט עפּיס ניט... האט זי שטעהנדיג געמורמעלט.

עס וועט געהן — האט זי דער לעהרער געטרייסט —
דריקט אזוי די פעדער, מען דארף נישט מיט כח, אט אזוי איה
זעהט.— האט ער איהר געוויזען, צונעהמענדיג די פעדער פון איהר
האנד און מאכענדיג אליין אני.אלף.

לאה האט זיך גוט צוגעקוקט. איהרע אלע פעהיגקייטען פון מח
האט זי אינם קוקען אריינגעלעגט.

זי האט ווידער גענומען די פעדער און האט שוין פון אויבען
געהאלטען און האט געוואלט לייכט פיהרען איבערן פאפיער, נאר די
פעדער האט ביי איהר א שפרונג געגעבען און האט ניט געוואלט בשום
אופן מאכען דאס האלבע קייקעלע.

עס איז שווער צוגעגאנגען.

דער לעהרער האט שיער דאס געדולד ניט פערלארען, און קיין
האלבע קייקעלע ווי עס געהער צו זיין, האט זי נאך ניט געמאכט.

— היינט א גימל, א לאנגער פא, האט ער מיט שרעק געטראכט
— היינט אויסלערנען ?... נאט מיינער!

ער איז אומגעגאנגען איבערן צימער מיט גיכע טריט. לאה האט
דערווייל געפיהרט מיט דער פעדער.

ער איז צוגעגאנגען אקוק טהון. איין אלף האט אזוי קאמיש
אויסגעזעהן, אז אויפן לעהרערס פנים האט זיך בעוויזען אביטערער
שמייכעל.

— שלעכט! האט לאה פערצווייפעלט אויסגעשריען — עס געהט
נישט — איך וועל ניט קענען! פערפאלען שוין!...

זי איז געווען בלייך, דערשראקען און שטארק אראבגעפאלען. זי
האט געקוקט אויפן לעהרער מיט בליקען פון אחולה אויף אדאקטאר,
ווען דער חולה פיהלט, אז ער האלט שמאל, און ער וויל האטש זיך
טרייסטען מיט דעם דאקטארס פאלשער הבטחה.. דער לעהרער האט
עס פארשטאנען און ער האט זי געטרייסט:

— נישקשה, איהר וועט זיך אויסלערנען...

זיין קול האט אבער געקלונגען מיט ספיקות, און לאה האט עס
עפיהלט...

— שוין שפּעט !... האָט זי געזיפצט.

דער לעהרער האָט געשוויגען, און לאה האָט זיין שווייגען אָנגענומען פאַר אַבעשטעטיגונג. דאָס האָט זי נאָך פערצווייפעלטער געמאַכט, און זי האָט הויך מיט גאַל אַרויסגערעדט:

— פערפאַלען שוין, אומזיסט מיין טרחה, אַז מען געפינט זיך פון 10 יאָהר אָן אין פרעמדע הייזער, אין אַיידעלע גבירה'שע הייזער, ווערט מען אַזוי פערגרעבט, אַז מען קען שוין אַיידעלער ניט ווערען... איך וועל שוין ניט קענען שרייבען !... אויף מיר וואַרטען אין קיך די טעפּ מיט'ן בעזעם, דעם בעזעם איז מיר לייכטער צו האַלטען'.

דער לעהרער האָט זי פערשעמט אָנגעקוקט און האָט ניט געפונען קיין ווערטער זי צו בערוהיגען.

— ס'וועט זיין גענוג! — האָט זי אויפשטעהענדיג זיך געווענדעט צום לעהרער — איך דאַנק אייך פאַר אייער גוטהאַרץ. איך וועל שוין זעהן מיינע קינדער לערנען שרייבען... איך בין שוין פערפאַלען, אָבער מיינע קינדער וועלען שוין געוויס קענען . . . .

XX.

מען קויפט נישט.

א חמורנער ווינטער פריה מארגען, אין קליינעם שטאדט-גארטען. זי זיצט אויף א באנק אין א זייטיגער אלעע, און קוקט אויף יעדען מאנספערזאהן, וואס געהט פערביי. זיי קוקען אבער ניט אין איהר זייט.

איינגעוויקעלט אין דער פאטשיילע, מיט דעם בלאסען אבגעלעבטען פנים, מאכט זי אן׳איינדריק פון סתם אן׳ארימע פרוי. זי פיהלט עס. זי פרובט די פאטשיילע אראברוקען אויפן פלייצע אליין, האט זי אבער באלד צו ליעב צוויי טעמים חרטה: ערשטענס איז איהר קאלט און צווייטענס רעכענט זי איז בעסער, אז דער „גאסט", ווי עס הייסט ביי איהר לויט געוואהנהייט יעדער מאנסביל, זאל בעסער איהר פנים נישט אנקוקען. עס איז ניטא וואס! אין קיין שפיעגעלע האט זי שוין אפילו פון א יאהר ניט אריינגעקוקט, נאר פערבייגעהענדיג געכטען בגנבה א רייכע נאס, האט זי אין א גרויסען פענסטער דערזעהן איהר פנים. מיט אזא פנים ליעגט מען אין הקדש — האט זי זיך אליין געריייצט — ווי קומט זי נאך צו טראכטען פון א גאסט!

פון דעסט וועגען האפט זי נאך אויף א שכור... א שכור, ווייס זי, איז ניט קיין גרויסער איבערקלויבער. פאר א יאהרען, אז זי איז ארויס פון האספיטאל האט זי נאך ערגער אויסגעזעהן, פון דעסט וועגען האט זי גלייך אויף מארגען געקריגען א גאסט פאר א גאנצען רובעל. נאר ווי אמאל אין די גוטע יאהרען, ווען זי איז ביי א בעל-הביתטע געוועזן. אמת, דער גאסט איז געוועזן שכור ווי לוט, ער האט זי פערמוטשעט, אבער פארט א רובעל.

נאר אלע דורכגעהער זענען ניכטער. עס איז איהר א גרויסער חדוש, און א גרויסער וועהטאג. א מיאוסע וועלט געווארען: אלע האבען אויפגעהערט צו טרינקען, עס געהט אונטער איהר פרנסה...

שא, אט גערט איינער עפּיס פריידליך. ער קוקט אויף איהר, זי רוקט אראָב די פאטשיילע. א שאָד וואס זי האָט קיין פודרע ניט. אָהן פודרע קען מען טאקע ניט ווסען ווער זי איז. מען קען זי רעכענען פאר אַנ׳עהרליכערן... אנ׳אונגליק אָהן פודרע. די ביסעל פודרע — דאָס איז א שילד ווי אויף א מאגאזין: דא פערקויפט זיך דאָס און דאָס... יעצט, אז זי וועט פערדינען דעם ערשטען גילדען מוז זי קויפען פודרע...

דער פריילינער גאסט גערט פערביי. ער דערקענט זי ניט... שא זי וועט א זונג טהון, וועט ער פערשטעהן.

— טראַל — טראַל!...

א ווינד פערשטיקט איהר דעם אָטהעם און זי קען קיין קלאנג ניט ארויסלאָזען. דער „פריילינער" איז אריבער געגאנגען.

וואס זאָל זי ווייטער טהון? זיטצען אויף דער באנק ווייטער און ווארטען! ניין! עס איז א שלימזלדיגע באנק, זי וועט דא גאר נישט האָבען. זי וועט איבערגעהן אויף יענער באנק. דאָרט געהען מעהר מענשען, דאָרט קען איהר דער אייבערשטער עפּיס צו שיקען. אויף יענער באנק איז אָבער ניט ווייט דער סטאיקאָווע מיט די גרויסע בייזע וואָנסען. ער וועט זי נעמען אין צערקיל. ביי נאכט וואָלט אפילו ניט געשאדט אין צערקיל איבערנעכטיגען, דאָרטען מוז זיין גאנץ ווארים. ביי׳ן טאָג איז אָבער א שאָד, טאָמער מאכט זיך פאָרט וואָסער גילדען— זי וויל שוין גוט עסען... עס דרעהט זיך איהר שוין דער קאָפּ. א הונגריגע וועט זי געוויס קיין גאסט ניט געפינען, א גאסט האָט ליעב א פריילינע...

זי הייבט אָן רוקען די האנד אין טאש פון קליידעל, האָטש זי איז זיכער, אז זי וועט דאָרטען גאָר נישט געפינען...

שא, אט געהט נאָך איינער, וואָס קוקט אויף איהר. ער קוקט שטארק... טראל — טראל... הייבט זי אָן... יענער געהט צו, מאכט א רחמנות מינע און פרעגט:

— אפשר ווייסט איהר ניט, באָבישע, ווי געהט מען דא אויף דער מעד־גאס?

ליעגט ער אין דר׳ערד מיט דער מעד גאס. באָבישע רופט ער זי גאָר. זי ווארט אויף א גאסט און ער רופט זי באָבע, ער קוילעט דאָך זי אוועק... ער נעהמט דאָך אוועק איהר ברויט...

— פרעגט דעם קאפ מיט דער מעד גאס! שילט זי. ע' דאט זי דערמאנט אוא רייכע גאס. אמאל פלעגט זי דארטען שפאצירען... איצטער...

איצטער איז זי שוין טאקי אלט! זי מוז האבען נויטיג פודרע און פון דער פאטשיילע פטור ווערען. די פאטשיילע מאכט איהר אלט... זי ווערט זי פערקויפען. שוין פערקויפט זי זי.

דאס איז דאך א גליקליכער פלאן! זי קען נעמען א רובעל אוודאי. א רובעל, א רובעל! זי וועט גלייך געהן עסען און קויפען פודרע... זי וועט ווערען איננגער. און זי איז דאך טאקי ניט אלט... „ווי אלט דען בין איך?" זי וויל זיך דערמאנען ווי פיעל זי איז אלט. גאר זי קען ניט. זי האט פערגעסען! אלע יאהרען איהרע האבען זיך ווי צומישט און זענען געווארען עפיס א שטיק שווארצעס און זי קען ניט חאפען די צאהל און די מאס. זי ווייס נאר, אז זי האט אבגעלעבט א שווארצען שטיק לעבען...

אבער די פאטשיילע טראגט זי שוין פערקויפען. שוין טאקע. און טאמער וועט זיין קאלט? דערשרעקט זי זיך.

זי פרובט מאכען א פראבע: זי נעמט אין גאנצען אראב פון זיך די פאטשיילע און האלט עס אין האנד און זיצט אזוי א ווילע.

— עס איז גאר ניט קאלט. מען קען זיכער זיצען אזוי.

זי שטועסט זיך איין, אז עס איז פיעל שענער. זי וואלט וועלען א קוק טהון אין א שפיגעלע, זעהן ווי זעהט זי אויס אהן דער פאטשיילע. א שאד וואס דאס טייכעל אין גארטען איז פערפרארען. אין טייכעל פלעגט זי אלע מאל אריינקוקען, פלעגט זי זיך זעהן פונקט ווי אין א שפיגעל.

די פאטשיילע טראגט זי שוין פערקויפען. און טאמער וועלען האפען גרויסע פרעסט? שטעלט זי זיך ווידער אב אין מיטן וועג.

זי וואלט האטש וויסען וואס פאר א חדש איז היינט! שבט — ווייס זי. איז די גרעסטע פרעסט. עס מוז שוין זיין שבט. ווי לאנג דער ווינטער ציהט זיך! שוין אויך א גרויסער שווארצער שטיק.

עט! זי וועט פערקויפען די פאטשיילע. זי דארף קיין פאטשיילע ניט. זי האט זי פיינט!...

אט דערזעהט זי א הענדלער מיט א זאק אונטערן ארים.

זי האַפּט אַראָב די פּאַטשײַלע, װיקעלט עס אײַן, װי אַ שטיקעל סחורה און לעגט פאָר:

— קױפט ר' איד, אַ גוטע פּאַטשײַלע.

— אַ געגנבעטע, װאָס? קוקט אױף איהר דער הענדלער.

— מײַנע שונאים זאָלען גנב'נען! בעלעדיגט זי זיך — איך בין אַן ערליך־מײַדעל.

— אַ מײַדעל?... װאונדערט זיך דער הענדלער: איך האָב געמײַנט, איהר האָט שױן אײניקליך.

זי פיהלט, אַז יעדעס װאָרט פון הענדלער פּאַטשט איהר און שטעלט זיך פאָר, אַז די באַקען מוזען זײַן בײַ איהר אַזױ רױט װי אין די גוטע יאָהרען.

— נו, קױפט...

— איך האַנדעל ניט מיט פּאַטשײלעס, ענטפערט דער הענדלער טרוקען.

דאָס איז עפּיס גאָר אַ מאָדנע זאַך. אַלע קױפען זײַ, נאָר ניט קײן פּאַטשײַלעס. פאַר װאָס? זי פיהלט, אַז עס איז אַן עולה. אַ פּאַטשײַלע איז קײן סחורה ניט. — װאָס?

זי האָפט, אַז זי װעט אין דער „בילינער" גאַס פערקױפען, זי טראָגט אַ הין.

— קױפט אַ פּאַטשײַלע! שלאָגט זי פאָר.

— מיר קױפען ניט קײן פּאַטשײַלעס, הערט זי אַן ענטפער.

זי טראָגט אין אַ צװײטען געװעלב.

— קױפט אַ פּאַטשײַלע...

— נעהט אײַך, נעהט אײַך, מען דאַרף ניט! —

און אַ פערשעמטע נעהט זי אַװעק מיט דער פּאַטשײַלע צוריק אין קלײנעם נאָרטען, און מיט אַ קללה אױף די ליפען, זוכט זי קונים אױף זיך.

נאָר זי קױפט מען אױך ניט...

XXI.

דער זשילעט.

קיין סך שטינדען האָט דוד פֿיינין אויף ווינטער ניט געהאַט, דאָך די צוויי שטונדען, פֿאַר וועלכע ער האָט בעקומען 15 רובל מאָנאַטליך, און די עטליכע רובל, וואָס ער פֿלעגט דערצו צופֿאַרנע בײַ נאָהענטע און אַמאָל בײַ ווײַטע בעקענטע, האָבען איהם געגעבען די מעגליכקייט צו קענען ווי עס איז עקזיסטירען אין דער גרויסער שטאָדט ווי עס איז אָבער געקומען דער ליעבער זומער, וועלכען דוד האָט אייגענטליך געוואַרט, זענען די צוויי לעקציען ווי פֿון דער וואַרימקייט צוגאַנגען, און דוד האָט זיך די ערשטע טעג פֿון דעם ליעבען זומער געמוזט ערנעהרען מיט קליינע גמלות חסדים, וואָס דער גרעסטער פֿון זיי איז בעשטאַנען פֿון צעהן קאָפּיקעס און נאָכדעם פֿון דעם ווינטער־וועלכען ער האָט פֿערקויפֿט פֿאַר אַ רובל, נישט קוקענדיג וואָס ער האָט אָנהויב ווינטער פֿאַר איהם בעצאָהלט אויף דער וואָלוועלער גאַס פֿיער רובל.

דעם ווינטער־בגד האָט אָבער דוד י אויפֿגענעסען, האָטש ע האָט זעהר געקאַרגט, קענען זיין דאַראַקטער; באַרגען איז אַלין געוואָרען זעלטענער וואו צו קריגען, און ער האָט אָנגעהויבען בעטראַכטען זיך פֿון קאָפּ ביז די פֿיס. — וואָס קען ער נאָך פֿערקויפֿען? נאָר ער האָט גאָר נישט געהאַט. אין אַמעריקאַ, האָט ער געהערט, געהט מען זומער אָהן רעק; אַמעריקאַ איז אָבער אַ לאַנד פֿון הכמה און פֿון פֿרייהייט. דאָ וועט מען איהם נאָכלויפֿען ווען מען וועט איהם בעגעגענען אין גאַס אָהן אַ ראָק, און אָפּטמאָל פֿלעגט זיך איהם וועלען אַ שטאַרקער ווערען, פֿערקויפֿען דעם ראָק או אויסלאַכען זיך פֿון דער

גאַנצער וועלט. האָט די וועלט ניט קיין ברויט פאַר אַלעמען, דאַרף די קיין רעק אויך ניט האָבען!... באַלד אָבער פלעגט א צווייטע, מעהר העכערע אידעע אָבשלאָגען די ערשטע: דו נאַר, ווען דו ביזט אַזוי שטאַרק צו שטעלען זיך קעגען אַ גאַנצער וועלט מיט אַזוינע שטאַרקע אָרדנונגען און געהן אָהן אַ ראָק אין גאַס, קענסטו דיין שטאַרקייט אויף אַנדערע זאַכען בענוצען און דערמאָלט וועסטו אַפילו אַ פראַק האָבען און אַ צילינדער האָבען...

און דוד פייגין האָט, נאָך אַ סך פילאָסאָפירען און גראַבלעניש, איינגעזעהן, אַז די צווייטע אידעע איז מעהר גרינגליך, מעהר ניי און מעהר טרויעריג; און מיט אַ זיפץ האָט ער זיך געמוזט געזעגנען מיט דעם געדאַנק צו פערקויפען זיין ראָק, מיט אַזאַ זיפץ, וואָס מען קען נאָר הערען פון יענע מענשען, וועלכע זעגנען זיך מיאש פון אַ העכסטען גליק און האָפען שוין מעהר ניט.

און אַז ער פלעגט אין דער פריה, ליגענדיג אין בעט, פאַר וועלכער ער האָט געצאָהלט צעהן גילדען אַ חדש און איז געווען שולדיג פאַר איהר דריי רובל דער בעל־הבית׳טע, וואָס האָט איהם פאַר רחמנות ערלויבט צו וואָהנען אויף באָרג ביז די צייטען וועלען זיך בעסער׳ן, — אין דער פריה ליגענדיג אין בעט און הערענדיג די מוזיק „האַנדעל״, וואָס האָט אָבגעקלונגען איבער׳ן הויף, ווי אַן עכאָ: „ברויט״, האָט דוד פייגין נאָך אַלץ זיך פערגראַבעלט אין געדאַנקען און געזוכט: וואָס קען מען עפּיס פערקויפען און האָבען אויף אָנבייסען? פון פיעל קלערען פלעגען זיך ביי איהם די געדאַנקען פערמישען און אין קאָפּ פלעגט איהם בליצען: דעם ראָק... הויזען... שיך, דאָס העמד... די שויב... און דאַן פלעגט ער איינראָבען דעם קאָפּ אין שוואַרצען קישען און ליגען פערצווייפעלט, ביז דער הענדלער פלעגט ענדיגען זיין פריה־מאָרגען־קאָנצערט פאַר דעם הויף.

נאָר באַלד איז אַ צווייטער הענדלער אָנגעקומען, — אַ צווייטער זינגער — און מיט אַ קול פון אַ גענטען חזן, וואָס האָט פייגינען ווין היים דערמאָהנט, וויעדער אָנגעהויבען זיין קאָנצערט געבען, וואָס אויסער פייגינען האָט קיינעם ניט געריהרט, און פייגין האָט וויעדער זיך גענור מען גראַבלען: וואָס פערקויפט מען? ביז איהם איז איינמאָל איינגעפאַלען — דעם זשילעט פערקויפען...

— האנדעל! האנדעל! דאָט געקלונגען איבערן הויף.

— זשילעט! זשילעט! האָט אָפּגעקלונגען אַ בת־קול בײַ פײַניגס אין געדאַנק.

דאָך קען זיך פײַגין ניט אַזוי גיך בעשליסען צו טהון אזא זאך. דרײַ טעג וויעגט ער זיך אַהין און אַהער, — צי קען מען אויסקומען אָהן זשילעט, צי ניט? געדענקען געדענקט ער, אַז זײַנער אַ פעטער איז שטענדיג געגאַנגען אָהן אַ זשילעט. נאָר זײַן פעטער, פלעגט ער זיך צוריק דערמאַהנען, איז געווען אַ פּלמה, האָט אויף די וועלט געקוקט נאָר פון אַן אַנדער שטאַנד־פּונקט: די וועלט איז נאָר אַ פּאָר־הויז. ער אָבער, פײַגין, האַלט יאָ פון דער וועלט. פערקעהרט — דער עיקר איז טאַקע די וועלט. הלואַי וואָלט ער נאָר געקענט, וואָלט ער זיך געפּוצט נאָר אין פּאָר־הויז. בלײַבט איהם נאָר די פראַגע צו פערענטפערן: צי קען מען נאָך זײַן אַ מענש, ווען מען געהט אום אָהן אַ זשילעט? ער איז שוין אַלט 25 יאָהר און האָט נאָך ניט געזעהן אַ מענשען געהען אָהן אַ זשילעט. סײַדען יענע, וואָס די וועלט האָט זיי אויסגעשלאָ־סען, אַרויסגעוואָרפען און צוגעטראָטען מיטן פוס. דאָס איז אַ סכנה! פײַגין האָט מורא דערפאַר. ער וויל זיך נאָך ראַנגלען און דערשלאָגען זיך צו עפּיס. ער האָט נאָך אײַנענטליך האָפנונגען: פערליעבען זיך אין אַ מײדעל, מיט אומעטיגע בליקען, מיט בלאַסע באַקען און מיט „רעדער" אונטער די אויגען. ער וועט זיך מיט איהר קײנמאָל ניט שײ־דען, און איהם דאַכט זיך, אַז ווי ער פערקויפט דעם זשילעט, וועט איהם שוין די וועלט אויסשליסען, אַרויסוואַרפען און צ..טרעטען. אויס דוד פײַגין! ער דאַרף שוין קײן זשילעט ניט! און פון איהם וועט גאָר נישט ווערען.

און ווידער קומען צוגעהן געדאַנקען און מאַכען אַ פּשרה: אמת טאַקע, אָהן אַ זשילעט איז ניט אַזוי מענשליך. דער שטײנער פון דער וועלט איז, אַז יעדער מענש מוז זײַן געקלײדט אין הויזען, ראָק זשילעט, נאָר ווער דאַרף עס וויסען, אַז דוד פײַגין, אַן אָרימער לעהרער, וואָס געהט שוין אום אַ חדש אַ הונגעריגער, געהט אום אָהן אַ זשילעט? דערויף האָבען דאָך די אַמאָליגע מענשען שכל געהאַט, צי זיי האָבען בנבואה געזעהען, אַז עס וועלען אָנקומען אויף דער וועלט שווערע צײַטען און לעהרער וועלען אָהן אוראַקען בלײַבען און זיי וועלען נעבּיך מוזען פון זיך די זשילעטען פערקויפען, האָבען זיי דעריבער מתקן געווען

קנעפּ. — קנעפּ פֿערשטעלען אלין. בלייבט נאָר איין חסרון: דוד פּיינין איז אַמענש אַ צוטראָגיגער, אַ פֿערטראַכטער. האָט ער ניט וואָס צו עסען, — איז ער צוטראָגען ווייניג עסען; טאָמער שיקט איהם שוין גאָט צו וואָס צו עסען און ער ווערט זאַט אויף אַ ווײַלע, הויבט ער אָן קלערען וועגען ליעבע, וועגען פֿרייען און וועגען אַנדערע גוטע זאַכען, וואָס זענען דאָ אויף דער וועלט, ווי לײַט זאָגען און ווי אין די ביכער שטעהט. און דעמאָלט קען זיך דער ראָק אבשפּילען אין די גאַנצע וועלט דער־ווייסט זיך פֿון דעם שרעקליכען סוד, אַז דוד פּיינין געהט אָהן אַ זשילעט.

אוּן די לעצטע השערה האָט דודין צוגעזאָלטען, נעהמען אויף זיך די אַחריות צו געהן שטענדיג פֿערשפּילעט האָט ער מורא, מען דאַרף דערצו זײַן זעהר אַ רוהיגער מענש, אַ בעזאָרגטער פֿון אַלע זײַטען, האָבען שטענדיג וואָס צו עסען, וואָס צו טרינקען און וועגען קיין זאַך ניט קלערען. און צוריק דערמאָהנט זיך דוד פּיינין, אַז אין די הייסע טעג האָט ער בעגעגענט עטליכע יונגע לײַט אָהן זשילעטען און אין פֿונאַנדערגעשפּיליעטע רעק, און דוקא פֿון די גרויסע פֿראַנטען. אמת, זיי טראָגען ספּעציעל אַזעלכע העמדער, די הויזען זענען ספּעציעל פֿערגאַר־טעלט מיט אַ־אַ מין ברייטען גאַרטעל, — ער אָבער קען ניט שטאָלצירען מיט דער קלאָרקייט פֿון זײַן העמד און מיט דעם גאַרטעל. זײַן העמד און אַפילו די „ווײַסע“ מאַנישקע האָבען געמענט האָבען אַזאַ מין זשילעט, וואָס זאָל זיך פֿערשפּילען ביז אַרויף מיט קנעפּ, וואָס אָנבעטרעפט זיין גאַרטעל, בעשטעהט ער אין גאַנצען פֿון אַ דינעם שטריקעלע, מיט וועל־כען ס'האָט זיך שוין עטליכע סבות געטראָפען און האָט שטענדיג גע־פּלאַצט אין גאַס און דוד פּיינין פֿלעגט מיט שרעק דורכלויפֿען די רוישענדע גאַס און אַרײַנהאַפּען זיך ערגיץ אין אַ שטילען הויף, וואו ער האָט דאָרט געמוזט אַ רעפּעראַציע מאַכען. און איבער דעם איז דאָס שטריקעלע אין עטליכע קניפּליך און איז דערפֿאַר די לעצטע צײַט גענוג שטאַרק.

אָבער קיין גרויסער גוואַלד קענען דער וועלט צו געהן זומער אין אַ זשילעט איז שוין ניט, ווי באַלד ער געדענקט אַליין, אַז ער האָט בעגעגענט אַזעלכעס. ער וועט טאַקע געהן שטענדיג דעם ראָק פֿערשפּיעלעט, ער וועט זיך ווי ווייט מעגליך איז, היטען, נאָר טאָמער הייבט זיך אַמאָל טרעפֿען פּאָרט אַ סבה, אַ מענש איז דאָך ניט קיין

מלאָכה, איז איך ניט קיין גרויסע סכנה, ווי באַלד אז עס געפינען זיך מענשען, וואָס גערען אַזוי, און דוקא פראַנטען.

און דוד פייגין בעשליסט אָם ענדע צו פערקויפען זיין זשילעט.

בעשליסען איז גרינג, ווי אַזוי אָבער פיהרט מען דורך אַזאַ פּלאַן? דער זשילעט איז מאַקע זיינער אַנ׳אײַנגענע, ער האָט רעכט צו טראָגען איהם פראַנק און פריי איבער דער גאַס און אַפילו אויסציהען: „ווער קויפט אַ זשילעט!“ בפרט אַריינרופען אַ הענדלער אין שטוב, וואָס דאָס איז געוויס קיין סכנה ניט. עס איז אָבער אַ מורא פאַר דער בעל־הבית׳טע, וועלכע וועט, ווער ווייסט ווי פערוואונדערט איהם אָנקוקען, דערזעהענדיג וואָס ער וויל פערקויפען, ווארום נאָך אַלע השערות און נאָך אַלע קולאָ׳ס, און נאָך אַלע הכשרים וואָס פייגין געפינט, אַז מען קען יאָ דעם זשילעט פערקויפען, האָט ער פאָרט מורא. אַז די אידעע איז צו שטאַרק, צו ראַדיקאַל. עפּיס האָט ער פאָרט קיינמאָל ניט געהערט, אַז אַ מענש זאָל אַ זשילעט פערקויפען... ניט האָבען לכתחילה קיין זשילעט טרעפט יאָ, אָבער אַז מען האָט שוין יאָ, פערקויפען זי, קען זיין איז אפשר זעהר ווילד און אי די בעלהבית׳טע, אי דער הענדלער, וואָס וויל אַפילו יאָ קויפען, וועלען איהם פאַר משוגע בעטראַכטען, און דעמאָלט איז אויס אַלע זיינע האָפנונגען!...

דער געדאַנק וואַרפט איהם אַריין אין אַ ים שרעק און זיין נשמה טרענקט זיך. פאַר משוגע ווערען ציטערט ער זיין גאַנץ לעבען, ד. ה. זינט ער איז צו זיין שכל געקומען... און ווען ער זעהט אין גאַס אַ משוגענעם, בעגלייט פון קליינע קינדער און גרויסע נאַרען, פיהלט ער אַז ער פאַלט פאַר שרעק און פאַר כעס, און דער שרעק לאָזט איהם קיינמאָל ניט פערטהיידיגען דעם אומגליקליכען משוגענעם פון דער ווילדער באַנדע און אַרויספּאַלען אויף זיי מיט קלעפּ און קולות: איהר זענט אַליין משוגעים, וואָס לויפט איהר נאָך? איהם דאַכט זיך דעמאָלט, אַז די ווילדע באַנדע וועט לאָזען יענעם און זיך נעהמען צו איהם.

בלייבט שוין ביי פייגינען, אַז ער וועט ניט פערקויפען, און זאָלען הונדערט הענדלער זינגען פאַר איין מאָל: „האַנדעל״, „האַנדעל״ און זאָל זיין הונגער זיך פערשטאַרקען נאָך מעהר, זאָל דער הונגער נאָך מעהר נאָגען, צופען — זאָל ער איהם אַפילו דעם טויט ברענגען — דעם זשילעט

פּערקױפֿט ער נישט. נישט נאָר ער פּערקױפֿט נישט, ער פּערגעסט זיך אפילו, אז עס עקזיסטירט אויף דער וועלט אַזאַ מין בנה, וואָס הייסט מיט דעם נאָמען „זשילעט“. ער וועט זיך אָנטהון, אַרױסגעהן אין גאַס און קריגען אפשר וואו באָרגען עטליכע קאָפּיקעס. די וועלט איז נאָך ניט אַזוי שלעכט, ווי ער מיינט. ער איז פּאַר צרות און הונגער די לעצטע צייט מיזאַנטראָפּיש געשטימט. עס איז אָבער פֿאַלש, פּאַרהאַן גוטע מענשען אויך. מען דאַרף נאָר גלויבען!

און דוד פּיינין שטאַרקט זיך צו גלויבען און געהט אַרױס אין גאַס. נאָר דער געריוש און גערודער פון גאַס פון איין זייט, דער הונ־גער פון דער צווייטער זייט הרג'עט זיין גלויבען און ער ווייסט ניט צו וועמען צו ווענדען זיך און דער געדאַנק צו פּערקױפֿען דעם זשילעט קומט צו איהם ווידער.

ער קעהרט זיך אום צוריק אויף זיין קוואַרטיר און בלייבט שטעהן מיטען שטוב, ניט וויסענדיג וואָס צו זאָגען, די בעל־הבית'טע וועלכע איז איינע אַליין אין שטוב, קוקט אויף איהם און דריקט מיט די פּלייצעס.

אויפ'ן הויף זינגט אַ הענדלער.

— אָבער אַ גאַנצען טאָג געהען זיי אום! — אַ גאַנצען טאָג! ווענדט ער זיך פּלוצים צו דער בעל־הבית'טע און זיין שטים ציטערט.

— ווער? פֿרעגט די בעל־הבית'טע.

— איך מיין די הענדלער, ענטפערט פּיינין און קוקט אויף איהר און וויל הערען איהר מיינונג וועגען הענדלער בכלל.

— נו, וואָס זאָלען זיי טהון? ענטפערט די בעל־הבית'טע.

— מיר איז אַ חדוש, וואָס זיי שרייען און קיינער פּערקױפֿט זיי גאָר נישט. אַזאַ הויף!

— וואָס זאָל מען זיי פּערקױפֿען? זאָגט די בעל־הבית'טע קאַלט — אין בעל־הבתישקייט קומט אַלץ צוניין.

— נו, אַמאָל מאַכט זיך אַנ'אַלטוואַרג, אַ פּאָר הויזען, אַ זשילעט...

— אַ זשילעט? פּערוואונדערט די זך.

פּיינין ווערט דערשראָקען און בלייבט שטום. די בעל־הבית'טע נעהמט זיך צו אַ טעפּיל וואַשען, אַ נייער הענדלער מיט אַ גראָבען קול זינגט: „האַנדעל“, „האַנדעל“...

בײַ פֿײַגינען מישט זיך אין מח, אין די אויגען פֿינטעלט, און די צווײ פֿענסטער מיט די 16 שויבען טאַנצען עפּיס אַ ווילדען טאַנץ. פֿײַגין, אונטער די מוזיק פֿון הענדלער אויפֿ'ן הויף, הויבט אויך אָן צו טאַנצען, ער פּרובט זיך אָנשפּאַרען אָן דער וואַנד, נאָר די וואַנד רוקט זיך אָב פֿון איהם און אַט — אַט פֿאַלט פֿײַגין אום — — —

אויפֿ'ן הויף זינגט דער הענדלער...

XXII.

די נייע שאלה.

דערהערט, אז עס זענען פאראן אזויגע מענשען, וואס ווילען מאכען, אז אויף דער וועלט זאלען ניט זיין קיין רייך און קיין ארים, — האט חייקעל דער בערשטער, א זיכצעהניעריגער בלאס דארבחוריל, איראניש אנגעקוקט מיט זיינע גרויסע שווארצע אויגען דעם, וואס האט עס איהם דערצעהלט און האט זיך אנגערופען:

— דו ווילסט „לייזען“? ניין, ברודער, ניט געטראפען דאס ארט! ביי מיר וועסטו ניט לייזען — געה זוך אנאנדער נאר.

שפעטער אבער, אז א „חברה“ האט איהם אריינגענומען אין איהרע הענד און מען האט איהם אריינגערוקט דאס ספר „גן עדן התחתון“, האט זיך איהם שוין געלעגט די זאך אויפ'ן מח. אבער בענעהמען דאס ווי געהעריג און ווערען א מאמין דערין, האט ער נאך ניט געקענט. דריי מאל האט ער דעם „גן עדן התחתון“ געלעזען, אין פיעל ערטער געפרעגט פשט, וואס די „חברה“ האט איהם ערקלערט אויפ'ן שענסטען און פאפולערסטען אופן מיט אלע אויסרעדענישען, און דאך האט ער, קראצענדיג זיך אין פאה און אביסעל ווי צוטומעלט געפרעגט:

— אבער ווי אזוי קען דאס זיין?

האט אבער חברה ניט געשוויגען און האט איהם מכבד געווען מיט דעם קליין שען ספר'ל, „די מעשה מיט די פיער ברידער“. אזא מין מעשה האט ער אפילו אמאל געלעזען, זי האט געהייסען „מעשה בג' אחים“, („אחים“, האט ער געוואוסט נאך פון תלמוד תורה, איז דער טייטש ברידער) אבער נאך דער מעשה בג' אחים איז ער פרימער געווארען און האט מיט מעהר כונה אנגעהויבען צו דאווענען, כדי אז

טאָמער וועט ער אַמאָל חלילה פֿערוואָרפֿען ווערען אויף אַ וויסטע זאָל איהם גאָט אויך מציל זיין, ווי יענעם צדיק פֿון דער מעשה, אָבער אַז ער האָט דורכגעלעזען די „מעשה מיט די פֿיער ברידער" איז ער צום דאַווענען קעלטער געוואָרען און האָט שוין געהאַט אַ שטיקעל ידיעה אין סאָציאַליזמוס.

חברה האָט דערזעהן, אַז עס געהט אַ גאַנג, אַז פֿון חייקלען קען אַרויסוואַקסען אַ סאָציאַליסט אַ לייט, האָט זי איהם געגעבען „פֿון וואָס איינער לעבט" און „ווי קומט אַ יוד צום סאָציאַליזמוס?" און „רפֿאל נעריצך" און שפּעטער נאָך „טיעפֿערע" און נאָך שווערערע ביכלעך, אויף וועלכע חייקעל פֿלעגט זאָגען, אַז זיי זענען נאָך שווערער ווי די גמרא „ביצה", וואָס ער האָט אַמאָל אָנגעהויבען אין תלמוד תורה צו לערנען.

— שווערער — האָט ער צוגעגעבען מיט אַן ערנסטען שמייכעל,— אָבער שענער.

און אַזוי ביסלעכווייז איז חייקעל בערשטער געוואָרען אַ סאָציאַליסט אויף זיין שטייגער. דאַווענען פֿערשטעהט זיך, האָט ער אין גאַנצען אויפֿגעהערט, אָבער מען זאָל זאָגען, אַז חייקעל איז געוואָרען אַן אַפּיקורס, קען מען ניט, ער האָט מעהר ניט, ווי געביטען די רעליגיאָן... אָנשטאָט דאַווענען און „ברכות" און קדושות האָט ער זיך גענומען מיט דער זעלבער כוונה צו די פֿערבאָטענע לידער. און אַז ער פֿלעגט זינגען „מיר ווערען געהאַסט און געטריבען", פֿלעגט ער צומאַכען די אויגען, ווי אַמאָל יונגעלווייז צו שמע ישראל און פֿלעגט אַריינקומען אין אַ רעכטען רעליגיעזען עקסטאַז. טאָמער פֿלעגט ביי אַ פֿערזאַמלונג פֿון עטליכע אַרבייטער איינער זיך פֿערטראַכטען און אָנהויבען זינגען אַ ליעד פֿון שולמית, צי פֿון בר כוכבא, צי אַזוי אַ „ליעבע-ליעד", פֿלעגט חייקעל מיט אַ פֿרומער מינע אָנהויבען צו מוסר'ן:

— פֿע, אַ חרפּה און אַ שאַנדע! וואָס זינגסטו אַזעלכע בורזשואַזישטישע לידער?

און גלייך פֿלעגט ער אָנהויבען צו זינגען.

מיר ווערען געהאַסט און געטריבען...

און די איבעריגע פֿלעגען אונטערזאַפּען:

מיר ווערען פּעריגט און פֿערפֿאָלגט

נאָר אַלעס דערפֿאַר וואָס מיר ליעבען
דאָס אָרימע עלענדע פֿאָלק...

און חײקעל פֿלעגט נאָך דעם ליעד אָנהויבען נאָך אַ ליעד, ביז די אַלע „פּשרה" סאָציאַליסטישע ליעדער פֿלעגען זיך אויסנעהמען, — זינגען פֿלעגט זיך איהם וועלען נאָך אַזוי פֿיעל! און ער פֿלעגט מיט אַנ׳אונגרוהיגען קול פֿרעגען:

— מעהר קײן ליעדער זענען ניטאָ?
„איהר אַרבײטער פֿרויען!"

פֿו, פֿלעגט חײקעל דערויף אַ קנײטש טהון זיך, דאָס איז אפילו אַ סאָציאַליסטישע ליעד, אָבער ניט פֿאַר מאַנסביל, און דערבײ פֿלעגט ער זיך דערמאָנען אָן די „פֿון פֿאָרענט ברכות אין דאַווענען" שעשני כרצונו, וואָס איז געשטאַנען אין סידור׳ל מיט קלײנע אותיות׳לעך און וואָס ער פֿלעגט דאַרויף נאָר קוקען מיט די אויגען, אָבער, אַלס אַ ווײבערשע ברכה, דאָס ניט זאָגען... חאָטש אַן און פֿיר זיך איז אויך די ברכה בײ איהם הײליג געווען, ווי יעצט דאָס ליעד „איהר אַרבײטער פֿרויען".

די עיקרים פֿון סאָציאַליזמוס איז בײ חײקלען בעשטאַנען אין „האַסען דעם שונא". דער שונא איז, פֿערשטעהט זיך, די רוסישע רעגירונג, אָדער ווי אויף חײקעל׳ס לשון הײסט, „פֿאָניע גנב". דאָס איז אָבער נאָר דער פּאָליטישער שונא. דער עקאָנאָמישער שונא איז דער קאַפּיטאַל. וואָס הײסט אָבער האַסען דעם קאַפּיטאַל? האַסען קען מען נאָר און מען דאַרף די קאַפּיטאַליסטען, די פֿאַבריקאַנטען „די וואַמפּירען", זײ איז אַ מצוה צו האַסען מיט׳ן גאַנצען האַרצען...

און חײקעל, אַלס פֿרומער סאָציאַליסט, האָט טאַקי זײ געהאַסט. דאָס וואָרט קאַפּיטאַליסט, אָדער פֿאַבריקאַנט און ענליכע ווערטער פֿלעגט ער ניט קענען אויסרעדען גלײכגילטיג. זײן געזיכט פֿלעגט אין גאַנצען זיך אומבײטען, די אויגען פֿלעגען שיטען פֿונקען פֿײער און עס פֿלעגט זיך דוכטען, אַז ער פֿערברענט זײ מיט זײן אָטהעם...

עס פֿערשטעהט זיך, אַז ניט בעסער איז זײן בעציהונג געווען צו זײן „קאַפּיטאַליסט", צו זײן פֿאַבריקאַנט, בער יוזעלמאַן. ווער רעדט נאָך, זײט די בערשטער האָבען דעם ערשטען שטרײק געמאַכט און האָבען איהם מיאוס פֿערשפּיעלט און דרײ בערשטער האָט דער „מיאוסער

וואמפיר" אלס בונטאוושטשיקעס דער פאליציי איבערגעגעבען, איז זיין שנאה פלאם-פייערדיג געווארען, און ווען דער דאזיגער פאבריקאנט פלעגט אריין אמאל אין דער אבטהיילונג, וואו חייקעל איז געשטאנען אין א געדיכטען שטויב און געקעמט די חזיר האר, פלעגט ער אויף צו להכעיס אויפהערען פלייסיג, ווי שטענדיג, צו ארבייטען און זאל ער קריגען די גאל... און זאל זיין דיקער בויך צופלאצט ווערען...

דער דיקער בויך פלעגט אבער די גאל ניט בעקומען און ניט צופלאצט ווערען, גאנץ רוהיג און געלאסען פלעגט ער זיך צוקייקלען צו חייקלען, מיט זיינע גרויע אויגען איהם אנקוקען און מיט זיין אונאנגענעהמען קול שטיל און רוהיג זאגען:

— האכט זיך, דו האסט פערלאנגט א הוספה, פאר אזא פיינער ארבייט בעזשו טאקי ווערטה א הוספה.

דא פלעגט שוין חייקעל, מיט א הארץ פול מיט האס, שנאה און נקמה-בעגעהר זיך נעהמען שנעל, אונגעוועהנליך, אונגאטירליך שנעל צו ארבייטען מיט בינדעל חזיר האר אין האנד איבער דעם אייזערנעם קאם... אזוי שנעל, ביז ער פלעגט אויש די פינגער צובלוטען... ווי ער וואלט געענטפערט:

— נו, טיראן, דערפאר בין איך שוין ווערטה א הוספה?!

און די שנאה איז נאך שטארקער געווארען.

אפט מאל פלעגט אויך אריינקומען אין חייקעלס אבטהיילונג זעהן צי דער „פאפא איז ניטא?" דעם פאבריקאנטס טאכטער פאניע, א יונגע שלאנקע פריילין, מיט א קלאר געזיכט, שווארצע האר און שווארצע אויגען, וועלכע האבען זעהר שטאלץ אבער מיט פיעל חן געקוקט. איהר אריינגאנג פלעגט א שטארקען רושם מאכען אויף די אלע ארבייטער, דער שטויב, וואס איז געשטאנען אין אבטהיילונג, פלעגט זיך ווי אין פאסען שטראהלען פערוואנדלען. זי פלעגט אבער גלייך, אפילו קיין אדיע ניט זאגענדיג, ארויסלויפען און נאך א קליין ווייל, וואס איהר אוועקגאנג פלעגט פערורזאכען, פלעגט זיך פערבינדען אזא מין געשפרעך:

— א רוח אין איהר, ווי שען זי איז!

— האב מעהלט איהר, קרחות מיט כשרע פארעם.

— גם ליגעט שוין פאר איהר אין באנק 50 טויזענד...

— מען דאַרף איהר גאָר „רעדען" חייקלען וועט ער ווערען אַליין אַ קאַפּיטאַליסט...

חייקעל פלעגט רויט ווערען און פלעגט ענטפערן ניט אָהן כעס:

— בייס בעסער אָב די צונג!...

נאָכדעם אָבער פלעגט ער אַ לאַנגע צייט טראַכטען וועגען איהר און ווי אויף צו להכעיס, פון האָר גוטער זייט... אַבפאַנטאַזירענדיג וועגען איהר אַ גוטע האַלבע שעה, פלעגט ער זיך פלוצלינג עפּעס דערמאָנען און פלעגט זיך אויפכאַפּען ווי פון אַ שרעקליכען חלום.

וואָס איך קען טראַכטען! פוי! און ווי אַן אמת'ער בעל תשובה פלעגט ער גלייך אויף די בייזע מחשבות זיך מתחרט זיין און זיך נעהמען צו ריין-סאָציאַליסטישע מחשבות, און כדי אין גאַנצען אַוועקטרייבען די פריהערדיגע רעיונות פלעגט ער זיך ווענדען צו איינעם וואָס איז לעבען איהם געשטאַנען ביי דער אַרבייט און געפרעגט:

— דו האָסט געלעזען די פּראָקלאַמאַציע וועגען דעם בעקער-שטרייק אין וואַרשוי?...

אָבער וואָס ווייטער האָט חייקעל אָנגעהויבען צו פיהלען, אַז זיינע געדאַנקען וועגען פאַניע, דעם פאַבריקאַנטס טאָכטער, זענען ניט קיין כשר'ע, ער וואָלט שווערען, אַז ער האָט זי ניט... דאַכט זיך פונקט פערקעהרט... ביי דעם געדאַנק פלעגט ער זיך ניט אויף געלעכטער דערשרעקען. און ער פלעגט רופען צו הילף אַלע ביכלעך, וואָס ער האָט געלעזען, דעם גן עדן התחתון, און ווי „איינער לעבט", און די „מעשה מיט די פיער ברידער", און נאָך און נאָך. און אויב עס פלעגט נאָך ניט ווירקען פלעגט ער אויסגראַבלען פון זכרון אַלע רציחות פון די פאַבריקאַנטען בכלל און פון זיינעם בפרט, אַלע ניט געלונגענע סטרייקען, הינגע און אויסלענדישע, פון וועלכע ער פלעגט לייענען, אפילו דעם „קוילען-גרעבער שטרייק" אויך. אויף אַ ווייל פלעגט עס ווירקען, און ער איז שוין געווען זיכער, אַז ער האָט פאַניען גלייך מיט אַלע „בורזשויען", קאַפּיטאַליסטען און טיראַנען. שפּעטער אָבער פלעגט ווי דורך אַ כשוף, אַ בליץ מהון פאַר זיינע אויגען איהר געשטאַלט, און דאָס געפיהל פון האָס איז ווי אַנטלויפען געוואָרען און אין האַרץ האָט זיך בעזעצט אַ צווייטעס געפיהל, וועלכען חייקעל האָט מורא געהאַט אָנצורופען מיט'ן נאָמען, אָבער ער האָט דעם נאָמען זעהר גוט געוואוסט.

— א חרפה און א שאנדע! פלעגט ער זיך אליין מוסר'ן. וואו איז דאס געהערט געווארען אז אן'ארבייטער... סטייטש! סטייטש! אן'ארבייטער... ווער איז זי: אונזערע א בלוט זויגערין... פון אונזער בלוט איז זי שען... יענטיל, וואס ארבייט אין שוועבעל פאבריק איז דאך אייגענטליך טויזענד מאל שענער, באשר, זי איז געביך דאר און פינסטער פון די קאטארזשנע ארבייט, ועדט זי אוים אזוי מיאום... נעהם איך גאר און פערליעב זיך... פוי! א שאנדע! איך בין גאר קיין סאציאליסט ניט...

דער געדאנק אז ער איז גאר קיין סאציאליסט ניט האט אנ־פאנגס אזוי שטארק געווירקט, ביז חייקעל האט שוין געמיינט אז ער איז שוין אין גאנצען בעפרייט געווארען פון די זינדיגע מחשבות. עס האט אבער ניט לאנג געהאלטען; גראד אויף מארגען, ווי מעשה שטן, פלעגט פאניע אריינגעהן אין זיין אבטהיילונג און מיט איהר שטאלצען אבער אנגענעהמען קלינגענדיגען קול, פרעגען:

— איז דא ניטא דער פאפא?

און גראדע ער, חייקעל, פלעגט ער איהר דער איינציגער ענטפערן.

— אט נאר וואס ארוים...

און ענטפערן דוקא פריינדליך...

ליידענדיג אזוי פון דעם דאזיגען געפיהל, האט איהם איינמאל דורכגעבליצט א געדאנק:

פון וואנען ווייס ער אייגענטליך, אז מען טאר קיין פאבריקאנט'ס טאכטער ניט ליעב האבען. וואס איז זי שולדיג, אז איהר טאטע איז רייך, א טיראן, א בלוט־זויגער. עס קען זיין אז לויט סאציאליזמוס איז דאס גאר ניט קיין עברה... פון וואנען ווייס איך דאס טאקי, אז מען טאר ניט? האט ער זיך בערוהיגענדיג געפרעגט — קיין גרויסער „ענטוויקעלטער" בין איך דאך ניט — עס קען זעהר מעגליך זיין, אז עס איז ניט אזוי שרעקליך...

דאס האט איהם אביסעל בערוהיגט, אבער דאך ניט אין גאנצען. פסק'נען אזא שווערע שאלה האט ער זיך אויף זיך אליין ניט געקענט פערלאזען. ווארים, שטיינס געזאגט, וואס ווייס ער? סך הכל האט ער

געלעזען דעם גן עדן התחתון? „פֿון וואָס איינער לעבט”, די „מעשה מיט די פֿיער ברידער” און נאָך אַזוינע, און פּראָקלאַמאַציעס. אמת, פּראָקלאַמאַציעס האָט ער טאַקי אַ סך געלעזען, אָבער דאָרטען שטעהט דאָך ניט וועגען אַזוינע ענינים. דאָס מוז שטעהן אין די גרויסע ביכער, אַזעלכע ביכער האָט ער געזעהען ביי „לייבעל אַניטאַטאָר”. ער מוז וויסען. ביי איהם דאַרף מען טאַקי אַ פֿרעג טהון.

נאָך דער אַרבייט איז ער אַוועק צו לייבעל אַניטאַטאָר.

לייבעל אַניטאַטאָר, וועלכער האָט געוואוינט ערגיץ אין אַ הינטער געסיל, האָט דריי מאָל געפֿרעגט, ווען חייקעל האָט אָנגעקלאַפּט אין זיין טהיר: ווער איז דאָס?

ווען חייקעל וואָלט געדאַרפֿט האָבען צו איהם וועגען אַ „קאָנספּיראַטיווען” ענין, וואָלט ער דרייסט געזאָגט ווער ער איז און לייבעל וואָלט איהם גלייך אַריינגעלאָזען. אָבער האָבענדיג איינענטליך אַזאַ נאַרישע האַלב סאָציאַליסטישע שאלה, האָט חייקעל קיין מוטה געהאַט צו ענטפֿערן ווי אַ „בעקאַנטער”. צוויי מאָל האָט ער געענטפֿערט „איך”, ווי אַ געוועהנליכער בעזוכער, דעם דריטען מאָל האָט ער זיך אָבער געפֿאַסט מוטה און געענטפֿערט אַזוי, אַז לייב האָט איהם אָהן מורא אַריינגעלאָזען.

— עפּעס אַ נייעס? — האָט לייב געפֿרעגט.

— ניין, אַזוי... האָט חייקעל פֿערשעמט געענטפֿערט... אפשר האָט איהר, עפּעס פֿרישע ליטעראַטור?

לייב האָט איהם געגעבען. חייקעל איז געזעסען אַ ווילע שטיל, געקוקט אויף דער ערד, נאַכהער איז ער צוגעגאַנגען צום טיש, אַ בלעטער געטהון אַ דיק בוך אין דער רוסישער שפּראַך און מיט אַ פֿערשעמטען שמייכעל געזאָגט:

— דאָ מוז אודאי שטעהן פֿון אַלץ!

לייב אַניטאַטאָר האָט געשמייכעלט און געגלעט זיינע שוואַרצע לאַנגע צעוואָרפֿענע האָר.

חייקעל האָט אַ ווילע געשוויגען, נאָכדעם האָט ער זיך געוועגדט:

— איך האָב היינט געהאַט אַ דיספּוט מיט אַן אַרבייטער, אַ בעקאַנטען.

— וועגען וואס? האט לייבעל געפרעגט.

— עס איז א חרפה צו זאגען... וועגען „ליעבע".

— עס איז גאר קיין חרפה ניט — האט לייב אניטאטאר זיך אנגערופען מיט אנאויטאריטעטען טאן. דער סאציאליזמוס נעהמט אין זיך אריין אלע פראגען. ליעבע איז זעהר א וויכטיגע פראגע.

— אט וויל איך טאקי ביי אייך פרעגען — איז חייקעל מוטהיג געווארען. — ווי איז למשל דער דין, אז אנארבייטער פערליעבט זיך אין א עקספלאאטאטארס א טאכטער?...

— ווי הייסט, ווי איז דער דין? — האט לייבעל ניט פער־שטאנען די פראגע און האט געשמייכעלט.

— איך מיין, צי מעג אנארבייטער זיך פערליעבען אין א פאבריקאנטס א טאכטער?...

— אוי, אוי, אוי! נאך ווי מעגען! האט לייבעל אויסגערופען.

חייקעלס געזיכט איז ווי מיט שטראהלען בעשאטען געווארען.

— אזוי, מען מעג! און איך האב געמיינט... איך האב גע־זאגט אז מען טאר ניט...

— יא, מען טאר טאקי ניט — האט לייבעל געלאכט — איהר ווייסט פאר וואס? ווייל אז דער פאבריקאנט זאל זיך דערוויסען וועט ער דעם ארבייטער ארויסטרייבען פון פאבריק...

חייקעל האט אראבגעלאזט דעם קאפ.

— וואס איז? האט לייבעל נעפרעגט — האט זיך דען דא ווער פערליעבט אין פאבריקאנטס מיידעל?

— ניין. עס איז אזוי געקומען צו רעד... האט חייקעל שוואך בעענטפערט.

— מען מעג! האט לייב אניטאטאר פעסט ארויסגערעדט.

אז חייקעל איז צוריקגעגאנגען פון לייבעלן האט ער איבער־געטראכט:

„מעגען מעג מען, נאר אז דער פאבריקאנט זאל זיך דערוויסען, וועט ער דעם ארבייטער ארויסטרייבען"...

— א קרענק וועט ער עס וויסען! האט ער אין געדאנק גע־

רעדט, און דערמאנענדיג זיך אן פאניען, האט ער אין געדאנקען צוגעגעבען:

— און זי וועט אויך ניט וויסען!

„אבער א קרענק וועט זי ניט וויסען" האט ער ניט געטראכט. ווי באלד אז ליעבען מעג מען אויך א קאפיטאליסטס א טאכטער, היינט פאר וואס קומט איהר א קרענק?...

III.

קליינע בילדער.

I.

געבליבען אליין.

זיצענדיג אויף א באנק אין זאקסישען גארטען, האב איך פאר לאנגווײלע ארויסגענומען פון מיין קעשענע די לעצטע נומער פון א יודישען בלאט און האב ארײנגעקוקט אין איהם.

אויף דער זעלבער באנק, אביסעל אבגערוקט פון מיר, איז גע־זעסען א יודישע רײכע דאמע פון א יאהר 40 מיט א קליין־מײדיל, א טאכטעריל, פון א יאהר 11—12.

אז איך פלעג מינוטען־ווייז אבווענדען מײנע אויגען פון בלאט און ניט ווילענדיג א קוק טהון אויף מײנע צוויי חשובדיגע שכנים, פלעג איך זעהען, ווי דאס קליינע מײדעלע שטעלט אויס איהרע גרויסע אויגען און קוקט דא אויף מיר, דא אויפ'ן בלאט.

נאך איהרע בליקען איז מיר געװען לײכט צו דערקענען, אז דאס בלאט איז איהר פרעמד, זי האט אזעלכע ווילדע אותיות קיינמאל ניט געזעהן... יעדער בליק איהרער האט קינדעריש פערוואונדערט געפרעגט: וואס איז דאס אזוינס? עפים ניט קיין רוסיש, ניט קיין פויליש און ניט קיין דײטש?...

און באלד האב איך זעהערט איהר דײטליכע פראגע אין ריין פויליש.

— מאמעניא, צא טען פאן טשיטא?

איך האב א קוק געטהון אויף די מוטער, אויף די רײכע דאמע און האב דערזעהן, ווי איהר ווייס געזיכט איז דונקלער געווארען און איהר לאנגער נאז האט זיך פערקרימט אין א זייט; און גלייך נאך דעם האב איך דערהערט א קורצען ברוגזדיגען ענטפער:

— ניין!

דאָס מײדעלע איז אָבער, ווי אַ רייך, געפּעסטעט קינד, איינ־געשפּאַרט געווען און האָט דורכאויס געפאָדערט, אַז די מאַמע זאָל איהר זאָגען, וואָס איך לעז אַזוינס.

נאָר די מוטער האָט מיט כעס געשאַרט דעם זאַמד מיט איהר זיידענעם שירם, זיך געביזערט און ניט געזאָגט, אַזוי ווי זי וואָלט מורא האָבען, מ'ט'ן אויסזאָגען איהר מזיל אומריין מאַכען.

דאָס האַרץ האָט מיר שטאַרק געקלאַפּט. עפּיס איין אַלטע וואונד האָט זיך מיר אָבגערופען און האָט שרעקליך וועה געטהון, גענאָגט און געצופּט... און פּלוצים, איך ווייס ניט ווי אַזוי, האָט זיך ביי מיר ווי מיט גוואַלט אַרויסגעריסען איין ענטפער:

— מאָ יעסט זשידאָווסקאַ גאַזעטאַ!...

און איידער איך האָב צייט געהאַט זיך אומצוקוקען, וואָס פאַר איין איינדרוק מיין ענטפער האָט געמאַכט, איז שוין די דאַמע מיט'ן מיידעלע פערשוואונדען געוואָרען אין אַ צווייטער אַלעע...

איך בין געבליעבען אַליין...

II.

ניט קיין יוד.

איך געה אין גאַס. ניט ווייט פון מיר געהען צוויי יודישע יונגעליך אין לאַנגע קאַפּאָטקעליך און שמועסען פריהליך.

און אָט זעה איך, ווי איינער פון זיי הויבט אויף דאָס העמטיל און ווייזט אָן מיט אַ פינגער אויפ'ן אַלטען פּאָליציכטען, וואָס שטעהט אין מיטען גאַס און גיט אַכטונג אויף די אָרדענונג.

— דאָס איז אַ יודישער סטאַיקאָווע! הער איך ווי ער זאָגט מיט קינדערשען שטאָלץ, און זיינע שוואַרצע אייגעליך גלאַנצען פאַר פרייד.

דאָס צווייטע יונגעלע קוקט אָן זיין חבר ווילד, קען ניט גלויבען און לאַכט:

— חע—חע—חע! אַ יודישער סטאַיקאָווע!... משוגע׳נער יאָבקע! אַ יוד קאָן ניט זיין קיין סטאָיקאָווע...

דאָס ערשטע יונגעלע, דער משוגע׳נער יאָבקע, האַלט זיך אָבער ביי זיינס און שווערט מיט אַלע כחות:

— אוי, זאָל יאַך אַזוי געזונד זיין! ער דאַוועגט אפילו אַלע שבת ביי אונז אין קלייזיל, ער שאָקעלט זיך אַזוי!...

— ס׳אַ ליגען! שפּאַרט זיך דאָס צווייטע יונגעלע, אָבער שוין אַביסיל שוואַכער: דעם חברים הייסע שבועה, און דער פּאַקט, אַז ער זעהט איהם אַלע שבת אין קלייזיל, האָבען געווירקט אויף איהם.

און דאָס ערשטע יונגעלע בעשטעטיגט נאָך שטאַרקער זיינע ווערטער דערמיט, וואָס דער אַלטער סטאָיקאָווע טראָגט אַ באָרד:

— זעהסט סאַרנע לאַנגע באָרד!

דאָס ווירקט שוין אין גאַנצען און דאָס צווייטע יונגעלע שרייט אויס פרעהליך:

— אוי, טאַקי, טאַקי! אַי ווער אַ יוד — אַ סטאָיקאָווע!... איך וועל עס פערצעהלען אַלע יונגליך אין חדר!

אויפ׳ן טראַטואַר געהט דערווייל דורך אַ יודישער טרעגער מיט אַ גרויסען קאַסטען אויפ׳ן פּלייצע. דער פּאָליציסט שרייט פון ווייטען:

— אַראָב פון טראַטואַר!

דער יוד הערט ניט.

און דער פּאָליציסט לויפט צו צום טרעגער מיט אימפּעט, פירט איהם אַראָב פון טראַטואַר און בעגלייט איהם מיט זידלערייי און סטראַשעט איהם מיט׳ן צערקיל.

— ניט קיין יוד! ניט קיין יוד! — צווינגט זיך אומעטיג דאָס צווייטע יונגעלע... ער טרייבט אַ יודען!... ניט קיין יוד, איך האָב געזאָגט...

דאָס ערשטע יונגעלע קוקט טרויריג אויפ׳ן פּאָליציסטען און קען גאָר נישט ענטפערן...

III.

אין א יודיש געוועלב.

איך געה אריין אין א יודיש געוועלב און בעט איין אכטעלע טהעע, אמת'ע פאפאו'ס.

— ווי דען, ווי דען? ענטפערט מיר א יוד אין א לאנגער קאפאטע — אודאי אמת'ע! ביי מיר איז גאר קיין פאלשע ניטא, איך האלט עס ניט!

ער דערלאנגט מיר איין אכטעלע טהעע, איך בעטראכט עס פון אלע זייטען מיט ספיקות און פרעג איבער נאך אמאל:

— עס איז געווים אמת'ע פאפאו'ס?

— א מאדנער מענש! — ווערט דער יוד, ווי אין כעס, — אז מען זאגט אייך געווים, איז געווים! איך וועל אייך דען אפנארען? איך האב נאך קיינמאל א יודען ניט אפגענארט.

— נו, אז א יוד זאגט, דארף מען איהם גלויבען, — ענטפער איך מיט שטארקער אמונה אין א יודענס עהרליכקייט — א יודען גלויב איך שטענדיג.

אויפ'ן יודענס פנים בעווייזט זיך עפּיס א מאדנער שמייכעל, ער גיט זיך א קראץ אין קאפּ און זאגט ארוים:

— מילא, וואס זאל מען טהון מיט אייך? אז איהר גלויבט אזוי אין א יודען, דארף מען אייך טאקי ניט אפנארען... ווייזט אהער דאס אכטעלע טהעע און נאט אייך טאקי אמת'ע פאפאו'ס...

IV.

דער פאלשער טאן.

די נאכט-קאפע, אין איינער פון די רוישענדע גאסען אין וויען איז פול מיט געסט. עס איז צוויי דער זייגער ביי נאכט, נאך וועגען שלאפען קלערט דא קיינער ניט. דא שפּילט די נאטור זעהר א קליינע ראלע, מיט איהר קעמפּפט דער וויין, דער שווארצער קאווע און די מוזיק...

אין קאָפּ הויז איז רוישענד און פרעהליך.

אַרום מאַרמאָרנע טישליך זיצען געסט: פרויען מיט מענער. די פרויען אין גרויסע היט מיט פיעל פעדערן און בלומען — פאַלשע, געקינסטעלטע. די געזיכטער זענען, לויט געשמאַק — ביי מאַנכע ווייס, ביי מאַנכע רויט, אָבער די בייזע פאַרבען זענען פאַלשע, געקינסטעלטע... די מענער, וואָס זיצען נעבען די פרויען, זענען, חאָטש האַלב אָדער גאַנץ פערשיכורט, העפליך, נאָר די העפליכקייט איז פאַלש און געקינסטעלט. זיי רעדען פון ליעבע, בשעת זיי טראַכטען פון דעם געמיינסטען פערגניגען.

און די פרויען לאַכען פרעהליך און העל און קלינגענדיג.

נאָר דאָס לאַכען איז אַ פאַלשעס, אַ געמאַכטעס. אינוועניג אין האַרץ טאָטשעט זיי עפּיס אַ געדאַנק, אַז דער טוף וועט זיי אין פער־פוילונג, הקדש און טויט...

און דער ווייך, וואָס מען טרינקט דאָ, איז פאַלש, און דער שאַמפּאַניער איז פאַלש, און מאַנכע מטבעות, וואָס מען רוקט אַריין דעם קעלנער אין טומעל, זענען אויך פאַלש און פאַלש...

קיינער ווייס דאָס אָבער נישט. ווער האָט צייט צו בעטראַכטען? די נאַכט איז אַזוי קורץ און די תאוות זענען אַזוי פיעל און אַזוי גרויס.

אויפ'ן עסטראַדע, נישט ווייט פון בופעט, וואו עס זיצט אַ פער־פוידערטע קאַסירערין, שפּיעלט דער אָרקעסטער. די מוזיקאַנטען זענען האַלב בערוישט. די גוטע געסט פערגעסען זיי נישט, און מען איז זיי מכבד פון צייט צו צייט מיט משקה. דער דערידזשאָר אָבער איז ניכטער און אָנגעשטרענגט. טריי, איבערגעגעבען, מאַכט ער אום מיט זיין שטעקעלע, איינהערענדיג זיך אין יעדען טאָן.

פלוצים שפּרינגט ער אויף, ווי יעמאַנד האָלט אידם געביסען:

— בע—מאָל! פאַלש!

און אָבשפּיעלענדיג דאָס שטיק, ווענדט ער זיך צום מוזיקאַנט, וואָס האָט זיך טועה געווען, און מוסר'ט אידם און מוסר'ט אידם...

און דער מוזיקאַנט פיהלט זיך אַזוי שולדיג, אַזוי שולדיג, און לאָזט אַראָב די אויגען...

דער איינציגער אין דעם נאַכט־קאָפּע...

V.

רחמנות.

איך האב אמאל מיט מיינעם א חבר דיספוטירט וועגען רחמנות. דער חבר האט מיר געוואלט אויפווייזען, אז רחמנות שטאמט אויך פון עגאאיזם, און אט וואס ער האט מיר ערצעהלט: איך בין געגאנגען אין דער אָרימער רושיענדער גאס, וואס וואלט געקענט דערמאהנען אן א מיראוויינעק אין וואלד, ווען די מענשען וואלטען ניט אזוי אומריין און די גאס וואלט ניט אזוי שמוציג געוועהן. די גאס האט ניט פארגעשטעלט א בילד פון לעבעדיגע ברואים, וואס ראנגלען זיך, אום צו לעבען, צו געניסען, נאר א געטימעל פון עפעס בעשעפעניש, וואס לויפען אום דערשלאגענע און צוטומעלטע, ווי פון א ידיעה, אז זיי דארפען אלע באלד אויסשטארבען, און זיי זוכען מיטלען, ווי אזוי אויסצומיידען דעם טויט, פאר וועלכען זיי האבען אזוי מורא. דאס זעהט זיך ארויס דייטליך פון די דערשראקענע אויגען זייערע, פון די בלייכע פנימער. —

אין דער צייט האב איך בעמערקט, ווי איך געה נאך, פונקט ווי איך וואלט איהם בעגלייט, א יונגעלע פון א יאהר 14—15, אין א צעריסענער לאנגער קאפאטע, מיט צעריסענע שטיוועליך, וואס האבען ערוועקט א וואונדער, ווי אזוי פאלען די קליינע פיס ניט ארויס פון אזוינע גרויסע לעכער. אויפ'ן קאפ האט ער געטראגען א גרויסען קארב מיט זעמעל, קענטיג א בעקער. ער איז געגאנגען געשווינד, פונקט ווי די זעמעל האט ער טאקי געטראגען פאר אזוינע, וואס האבען ניט וואס צו עסען און קוקען נאר אויף איהם ארויס.

קוקענדיג אויף איהם האט זיך מיר געדאכט, אז דאס אָרים יונגעלע אין זיין צעריסענע קאפאטע און שטיוועלעך ווינטער צייט, מיט דעם גרויסען קארב אויפ'ן קאפ, האלטענדיג איהם אין דער הויך מיט ידיו בידיע דארע הענדליך, אז אט דאס איינגעלע דארף זעהר אונגליקליך זיין. עס האט עפעס זיך ערוועקט אין מיר א געפיהל, וואס האט מיך געטריבען צום איינגעלע אונטער געהן און טרייסטען

אידם

— א רחמנות, אזא אונגליקליך בעשעפעניש, וואס האט עס געבעך אין לעבען? גיט עס ווען א לאך, א זונג, א שפרונג? פער־וואגעלטע! האב איך געטראכט, און האב שוין געוואלט אבשטעלען איהם, עפעס א פרעג טהון איהם, טרייסטען איהם, זאל ער ניט מיינען אז ער איז אזוי אונגליקליך.. ביי איהם ווערט דאך א ווארם ווארט אזוי אנגעלייגט זיין, פון וועמען הערט ער עס? פון זיין בעל־הבית אודאי ניט. און אויסער דעם בעל־הבית — וועמען האט ער אויף דער וועלט! און איך האב שוין געוואלט צוגעהן צו איהם און אנהויבען מיין „גוטסקייט" בעווייזען. נאר מיין גוטען ווילען האט אין מיטען איבערגעריסען עפעס א פריילוך געזאנג, וואס האט פער־הילעכט דעם גאנצען טראטואר און אנגעפילט די דיקע לופט מיט יונגע פריילוכע טענער.

ווער זינגט עס אזוי שיין, אזוי פריילוך?... עפעס גלויבט זיך מיר ניט, דאכט זיך דאס אינגעלע מיט'ן קארב — עס קען ניט זיין. ער איז משוגע געווארען, וואס? נאר געזונגען האט עס טאקי דאס יונגעלע מיט דער צעריסענע קאפאטע, מיט די צעריסענע שטיוועליך אין ווינטער, מיט דעם גרויסען קארב זעמעל אויפ'ן קאפ. ער האט געזונגען פרעהליך און לוסטיג, אזוי, אז רחמנות האבען אויף איהם איז גאר ניט געוועזען צום ארט און צו דער צייט. איך בין געבליבען מיט מיין „רחמנות" ווי אין דער לופטען, ניט וויסענדיג וואו הין צו טהון עס; איך האב זיך געפיהלט ווי א סוחר, וואס האט גע־רעכענט אויסברענגען א גוט שטיקעל סחורה, און האט ניט געפונען קיין בעלנים...

— און דו וועסט גלויבען, האט מיין חבר געענדיגט מיט א טרוקענעם שמייכעלע, עס האט מיר די מעשה פערדראסען. פארוואס? איך האב אויף דיר רחמנות, איך בין אזא גוטער און דו זינגסט!...

VI.

הנאה געהאט.

חיים בער איז א יוד א נגיד, געהט אָנגעטהאָן ווי א נגיד, און אָרימע לייט, וואָס שטעהען אויף די גאַסען, שטעלען איהם שטענדיג אָב, יעדער אויף זיין נוסח.

חיים בער קען זיי שוין אַלע מיט זייערע מומים, מיט זייערע מינעס, מיט זייערע קללות. ער האָט זיי פיינד, ווי דעם טוידט, זיי עקלען איהם אַלע, אַלע. אפילו חער יוד, וואָס האָט קיין ברעקעל פוס ניט, וואָס שאַרט זיך נאָר אויף די זייטען; אפילו דער יוד מיט דער ווילד־אויסגעדרעהטער האַנד; אפילו דער בלינדער, וואָס בעט די נדבה ווי אַן אויטאָמאַט, אפילו דאָס קליינע יונגעלע, וואָס שרייט אין פלוג אַזוי קלינגענדיג שיין:

— ר׳ יוד, אַ געזונד אין אייך, שענקט אַ קאָפּיקע — איך וויל עסען . . .

אַלע, אַלע עקלען איהם.

אַ מאָל גיעט ער זיי אפילו א קאָפּיקע, אַ מאָל אַ פירער (רעשט נעמען פון זיי איבעלט ער זיך), אָבער ניט פון רחמנות וועגען, ניט ווייל עס האָט איהם גערירט. נאָר אַזוי — אָפּצושעפּען זיך, אפשר וועלען זיי דעם אַנדער מאָל ניט בעטען. און געבען די נדבה גיעט ער פאַרזיכטיג, זיין האַנד זאָל זיך ניט אָנרירען אָן דעם בעטלער, און צוליעב דער דאָזיגער פאַרזיכטיגקייט, פאַלט דאָס רוב די מטבע אַראָב אויף דר׳ערד און דער בעטלער זוכט זי, ווער ווייס, וואו ער געפינט זי, — אַמאָל אין רינשטאָק.

נאָר חיים בער איז דאַמאָלס שוין ווייט, און ער מורמעלט:

— געהט צום טייוועל!

און נאָך יעדער נדבה געבען פיהלט ער זיך, ווי ער האָט אַ מיאוסע זאַך אָנגעטהון און שפּייט אויס.

נאָר מעהר אַלע אָרימע לייט האָט ער פיינד די יודענע, וואָס שטעהט ביי דער רייכער רעסטאָראַציע. אין פלוג אַ שענע יודענע פון אַ יאָהר פופציג, געהט געקליידעט ניט־קשה׳דיג, כמעט בעלי־

פּתיש, אין נאָך גאָר ניט קיין שלעכטער פּאַטשיילע. בעט אַ נדבה, ראַכט זיך, גאָר בנעמות׳דיג, מיט אַ ניגון׳דיל, מיט אַ צובראָכענקייט:

— שענקט, ר׳ יוד, אַ נדבה, האָט רחמנות...

און אַט דער יודענע — ער ווייסט ניט פאַר וואָס — האָט ער בעזונדער פיינד, און אַנשטאָט צוגעבען איהר ווען אַ נדבה ענטפערט ער איהר שטענדיג מיט אַ מאָדנע האַס:

— געהט, געהט! לאָזט צו רוה...

דער דאָזיגער יודענע האָט ער קיינמאָל קיין נדבה געגעבען... וואָס האָט ער צו איהר? איין גאָט ווייס!...

און די דאָזיגע יודענע, צי זי דערקענט איהם, צי זי מאַכט זיך ניט דערקענען, בעט שטענדיג, ווען זי זעהט איהם דורכגעהן:

— שענקט, ר׳ יוד, אַ נדבה, האָט רחמנות!...

נאָר ער גיעט איהר קיינמאָל ניט... קיינמאָל ניט!...

איינמאָל איז געווען אַ גרויסער פראָסט, חיים בער, אָנגעטהון אין דעם גרויסען וואַרעמען פוטער איז געגאַנגען אין גאַס, די אָרימע לייט, וואָס זענען צוליעב דעם פראָסט ווייניגער געווען, האָט ער ניט בעמערקט, צי אפשר האָבען זיי איהם פאַר קעלט ניט בעמערקט. געגאַנגען איז ער גיך, ניט ווי זיין שטייגער, און צוקומענדיג צו דער רעסטאָראַציע, וואו די יודענע איז געשטאַנען, האָט ער דעם טריט נאָך פערגרעסערט.

הינטער זיך האָט ער דערהערט אַ זיפץ און נאָכדעם עפּעס ווערטער און נאָכדעם ווידער אַ זיפץ. ער האָט זיך אינסטינקטיוו אומגעקוקט און האָט דערזעהן נעבען זיך די יודענע, זי איז איהם נאָכגעלאָפען און געשריען:

— גזלנים! שענקט אַ נדבה.

ער האָט זיך אָבגעשטעלט.

קעגען איהם איז געשטאַנען די יודענע און האָט געיאָמערט הויך און די טרערען האָבען געפרוירען אונטער די אויגען.

— שאַ, וואָס וויינט איהר?... וויינט ניט — האָט חיים בער ווי אין כעס געשריען.

און ער האָט זיך גענומען גראַבלען אין טאַש, אָבקנעפּלענדיג דעם פוטער און סורדוט...

ער האָט פון דאָרט אַרויסגענומען אַ זילבערנע מטבע און האָט איהר אַריינגעלעגט גלייך אין האַנד, און נאָך אַמאָל געזאָגט:

— וויינט ניט, וויינט ניט!

און האָט עפּעס געוואָרט.

נאָר די יודענע ניט נתפעל ווערענדיג פֿון דער ווילבערנער מטבע, האָט געוויינט הויך און העכער, און ניט בעקומענדיג קיין ברכה פֿון איהר, ווי ער איז געוואָהנט פֿון די איבעריגע אָרימע־לײַט, איז חיים בער אַוועק ווײַטער.

גראַבלענדיג זיך אין טאַש אָבגעשפּילעװעטערהייד, איז איהם קאַלט געוואָרען, אויך האָט זיך איהם געדאַכט, אַז ער האָט די שפּיץ פֿינגער פֿון האַנד אָבגעפֿרוירען, נאָר ער איז ניט בייז געוועזען, און עס האָט איהם ניט געעקעלט. דאָס ערשטע מאָל האָט חיים בער געפֿיהלט נאָך אַ נדבה אַזאַ גוט געפֿיהל.

— אַ קלייניגקייט, אַזאַ פֿראָסט! האָט ער געטראַכט און דאָס ערשטע מאָל האָט חיים בער פֿון אַ נדבה אַ הנאה געהאַט...

VII.

געשלאָסען א געשעפֿט.

אויף מאָרגען נאָך פּסח.

לייזער שטעהט בײַ זײַן קליין שטיבעל און קוקט אין דער וועלט אַרײַן. זײַן קוק איז אַ דערשראָקענער, אַ פֿערצווייפֿעלטער. די ליעבע זון, וואָס שײַנט מיט שטראַהלען פֿון דער פֿולער האַנד, ווירקט ניט אויף איהם. פֿערקעהרט, דער שײַנער ליכטיגער טאָג רייצט איהם, לאַכט פֿון איהם, מאַכט חוזק פֿון זײַן בלאַסען אײַנגעשרומפּענעם פּנים, פֿון זײַן קליין בערדיל, וואָס האָט שוין צו פֿיערציג יאָהר, פֿיעלע ווײַסע האָר, און דער הויפּט פֿון זײַן סורדעט, וואָס איז כלומר׳שט דער יום־טוב׳דיגער און האָט סך הכל מיט צוויי לאַטעס און מיט איין ריס ווייניגער, ווי דער וואָכענדיגער...

הײַנט, ווי וואָלט נאָך די זון געלאַכט, ווען זי וואָלט געוואוסט, וואָס בײַ איהם „טהוט זיך" אין שטיבעל, אין קעשענע... און אפשר וואָלט זי גאָר קיין האַרץ ניט האָבען דאַן צו לאַכען. זי וואָלט זיך פֿאַר שרעק אודאי בעהאַלטען, און זי וואָלט דערמיט טאַקי איהם א

טובה געטהון. זי וואָלט איהם ניט אַזוי געשטאָכען מיט איהרע שטראַה־לען, זי וואָלט איהם ניט אַזוי געוועקט צום לעבען, ווען איהם איז געקומען ממש זיך אויסצוציהען אין גאַס און שטאַרבען.

עס איז אָבער גרינג צו ריידען — אויסצוציהען זיך אין גאַס און שטאַרבען. קיין שלעכטע זאַך וואָלט דאָס אַפּילו ניט געווען — אַ סוף — אַן עק, וויפיעל איז דער שיעור צו מוטשען זיך! אָבער וואָס טהוט מען מיט'ן ווייב און קינדער! אויסציהען זיך אין גאַס מיט 7 פּערשוין, צווישען וועלכע עס געפינען זיך אַ פּאָר עופעליך איז עפּיס אַביסעל צו שרייענדיג, ווער ווייסט וואָס פאַר אַ רעש עס וואָלט געוואָרען אויפ'ן הימעל פון אַזאַ מעשה, און אפשר אויף דער ערד אויך...

וואָס־זשע טהוט מען אָבער פאָרט? אויף היינט אַפּילו איז נאָך געבליעבען פון פּסח עטליכע מצות, אַביסעל מצה־פאַרפעל און אַביסעל בולבע. אין דער פריה נאָך האָט ער געהערט, ווי זיין גרונע האָט זיך געח'שבונ'ט און בעשלאָסען צו קאָכען אַ טעפּיל בולבע און פערזופּען מיט מצה פאַרפיל. שלעכט איז דאָס אַפּילו ניט, כמעט אַ יום־טוב'דיגער „וואַרמעס“, אָבער דאָס איז דאָך נאָר אויף היינט. וואָס וועט ער אָבער טהון מאָרגען?

די קשה איז אַ האַרבע, אַ שווערע און איהר שפּיץ איז מיט נאָדלען אונגעשטעקט און די נאָדלען שטעכען אין האַרץ, אין קאָפּ און אין אַלע גליעדער. באַלד אָבער ווערט זי נאָך האַרבער, נאָך שווערער, נאָך שטעכענדיגער: וואָס וועט ער טהון איבער מאָרגען און וואָס וועט ער טהון אַ גאַנצען זומער, דעם לאַנגען גרויסען זומער, אַז קיין אַרבייט קען ער ניט, קיין קראַם האָט ער ניט און האַנדלען איז ניטאָ מיט וואָס און זומער איז ניטאָ וואָס צו האַנדלען — טויט!

און לייזער ווערט ניט אויף געלעכטער אין כעס און ברומט:

— אַ, ניט געדאַכט זאָל ער ווערען, דער זומער!...

און יענקיל־חנן דער מלמד איז אויך ניט ין אַ בעזונדערע גוטער שטימונג. די וואַרימקייט איז אַפּילו צו זיין . ט אַ שטיקעל רפואה, אין אַ וואַרעמען טאָג דיכט זיך לייכטער, און דער עצם הוסט איז אַ חייכער, אַזש אין דעם הוסטען אַליין שטעקט אַ שטיקעל תענוג, פון דעסטוועגען איז פאָרט ניט גוט, מיט'ן הוסט אַליין קען מען ניט

לעבען, מען מוז האבען דערצו א קנעלונג, און זומער בעקומען א קנעלונג איז נאך שווערער ווי ווינטער צו בעקומען די ליחה.

נאר יענקיל-חנן איז א יוד א בריה. ניט אומזיסט לעבט ער שוין 50 יאהר אויף דער וועלט און הוסט שוין 35 יאהר, — און ער לאזט זיך ארויס אין גאס זוכען „קינדער".

און זוכענדיג, קומט ער צו צו לייזערן. א גליקליכע אידענע פלידט איהם הורך אין קאפ. סטייטש! לייזער האט דאך א יונגעל, א חומש'ניק. ער וועט צו איהם צו שטעהן, ער זאל איהם דאס יונגעל אוועקגעבען. ער מוז איהם אוועקגעבען. פאר גליך גיעט ער א פאר מאל א הוסט און געדהט צו גלייך צו זיין קינפטיגען שפייזער, צו זיין „בעל הבית", צו לייזערן, און נאכ'ן „גוט מארגען" פרעגט ער:

— ווי געפעלט אייך היינטיגער טאג?

— ניט קיין מאוס'ער טאג! ענטפערט לייזער.

— דוקא א שיינער טאג! לויבט יענקעל חנן —

ער ווערט שטיל, גיעט איידעל א הוסט, מאכט גאר אן אנדער מינע און שטעהט צו גלייך צו דער זאך.

— וואס הערט זיך מיט אייער „בחור'ל"? האט ער שוין א מלמד?

— האבען האט ער... ענטפערט לייזער און וויל שטאלין זיין— נאר איך בין עפיס ניט צו פריעדען.

— הייכט עס, האט ער דאך ניט — ווערט יענקיל חנן מלא שמחה.

— אזוי ווי ניט! איז זיך שוין לייזער האלב מודה.

— היינט וואס-זשע ווארט איהר? ווערט שוין יענקיל חנן אין גאנצען פריילוך, די האפנונג צו בעקומען דעם תלמוד איז שוין כמעט ווי ערפילט. און ער הוסט זיך שוין פערגאנדער, ווי געהעריג איז, ווי עס פאסט פאר א מלמד, וואס האט שוין באלד זיין חדר פאר פול.

יא! ער פרעגט דעם מקח, וויפיעל קינדער האלט ער אין חדר און ווי איז זיין שיטה אין לערנען. יענקיל-חנן ענטפערט אזוי, אז לייזער איז אין גאנצען צופריעדען און נאך א קורצען ישוב-הדעת זאגט ער ארויס מיט א ברייטקייט:

— מילא, ער וועט געהן צו אייך!

— און איהר וועט זיין צופריעדען! פערזיכערט יענקיל הנן און זויגט שיעור ניט פאר שמחה...

און אז דער מלמד געהט א גליקליכער אוועק, ווערט ליזער אויך רוהיגער און האלב שמייכלענדיג, האלב וויינענדיג ברומט ער ארוים:

— געשלאגען א געשעפט...

VIII.

אלע טאג.

איינענטליך האט די „פאסט" אין דעם קליין-שטעדטעלע געקענט זיך בעגעהען גאר אן א בריעפטרעגער, און דאס געלד וואלט בעסער צו ניץ-געקומען אויף א גרעסערע שטוב פאר דער קאנטאר. די זאך איז גאר פראסט. די איינוואהנער פון שטעדטיל, וואס האבען געפיהרט א קארעספאנדעניץ פלעגען זיך ניט קענען דערווארטען ביז דער בריעפ-טרעגער וועט זיי דעם בריעף ברינגען אין שטוב אריין, און אלע אין דער פריה, ווען די פאסט פלעגט נאר אנקומען, פלעגט שוין דער בריעפטרעגער געפינען אין קאנטאר א פאר מנינים יודען, ווייבער און קינדער אפילו, וואס האבען מיט גרוים אונגעדולד געווארט, ביז וואנען ער וועט עפענען דעם זאק, וואו עס ליגען די בריעף.

און חיענע, א יונג ווייבעל מיט א בלאס, דערשראקען פנים, פלעגט קומען נאך מיט א האלבע שעה פריהער, איידער די פאסט פלעגט אנקומען. זי פלעגט מורא האבען, טאמער וועט זי פערשפעטיגען און איהר זאל ניט אויסקומען צו ווארטען ביז צוויי א זייגער ביי טאג, ווען דער בריעפטרעגער, סמעפקע, טראגט ערשט די בריעף פונאנדער.

אויסער דער מורא צו פערשפעטיגען, האט זי גלאט א ווילדען חשק געהאט צו בעקומען דעם בריעף פאר אלעמען אין די אויגען, — זאלען אלע הערען, ווי דער בריעפטרעגער רופט הויך אוים: חיענע! עהענציק! — און זאל מען ניט מיינען, אז איהר מאן, חיים, האט שוין טאקי אין אמעריקא א דיטשקע געקראגען און האט זי, חיענען, שוין גאר אהעקגעווארפען.

וואס איז? זי האט דאך אמאל שוין בעקומען פון איהם צוויי בריעף, איינעם מיט געלד און דעם צווייטען מיט גוטע ווערטער — נישקשה, עס וועט נאך איהר אנקומען א בריעף, און שונאים וועלען נאך צופוקעט ווערען...

ווי אויך צו להכעיס אבער וויל איהר דער בריעפטרעגער קיין בריעף ניט אבגעבען, און א פערביטערטע, א צוקלעמטע גערט זי אוועק אלע טאג פון פאסט.

— רבונו של עולם! — טראכט זי מיט א פערבלוטיגט הארץ — אזוי פיעל בריעף איז היינט אנגעקומען, אפשר פיערציג! — ניט שוין דען איז פאר מיר דארטען קיין בריעף ניט געלעגען?...

און איהר דאכט זיך אז דער סטעפקע איז א טריפה׳נער ערל, אז ער האט מיט א כיון איהר בריעף, פאהרענדיג, ארויסגעווארפען אויפ׳ן פעלד. וואס ארט עס איהם? אורזאכען צו חושד זיין איהם זענען דא גענוג:

אפט, אז זי פרעגט איהם: „יעסט פיסמא”? ענטפערט ער איהר מיט א שמייכעל: „פישעטסיא” — און דאס שמייכעלע איז חיענען גאר ניט געפעלען. אויסערדעם, וואס דער ארומיגער עולם לאכט צופריעדען, און זי ווערט רויט פאר חרפה, ווערט נאך אבער גרעסער איהר שרעק, אז סטעפקע וויל איהרע בריעף ניט אבגעבען.

און דאך גערט זי אלע טאג אויף פאסט און האט נאך די האפנונג ניט פערלארען.

אמת טאקי, ניט גרינג קומט עס איהר אן. יעדעס מאל ארייני׳ נעהן אין פאסט האט זי שפיכות דמים. די איבעריגע ווייבער, וואס האבען מאנען אין אמעריקא, קוקען אויף איהר מיט פעראכטונג. אויך מיר איין „אמעריקאנקע”! — ניט געהן אבער קען זי ניט — זי האט קיין כח ניט צו ווארטען ביז צווי א זייגער. דא אין פאסט האט זי חאטש אנ׳ענטפער: „ניעט” אדער „פישעטסיא”, שפעטער ביי טאג, וועט זי דאס אויך ניט הערען, דעם בריעפטרעגער וועט זי אפילו ניט אנזעהן.

אט רופט אויס דער בריעפטרעגער: ראשע רובענציק — חיענען ניט א קלאפ אין הארצען, און עס רייסט זיך ווי אינעווייניג עפיס אב— איהר קלינגט אב, אז דאס האט מען האט אויסגערופען חיענע עווענציק—

„יא זדיעס"!... הייבט זי אן צו שרייען, ווי משוגע. דער עולם לאכט, דער בריעפטרעגער שמייכעלט און זאגט:

— ניע טעביע, גאלובושקא; טיעביע יעשצע פישעטסיא...

און דעם בריעף גיט ער אב ראשע רובענציק — א יונג ווייבעל מיט בליהענדע באקען, וואס דער מאן שיקט איהר אלע וואך א בריעף פון אמעריקא, און אלע חודש א 25־ער...

חיענע ווערט אין אזעלכע מינוטען ווי צוטומעלט און קוקט מיט שוועדנע בליקען אויף ראשען, וועלכע עפענט אויף דעם בריעף אויף פאסט טאקי און הויבט איהם אן שוין צו לייענען. חיענע רוקט אריין אין בריעף איהרע אויגען, ווי א הונגעריגער אין א שיסעל געקעכטס, ווען א צווייטער עסט... ראשע רוקט זיך אב מיט פער־אכטונג און פערשטעלט דעם בריעף. חיענע זוכט עפעס א באהאלטענע טהיר, וואו זי זאל קענען ארויס, אז קיינער זאל זי ניט בעמערקען, און פאר צוטומלונג ווענדט זי זיך צו ראשען און פרעגט מיט הכנעה:

— וואס שרייבט אייך אייערער?...

ראשע ענטפערט ניט און לייענט ווייטער און חיענעם הארץ בלוטיגט זיך...

און דאך גערט זי אלע טאג אויף פאסט... אלע טאג...

IX.

דער מאלער.

ער איז פארבייגעגאנגען א גרויס־אלט־הויז אין א לאנגער, ארימער, רוישענדער גאס. ביי א טהיר פון א וואהנונג אין דער־נידער איז געשטאנען א יונגע, ארימע פרוי מיט א קינד אויף די הענד, און ביידע, די מוטער מיט דעם קינד, האבען געקוקט ערגיץ ווייט, ווייט, איבער די הויכע הייזער, איבער די קוימענס פון פאבריקען, איבער דעם געדיכטען שווארצען רויך, וואס האט פון די קוימענס געטראגען זיך...

און אין ביידענס בליקען האט זיך אויסגעדרוקט א שטום

געבעט: גוואַלד, נעהם אונז צו אַהין, אַהין, דאָ איז אונז שווער, מיר ווערען דאָ דערשטיקט זוהן לופט, אָהן ליכט...

אונ אין די בליקען איז אַזוי פיעל טרויער געלעגען, אַזוי פיעל צער און בענגען, אַז דעם מאַלער'ס האַרץ האָט זיך אָנגעגאָסען מיט ימים וויינע געפיהלען.

— דאָס איז דער עלענד אַליין! — האָט ער אין געדאַנק גערעדט — ווי שען און ערהאַבען, ווי ריהרענד דאָס בילד איז!... גאָט מיינער...

ער איז בעגייסטערט געוואָרען. ער האָט נאָך אַמאָל אויפ'ן לעבענדיגען בילד אַ בליק געטהון און האָט די זעלבע בליקען בעמערקט, דעם זעלבען טרויער, דאָס זעלבע בעטען זיך: אַהין, אַהין! און ווי געטריבען פון אַ געהיימע קראַפט, איז ער אַהיים אַוועקגעלאָפען.

— איך וועל בעשאַפען אַזאַ בילד! האָט ער הויך אויסגעשריען, אַריינקומענדיג אין זיין אַרבייט־צימער.

און דריי טעג איז ער ווי צום לייוואַנט צוגעשמידט געזעסען, דריי טעג האָט ער ניט געגעסען, ניט געטרונקען, קיינעם ניט געזעהען, ער האָט געוואָלט בעשאַפען פונקט אַזאַ בילד, ווי ער האט אין דער אָרימער רוישענדער גאַס געזעהען.

און עס איז איהם געלונגען!

אַז עס איז פערטיג געוואָרען האָט ער דערויף געקוקט מיט אינווענינגסטער שמחה, ער איז גליקליך געווען, זיינע אויגען האָבען געשטראַהלט, ער האָט, דאַכט זיך, ניט קיין בילד, נאָר דאָס גליק פאַר זיך בעשאַפען.

ער האָט דאָס בילד „עלענד" אַ נאָמען געגעבען און האָט עס אויף איין אויסשטעלונג אַוועקגעשיקט.

די קריטיקער האָבען דאָס בילד בעמערקט, מען האָט עס בעוואונדערט, דאָס פובליקום האָט זיך ענטציקט. אַ מבין און רייכער דאַצו האָט עס פאַר אַ סך געלד אָבגעקויפט.

— איהר זענט אונשטערבליך! — האָט איהם אויף מאָרגען אַ בערימטער קריטיקער געזאָגט — אייער בילד וועט אייביג לעבען!

און דער מאַלער איז ווי בעטרונקען פאַר גליק געווען: ער האָט אַן אייביגעס בילד בעשאַפען..

אַז ער האָט זיך אָבער פֿון ערשטען גליק אַביסעל אויסגע־ניכטערט, האָט איהם אַ גיפֿטיגער געדאַנק אָנגעהויבען צו נאָגען צו קומען.

— וואו איז די אָרימע פֿרוי מיט'ן קינד?

שפּעטער אַביסעל איז דער געדאַנק נאָך גיפֿטיגער געוואָרען:

— דאָס בילד אויפֿ'ן ליינוואַנט איז אונשטערבליך — וואו איז אָבער דאָס לעבענדיגע בילד דאָרט אין דער אָרימער גאַס?...

און דער געדאַנק איז אַלץ גיפֿטיגער און גיפֿטיגער געוואָרען, ער האָט איהם רוהען ניט געלאָזט, ער האָט איהם שלאָפֿען ניט גע־לאָזט...

און איינמאָל האָט איהם אַ ציה געטהון אַהין אין יענער גאַס זעהען די אָרימע פֿרוי.

נאָר — אוי־וועה! די אָרימע פֿרוי, וואָס האָט אַזוי שען געקוקט אין דער וועלט, מיט איהר אָרים, קליין קינד, איז שוין מעהר דאָרטען ניט געווען.

— וואו איז זי? וואו איז זי? האָט ער פֿערצווייפֿעלט נאָכ־געפֿרעגט וועגען איהר.

ווער ווייסט? האָט מען איהם קאַלט געענטפֿערט.

— חאַ־חאַ־חאַ! האָט ער קומענדיג אַהיים זיך ווילד פֿער־נאַנדערגעלאַכט — דאָס טויטע בילד אויפֿ'ן לייוואַנט וועט אייביג לעבען און זי אַליין, מיט'ן האַריץ, מיט געפֿיהלען איז פֿערשוואונדען געוואָרען, קיינער ווייסט פֿון איהר געביין אַפֿילו ניט, קיינער וועט אַפֿילו איהר נאָמען ניט וויסען... חאַ־חאַ־חאַ!...

X.

דער סטאַטיסטיקער.

דער דער ציפֿרין, אַ מענש אין די מיטעלע יאָהרען, מיט אַ נאָז, וואָס זעהט אויס, ווי אַ 1, מיט אויגען, וואָס זעהען אויס ווי צוויי נולען, בעשעפֿטיגט זיך סמעציעל מיט סטאַטיסטיק.

ער קוקט אויף דער וועלט נאָר פֿון סטאַטיסטישען שטאַנד־

פונקט. מענשען אן און פיר זיך עקזיסטירען ניט פאר איהם. זיי דינען איהם נאר אלס מאטעריאל פאר סטאטיסטיק. אפילו פרויען, דער שענער מין פון דער מענשהייט, וואס האבען אזוי ניט ליעב דאס חשבונען, — אפילו זיי זענען פאר איהם אויך נאר געציילט צו זיין סטאטיסטישער קונסט: וויפיעל נקבות ווערען געבוירען אויף יעדע הונדערט זכרים, — און אויב די סטאטיסטיק קומט אוים מיט דריי פרויען וועניגער פרעהט ער זיך זעהר, אמת ניט פון שנאה צו די פרויען, ער קען צו זיי קיין שנאה ניט האבען, ווייל ער קען זיי גאר ניט, נאר פון דער חכמה אליין, פון דעם קונצשטיק, וואס אין אזא מין סטאטיסטיק שטעקט, און פון די נוצען, וואס די וועלט קאן דערפון האבען... זאגט בעציהט ער זיך צו זיין מיסיאן אונ־פארטייאיש: די פרעהליכע חתונה בעטראכט ער און נאטירט אין זיין ביכעל, ווי די טרויריגע לויה; מיט א שטענדיג גלייכער, זעהר א ערנסטער מינע, פערשרייבט ער: „פארגעקומען 273 חתונות, גע־שטארבען 962, געבוירען 319“.

„אויף 300 מענשען, וואס שלאפען אין בעטלעך, געפינען זיך 90, וואס בלאנדשען אין די גאסען, נעכטיגען אונטערן הימעל; פון 2000, וואס זענען קראנק געווארען אויף טיפוס, זענען געשטארבען 700. פון די 12 טויזענד גאסען־פרויען, זענען דא 8 טויזענד, וואס בעגעהען די זינד אוים נויט“.

מיט איין ווארט, אלעס איז ביי איהם אויסגעצעהלט. א זאך, וואס האט ניט קיין בעוואוסטע ציפער, בעאונרוהיגט איהם. איהם דאכט זיך, אז אויב די צאהל וועט ניט גענוי אויסגעפארשט ווערען, קאן דערפון די גאנצע וועלט ליידען. און ער טאר דאס ניט דער־לאזען — און ער נעהמט זיך צו צעהלען.

אט געהט ער אין גאס. עס וואלט געווען א יושר צו מאכען א סטאטיסטיק, וויפיעל פרויען געהען מיט די מענער, וויפיעל אהן די מענער... וויפיעל פאר א טאג לייזט די יודינע מיט די ביליגע נא־שעריי, וואס זיצט אויפ׳ן שפיץ טראטואר. וויפיעל קאטוילען, פאר־ביינעהענדיג דעם גרויסען קאסטיאל, נעהמען אראב דאס היטעל און צלמ׳ען זיך, און וויפיעל מאכען זיך ניט זעהענדיג, ווי עס וואלט געשטאנען סתם א הויז, וואו קיינער וואהנט ניט...

דערווייל אבער געהט ער דורך די בריק, וואו עס שטעהט א

בעטלער מיט צװײ הילצערנע פֿיס. דער בעטלער, דערזעהענדיג ה׳ ציפֿרינען און ניט װיסענדיג, אַז ער איז אַ סטאַטיסטיקער, מאַכט אַ װײנענדיגע מינע און שטרעקט אויס זײן האַנד מיט דעם היטעל.

ציפֿרין געהט פֿאַראיבער, מיט אַמאָל לויפֿט איהם דורך עפּעס אין קאָפּ.

עס האָט איהם בעהערשט גלײך אַ סטאַטיסטישע אידעע:

ער װעט שטעהן און קוקען, װיפֿיעל געבען יאָ און װיפֿיעל געבען ניט קײן נדבה.

ער װערט סטאַטיסטיש בעגײסטערט, װאָס דאָס דריקט זיך אויס ניט אין אַ שמײכעל, נאָר פֿערקעהרט אין זעהר אַ שטרענגער מינע, װי עס פּאַסט פֿאַר אַזאַ װיכטיגע אַרבײט, װאָס ער נעהמט איצט פֿאָר.

עס געהט אײנער פֿאַרבײ. דער בעטלער שטעלט אָן זײן װײנענדיג פּנים, שטרעקט אויס די האַנד מיט׳ן היטעל. עס װירקט אָבער ניט — יענער געהט פֿאַרבײ, װי ניט איהם מײנט מען גאָר.

— 1 — ניט! צעהלט ציפֿרין אין געדאַנק און נעהמט זיך װידער נאָכצוקוקען.

ער צעהלט אָן ביז 9 — קײנער גיט ניט. ציפֿרין איז זעהר צופֿריעדען: ער װעט דערפֿון מאַכען גאַנצע קאָמבינאַציעס...

ענדליך געהט פֿאַראיבער אַ פֿרוי; זי שטעקט אַרײן די האַנד אין קלײדעל־טאַש, נעהמט אַרויס פֿון דאָרט עפּעס אַ מטבע און װאַרפֿט עס אַרײן דעם בעטלער אין היטעל.

— פֿון צעהן ניט אײנע! — ציפֿרין האַפּט געשװינד אַרויס דאָס נאָטיץ־ביכעל פֿון טאַש און װיל עס פֿערנאָטירען. נאָר באַלד פֿאַלט איהם אײן אַ מעהר גליקליכע סטאַטיסטישע אידעע:

— װער גיט מעהר: פֿרויען, צי מענער? — ער בלײבט שטעהן נאָך אַ לענגערע צײט און די סטאַטיסטיק קומט ענדליך אויס אַזוי:

פֿון 100 דורכגעהענדע געבען אַ נדבה דעם הינקענדיגען בעטלער 7; פֿון די 7 זענען 6 פֿרויען און 1 מאַנסביל.

ער פֿערנאָטירט עס און װיל שוין, אַ גליקליכער, אַװעקגעהן. עס איז װירקליך זעהר אַ בעלעהרענדע סטאַטיסטיק. ער האָפֿט, אַז װען ער װעט זי פֿערעפֿענטליכען, קאָן ער קונה שם זײן און אפשר נאָך בערימט װערען.

פֿאַר גרויס גליק בעשליעסט ער צו געבען דעם בעטלער אַ נדבה.

זאָל עס ניט הייסען, אַז ער האָט עקספּלאָאַטירט, אויסגענוצט אַ בעטלער.

ער לאָזט זיך געהן צום בעטלער.

פלוצים האַלט איהם עפּעס אָב; ער הויבט אָן צו קלערען.

— אמת, איך בין נאָר אַ סטאַטיסטיקער, אָבער אין רעכנונג וועל איך דאָך געהן אַלס מענש. אַלזאָ וועט שוין די סטאַטיסטיק אַנדערש אויסקומען, נעמליך: אויף יעדע 101 מענשען גיעבען אַ נדבה דעם בעטלער 8: זעקס נקבות און שוין צ ו ו י מאַנסבילען.

איהם ווערט עס קשה:

— וואָס הייסט? איך וואָלט דאָך איהם אַזוי, ווען ניט אַלס דאַנק פאַר דעם נוץ, וואָס איך האָב פון ייהם, קיין נדבה ניט געגעבען, דאַרף איך דאָך אַליין אין רעכנונג ניט געהן.

— ניין! — חאַפּט ער זיך צוריק — ווי באַלד איך גיעב, נישט קוקענדיג וועלכע סבה מיין געבען האָט אַרויסגערופען, דאַרף אויך מיין נדבה אַריינגעהן אין די סטאַטיסטיק וואָרום — ערקלערט ער זיך ווייטער — ווען מען זאָל נעהמען קוקען אויף אורזאַכען אַליין, קאָן דאָך געמאָלט זיין, אַז די אַלע, וואָס האָבען די נדבות געגעבען, האָבען דאָס אויך געטהן צוליעב פערשיעדענע סבות. די וויסענשאַפט אָבער רעכענט זיך ניט מיט אורזאַכען, נאָר מיט פאַרטיגע מעשים...

די לעצטע סברה לעגט זיך איהם אויפ'ן שכל, און ער וויל שוין דעם בעטלער געבען אַ נדבה. ער דערשרעקט זיך אָבער:

— אַלענפאַלס איז נאָך ביי מיר ניט קלאָר, צי איך דאַרף אַריינגעהן אין דעם חשבון, צי ניט. מיט מיין נדבה קאָן איך אויף אַזאַ אופן קאַליע מאַכען די סטאַטיסטיק. איך טאָר ניט געבען! — האָט ער שוין פעסט בעשלאָסען.

און אומזיסט האָט דער בעטלער מיט די הילצערנע פיס און דעם ווייגענדיגען פּנים געהאַלטען אָנגעגרייט זיין היטעל: קיין נדבה האָט ער ניט בעקומען. ציפרינען האָט אפילו פערדראָסען, וואָס איהם קומט אוים אויסצונוצען אַ קאַליקען בעטלער, דערפאַר אָבער, האָט ער זיך געטרייסט, וועט די סטאַטיסטיק זיין קלאָר...

XI.

דאס שליחות.

דער ווירטה פון גרויסען מאנופאקטור מאגאזין, רייכמאן, א דוי־כער דיקער יוד, איז געשטאנען ביי דער קאסע און האט מיט גרויסער כונה געצייהלט געלד; אז ער איז מיט'ן צייהלען פערטיג געווארען, האט ער געווארפען זיינע בליקען איבער'ן מאגאזין, ווי ער וואלט עמי־צען געזוכט, און האט ענדליך א געשריי געגעבען:

— יוסף!

עס איז גלייך אונטער געשפרונגען א יונג־בחור'יל פון א יאהר אכטצעהן־נייּנצעהן האט זיך אוועק געשטעלט קעגען פרינציפאל און קוקענדיג איהם טיעף אין די אויגען אריין, האט ער ערווארטעט זיין בעפעהל.

— אט דא האסטו פינף הונדערט רובעל; נעם און טראג עס אוועק גרינפעלד'ן; ווייסט וואו?

— איך ווייס... גרינפעלד! איך ווייס. ראג דלוגא 17, כוויים, גרינפעלד... פון קליידער... כוויים!...

נאכ'ן ענטפער פון יונגען בחור, האט דער דער רייכמאנן פער־שטאנען, אז ער איז איבערראשט פון אזא שליחות. ער האט שטאל'ץ געשמייכעלט און געזאגט:

— שוין טראג עס אוועק, נור ענטלויף דער מיט נישט קיין אמעריקא! א קשיא אויף היינטיגע יונגאטשעס...

— איך וועל אין אמעריקא נישט לויפען, וואס פעהלט מיר ביי איך?...

אויסרעדענדיג מיט'ן פרינציפאל אזא לאנגע פראזע, וואס איז נישט שייך צום געשעפט, האט זיך יוסף'ן נעדאכט נישט דרך־ארץ, און ער האט דאריבער, פערשעמט ווערענדיג, זיך ארויס גערוקט פון מאגאזין.

דאס געלד האט ער אריין געלעגט אין בוזעם־טאש, די הויזען־טאשען האט ער נישט געטרויט אזא פקדון און אפילו אין דער זי־

כּערער טאַש האָט ער אַלע ווײַלע געדריקט די האַנד זיך, צו עס ליעגט, און עס האָט אויסגעזעהן, אַזוי ווי ער קראַצט זיך.

„מען געטרויעט מיר פֿינף הונדערט רובעל“! אַט דאָס איז געווען דער אַקס, אויף וועלכען עס האָבּען זיך געדרעהט יוסף׳ס געדאַנקען, מראַנענדי דאָס געלד.

ער האָט אין זיין לעבען „געלד־שמחות“ אַ כּך געהאַט איין שמחה ווען נאָכן דריי־יאָהריגען אומזיסטען טערמין האָט ער אָנגעהויבּען צו נעמען געלד — צעהן רובעל אַ מאָנאַט; ווײַטער האָט ער אַמאָל געהענדיג צעהן גילדען געפונען; הײַנטיגען ווינטער, חנוכּה האָט ער מיט אַ חבורה „האַנדעלס־אַנגעשטעלטע“ אין קאָרטען געשפּילט און האָט געוואונען אַכט גילדען, אָבּער יעצטיגע שמחה, נישט קוקענדיג, וואָס דאָס געלד איז פֿרעמדס, איז די גרעסטע בּײַ איהם. ער האָט יעצט דערפֿיהלט אין זיך אַזאַ קראַפֿט, וואָס ער האָט קיינמאָל, קיינמאָל נישט געשפּירט און אויף פֿיעל אָרעמע פֿערבּײַגעהענדע האָט ער געקוקט, ווי אויף קלײַנע ווערים: „איך מיר נפשות! פֿינף הונדערט רובעל“!...

„איצטער קען איך ערשט אָנהייבּען וואַקסען“! האָט זיך צווישען זײַנע געדאַנקען אַ נײַער אַרײַן געדרעהט — איך בּין שוין אַ מענש ווער ווייס? אפשר וויל „ער“ מיר מאַכען פֿאַר׳ן עלטסטען אַנגעשטעלטען“!...

ער וועט דאָס, קומענדיג בּײַן נאַכט פֿון געשעפֿט, דערצעהלען זײַן חבר חיים׳ן — זאָל ער וויסען! ער בּעטראַכט זיך אָבּער, אַז חיים וועט איהם נישט גלויבּען. איהם מאָהלט זיך שוין פֿאַר די אויגען, ווי חיים שמייכעלט איראָניש און זאָגט: אפשר נאָר אַ מיליאָן ווערסט זאָגען?...

און עס כאַפּט איהם אָן אַ ווילדער פֿערלאַנג שוין אַרײַן לויפֿען אויף אַ מינוט צו חיים׳ן און ווײַזען איהם — זאָל ער זעהן!...

חיים, יוסף׳ס חבר, זיצט שוין צוויי מאָנאַטען אָהן אַ שטעלע, זײַן ווירטה האָט בּאַנקראָטירט.

— „חיים“! — גיט יוסף אַ געשריי, אַרײַנלויפֿענדיג אויף זײַן קוואַרטיר — בּיזט דאָ?

— וואָס איז? פֿרעגט חיים מיט אַ שוואַכען, טרויריגען קול — האָסט פֿאַר מיר אפשר אַ שטעלע?

— ניין! האַקט יוסף אָב, איך האָב אַזוי זיך געוואָלט דיך זעהן, פרעגען וואָס דו מאַכסט . . .

— עט, וואָס זאָל איך, ברודער, מאַכען? נישטאָ קיין גראָשען ביי לייב און זעעל, איך ווייס גאָר נישט וואָס וועט זיין דער סוף, כאָטש לעג זיך און שטאַרב!

יוסף קוקט אויף חיים'ן און קען נישט עפענען דאָס מויל צו דערצעהלען איהם דאָס פריילינע נייעס, און ער בעשליעסט זיך שוין אַרויס צו געהן און נישט בערימען זיך, נאָר חיים שטעלט איהם אָב:

— ברודער לעבען! האָסט אפשר אַ זעקסעריל ביי זיך... אויף פאַפּיראָסען... איך שטאַרב רויכערן...

— אַ גראָשען נישט... ענטפערט יוסף — אַ גראָשען נישט!...

— זאָגסט נישט קיין ליגען?

— זאָל איך דאָס, ברודער-לעבען, פערקרענקען, וואָס איך האָב ביי זיך... שווערט יוסף מיט האַרץ.

און אַרויסלויפענדיג פון חיים'ען איז יוסף אומעטיג געוואָרען...

אינהאלט.

I.

אונזער היים.

זייטע.

דער עיבור 1
די ריהרענדע דרשה 7
דער בוים 13
יאזעפ אין דער יודישער נאם 22
ספרים 32
פערלארען דעם קול 37
ווייבערשער שרעק 47
אויף מבינות 56
דער קוש 62
דער גמילות־חסד 70
דער אלטער משכיל 78
ביים דאוונען 83
שכר לימוד 88
די גרויסע סוכה 98
ארימע מצה 105
די צוויי ברידערליך 114
דער אריסטאקראט 122
דער גבור 126
אין סאד 129
זאל שטעהן 135
אין קריעג 139
פערשפעטיגט 147

II.

אין שטאָדט.

דער לינען 157
אין א זומערמאנטעל 162
די קאלטע האנד 167
פערמשכנט זיך 172
דער בוכהאלטער 181
די סאפקע 185
דער מאדנער 190
די ברידער 194
שטילע טריט 200
די ציגיינערין 206
די טאכטער 212
אהן ליעבע 215
דער באָיקאָטירטער 219
חברים 224
מיין מאמע 231
פלאמען 235
אין נאס 241
דער קארעקטאר 244
דער פ. פ. ס. ניק 249
אנזיכטס קארטען 254
אהיים 258
דער לעהרער 262
מען קויפט ניט 271
דער זשילעט 275
די נייע שאלה 282

III.

קליינע בילדער.

נעבליעבען אליין 203
ניט קיין יוד 294

אינהאלט.

אין א יודיש געוועלב 296
דער פאלשער מאן . . . . —
רחמנות 298
הנאה געהאט 300
געשלאפען א געשעפט 302
אלע טאג 305
דרעמאלער 307
דער סטאטיסטיקער 309
דאס שליחות 313